

Garda Dezső

Gyergyószentmiklós története

I. kötet

STÁTUS

Garda Dezső

Gyergyószentmiklós

1.

Garda Dezső

Gyergyószentmiklós

1. kötet

**Státus Kiadó
Csíkszereda, 2007**

Szerkesztette Birtók József

ISBN 978-973-1764-23-8

ISBN 978-973-1764-24-5

© Becsek-Garda Dezső, 2007

Státus Kiadó, Csíkszereda

Felelős kiadó: Birtók József

Készült a Státus Nyomdában, 2007-ben

Tf/fax: 004/0266/310-486, Tel: 0744/593-324

www.status.com.ro

office@status.com.ro

Tiparul executat sub comanda 40/2007

la Imprimeria Status M-Ciuc

Az elégetett várostörténeti könyv

A székelység történetéhez való hozzáállásomat három kiváló történésznek köszönhetem. Imreh István volt az a tudós, aki történetírói pályafutásomon elindított azzal, hogy beavattott a kutatómunka fortélyaiiba. Egyed Ákosnak a történelmi forrásokhoz való kritikus hozzáállást, illetve ezek elemzésének a módszertanába való elindítást köszönhetem. Demény Lajos pedig elvezetett a székely lustrák világának ösvényeire, és ugyancsak ő irányított a statisztikának és a demográfiának a székely történelembe való érvényesítésében. Mindhárman irányítóim voltak abban a nehéz korszakban, amikor tilos volt a magyar történelem és a néprajz kutatása. Talán ezért is olyan furcsa az a tény, hogy az 1989 előtti időszakban a politikai rendőrség, a „szerkuritáté” nyomon követte kapcsolataim az erdélyi magyar múlt feltáróinak, fent említett kiváló képviselőivel.

A szekus tisztek, altisztek, a besúgók legnagyobb előszeretettel érdeklődtek a történészi tevékenységem iránt. Egyrészt a cenzúra révén megakadályozták tanulmányaim, írásaim egy részének a megjelentetését, másrészt pedig, mindent elkövettek könyveim kiadásának a megakadályozásáért. 1982-ig ugyanis levéltári gyűjtőmunkám alapján megírtam Gyergyószentmiklós város történetét, melyet a kolozsvári Babeş-Bolyai egyetem két legnevesebb egyetemi tanára – Imreh István és Kovács József – lektorált.

Megtaláltam a Gyergyószentmiklós történetéről írott könyvemnek Imreh István által kézzel írt véleményezését a szekus dossziémban. Én csupán a gépelt szöveget ismertem. A hitelesség kedvéért közzé teszem én is a szekus dosszié alapján kiváló tanáromnak a kézírását.

A szekuritáté tisztjeit igencsak zavarta az a tény, hogy ezek a tudós emberek tudományos szempontból megalapozottnak vélték könyvemet és kiadásra javasolták. A szekus tiszttek és altiszttek feljegyzéseikben indokokat kerestek szakmai lejáratásomra, amiket hosszú ideig nem tudtak „kiokoskodni”.

A város 650. évfordulója tiszteletére írt könyvem a politikai kiadónál szerettem volna megjelentetni, csak hogy 1982-ben ennek a kiadónak a magyar szerkesztőségét felszámolták, és 14 már kinyomtatott könyvet a zúzdába küldtek, Bitay Ödönt, a kiadó vezetőjét pedig elbocsátották állásából. Ekkor az Öntöde főkönyvelőjének, Baricz Albertnek a segítségével próbáltuk kinyomtatni és sokszorosítani a könyvet. A könyvnek illyenszerű kiadásával a korabeli városvezetés is egyetértett. A szekuritáté vezetői, valamint a megyei pártszervezet propagandatitkára Rab István és első titkára Szász József azonban másképp gondolkodtak. A szekus tiszttek közül főleg Gál Iuliu (magyarul Gyula) volt a legnagyobb ellenségem, olyan rágalmakat és valótlanságokat fogalmazott meg velem szemben, melyekért – ha élne – rágalmazásért törvény elé szólítanám. Tulajdonképpen ő volt az a személy, aki mindent elkövetett azért, hogy Gyergyószentmiklósnak a reális története ne íródjon meg. 16 személyből álló munkacsoport létrehozását javasolta, melynek tagjai a párt-

propaganda szellemében fogalmazták volna meg a város törté-
riáját. A nyolcvanas évek elején létező magyar történelemellenes
hangulat ellenére, sikerült meggyőzőm Gyergyószentmiklós
korabeli propagandatitkárát, Ványolós Józsefet, hogy a város
650. évfordulójára írandó könyvet ne a pártdokumentumok
szellemében, hanem a történelmi források által kialakított kép
alapján adjuk ki. Az általam megírt várostörténetet egyrészt
Imreh István és Kovács József egyetemi tanárok vélemnényezték,
de Demény Lajos is kiválónak tartotta könyvemet. Ilyen irányú
vélemnényezését szintén a szekus dossziémban találtam meg.

A Mechanikai vállalat főkönyvelője, Baricz Albert által sok-
szorosítatott példányok, azonban valahogy eljutottak Hargita
megye propagandatitkárához, illetve Gál Gyulához. Ezután
Rab István megjelent városunkban, és a korabeli városi vezető-
séget, Gál Ferencz első titkár, Ványolós József propaganda-
titkár, illetve Veres Éva szervezési titkár velem szembesítette.
Őket ezért rőtta meg, mert nem voltak elég éberek egy ilyen
veszélyes nézeteket népszerűsítő egyénnel szemben fellépni, aki
pártunk nagy megvalósításai helyett egy irredenta, magyar-
kodó történelmet írt meg. Én is felelősségre vonásban része-
sültem, azért, mert könyvemmel nem mutattam be a dáko-
román kontinuitás fontosságát Gyergyószentmiklós múltjában,
keveset fogalakoztam Mihály vajdával, nem mutattam be azt,
hogy Gyergyószentmiklós lakói mennyire örvendeztek Havas-
alföldnek Erdéllyel való egyesítéséért, nem fejtettem ki azt,
hogy a gyergyószentmiklósi székelység mennyire elítélte az
1848-49-es forradalomban és szabadságharcban a magyarok

által meggyilkolt 40.000 román áldozatot, főleg pedig azt, hogy december 1-én városunkban milyen odaadón örvendeztek a gyulafehérvári határozatoknak. Rab István kifejtette, hogy a monográfia csak akkor adható ki, ha ezek a „tények” a párt-dokumentumokkal együtt belekerülnek a várostörténetbe. Természetesen visszautasítottam javaslatát, ami után több mint két évig, mind a tanügyi munkámban, mind tudományos tevékenységemben megaláztatások sorozatának voltam kitéve.

Igen ám, de a könyv már nyomtatott, és sokszorosított formában is létezett. Ezért lefoglalták kinyomtatott és sokszorosított könyvem példányait, melyeket elégettek. A szekus dossziében a 62. oldalon 1982. június 30-i dátummal a pártbizottsághoz küldött jelentésben arról olvashatunk, hogy „Gyergyószentmiklós 650. éves évfordulójára készült kéziratot Garda Dezső átadta kiadásra egy kiadónak. A kiadó válaszáat megelőzően a kéziratot a Mechanikai vállalatnál sokszorosították 100-200 példányban. A visszautasító válasz megkapása után a Mechanikai vállalat egyik vezetője nem tudta, hogy mit csináljon a sokszorosított példányokkal. Azt a választ kapta, hogy semmisítse meg. A kézirat elolvasásából kiderül, hogy ez székely szellemben volt megírva, és valószínűleg ezért nem vállalta a kiadó a kiadást. A kézirat tartalmát ismerik a megye vezetői is.” A gépelt szöveghez bejegyzéssel hozzá van írva, hogy „az összes példányok, melyek a megyei pártbizottság propagandatitkárához kerültek, el lettek égetve.”

1990 márciusában Hargita-megye akkori prefektusa, Pataki Imre, ismervén könyvem szomorú történetét, nyolcvanezer lejt

utalt ki nevemre a megyei költségvetésből ennek a kéziratnak a kiadására. Én akkor ezt az összeget pillanatnyi megőrzés véget az RMDSZ kasszájába tettem le, mely szervezetnek akkor elnöke voltam. Igen ám, de a választmány és az RMDSZ-be betolakodott egyes egyének megakadályozták ennek az összegnek a könyvkiadásra való felhasználását.

Kénytelen voltam saját költségemen kiadatni Gyergyószentmiklós rövid történetét. Akkor Sófalvi László segített abban, hogy az Infopress nyomda és kiadó elfogadható áron vállalja el a nyomtatást és a kötést.

1999 végén Pál Árpád, Gyergyószentmiklós korabeli polgármestere meghirdette a város monográfiájának a megírását, és szintén egy futballcsapatra való szerzőt szeretett volna felhasználni a monográfia megírására. Egy tv-vita során elmondta, hogy engem bízna meg a monográfia koordinálásával és szerkesztésével. Természetesen elvállaltam a megbízást. A Polgármesteri Hivatal által javasolt szerzőknek március végi határidőt adtam, de legtöbbjük május végéig sem adta le a megígért dolgozatot. Időközben megtörténtek az újabb választások, ami után városunk polgármestere mintha megfeledkezett volna mind a felkérésről, mind pedig a szerzőkről. 2001 őszén, mikor láttam, hogy a városatyák részéről semmilyen hajlandóság nincs a könyv kiadásához, a monográfiát ismét saját költségemen adtam ki. Mikor 2001. december 5-én az ünnepi tanácsülésen a könyvet bemutattam, polgármester urunk csúfosan megjegyezte: „a csont a hússal jár”.

Időközben a testvérvárosok támogatásával két fényképalbum, illetve fényképalbummal kapcsolatos város és vidéktörténet jelent meg, melyet magyarországiak és egy udvarhelyi történelemtanár írt meg. Ezeket a kiadványokat a polgármesteri hivatal közpénzből támogatta, de ezekre anyagi támogatást kért a testvérvárosoktól is, melyet meg is kapott. Igen kellemetlenül éreztem magam, hiszen úgy éreztem, a tetszetős külső és a krétázott papírra nyomtatott kiváló fényképek értékesebbnek tűnnek, mint a több mint három évtizedes történelmi kutatómunkám, annak ellenére, hogy az utóbbi esetekben a kutatómunka helyett különböző könyvekből – többek között az enyémeiből is – összeszerkesztett szöveg tudományos szempontból nem hozott újat. Azonban vannak emberek, akik többre értékelik a külső formát, mint a tartalmat.

Bár ebben a könyvben is az illusztrációs anyagot a minimálisra csökkentettem, meg kell köszönnöm ifj. Vákár Tibornak, hogy a családi hagyatékból illusztrációkat és korabeli fényképeket bocsátott rendelkezésemre.

Most harmadszor, amikor elégetett könyvem újra kiadására törekszem, ismét hasonló nehézségekkel találom szembe magam, annak ellenére, hogy e könyvnek az általam való megírásához kötődő felkérését egy tavaszi RMDSZ gyűlésen szavazással döntötték el.

A könyv szerkezeti szempontból városunk székhely lakóinak a történelmi eseményei, illetve a különböző katonai és adóösszeírások által nyújtott szempontok figyelembevételével készült el.

Az 1703-ig tartó fejezet azért zárul a fenti összeírás adataival, mivel ekkor fejeződik be véglegesen a székely szabadság, illetve ennek megcsonkított változatainak a korszaka. Ugyanakkor 1703-ban a gyergyói székelység is bekapcsolódott a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc főbb eseményeibe. 1708-tól kezdődően 1763-ig a Habsburgok nem vették igénybe a székelyek hadfelkelési kötelezettségeit, így a gyergyószentmiklósiak gazdálkodó életmódja emelkedik ki ebből a fejezetből. Bár a határőrezredet Gyergyóban már 1763 decemberben felállították, a katonai rendszer és életmód által kialakított intézményrendszer véglegesítődése elhúzódott 1775-ig.

Az 1775-től kezdődő időszak a székelységnek a bajor örökösödési, osztrák-orosz-török, illetve a francia ellenes háborúkban való részvételét jelképezi. Forrásaink azonban lehetővé teszik a határőrkatonák mindennapi életének a bemutatását is.

Az 1848–49-es évi forradalom és szabadságharc eseményeinek a bemutatása nagyrészt önálló kutatásokon alapulnak. A XIX. század második felének és a XX. század elejének korszaka a polgári fejlődés sajátosságait jelzi településünkön. Ebben a fejezetben főleg a sajtóanyag feldolgozására törekedtem.

Az első világháború korszakát szintén a gyergyószentmiklósiak szempontjából közelítettem meg. Forrásként főleg a Domus História anyagát használtam fel.

A két világháború közötti időszakban bekövetkezett Gyergyószentmiklós hanyatlása, hiszen a város elveszítette az Erdély és Moldva között átmenő kereskedelem betöltött szerepét. A faiparnak köszönhetően Gyergyószentmiklóson nagyszámú

munkásság alakult ki. A város munkásmozgalma azonban nem a kommunista, hanem a szociáldemokrata hagyományokon alapult. A modern iparosítás a XX. század hetvenes éveiben valósult meg, melyet azonban tönkretett „az akarattal rosszul irányított magánosítás” (privatizáció).

A könyvben igen fontosnak tartottam az eddig ismeretlen demográfiai adatok közlését, melyek bár látszólag unalmasak, mégis sokat jelenthetnek a székelyföldi népességtörténet reális adatainak a feltérképezésében. A könyvben olyan, az örmények történetére vonatkozó adatokat közöltem, melyek nélkülözhetetlenek a város reális históriájának a bemutatása szempontjából. A szelektív örmény múlt bemutatását azzal magyarázom, hogy nemrég jelent meg a gyergyói örmények történetével kapcsolatos könyvem.

Remélem munkám azt a célt fogja szolgálni, melynek érdekében több, mint harmincöt esztendeig kutattam Erdély és Magyarország levéltárait. Reális múltfeltárás nélkül ugyanis nem lehet jövőt teremteni egy közösségnek. Addig, amíg az ifjúságnak és a középnemzedéknek nincs lehetősége ősei reális múltjának a megismerésére, addig nem alakulhat ki a szülőföldszeretet, illetve a szülőföldhöz való ragaszkodás tudata. A könyv tulajdonképpen reális dokumentumokra alapozva ennek az érzelemnek a kialakítását akarja szolgálni.

Garda Dezső

Természeti feltételek, földrajzi fekvés

A Keleti Kárpátok mentén, a 43°11' keleti hosszúságon és a 46° 43' északi szélességen elhelyezkedő Gyergyószentmiklós, létét a Békény pataknak köszönheti. A patak vize az átlagban 810 méter magas területet alkalmassá tette az emberi otthon-alapításra. A település ugyanis a Békény és a Kürücz patakok egyenletes esésű törmelék-kúpjain terül el, melynek talaja homokból, kavicsból és gömbölyű kövekből áll. A Békény völgye menti talaj kristályos-palás, a Kürüczök felől azonban már sienites eredetű. Ezt a felszíni talajszerkezetet a felszíntől 40-80 cm-re található agyag egészíti ki. Lefelé haladva 3-5 méteres mélységben a föld egy agyagos, vékony, vízátnemeresztő rétegből áll. Innen ismét kavicsos-homokos rétegek találhatók, majd a felszíntől 150 m mélységben egy újabb vízzáró réteg létezik.

Gyergyószentmiklós szerves része a Gyergyói medencének, hiszen ennek keleti szélén helyezkedik el. A város határait kelet felől a Magas bükk és az 1257 m magas Pongrácz tető, északon az 1545 m-t elérő Pricske (Piricske) tető, észak-nyugaton, nyugaton és délen pedig a Gyergyói medence három települése határolja, úgymint Szárhegy, Alfalu és Tekerőpatak.

Az éghajlati viszonyok már kevésbé kedveztek a letelepedésnek. Az átlagos hőmérséklet évi középértéke csupán 5,5 °C, ami a tengerszint feletti magassághoz képest az országos

átlagnál alacsonyabb. Mindez a hosszú téllal is magyarázható, mely november elején kezdődik, és április első feléig tart. Nagy általánosságban a 0 °C-on aluli fagyos napok száma 87, másrészt azonban, csak 20 alkalommal van +25 °C-ot elérő nap.

A legnagyobb hideget a -35 °C, a legnagyobb hőséget pedig a +33,9 °C-os hőmérséklet jelenti. Évente 600-900 mm csapadék hull a város területére, ami a téli hónapokban hótakaró formájában jelentkezik. Mindebből láthatjuk, hogy Gyergyószentmiklós éghajlati viszonyaira a szubalpin klíma jellemző.

Gyergyószentmiklós története 1703-ig

Gyergyószentmiklós történelme, históriája az évszázadok során gyakran került az érdeklődés középpontjába. A térség múltját leíró, első jelentősebb történelmi munka inkább egyháztörténeti jellegű. Ennek ellenére Ferenczi György, gyergyószentmiklósi vikárius regestruma átfogó képet nyújt a XVI-XVII. századi helység gazdaságáról, társadalomképéről¹. A következő száz évben a Békény menti település múltját Benkő József,² az alakuló városképet pedig széki Teleki József³ munkáiból ismerhetjük meg. A romantika évszázadában Bocskor János,⁴ Szentiváni Mihály⁵, kisbaconi Benkő Károly⁶ és Orbán Balázs⁷ adatai, leírásai, közlései tovább gazdagítják ismereteinket a térség históriájáról.

Gyergyó történetéhez kapcsolódó első monografikus feldolgozás a XX. század első évtizedének végén született meg, és Kölönte Béla nevéhez kötődik,⁸ aki a határőrség felállításáig követte nyomon a térség múltját. E könyv értékét bizonyítja az a

¹ Ferenczi György: *Regestrum Ecclesiae S. Nicolai in Girgio, factum per Georgium Ferenczi Sacerdotem* 1629. In Veszely Károly: *Erdélyi egyháztörténeti adatok*. Kolozsvár, 1860.

² Benkő József: *Transilvania Specialis, Erdély földje és népe*. Bukarest-Kolozsvár, 1999.

³ Teleki József: *Úti jegyzetek 1799-ből*. Kolozsvár, 1937.

⁴ Bocskor János: *A szép tavasz beköszöntésével a gyergyói tutajozó székelyek I. fűrésze II. jutalma*. In *Nemzeti Társalkodó*, 1838 II. K. 26-36 és 1839 I. K., 33-37.

⁵ Vándor: *Közlemények Erdélyről. Gyergyó*. In *Nemzeti Társalkodó*, 1839. II. K., 143-153

⁶ Benkő Károly: *Csik, Gyergyó és Kászon múltja, jelene*. Kolozsvár, 1853.

⁷ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, természetrajzi és népművelési szempontból*. II. K. Pest, 1869.

⁸ Kölönte Béla: *Gyergyó története. Gyergyószentmiklós*, 1910

tény is, hogy Teodor Chindea,⁹ – Gyergyó történetének kutatója – dolgozatának adatbázisát is Kölönte Béla munkája biztosítja.

A XX. század tudósai közül Szádeczki Kardoss Lajos, Endes Miklós,¹⁰ Csibi András¹¹ és Vámszer Géza¹² könyvei, tanulmányai, jelentős módon gazdagították Gyergyószentmiklós történetével kapcsolatos ismereteinket. Városunk múltjának egyik legkiválóbb kutatójának mégis Tarisznyás Márton¹³ tekinthetjük, aki főleg a történeti-néprajz szempontjából közelítette meg a Békény menti település históriáját, alapkutatásaival pedig jelentősen gazdagította az örmény közösségről alkotott ismereteinket is. E sorok írója, könyveivel¹⁴ és tanulmányaival szintén megpróbált hozzájárulni Gyergyószentmiklós múltjának a feltárásához és jobb megismeréséhez.

Városunk történetének kutatásához a katonai lustrák és az adóösszeírások biztosították a legértékesebb keretet, melyet a levéltári források más jellegű változatai – okiratok, oklevelek – egészítettek ki.

⁹ Chindea Teodor: *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului*. Gheorgheni, 1930

¹⁰ Endes Miklós: *Csik, Gyergyó, Kászon székek földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1938.

¹¹ Csibi Andor: *Lacu-Roșu - Gyilkostó klimatikus gyógyhely monográfiája és kalauza*. Brassó, 1937.

¹² Vámszer Géza: *Csik vármegye településtörténete*. Csíkszereda, 2000.

¹³ Tarisznyás Márton: *Gyergyó történeti néprajza*. Bukarest, 1982

¹⁴ Garda Dezső könyvei: *Gyergyó a történelmi idő vonzásában*. Székelyudvarhely, 1992. *Székely hadszervezet és faluközösség*. Gyergyószentmiklós, 1994. *Mediul geografic și evoluția socio-demografică în Bazinul Giurgeului și Ciucului în secolele XVI-XVII*. Csíkszereda, 1997. *A forradalom katonái Csikban és Gyergyóban*. Csíkszereda, 1998. *A falutörvényről a közbirtokosságig*. Csíkszereda, 1998. *Főnépek, Lófők, gyalogkatonák Csikban és Gyergyóban*. Csíkszereda, 1999.

Gyergyószentmiklós és a gyergyói települések kialakulásával kapcsolatos legendákat először Losteiner foglalta össze, nyomtatott formában azonban csak Kölönte Béla közölte.¹⁵ Ezeknek egyike az, amely György pásztortól származtatja a gyergyóiakat, s tulajdonképpen az itt letelepült ős vagy nemzetség nevét és foglalkozását tartalmazza.

A letelepedés kezdeteit Kölönte Béla¹⁶ és László Antal¹⁷ az 1241-es évi tatárbetöréssel hozták összefüggésbe. Ezzel szemben Tarisznyás Márton¹⁸ a XII–XIII. századra teszi a medence benépesítését. A gyergyóiakról azonban csak 1285-ben történt okleveles említés, míg Gyergyószentmiklósról csupán az 1332-es évi pápai tizedjegyzékben emlékeztek meg.^{19 20}

A téli-nyári szállás nyomai Gyergyószentmiklóson

A gyergyóiak telepeit közvetlenül a letelepedésük utáni időszakban valószínűleg a kettős szállás jellemezte. A téli-nyári szállás létét számtalan adat bizonyítja, melyek közül kiemeljük a településünkhöz fűződő két példát:

¹⁵ Kölönte B., i. m. 30-33

¹⁶ Uo.

¹⁷ László Antal: *Gyergyószentmiklós város fejlődése és műszaki létesítményei*. Gyergyószentmiklós, 1970. kézirat.

¹⁸ Tarisznyás Márton: *Adatok Gyergyószentmiklós településtörténetéhez*. In A csíki és gyergyói múzeum közleményei. Csíkszereda, 1958. 33.

¹⁹ Tarisznyás Márton: *Gyergyó múltjából*. In KORUNK 1976 sz. 5. 336

²⁰ Magyar Országos Levéltár. Budapest. *Pápai Tizedjegyzékek másolata és Monumenta Vaticana. Series Prima. Tomus Primus. Pápai Tizedszedők számadásai 1281-1375*. Budapest, 1887. 112, 116, 132, 133.

1. A XIX. század elején Gyergyószentmiklós, Tekerőpatak és Kilyénfalva lakosai a tőlük 25–34 km-re fekvő putnai és tölgyesi közlegelőkön legeltették állataikat.²¹ A putnai és a tölgyesi területek tehát közvetlenül a letelepedés utáni időszakban a nyári szállást alkották, míg Gyergyószentmiklós területe képezhette a téli szállást. Ez utóbbi területen volt a szántóföld, és ugyancsak itt készítették az állatok számára szükséges szénát, de tavasszal a szántás-vetés befejezése után a nemzetség vagy ág tagjai útra keltek a medencét körülvevő, s általunk már említett havasi legelők felé, ahol állataikat legeltették. A nyári és téli szállás közötti távolság ebben az időben igen nagy volt, ami a földművelés alacsony szintjét és az állattartás döntő súlyát bizonyítja. A falumagot a téli szállás alkotta.

2. A Gyergyószentmiklóson sokáig élő, és az elmúlt időben többször is feljegyzett hagyomány szerint Gyergyó települései nem a medence belsejében, hanem annak közeli zárt völgyeiben alakultak ki. Így például, Gyergyószentmiklós első települése a Györgypataka és a Csanód környékén volt.²²

3. Az arányosítási munkálatok, az 1921-es évi földreform, valamint a XXI. század eleji tulajdon visszaszolgáltatási tevékenység e sorok írója számára nyilvánvalóvá tette a téli-nyári szállás nyomait a Gyergyói medencében. A gyergyószentmiklósi közbirtokosságoknak jelentős erdei és legelői vannak Tölgyesen és Békáson, mely települések valamikor a nyári szállást

²¹ Csíkszereda. *Állami Levéltár*. F 1., sz. 69.

²² Tarisznyás M., i.m. 33.

jelképezték, de ezen helységek területei több évszázadon át Gyergyószentmiklóshoz tartoztak.

Véleményünk szerint a hagyomány is a lakosság nyári lakhelyének emlékét őrzi. Jelen esetben tehát a nyári szállás összeszűkülésével találkozunk, amely fokozatosan elvezet a faluhatár véglegesítéséhez, vagyis az agrárfalu kialakulásához.

Láthatjuk, hogy Gyergyószentmiklós kialakulása egy hosszú történelmi folyamat eredménye, melynek létrejöttében igen nagy szerepet játszott a földművelő-állattartó életmód általánossá válása. A növénytermesztéshez szükséges föld feltörése nem volt könnyű feladat, főleg akkor, ha az illető termőföldet mocsarak lecsapolása, vagy erdőirtás révén nyerték. Ilyen esetekben az új nemzedékek nem mindig vállalták irtás, vagy mocsárlecsapolás útján a terület bővítését, hanem a településen kívüli, könnyen művelés alá fogható földre vándoroltak, ahol új falvak alapjait rakták le. Az így kialakult első agrártelepülések – Alfalu, Szárhegy és Szentmiklós – a medence legtermékenyebb vidékein voltak.

Az 1332-1334-es évi pápai tizedjegyzékek például a gyergyói falurendszer kialakulásának igen előrehaladott folyamataira utalnak, ahol a földművelésnek döntő szerepe volt a települések szerkezetében. Közülük főleg Gyergyószentmiklós emelkedett ki, amely mint neve is bizonyítja, egy ideig a medence vallási központját képezte. A XII. század végén és a XIII. század elején a falu a jelenlegi településnél keletebbre, a Békény völgyében terült el, amit az 1959-es évi vízvezetéki munkálatok alkalmával felszínre került középkori keresztény temető léte is bizonyít, 1332-ben azonban Gyergyószentmiklós már valószínűleg a jelenlegi területén feküdt.

Gyergyószentmiklós története a XIV-XV. században

Gyergyószentmiklós története a XIV-XV. században összefügg a székelység életmódjának alakulásával. A földművelés erősebb térhódítása, a katonai életmód, valamint a széki közigazgatás megjelenése (1406-ban említik először Gyergyó széket) mind olyan jelenségek, melyek döntő módon befolyásolták a helység történetét, az agrártelepülés szerkezetének alakulását.

Erre a korai időszakra vonatkozó írott forrásaink igen hiányosak, a legendák világával kapcsolatban levő régészeti emlékek feltárását pedig az archeológia még nem kutatta kellőképpen vidékünkön. Hiripné legendája, valamint Székely Zoltánnak a Both váránál végzett ásatásai a primori hatalomnak a megjelenését bizonyítják Gyergyószentmiklóson. A monda azonban jelzi a köznép ellenállását a főnemek hatalmi törekvéseivel szemben.

A település történetének egyik fontos jellemvonása a faluhatár és a kettős fordulórendszer kialakulása. Feltételezzük, hogy a kettős szállásról közvetlenül az agrártelepüléssé való átalakulás időszakában a falulakók a parlagváltó rendszert alkalmazták. Ez azt jelentette, hogy az általuk irtott földet néhány évi használat után hagyták meg ismét parlagnak. A lakosság növekedése, az irtással és a mocsárlecsapolással kapcsolatos nehézségek, főleg pedig a termelési technika alacsony színvonala már a XIV. század első felében hozzájárult a nyomásos gazdálkodás kialakulásához. Ebben a művelési rendszerben a faluhatárt két részre osztották: míg az egyik fordulóban növényt termeszt-

tettek, addig a másikat pihentették, és az állatok legeltetésére használták. Ezt a közös tulajdonban lévő területet időszakosan felosztották, majd újraosztották a közösség között sorshúzás útján, ezért nyílföldeknek nevezték. A szántó és rétterületek feletti közös tulajdon – a nyílföldek egyéni használata ellenére is – a faluközösség tagjai közötti viszonylagos egyenlőségre utal. Ezt a közösségi tulajdonban lévő szántó és rétterületet erdők és legelők vették körül. Az erdőknek szántófölddé való átalakítása irtás révén történt, melyet még foglalásnak is neveztek.

A faluhatár és a határrendtartás létrejöttével egyidőben alakult ki a falukép. Gyergyószentmiklós ebben az időszakban az utcás-soros településtípushoz tartozott, ahol a két házsort a Békény patak, valamint a mellette végighúzódnó út határozta meg, amely tulajdonképpen különválasztotta a sáros, mocsaras térséget a két száraz oldaltól, ahol a falulakók telkei feküdtek. A telekrendszeren túl volt a faluhatár, melyet az erdők és legelők vettek körül.

Az 1581-es évi falutörvény

Az 1581-es évi, határ rendtartásáról szóló gyergyószentmiklósi falutörvény igen szemléletes képet nyújt a XVI. századi település agrárstruktúrájáról. A növénytermesztés alacsony szintje, az állattenyésztés túlsúlya, a rideg állattartás maradványai arra kényszerítették Gyergyószentmiklós közösségét, hogy a termés védelme érdekében döntéseket hozzon a határ rendtartásáról. A végzések meghozatalánál figyelembe vették az erdélyi országgyűlések ilyen irányú határozatait, valamint

Báthori Kristóf fejedelem tanácsaként értékelt utasításait. A falutörvény szövegének megfogalmazásakor jelen volt Gyergyószentmiklós egész lakossága, nemesek, darabontok, libertinusok és jobbágyok, ami azt jelentette,

hogy az itt elfogadott végzések mindenki számára kötelezőek lesznek, társadalmi helyzetüktől függetlenül. Sokat mond a falutörvény bevezető részében található indoklás, melyben megmagyarázzák, miért is van szükség törvényt hozni a határ rendtartásáról.

„Mi ki(k) vagyunk Gyergyó székben Szent Miklós falvában lakozandók, nemesek, darabontok és vajda úrnak önegyságának jobbágyi küzönséggel mind a telles falu irattuk emlékezetre ez levelet: Hogy az miképpen az mi kegyelmes fejedelmünk Báthory Kristóf, Erdély országnak vajdája az önegysága tanátsival és országával elvégezte: Hogy Székelyországban az tilalmas vetésnek rendéből a királyi bírának büntetése leszállana, akarván önegysága az önegysága jobbágyait és egyebeket ennek előtte való súlyos büntetéstől megoltalmazni ennyi részből, hogy minden falu az ő falujában XII hütös bírakat eskesenek, kik a tilalmas vetésnek oltalmazására gyakorlatossággal vigyáznak, minden ahhoz való külső belső dolgokkal, hogy a XII hütös bírakkal egyetemben a falu, a királyi bírák büntetésin kívül megbüntessék önön köztök való végezett bírságokkal. Annak okáért mi is értvén az önegysága országával való kegyelmes végzésit, és önegyságának erről kiadott articulussit,

előnkbe vettük és az őnagysága végzésének mindenekben engedelmesek lévén, a XII hütös bírakit elválasztván a mi tilalmas vetéseinknek oltalmazására, az őnagysága articulussinak tartások szerint mindenekkel végeztünk telyes falustól némely büntetésekről és azok bírságának megvételekről.”²³ A település határának védelmét tehát szükség volt megfelelőképpen biztosítani. Ezért Gyergyószentmiklós határát is, akár csak a többi székely települését, határkerttel vették körül a szántóterületek védelmére, de tilalmasnak tekintették a korabeli kaszálókát is. A határkertre azért is szükség volt, hogy a falubeli udvarokból, pajtákból, aklokból ki ne szabaduljanak a szántóra az állatok. Ezt megkövetelte a korabeli településrend léte is, hiszen a kettős udvarok, a kerteletlen telkek lehetővé tették az állatállomány elszabadulását, ezen keresztül hozzájárultak a kártételhez. A korabeli gyergyószentmiklósi falutörvény ezt a kertet is védelmezte. A döntés szerint: „Ha valami barom mégyen bé rajta és kárt téssen, a kárt a hajtó pénzzel edgyütt a kertes ember megfizesse. Ha pedig valami gonosz szokásos marhát mutatnak ki, törvény szerint minden büntetés reá száll.”²⁴ Ugyanezen cikkelyben 25 dénárban állapították meg a káros kert bírságát.²⁵ A falutörvény tehát rendelkezett a tilalmast (vetésmezőt) a nyomástól (ugartól) elválasztó, termést védelmező határkertről. Ebből a cikkelyből azt is felismer-

²³ Budapest. Magyar Országos Levéltár. R 298. 12 csomó, 23 sz. és Pál Antal Sándor: *Székely önkormányzat történet*. Mentor kiadó. Marosvásárhely, 2002. 355.

²⁴ U.o.

²⁵ U.o.

hetjük, hogy a települést kerítés övezte, de kerítés oltalmazta a fordulórendszerből kiszakított határokat is, sőt, léteztek elkerítelve szénafűnek felfogott területek is, akárcsak az ökörtılalmások vagy más legelőhelyek. A faluközösségnek tehát nemcsak létre kellett hoznia ezt a védelmi rendszert, de azt jó karban is kellett tartania. Ezért volt szükség a tiltáson alapuló büntetésekre azokkal szemben, akiknek hanyagsága, vagy akaratos kártétele miatt a communítas többi tagjai kárt szenvedhettek. A széki hatóságok is szigorúan ellenőrizték a kertcsináltatás hatékonyságát. Így például Csík- Gyergyó és Kászonszék 1650. évi Constitutiójában évente kétszer küldték rá a falura a dülöt, aki megkövetelte, hogy a sövénykert legalább nyolc arasz magasságú legyen. Gyakran a bíró a hütös bírakkal együtt tavasszal és ősszel, meghatározott gyakorisággal körbejárta a falut, és figyelmeztették a lakosokat kertjavítási kötelezettségeikre. Három nap elteltével a falusbíró ismét felülvizsgálta a kerítéseket, és szigorúan megbüntette azokat, kiknek kertje réses volt, vagy nem felelt meg az elvárásoknak. Újabb három nap múlva a bírónak a hütös bírakkal együtt ismét ellenőriznie kellett a határkertet. Ez alkalommal azonban a réses embert vagy a kertrontót kétszeresen megbírságoták.

A kerítésrendszer jogi szabályozása befolyásolta a falvak közötti kapcsolatokat is. Gyakran előfordult, hogy a szomszédos falvaknak ugarföldje határos volt, s így kertelésre ez esetben nem volt szükség, csak arra, hogy aratás után egyszerre szabadítsák fel legeltetésre a tarlót. Csík- Gyergyó- és Kászonszék előbb említett constitutiójában elvként határozták

meg a közös tarlófelszabadítás szükségességét. Mint írják: „ha valamely falu elébb eltakarítaná az ő határát, hogysem az mely faluval összefolyó határa volna,” meg kell várnia míg a szomszéd falu is befejezi a hordást, s csak azután küldheti ki a tarlóra a nyájakat. Legtöbbször az egymással szomszédos falvak lakosai határkijárást szerveztek a határkertek ellenőrzése érdekében, amelyen a részvétel a gazdák számára kötelező volt.

A falvak körüli határkerteket a fontosabb útvonalak mentén vetéskapuk szakították meg. Gyergyószentmiklós 1581-es évi falutörvénye a kapubírságot 50 dénárban állapította meg. A vetéskapuk rendeltetése az volt, hogy megakadályozzák a lopásokat, illetve az állatoknak a vetés alatt lévő területekre való kijutását. A vetéskapukat éjszakára bezárták, és csak reggel nyitották ki. A kapusembernek azonban igen nagy volt a felelőssége. Az 1581-es évi gyergyószentmiklósi falutörvényben ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Ha valami barom mégyen bé rajta, s arról valami kár leszen, a kapus ember megfizesse a kárt a hajtó pénzzel együtt.”²⁶

A kapuk fenntartásának és a kapus ember fizetésének több módja volt ismeretes. A gyergyószentmiklósi örmény templom melletti vetéskapunál például, még a kapu lebontása után is kévehordáskor minden szekérről ledobtak a kapus embernek egy kévét. Ez a szokás a kapu lebontása után is tovább élt az 1940-es évekig, amikor is az örmény templom harangozójának dobták le a kévét.

²⁶ U.o.

A vetéskapuk előtti térség volt a hazajáró csordák gyülekezőhelye is. A szántóföldi művelésen kívüli kapuk fenntartása is elterjedt volt Gyergyószentmiklóson. Ilyen volt többek között az ú.n. Várkapu.

A gyergyószentmiklósi falutörvény igen nagy figyelmet fordított a tilalmas védelmére. A büntetéseket állatfajtánként állapították meg. A harmadik cikkely főleg a juhoknak a tilalmasba való hajtásával foglalkozott. Főleg az éjszakai behajtást büntették. Ha a kártevő éjjel hajtotta be a tilalmasba a juhait 1 forint bírságot fizetett, ha pedig nappal, akkor a büntetés értéke 50 dénárban volt megállapítva. Az említett artikulusban a hajtó pénz értékét is meghatározták: Minden tíz juh után egy pénz.²⁷ Az említett cikkely a behajtás módjáról is megemlékezett: „Valamely marhát bé hajtának pedig a bírák házokhoz hajtsák, a bíró pedig kezességen ki tartozik adni, de úgy hogy mind kárról, s hajtó pénzről igazságot fogadjon a kezes.”²⁸ Az állat behajtásának szabályozása, a bíró feladatkörének meghatározása, a kártevő felelősségre vonása olyan jogi és erkölcsi normák voltak, melyek a XVI. századi gyergyószentmiklósi székely közösség kapcsolatait szabályozták.

A falutörvény negyedik cikkelye ugyancsak a tilalmasra vonatkozott, a szarvasmarha és a disznó által okozható kártételt határozta meg. Eszerint, ha a tilalmasban barmot találtak volna és az „pásztoros lészen”, a kárt a barmos embernek

²⁷ U.o.

²⁸ U.o.

kellett megfizetnie a hajtó pénzzel együtt. A faluközösség törvényhozói a büntetés értékét is meghatározták: minden barom után egy pénz, két apró barom után egy pénz. Sőt, még az erőszakoskodók ellen is döntést hoztak: három girában állapították meg annak az erőszakoskodónak a büntetését, aki „a hajtó embertől a marhát elveszi...”

A tiltás szabályozása a disznópásztorokra is kiterjedt. A tilalmasban a kártevő disznónak az értékét a következőképpen állapították meg: két öreg disznó után egy pénz, négy apró után pedig egy pénz.

A falutörvény a lónak a tilalmasban tartását is szabályozta. A lovat, mind a régi törvény szerint (valamikor a székely szabadság idején), s mind a mostani szerint is (1581) nyűgben, kötélben, jó módban kellett tartani. Ha valami módon a ló elszabadult és tulajdonosa megesküdt arra, hogy jó módon tartotta, tehát eleget tett a feltételeknek, a kárt meg kellett fizetnie, de a bírságot elengedték neki. Ha ellenben nem vállalta az esküt arról, hogy a lovat nyűgben és kötélben, jó móddal tartotta, akkor a kár megfizetése mellett a lovas embert tizenkét dénár bírságra kötelezték. A falutörvény megszövegezői azonban minden lehetőséget megadtak a kártevőnek a védekezésre. Így a lovas ember akkor is mentesült a bírság kifizetésétől, ha esküt tett arra, hogy más ember lova miatt szabadult meg a lova. Ha pedig igazságát tényekkel is be tudta bizonyítani, akkor minden fizetésbeli kötelezettségtől megszabadult: a kár és a bírság kifizetésének kötelezettsége arra a lótulajdonosra szállt, aki a kár okozója volt.

Az elszegődött szolgák legtöbbször nem a falu lakói voltak, s arra hivatkoztak, hogy őket nem vonhatják felelősségre a kártételekért a falutörvény alapján, mivel ők csupán a földesuruknak vannak alárendelve. Ennek a kibúvónak a megakadályozására a gyergyószentmiklósiak végzésük 8. cikkelyében arról döntöttek, hogy „az elszegődött szolga urával együtt köteles megjelenni a hütös bírák előtt”, ami azt jelentette, hogy vállalniuk kellett a felelősséget, az általuk okozott kárért. Mint írják, az elszegődött szolga „ha valakinek kárt tett, senki pedig ennek a megítélt törvényivel a földesura eleiben ne mehessen, a falu végezése szerint tilalmas vetés dologból.”²⁹

A gyergyószentmiklósi falutörvény szerint a település lakóinak tiltva volt a csóvás parlagon való pásztoroltatás Szent János napig. A határozat szerint: „ha valaki lovát, vagy egyéb-féle barmot a csóvás parlagon pásztorol, tartya vagy rákőti Szent János napig, három girán maradjon.”³⁰ Szent János nap után a bírák döntöttek el, felszabadíthatják-e a területet vagy sem. Ha úgy látták, hogy kaszáló fű lesz rajta, akkor a tiltást a következő időszakban is fenntartották. Ha nem, akkor a falutörvény szövege szerint „az ő szabadításoknak utána minden ember birhattya, mert a tilalmas vetés nemcsak egy ember kertével oltalmaztatik meg.”³¹

A kaszáló igen nagy értéket jelentett a közösség és az egyén számára is. Ezért a szénafűben, vagy irtovány szénafűben való

²⁹ U.o. és Pál Antal Sándor. i.m. 356

³⁰ U.o.

³¹ U.o.

állattartást igen szigorúan büntették. A gyergyószentmiklósi falutörvény 10. cikkelyében a kaszáló védelmével kapcsolatban a következőképpen fogalmaztak: „Valaki szénafűben, vagy irtovány szénafűben lovát vagy egyéb barmát tartya és megbizonyittatik, vagy valamelyik félnek törvény mégyen felölle, mivel akarattal való kártétel, 3 gira a bírsága, ezekben pedig mind a hütös bírák előtt törvény légyen és törvény szerint büntetessék minden ember.”³² A falutörvény 11. cikkelye szinte megerősíti az előbbi artikulust, és akkor is 3 forint girára bünteti a kártevőt, ha akaratán kívül történt a kártétel. Mint írják: „Minden tilalmasban való kártétel, ki nem történettel lészen, megbizonyittatik, hogy nem akarat szerint való kártétel, annak bírsága 3 gira.”³³ Ugyanazt a jogi normát alkalmazták a csóvás szénafű, vagy parlag esetében is. Határozatukkal kapcsolatban a 12. cikkelyben a következőket olvashatjuk: „Minden tilalmasbéli csóvás szénafű vagy parlag ha lészen, de senki birodalmával rá nem mehet, mert ha rá mégyen csak magától 3 girán marad az az ember.”³⁴

A gyergyószentmiklósi falutörvényben nagyon szigorúan büntették a hütös bírákat, ha azok nem teljesítették a határ védelmével kapcsolatos feladataikat. A falutörvény 15. cikkelyében kötelezettségeikkel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Mindenekre a jó módon a XII. hütös bírák jó gondot nem viselnek, a mi az tiszteket nézi, és valaki a királyi bírónak panaszt

³² U.o.

³³ U.o.

³⁴ U.o.

tészen és megbizonyítatik, hogy a bírának vigyázatlanságok miatt lőtt a kár, a bírakra száll a 12 forint, és a falu tisztán marad minden büntetéstől.”³⁵ Hasonló eréllyel léptek fel azonban az alaptalan vádaskodókkal szemben is. „Valaki pedig méltatlan panaszol a tisztnek híre nélkült, 12 forinton maradjon azon ember érette.”³⁶

A gyergyószentmiklósi falutörvény kimondta, hogy a tizenkét hütös bírának jogában állt ellenőrizni a közösség határrendtartását, de maga a community is köteles volt e tisztség betöltésére megfelelő embert választani. Ilyen irányú elvárásaikkal kapcsolatban a 17. cikkelyben a következőképpen fogalmaztak: „Minden esztendőben a XII. hütös bírák a falut megfeleltessék, a falu is pedig ahhoz embert válasszon, és valamit a falu megfelel írva legyen és úgy büntessenek mindeneket. Valami barmokat pedig ki felelnek tilalomszegésre, annak bírsága denárii 12.”³⁷ A gyergyószentmiklósi falutörvény lehetővé tette a hütös bírák hatáskörének az érvényesülését még abban az esetben is, ha a kártevő megtagadná a kár értékének a kifizetését. Mint írják, ha: „Valakinek a falu közül házához küldnek bírságért, a falu adta emberrel együtt, egy vagy kettő a bírák közül legyen, kérje törvénynek annyit érő marháját, amennyit a bírság tészen, ha törvénynek nem adja, a bírák eleiben hívják azt az embert, engedetlenségen marad, a falu végzése szerint mind lófő, darabont, szabad székel és

³⁵ U.o. és Pál Antal Sándor. i.m. 357.

³⁶ U.o.

³⁷ Uo.

jobbágy 3 girán marad érette.”³⁸ A szarvasmarháknak erőszak-
kal való elhajtását azonban nem minden esetben támogatták a
falutörvény szövegében. A 20. cikkely ugyan a bírság behajtásá-
nak a módozatait sorolta fel, de lehetőséget biztosított a kártevő
védekezésére is, annak ellenére, hogy a faluközösség döntései-
nek a végrehajtása a communitás minden tagja számára köte-
lező volt. A pontos szöveg a következő: „Valamely ember bír-
ságba esik, avagy káros kerti vagyon, kiről mind a teljes falu
végezett, mindezekben a bírák igazítani mernek az ő tisztek
szerint: ha az ember házánál honn nem lenne, azért a bírák a
bírságot ugyan megvehessék, törvény szerint amivel tartozik,
háza népétől törvénynek kérhessék a házat, és zállagot vehesse-
nek: de hatalommal marhát ne végyenek: ha törvénynek nem
adja marháját azon ember 3 girán maradjon, a mint fennebb
megíratott: ha pedig az igaztételről a bírákat eltúltya és a
tilalomnak okát nem adhattya, azok nélkül való tilalmon is meg-
maradjon, egy tilalom ellen 3 girán, 3 tilalom ellen 9 girán.”³⁹

A XV. század vége felé a mezőgazdaság fejlődése lehetővé
tette, hogy a foglалók az általuk irtott területeket jobban haszno-
sítsák. A faluközösség számára igen nagy nehézséget jelentett
e területek visszaszerzése, ezért – mind régebbi törvényeikben,
mind pedig 1581-ben – úgy döntöttek, hogy csak a communi-
tás engedélyével lehet székely örökséget foglalni. A falutör-
vény 19. cikkelyében ilyen irányú tiltásukat a következő-

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

képpen fogalmazták meg: „Mivelhogy a falunak végezése volt még a régi székely szabadság idejében is, hogy senki a falu határában, mezőn, falun is, falu híre nélkült örökséget ne foglallyon magának, hanem falutól közönségesen kérjen, ha a falunak adhatója lészen, meglássák azon helyet, de a falu engedelméből örökítse: de ha csak maga gondolatjából mégyen rá, a falunak veszszen minden munkája, az örökség is, ennek pedig mindenkor három törvénnyel való tilalma volt: ebben pedig a tellyes falu előtt lött törvény, mind a hütös bírakkal edgyütt a 3 törvény ellen 3 tilalom, az az 9 girán marad az az ember, hogy a falu végzésének engedetlen volt.”⁴⁰

Gyergyószentmiklós társadalma a XV. századtól a XVII. század elejéig

Gyergyószentmiklós társadalma is szerves része volt a székely társadalomszerkezetnek. Itt is, akárcsak a többi székelyek által lakott területeken, a belső fejlődés a társadalmi egyenlőtlenség irányába mutatott. Jakó Zsigmond szerint „ez a folyamat azzal kezdődhetett, hogy egyesek lovon, mások pedig csak gyalog teljesítették katonai szolgálatukat.”⁴¹ Ez a belső tagozódás fokozatosan erőteljes társadalmi rétegződéshez vezetett. 1339-ben először találkozunk a „tria genera sicularum” kifejezéssel, míg 1407-től kezdve az oklevelek főemberekről, lófők-

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Jakó Zsigmond: *A székely társadalom útja a XIV-XVI. században*. In Székely felkelés. Bukarest, 1979. 19

ről és a gyalog katonákról tesznek említést.⁴² A XV. század közepétől a fent említett társadalmi csoportok közötti tagozódás tovább mélyült. Demény Lajos szerint Mátyás uralkodása idején kristályosodik ki a székely társadalom három rendje. Ezek közül a lófők lóháton harcoltak, a gyalogosok pedig a gyalogságot alkották a hadviselés során.⁴³

A XV. században e két csoport alkotta Gyergyószentmiklós lakosságának nagy részét. A székely társadalom harmadik elemét a főnépek vagy főemberek csoportja képezte,⁴⁴ akik a XV. század vége felé az általunk tanulmányozott településen is éreztették hatalmukat.

Ez a társadalmi tagozódás a birtokviszonyokban is éreztette hatását. A nyílföldek szétosztásánál és újraosztásánál ugyanis figyelembe vették a katonai társadalomban betöltött helyet, a főnépek több földet kaptak a lófőknél, ez utóbbiak részesülése pedig nagyobb volt a gyalogosokénál.⁴⁵ A gazdasági erőforrások ilyen irányú befolyásolása kihatott a közszékelyek gazdasági-társadalmi helyzetére. A gyakori háborúk is hozzájárultak a székely családok közötti gazdasági, társadalmi és jogi különbségek elmélyüléséhez, amit a főnépek hatalmaskodásai tovább fokoztak.

A széki közigazgatás is hozzájárult a település fejlődéséhez. Gyergyóról, mint önálló székről az első okleveles említés 1406-ból származik. Hasonló jogi állapotra engednek következtetni

⁴² Uo.

⁴³ Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Bukarest, 1976. 13-16.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

az 1462-ből, az 1463-ból, valamint az 1466-ból származó forrásértékű feljegyzések.⁴⁶ Eszerint Gyergyót a többi székkal egyenlő területi, jogi, közigazgatási egységnek tekinthetjük. Az a tény, hogy a XV. század folyamán Gyergyószentmiklós gyakran volt a széki közigazgatás központja, jelentős módon hozzájárult a település fejlődéséhez.

A XV. században már jelzett társadalmi tagozódás a XVI. század első felében tovább mélyült, ami fokozta a székely társadalom három rendje közötti tagozódást. Mivel a társadalmi rétegek közötti vagyonskülönbségek létrejöttek és elmélyülésének okait már érintettük, a következőkben a helyi faluközösséget is alárendelő primor hatalma megerősödésének a bemutatására törekszünk. Gyergyószentmiklóson a primori hatalom megjelenését a Hiripnéhez kötődő hagyomány bizonyítja. Hiripné váránál jött létre később az úgynevezett Both vára. A legenda valóságelemeit bizonyítják az 1959–60-ban itt végzett ásatások. A régészeti feltárásokat dr. Székely Zoltán vezette, aki a Hargita megyei régészeti repertóriumban a következőképpen fogalmazott az építménnyel kapcsolatban: „A Gyergyószentmiklóson feltárt ovális alakú, kívül sánccal ellátott XV–XVI. századba tartozó hűbérkori vár, a helyi lakosság menedékéül szolgált az ellenséges támadás esetén.”⁴⁷ Máshol ovális alakú várnak nevezi, mely a Vároldala nevű helyen fekszik. A kiváló régész szerint az erődítmény kőfalakkal és más-

⁴⁶ Pál Antal Sándor: *A székely önkormányzat és szervezete*. In Székely felkelés 1595-1596. 36.

⁴⁷ Székely Zoltán levelezése a Román Akadémia Régészeti Intézetével.

tyákkal rendelkezett. Feljegyzésében használja a „Hiripnévár” és a „Bothvár” elnevezést is.⁴⁸ A későbbiekben Gyergyóban a primori hatalmat a Lázár család képviselte. A család gyergyói letelepedésének pontos időpontját és körülményeit nem ismerjük. A Lázárok azonban a XV. század folyamán igencsak megerősítették hatalmukat Kászon és Csík vidékén. Így például Lázár Bálintot az oklevelek hol Kászon szék hadnagyának, hol pedig a szék királybírójának nevezték.⁴⁹ Fia, Lázár András már jelentős birtokkal rendelkezett Lázárfalván, Csíkszenttamáson, Szentannán, Gyulakután és főleg pedig Szárhegyen. A XVI. század első feléből származó forrásanyag úgy tünteti fel a Lázár családot, mint Gyergyó, Csík és Kászonszék legnagyobb hatalmú főurát. Sőt, 1506-ban már Lázár András elnökölt az agyagfalvi gyűlésen, akinek a székely nemzetgyűlésen való részvétele más szempontból is fontos számunkra. Lázár András ugyanis itt használja először a gyergyói előnevet, ami nemcsak letelepülésének állandósulását, hanem hatalmának a megerősödését is igazolja a Gyergyói-medencében. Ez a hatalom tovább erősödött Lázár Ferenc, majd pedig Lázár István korában.⁵⁰ Ez utóbbinak 1530-ban sikerül megszereznie Csík, Gyergyó és Kászon szék királybíróságát, ami döntő fordulatot jelent Gyergyó életében, hiszen a medence közlakosai előzőleg többször felázadtak a hatalmaskodó primori család ellen.⁵¹

⁴⁸ Registrul arheologic al județului Harghita. Vol. V. 128 old.

⁴⁹ Lázár Miklós: *A gróf Lázár család*. Kolozsvár, 1858. 31.

⁵⁰ Lázár Miklós, i.m., 113-114.

⁵¹ Lázár Miklós, i.m., 109

Székely főember

Az oklevelek 1511-ben, majd 1519–21-ben ezekről a felkelésekről úgy emlékeznek meg, mint a gyergyóiak, csíkiak és kászoniak lázadásairól az őket elnyomó főnépek ellen, akiknek házait feldúlták.⁵² A két fenti felkelés Gyergyóban valószínűleg a Lázárok ellen irányult, hiszen ez a család jelképezte a közszabadságot veszélyeztető primori hatalmat. A Lázár család erőszakos földfoglalásai ugyanis tovább

bontották a faluközösség rendjét. A XVI. század eleji erőszakos foglalásokra vonatkozó adataink inkább Alfalura vonatkoznak, ahol a XVII. században visszaemlékeztek a XVI. század elején Lázár Ferenc által bekertelt területre. Gyergyószentmiklóson a Lázárok erőszakos foglalásairól az 1616-os évi összeírás adataiból következtethetünk, amikor is a konskriptorok az őslófők székely örökségének, a Lázár család részéről való birtokbavételét jegyezték fel:⁵³

- Orbán Balás obyt, fia Péter, ennek fia Pál, János. Örökségeket felesége után egy jobbagja birja Lázár István Uramnak.

⁵² Demény L., i. m. 33 és Jakó Zs., i. m. 23.

⁵³ Székely Oklevéltár. Új sorozat. Kolozsvár 1998. IV. K. 575.

- Soljom Thamas eöreökségét Lázár István Uram teörvénnnyel nyerte meg.

- Hobai Péter, eörökségét Lázár István foglalta el

- Demeter Balás oby, fia Márton, Lázár István Uram tartja kezét rajta

- Szalma János. Vagus. Eörökségéről szolgáltak ez előtt, most Lazar István Uram birja

- Lupas Mihály. Eörökségét Lázár István Uram birja

- Lukacz Ferencz. Eörökségét Lázár István birja, szabad hely volt.

- Tompos Miklós helyét is Lázár István birja, szabad hely volt.

- Osváth Balás, eörökségén Lázár István jobbágya lakik

Lázár István erőszakos foglalásáról értesülünk egy 1633-ból származó okiratból is. Hobaj Péterné elbeszélése szerint „egyszer ide hittuk volt ebédre, akkor monda uramot apjának, a számára tartaná a közit (a Békény jusson való részt) hozza de én hitem szerint vallom, hogy mi semmit nem ígértünk őkegyelmének.”⁵⁴ A foglalás tényét bizonyítja a hatalmaskodó főúr feleségének az 1680. november 16-i adománya: „A Belkény jusson való tulsó részt a kin a fellyül meg nevezett háznak csüre ez előtt volt, tekintetes néhai Lázár István úr özvegyi Keresztúri Chrisztina asszony a vizitációkor vicárius úr kívánása szerint a templomhoz eresztette.”⁵⁵ A XVI. századi Erdély társadalmi-politikai változásai hátrányosan befolyásolták Gyergyószentmiklós lakosainak életmódját. Az új politikai környezet

⁵⁴ Ferenczi György, i.m. 127.

⁵⁵ Ferenczi György, i.m. 128.

egyre elviselhetetlenebbé tette a székelysége háruló katonai terheket, amelyeket tovább növelt az ökördó, az ún. segélyek, és az új portai adó bevezetése. Ezek a kötelezettségek felülmúlták a székely köznép anyagi erőit és teherbírását, melyek tovább bontották a sajátos rendi társadalomszerkezetet. A székely köznép fokozatosan paraszti sorba szorult, míg a Lázárok hatalma egyre inkább azonosult a vármegyei nemesekével.

A feudalizálódás folyamata tehát Gyergyóban is jelentős volt. A közsékelyek, akik már a XV. század első felében is mindent elkövettek közszabadságuk megvédéséért, nem fogadták szívesen az ősi kiváltságnak tekintett adómentesség megcsorbitását. A gyulafehérvári országgyűlésnek pedig az a döntése, amely a székelyekre 3000 ft. adót vetett ki, és elrendelte fejenkénti hadrakelésüket, az általános okok mellett az 1562-es felkelés kiváltó okát képezte.⁵⁶ Bár a felkelés az erőszakos feudalizálódás megakadályozását célozta, Lázár Istvánt, a nagyhatalmú főurat mégis a felkelők oldalán találjuk.⁵⁷

Mivel magyarázható ez?

Véleményünk szerint Lázár István magatartásában, akár csak Kórnis Mihály, Farkas Pál, Lázár János és Bernárd Ferenc esetében is az osztrák politika befolyását feltételezhetjük. Következésképpen a felkelés leverése után a megtorlás nemcsak a közsékelyek ellen irányult, de maga Lázár István is fogságba került, és csak az 1566-os tordai diétán kapott kegyelmet.⁵⁸

⁵⁶ Demény L., i.m. 42.

⁵⁷ Lázár M., i.m. 122.

⁵⁸ Lázár M., i.m. 123.

János Zsigmond

Ezen az országgyűlésen ugyan-
is a főnépeknek és lófőknek
sikerült meggyőzniük a feje-
delmet, hogy rájuk kell ala-
pozni a székely politikáját az
elszegényedett közsékelyek
ellenében.⁵⁹ Az új politikai
irányvonalat tükrözi az 1566.
július 11-én kelt oklevél is,
amelyben János Zsigmond 57
jobbágyot adományoz Lázár
Istvánnak.⁶⁰ A jobbágyadomá-
nyozások a következő években
is folytatódtak.

1567-ben Gyergyószentmiklóson 78 jobbágy-, vagy liberti-
nus család élt,⁶¹ ami a településnek a Lázárokkal vagy a fejedele-
lemmel szembeni alárendeltségére utal. Ilyen körülmények
között nem csodálkozhatunk azon, ha ők is részesei voltak az
1571. szeptemberi-októberi lázadásnak,⁶² majd pedig az 1583-as
évi felkelésnek. Ez utóbbi alkalommal Báthory Zsigmond feje-
delem 3500 tallérért Gyergyószentmiklóst Lázár Andrásnak
adta zálogba.⁶³

⁵⁹ Jakó Zs., i.m. 29.

⁶⁰ Székely Oklevéltár, II. K. 209.

⁶¹ Székely Oklevéltár, II. K. 221.

⁶² Demény L., i.m. 71–72 és Szádeczky Kardos Lajos: *A székelyek története és alkotmánya*. Budapest, 1927. 126.

⁶³ Lázár M., i.m. 128–129.

Báthori István

1596-ban újabb felkelés tört ki a régi szabadság visszaszerzésének érdekében. A gyergyói lázadóknak meg kellett ütközniük az Apafi Miklós által vezetett fejedelmi haddal, valamint Lázár András királybíró seregével. Az első ütközetre Újfaluban, a másodikra Szárhegyen, a Lázár kastély melletti Tóskert nevű helyen került sor, ahol a felkelők

legyőzése után 500 embert végeztek ki.⁶⁴

Ezek az események is hozzájárultak Erdély XVI. század végi nagy romlásához és a Báthoryak térvészítéséhez.

Erdély új ura, Mihály vajda kiváltságlevele, amelyben visszaadja a székelyek ősi szabadságjogait⁶⁵, egy erőteljes társadalmi folyamat kezdetét jelzi. Ettől az időponttól a székely rendi társadalom erősödik, és visszaszorul a feudalizálódás. A XVII. század első felében uralkodó fejedelmek már jobban felismerték a székelyek katonai ereje fenntartásának szükségességét. 1601-ben a visszatért fejedelem, Báthory Zsigmond egy újabb kiváltságlevéllel biztosítja a székely szabadságot. Ettől az időszaktól kezdve Bocskai István, Rákóczi Zsigmond, Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György a közszabadság megerősítésével, vásárjogok adományozásával, vagy pedig a jobbagysorból való kiemeléssel a szabad székelyek társadalmi és

⁶⁴ Uo. és Szádeczky L., i.m., 128–129

⁶⁵ Demény Lajos: *Mihály Vajda szabadságlevelei és az erdélyi fejedelmek székely politikája*. In Székely felkelés 1595–1596. 132–133

anyagi helyzetén próbáltak javítani. Ez azonban kapcsolatban volt a székelyek megnövekedett katonai szerepével az Erdélyi hadszervezetben. Ilyen kiváltságot kapott a gyergyószentmiklósi székelység 1607-ben is, amikor Rákóczi Zsigmond

Rákóczi Zsigmond

fejedelem vásárjogot adott a településnek:⁶⁶

„Mű Rákóczi Zsigmond Isten kegyelméből Erdélynek fejedelme – olvashatjuk a korabeli kiváltságlevélben – tudatjuk ez levelünk nevében mind azokkal akiket illet: hogy mű válasszolunk hozzánk tett kérésekre, mind pedig az ország, úgy Gyergyó székely székben Szentmiklós helység lakosai számára, ezen helységnek Lucza szűz és Mátyr ünnepén azon szabadságokkal, kiváltságokkal, melyekkel más

szabad királyi városok, mezővárosok, falvak és helységek sokadalma tartattnak engedni – meghatároztuk, sőt engedünk és ajándékozunk ezen levél erőssége által...”

Bár a fejedelem adománya a gyergyói közszekelyek gazdasági helyzetének a megszilárdítását célozza, politikai jelentősége is kiemelkedő, mivel a település önállóságát is biztosítja a Lázár család hatalmi törekvéseivel szemben.

⁶⁶ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1. Gyergyószentmiklós város levéltára.

Bethlen Gábor

Településünk fejlődésében igen nagy jelentőségű Bethlen Gábor uralkodása. A fejedelem, aki gyermekkorában egy részét a gyergyói székelyek között tölti, jó ismerője a székely kérdésnek. Fejedelemmé választása után fő feladatának a katonaelem megerősítését tekintette. Először is az adózás terheit próbálta csökkenteni: 1614-ben el-

rendelte a juh- és tőrödézsmát eltörlését, és engedélyezte a szabad sóhasználatot. Nemcsak, hogy nem engedte meg a közszekelyeknek jobbágysorba süllyesztését, de megkezdte a székely jobbágysor felszabadítását. Az oklevelekben libertinus, majd „recuperati”-ként jelzett személyek így lettek ismét szabadok.

Bethlen Gábor maga is feudális úr, anyai ágról pedig primori családból származik (anyja Lázár Druzsina), s így nem lehetett célja a székely főnépek, Gyergyóban pedig rokonai hatalmának gyengítése. Ezért rokona, IV. Lázár István az elvesztett gyergyói jobbágysorokért három falut kapott a fejedelemtől: Szászserked és Oláhsolymos falvakat Kolozs megyében és Serling falut Doboka megyében.⁶⁷

⁶⁷ Lázár M., i.m. 138-139.

Gyergyószentmiklós társadalma és népessége az adóösszeírások és a katonai lustrák tükrében

A számszerű adatok Gyergyószentmiklóson is jelentős

[illegible]

társadalomszerkezeti változásokat jeleznek a XVI. század második felének társadalomképével szemben. 1567-ben 78 jobbágy vagy libertinus kaput jegyezték fel,⁶⁸ 1569-ben pedig 10 nemes és lófő családot írtak össze a Békénymenti településen.⁶⁹ A Básta-féle összeírás ismerete már árnyaltabb társadalomkép kialakítására nyújt lehetőséget. Ezen lustra szerint 1602.

⁶⁸ Székely Oklevéltár, II. K. 221.

⁶⁹ Székely Oklevéltár, II. K. 269.

augusztus 7-én 17 lófő, 9 darabont, 30 szabados és egy jobbágy családot jegyeztek fel a helységben.⁷⁰

Az 1614-es évi Bethlen lustra adatai révén már reálisan érzékelhetjük Gyergyószentmiklós társadalmi szerkezetét, mely szerint a társadalmi, csoportonkénti megoszlás a következő képet mutatja:⁷¹

- Lófő családok száma	22	az össznépesség	10,53 %-a
- Puskásgyalog családok száma	23	az össznépesség	11 %-a
- Szabados családok száma	59	az össznépesség	27,75%-a
- Jobbágycsaládok száma	15	az össznépesség	7,18%-a
- Zsellércsaládok száma	84	az össznépesség	40,19%-a
- Külső szolgák száma	3	az össznépesség	1,44%-a
- Solymár családok száma	4	az össznépesség	1,91 %-a

Gyergyószentmiklós összcsaládjai	209 család	100,00 %-a
----------------------------------	------------	------------

Két év múlva, 1616-ban újra összeírták „Gyergyó” lakosságát, melyet „Gyergyó szék lustráj”-nak neveznek. Ekkor Gyergyószentmiklós társadalmi összetétele a következő képet mutatta:⁷²

- lófők	száma 30 család,	az összlakosság	13,27 %-a
- gyalog katonák	száma 15 család,	az összlakosság	6,64 %-a
- szabadosok	száma 70 család,	az összlakosság	30,97 %-a
- jobbágyok	száma 21 család,	az összlakosság	9,29 %-a
- zsellérek	száma 65 család,	az összlakosság	28,76 %-a
- idegenek	száma 11 család,	az összlakosság	4,87 %-a
- eltartottak	száma 2 család,	az összlakosság	0,89 %-a
- más kategória	12 család,	az összlakosság	5,31 %-a
	226	100,00	

⁷⁰ Székely Oklevéltár. Új sorozat. IV. K. 89-90.

⁷¹ Kolozsvár. Állami Levéltár. Székely láda 56. VII. sz. 1.

⁷² Székely Oklevéltár. Új sorozat. IV. K. 563-565.

Mivel magyarázható a két összeírás közelsége?

A Szárhegyen is nevelkedett fejedelem ugyanis felismerte, hogy a gyergyói székelyek eltitkolták előle a székely katonaelem reális számát, és ezért két esztendő múlva újra összeíratta őket. Ugyanakkor a két lustra közötti közelség lehetőséget nyújt a gyergyószentmiklósi családok életében végbement változások felismerésére, illetve az esetleges költözködések észlelésére. A következőkben társadalmi csoportonként bemutatjuk az általunk tanulmányozott település lakóit, jelezve egyben az illetők jogi-társadalmi státusának az alakulását is. Íme a két katonai összeírásban szereplő családfők, név szerint:

Lófők vagy primipilusok

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyószék 1616-os lustrája
Pál Deák	Pál Deák
Madaras János	Madaras János
Georgj Kovacz	Georgy Kovacz
Kovaczej Albert	Kovacz Albert
Imre Deák Schola mester	Imre Deák Rector
Kovaczej János	Kovacz János
Kerczyo János	Kerczio János
Kerczyo Imreh	Kerczio Imreh
Ferencz András	Ferencz András
Ferencz Deák Vice Judex Regius	Ferencz Deák
Benedek János	Benedek János
Ferencz Antal	Ferencz Antal

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyószék 1616-os lustrája
Farkas István	Farkas István
Belenyesi István	Belienesy István
Demeter Mihály	Demeter Mihálj
Fyleop István	Fwleop István
Barabás János	Barrabás János
Kaczyo András Ár (va)	
Peteres János	
Ferencz János	Ferencz János
Pál István Ár (va)	István Pál
Thamás János	Thamás János
	Leörincz Demeter
	Thamás Péter
	Kemenes Benedek
	Teöreök Jakab
	Demeter András
	Both Péter
	Swkeösd Máténé
	Kaczio János
	Vetelies János
	Imre Barabásné

Székely lófő

Kitűnik, hogy a lófő családoknál 20 esetben fordul elő azonosság a két összeírásban szereplő személyek esetében. Kacsó András (árva) és Petres János rokonságát nem bizonyíthatjuk, csupán feltételezhetjük, hogy az 1616-ban megnevezett Kacsó János az 1614-ben feljegyzett árva rokona lehetett. Kilenc, vagy tíz esetben új nevekkel találkoztunk, ami Bethlen Gábornak a társadalmi felemelkedést elősegítő katonapolitikájának következménye.

A Békény menti településen lakó lófők is, az erdélyi hadban könnyűlovas harcosként fejenkénti hadszolgálatra kényszerültek. Katonai kötelezettségeikért a falvak közföldjeinek újrafelosztása alkalmával két, esetleg három nyílföldben részesültek. Az állandó katonáskodás terhei a XVI. század első felében e csoport tagjait válságba juttatták. 1566 után társadalmi politikai pozícióik megerősödtek és gyakran a nemesekkel együtt említették őket.

Pedes pixidarii vagy puskás gyalogosok

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyószék 1616-os évi lustrája
Demeter János	Demeter János
Tamás Péter	
Kemenes Márton	
Kemenes Benedek lábatlan	
Zekel Péter	Zekely Péter
Pál Demeter	
Kelemen Georgj	Kelemen Georgy
Demeter András	
Barabás András Ar (va)	
Bálinth István Ar (va)	
Gergely Miháj	Gergely Mihály
Pungrácz István	Pongrácz István
Szekel Dániel	
Hydegh Ferencz	Hidegh Ferencz
Aranyaz Leorincz	Araniaz Leörincz
Kelleo Péter	
Galaczj Pál	Galaczy Pál
Selyem István	Seliem István
Antal János	Antal János
Kys Pál	Kws Pál
Georgj Kovaczy	
Leorincz Mihaly	Leörincz Mihály
Leorincz Demeter	

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyószék 1616-os évi lustrája
	Kys István
	Kelleő Mihály
	Mathe Georgy

Puskás gyalogok

A puskás gyalogoknál csupán két alkalommal vélünk felfedezni azonos-ságot. Tíz család esetében nem bizonyítható a folytonosság, ugyanakkor 1616-ban három új, a Bethlen lustrá-

ban nem szereplő családfővel találkozunk, ami szintén a gyergyószentmiklósi székelység társadalmi felemelkedését bizonyítja.

A gyalogkatona családok névsorának a bemutatásából kitűnik, hogy Gyergyószentmiklóson is akárcsak a székely térség más településein a társadalom legnépesebb csoportját alkották. Ők a XVI. században könnyűfegyverzetű gyalogosként egyre esélytelenebbekké váltak a tűzfegyverek használatára képzett Habsburg zsoldosokkal vagy török janicsárokkal szemben. Ezért János Zsigmod, majd Báthori István fejedelmek lemondtak a székely gyalogkatonák hadszolgálatáról, és így a székelység tömegeit szabadosi- és jobbágysorba süllyesztették, megfosztva őket közösségi szabadságjogaiktól, melyeket a közszékelyek

„székely szabadságnak” neveztek. Státusuknak, szabad székely emberi helyzetüknek megszüntetése, a vármegyei és a székely nemesek jogtiprásai, a jobbágy- vagy libertinusi sors, igencsak megnehezítették e társadalmi csoport mindennapjait. A székelység nem nyugodott bele társadalmi-jogi helyzetébe, és két úton próbált sorsán javítani: egyrészt az 1562-es, 1571-es, 1575-ös és az 1596-os évi felkelésekkel harcolt a székely szabadság visszaállításáért, másrészt azonban a tűzfegyverekhez való alkalmazkodás révén próbált megfelelni a XVI. század hadművészeti követelményeinek. Küzdelmük nem volt eredménytelen: 1599-ben Mihály vajda, 1601-ben Báthori Zsigmond, 1605-ben Bocskai István, majd ezt követően az összes erdélyi fejedelmek visszaállították a székelység közösségi jogait és visszahelyezték őket korábbi katonai állapotukba. A tűzfegyverek használatában való jártasságuk miatt az 1614-es, illetve az 1616-os évi összeírásokban a konskriptorok „puskás gyalogok” (pedites pixidarii) néven jelzik jelenlétüket.

Libertini vagy szabadosok

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
Imreh Kovaczy	Imre Kowaczy
Gergely Leorincz benna	
Solyom Mihály	
Kovaczy Mihály	Kovacz Mihaline
Pungj János	
János Georgj	

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
Rety János	Reszy Janos
Teoreok Jakab	
Szekel András	Zekely András
Hobaj Peter	Hobay Péter
Benedek János	
Ferencz Péter	
Demeter Mate	Demeter Mathe
Solyom Péter	Soliom Peter
Ambrus István	Ambrus István
Antal István	Antal Istvan
Czyak István Ar (va)	
Hopson Thamas	Hopson Thamas
Hopson Pal	Hopson Pal
Mark István	Mark Istvan
Zelleo Demeter	
Varga Ferencz	Varga Ferencz
Nagj János	
Ambrus János	Ambrus János
Mate Balas	
Pal Marton	Pal Márton
Czyaky Mihaly	Cziaky Mihály
Czyer András Benna	Czizer András
Peter Janos Soly(már)	Péter János
Peter Mihály Solymár	Péter Mihály

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
Hopson Demeter	Hopson Demeter
Andras Thamas	Andras Thamas
Hobaj Janos	Hobaj János
Pal Andras	Pal Andras
Georgj Benedek	Georgy Benedek
Antal Balas	Antal Balás
Galaczj János	Galati János
Lukaczj Thamas Solymár	Lukáczi Tamás
Boros Mihály benna	Boros Mihály
Madaraz Thamas	Madaras Tamás
Adorian Andras	Adorian András
Vngy Mihály benna	Angy Mihály
Hopson István benna	Hopson István
Kupas Mihály senex	
Hopson Mattyas Solymar	Hopson Mattias
Fyle János	Fwle János
Gal Abrás	Gál Andras
Thamas Kovaczy	Thomas Kovacz
Gal Márton	Gal Marton
Leorincz Balas	
Bako Mihály	
Gergely Lukaczj	Gergely Lukacz
minor Fyle János	Fwle János kisebbik
Barabas István	Barabas Istvan

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
Zalma János debilis	Zalma János
Muzka Miklos	Muzka Miklos
Zabo Georgj	Zabo Georgy
Madaras Janos Nyomoru	Madaras János
Ungi Mate	Angy Mathe
	Beke Balás
	Mihály Leorincz
	Hangy János
	Tompos Miklósné
	Mirizlay Mathe
	István Deak
	Pal Péter
	Bereczk János
	Pal Varga
	Nagy Imre
	András Deák
	Georgj Balás Imrehne
	Kelleő Demeter
	Mihály Thamás
	Cziaky Thamás
	Nagy Janos
	Sánta Christina
	Balaskó Antalné
	Bakos Mathé

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
	Orban Balás
	Orbán Pál árvája
	Madaras Márton
	S(al)la Péter
	Poka Mihaly

Itt csupán 45 esetben észlelhető névazonosság a konscriptorok által a két katonai lustrában feljegyzett libertinus családok esetében. A többi családoknál igen nagy az ingadozás. Egyesek közülük a puskás gyalogok sorába emelkedtek, mások azonban tovább süllyedtek a társadalmi ranglétrán.

A szabadosok csoportja főleg az 1562-es évi felkelés leverése után alakult ki. Társadalmi-jogi státusuk bizonytalan, hiszen ők alkották a közösségi jogaiktól megfosztott közszékelységet, akiket nemcsak a főnemek, hanem a fejedelem tisztségtartói is kötelező munkaszolgálatra kényszerítettek. A katonai kötelezettségekkel összefüggő székely szabadság visszanyerésével számuk fokozatosan csökkent, majd teljesen eltűntek a XVII. század közepéig.

Jobbágyok

Hasonló társadalmi-szerkezeti ingadozás (változás) érzékelhető a függő viszonyban élő csoportok esetében is az általunk kutatott két esztendőben. Az alábbiakban tehát a jobbágy-, zsellér-, és külső szolga családokat mutatjuk be:

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
Sypos János	Sipos János
Sypos Balas	Sipos Balázs
Santa János	Sánta János
Hydegh Leorincz	Hidegh Leörincz
Damokos Ferenc	
Damokos András	Damokos András
Damokos János	Damokos Janos
Kalmár Thamas	Kalamár Thamás
Janos Georgj	Janos Georgy
Kovaczj Mihály	Kovacz Mihály
Pál Demeter	Pal Demeter
Zekel Daniel	
Gal Mihály	Gal Mihály
Demeter Balás	Demeter Balas
Lukaczj Istvan	Lukacz Istvan
	Soliom Mihály
	Kelemen Márton
	Sajgo Gál
	Bene Mathéné
	Kupás Mihály
	Varga Dávid
	Varga Illiés
	Sánta András

Mint látható, az ősjobbágycsaládok száma nem változott, viszont növekedést láthatunk a többi jobbágyc esetében. Számuk tizennégyről tizenhétre emelkedett.

Zsellérek:

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
Beke Balas	
Czyegze István	
Istvan Kovacz	Istvan Kovács
Kybedj János	Kibidy János
Zalaj Mattyas	
Kerestal János	
Demeter Antal	Demeter Antal
Kolter Jakab	Kolter Jakab
Peter Varga	Péter Varga
Kolter Balas	Koter Balás
Buxa István	
Czyepelyws János	
Zabo Thamas	Zabó Thamás
Eottveos Dániel	Eotves Dániel
Hajdu István	Hajdu István
Zabo Pal	Zabo Pál
Jakab János	Jakab János
Madaras István	Madaras István
Konya Ferencz	
Orban Mihály	Orbán Mihály

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
István Deák	
Molnár Lukács	Molnár Lukács
Kyzdy Georgj	
Kyzdy János	
Istvan Varga	
Kelleo Balint	Kelleo Bálint
Ambrus Péter	Ambrus Péter
Zabo Lukacs	
Hegedws István	
Antal Gergely	
Vyrws Márton	
Galaczy Georgj	
Nagy János	Nagy János
Janos Varga	János Varga
Máté Ferencz	
Deseo Ferencz	Deseö Ferencz
Katona Georgj	
Kupas Mihály	
Byto Georgj	
Pál Varga	
Orosz Mátyás	Orosz Mattias
Nagy Pal	
Lazar János	Lázár János
Oláh Illyés	Oláh Illyés

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
Bartalis Varga	
Czyzer Balás	Czizer Balás
Gergely János	Gergeli János
Czyáky István	Cziáky István
Byto Georg	Bito Georgy
Peter Márton	Péter Márton
Bereczk István	
Angi Miklós	
Sylester Péter	
Zaz Andras	
Georbe Antal	
Kyzdi János	
Pál Miklós	
Czyakj Pál	
Vas János	Vas János
Tormai Thamás	Tormaij Thamás
Sánta István	
Olah Máté	
Zaz Ambrus	
Kerestalj Mátyás	
Zeoczj János	
Kelleo Máté	Kelleo Máthé
Varga Pál	Varga Pál
Kolter István	

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
Nemes Jakab	
Myryzlaj Máté	
Dako András	
Mezaros János	Mezáros János
Nagj András	Nagy András
Josa Péter	
Vyrágh Miklós	
Gál András	
Zaz Mátyás	Zaz Máthé
Nagj János	
Nagj Miklós	Nagy Miklós
Pap Mihály	Pap Mihály
Kezes Márton	
Orbán Gergely	
Marti Mihály	
Daniel Miklos	Daniel Miklós
	Balas András
	Zaz János
	Dakó János
	Lukacz István
	Sándor Mihály
	Hossu János
	Ferencz Péter
	Saygó András
	Kijs Márton

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
	Bartha Mihály
	Máthé Péter
	Balás Georgy
	Angalita Elekes
	Benge Gergelj
	Veres István
	Pap Miklós
	Hegedüs János
	Grülbe Péter
	Máthé Tamás
	Kelleo Dorottia
	Jobbagi András
	Anda János
	Pap Gergely
	Leörincz János
	Serfőző Mihály
	Albert János
	Zigiátha Thamás
	Kézdy István
Értelmiségiek	
Georgj Pauli literati	
Francisci literati	
Ioannis litariati	
Andreae literati	

1614. évi Bethlen lustra	Gyergyó szék 1616-os évi lustrája
Peregrinusok	
Kovács peregrinus	
Ioannis Galaczi peregrnimus	
Eltartottak	
	Bálint István árvája
	Thamás Gergely árvái
Románok	
	Laurentij Aranjós Oláhfi
	Fekete Máthé Oláfi
Külső szolgák	
István Dési	
Turuczka Miklós	
Dobroch János	
Idegen	
	Buday Georgy
Más kategóriák	
	Kémenes János
	Boldisár Varga
	Sera Bálint
	Máthé Antal
	Pongrácz Anna
	Silveszter Péter
	Máthé János Péter
	Both Péter háza

Gyergyószentmiklós a Rákóczi fejedelmek korában

A Rákócziak uralkodása tovább erősítette a szabad székely katonaelem súlyát Gyergyószentmiklós társadalmában. Így

például I. Rákóczi György fejedelem 1632-ben majd 1646-ban számtalan jobbágyot emel a puskás gyalogosok sorába és számos gyalog katonát a lófők rendjébe. A fejedelmi politika pozitív hatását a település társadalomszerkezetére az 1643-as évi összeírás igazolja. A különböző társadalmi kategóriák

megoszlását az alábbiakban mutatjuk be:⁷³

Kategória	Családok száma	Az összlakosságból
- régi lőő katonák	108 család	23,02 %-a
- új lőő katonák	56 család	12,15 %-a
- régi gyalog katonák	225 család	47,13 %-a
- új gyalog katonák	12 család	2,55 %-a
- lőfőséggel nem rendelkező lovas katonák	47 család	10,02 %-a
- nemesek	11 család	2,35 %-a
osztatlan családok	10 család	2,13 %-a
idegenek, vándorok	3 család	0,65 %-a
Összesen	472	100,00

⁷³ Magyar Országos Levéltár. Budapest.F. Az 1643-as évi összeírás

A Rákóczi lustra lehetőséget nyújt a gyergyószentmiklósi családszerkezet bemutatására is, hiszen az összeírásban közölt személyek kora is kitűnik. Mivel az összeírás csak a férfiakra és a fiúgyermekre vonatkozik, mi ugyanannyi személyben gondolkodtunk a feleségek és a leánygyermek esetében is. Az így összesített családok reális képet nyújtanak a Békény menti település családszerkezetéről és népességének alakulásáról.

Székely lóaspuskás

Család az összeírásban	Családszerkezet	Családtagok száma	Családok száma	Személyek száma
Nőtlen	1 férfi	1	2	2
Üvörektelen család	férj + feleség	2	115	230
Család 1 fiúval	férj + feleség + 1 fiú + 1 leány	4	72	288
Család 2 fiúval	férj + feleség + 2 fiú + 2 leány	6	40	240
Család 3 fiúval	férj + feleség + 3 fiú + 3 leány	8	12	96
Család 4 fiúval	férj + feleség + 4 fiú + 4 leány	10	7	70

Család az összeírásban	Családszerkezet	Családtagok száma	Családok száma	Személyek száma
Család 6 fiúval	férj + feleség + 6 fiú + 6 leány	14	1	14
Család 1 fiúval, 1 unokával	2 férj + 2 feleség + 1 fiú unoka + 1 leány unoka	6	2	12
Család 2 fiúval, 1 unokával	3 férj + 3 feleség + 1 fiú unoka + 1 leány unoka	8	3	24
Család 2 fiúval, 2 unokával	3 férj + 3 feleség + 2 fiú unoka + 2 leány unoka	10	3	30
Család 2 fiúval, 5 unokával	3 férj + 3 feleség + 5 fiú unoka + 5 leány unoka	16	1	16
Család vövel	2 férj + 2 feleség	4	2	8
Család vövel, 2 unokával és dédunokával	3 férj + 3 feleség + 1 fiú unoka + 1 leány unoka + 1 fiú dédunoka + 1 leány dédunoka	10	1	10
2 testvérből álló család	2 férj + 2 feleség	4	6	24
3 testvérből álló család	3 férj + 3 feleség	6	3	18
4 testvérből álló család	4 férj + 4 feleség	8	1	8
5 testvérből álló család	5 férj + 5 feleség	10	1	10

Tehát összegezve: nukleáris (kis) család: 249 - 840 személy,
nagycsalád: 25 - 180 személy

Az összeírásban sehol sem akadtunk a jobbágyok és a zsel-
lérek névsorára. Ezt tulajdoníthatjuk az összeírás jellegének is,

a fő okot azonban a jobbágy- és zsellérelemnek a katonai állapotba való kiemelésének tulajdoníthatjuk. Ezt bizonyítják a recentes pedites és a recentes primipili elnevezések, valamint a katonacsaládok valóságos megtöbbszöröződése. Így például 1610-től a gyalog katonacsaládok száma 41-ről 237-re, a lófőké 48-ról 166-ra emelkedett, sőt még egy olyan réteg is megjelent, amely, bár nem rendelkezett lófőiséggel, mégis lóval szolgálta a fejedelmet. Érdekes az is, hogy 1643-ban nem találkozunk szabados családdal. Ehelyett azonban a társadalmi ranglétra másik oldalán megjelennek a (valószínűleg egyházhelyes) nemesek. Láthatjuk tehát, hogy Bethlen Gábor és I., valamint II. Rákóczi György uralkodása idején gyökeresen megváltozott Gyergyószentmiklós társadalma. A társadalomszerkezeti változás kapcsolatba hozható azzal a ténnyel, hogy a település férfi lakosságának döntő többsége aktív résztvevője volt a fejedelmek által vezetett háborúknak. Ez az aktív kapcsolat még I. Rákóczi György uralkodása idején mutatkozott meg, aki már uralkodása kezdetén, 1630-ban azonosítja a gyergyói települések egy részének határát. Ugyancsak ő csökkentette a Lázarak hatalmát a medencében, s ezzel lehetőséget biztosított a gyergyói közsékelyek helyzetének megszilárdulására. Két év múlva ismét felismerhető a fejedelem Gyergyóról való gondoskodása. 1632-ben ugyanis a Gyergyói medence közbiztonságáról rendelkezett. A gyergyószentmiklósi székelység a fejedellemmel szembeni tisztelete jeléül szinte teljes létszámmal vett részt az általa szervezett katonai összeírásokon, és a 30 éves háborúban.

Az 1633-as évben Gyergyószentmiklóson is érezte hatását az egész Erdélyt sújtó pestisjárvány. Ferenczy György feljegyzése szerint Gyergyószentmiklóson a járványnak 800 áldozatát temették el az említett esztendőben. Az 1646-os évi pestisjárványról szintén Ferenczy György regestrumából értesülünk, melynek katasztrofális hatásai voltak a Gyergyói medencében. Mivel a vikárius feljegyzésében nem történt említés a halálesetek pontos számáról, a katonai összeírások alapján próbáljuk pontosítani az emberveszteségek nagyságát. Így, míg az 1643-as esztendei összeírásban 887 családot jegyeztek fel a Gyergyói medencében, addig az 1654-es lustrában 439 családfőt írtak össze. Feltételezésünk szerint a különbséget adó 448 család nagy része a járvány áldozatává vált.

A gyergyóiaknak a Rákócziakhoz kötődő kölcsönös rokonszenve II. Rákóczi György uralkodása idején is igen jelentős volt. Így például 1656-ban a Ploiesti-i táborban a fejedelem tovább folytatja apja lófősítési politikáját. A következő évben pedig a gyergyóiakat ott találjuk a lengyelországi hadjáratban. Legalábbis ezt bizonyítja Ferenezi György tudósítása a hadjáratról, az ezt követő tatárfogságról, valamint az 1658-as tatártámadásról, amikor is a 300-400 fős gyergyói sereg Gábor deák vezetésével megsemmisítette a betolakodókat.⁷⁴ A gyergyószentmiklósi vikárius a következőképpen mutatta be a korabeli eseményeket: „Imár ez két esztendőben semmi jót nem cselekedhettem, mert az ezer 6 száz 57. esztendőben in Januário megin-

⁷⁴ Kölönte B. i.m., 121

dula Rákóczi György urunk az egész erdélyi haddal és magyarországi hajdúsággal Lengyelországra és többet rontának el háromszáz templumnál, kiknek minden javait elhozván, aláverék őket az lengyelek tatárország felé, holott az egész hadat mind rabságba ejtven, maga kevesed magával elszaladván kijöve Erdélybe, az egész hadat többet harminczkét ezernél vünnnek el az tatárok, kik között csak nagyságos urak és címeres nemes emberek voltak többen ezernél, az kik most is oda vannak. És jöve Octóberben egy basa Erdélyben az török császártól, az ki országgyűlést tön Meggyesen és Rákóczit kiküldé Erdélyből 1-a Novembris, de Januáriusban is egy más gyűlés lön az kiben más postálya jöven az császárnak, kit mikor Rédei elbocsátott volna, Rákóczit urunk utánnok küldvén levágatá őket és Erdélyt magának foglalá Februáriusban. És az török mint Havasalföldről, s mind Moldvából kiüzé a vajdákat, kiket Rákóczi urunk tött vala Márciusban. És Rákóczi urunk az előtti István vajdát bebocsájtja ismét Moldvába, de hadát odaveszti és maga alig szalada ki Erdélybe. A moldvai oláhok kijövének a Gyergyai havasba és mind fejöt és mind meddő juhokat elvünnnek 4 Augusti. Csíkból is sokat. Iten Augustusban kijő sok török és tatár Havasalföldről és egész Erdélyt égetik, rabolják, az leányoknak asszonynépeknek tűznek is, többnek is hajokat összekötik és kezeket hátra, s úgy hajtják őket mint az barmot: vittek azért el Erdélyből rabot kilencven öt ezeret.”⁷⁵

⁷⁵ Ferenczy György i.m.: *Registrum Ecclesiae S. Nicolai in Giorgio factum per Georgium Ferenczi Sacerdotem Coelibem 1629*. In Veszely Károly: Erdélyi egyháztörténeti adatok. Kolozsvár, 1860. 147

A gyergyószentmiklósi pap, mint kortárs, a tatárdomb hagyományához kötődő hagyományokat akaratan kívül cáfolta meg, hiszen az eseményhez kötődő mondavilág jóval később alakult ki. Ezért leírásának közzétételét szükségesnek tartjuk: „Augusztusban Taplócát elégették Gyergyóban az moldvai oláhok. Item die 6 kijövének az oláhok Moldovából Gyergyóba többen három ezernél egy kapitánalja kozák is, Ditrót meggyújtják és az gyergyóiak eleikbe állának kevesen, talán harmadfél százan Szárhegyen alól Gábor Deák előttök járó és az Jézus kiáltásban eljőve az angyal és úgy megrettenté az moldvai hadat, hogy az oláhokban tizen nyolcad fél száz maradott ide, de az gyergyóiakban csak tizen öt esett el, és zászlót is 24 nyertek el az moldvaiaktól. Szárhegyen alól egy halomba többet raktak ötödfél száznál, a többit az farkasok s hollók ölték meg, ezek is 1658. esztendőben lőnek Septemberben.”⁷⁶

II. Rákóczi György

A gyergyóiak a lengyelországi csatavesztés utáni ütközetekben is – II. Rákóczi György számára igen válságos időszakban – hűek maradtak a fejedelemhez. Ezt igazolja a haldokló fejedelem levele, amelyet az elvesztett Gyalu és Fenes közötti csata után írt a gyergyóiaknak és a csíkiaknak, amikor is megköszönte a hozzá tanúsított hűséget. A levél tartalma a következő:

⁷⁶ Ferenczy György i.m. 147

„Az seregeknek Istene maga a titkos rendelése szerint igazgatóván az harcoknak kimenetelét, nem kételkedünk, hogy ez napi ügyünknek nem kedvezésével is ő felsége az maga dicsőségét magasztalta úgy, hogy annál tetszetősebb legyen a jövőendő velünk s kegyelmeikkel való irgalmas jótette. Kegyelmeteknek édes hazájához való igaz szeretetének, hozzánk való hűségének tegnap dicséretes jelét adá, mi is vérünk ontásával s sebeinkkel pecsételtünk meg kegyelmeikhez, és az szegény ország megmaradásához való szeretetünket, melyet remélünk boldogabb successussal rövid nap megmutathatunk. Isten a sebektől felgyógyítván, nem késünk kegyelmeik megmaradására gondviselésünket terjeszteni, intvén kegyelmesen kegyelmeiket: nekünk tartozó kötelességének és hűségének uttyáról el ne tántorodgyék, mostan szerzett keresztényi hitet, neveket ellenkező cselekedetekkel be ne árnyékozza.”⁷⁷

II. Rákóczi György halála után a gyergyóiak a csíkiakkal együtt Kemény János pártján harcoltak. A Tolvajos tetői ütközet után, 1661-ben Petki István és Lázár István által vezetett csíki és gyergyói seregek döntő vereséget szenvedtek az Ali temesvári pasa által vezetett török-tatár seregektől. Ezek győzelmük után végigpusztítják Csík nagy részét.⁷⁸ A korabeli források Gyergyószentmiklós feldúlását is lejegyezték.⁷⁹

Gyergyó az 1657–1661-es évek harcainak embervesztéseit nehezen tudta kiheverni. Viszont a következő évtizedeket,

⁷⁷ Székely Oklevéltár. VI. k. 227 és Kölönte Béla: *Gyergyó története a kialakulástól a határőrség szervezéséig*. Gyergyószentmiklós, 1910. 121

⁷⁸ P. Benedek Fidel: *Tatárbetörés Csíkhaz 1661-ben*. Kolozsvár, 1945.

⁷⁹ Vámszer Géza: *Csikvármegye településtörténete*. Csíkszereda, 2000. 125.

Apafi Mihály uralkodásának idejét, a békés fejlődés korszakának tekinthetjük. Ennek a nyugodt uralkodásnak a létrejöttéhez a Gyergyószentmiklósi ütközet is hozzájárult. Ekkor Lázár Istvánnak Csík-, Gyergyó- és Kászon székek főkirálybírójának sikerült legyőznie a Habsburg seregeket. Erről a csatáról Bethlen János, Erdély kancellárja a következőképpen emlékezett meg:

„... 1663-ik évben September 8-kán délutánni 3 óra körül a tiszta égen egy kis felhőcske tettzett fel, abból sok német doboknak verése hallatott, s ez végződván azt 3 ágyuknak lövései követték, ezután két nagy seregeknek ütközete, kisebb nagyobb ágyuknak bögései jajgató emberek lármáival, és vérengző ütközetnek zúgásaival annyira bővölködve, hogy Gy. Sz. Miklósnak s a körülötte fekvő Faluknak lakossai – a kik nem csak hallották, hanem mindezeket látták szemlélgették a vég ítéletet jelen lenni vélvén, némelyek futással rejtekeket kerestek, mások félholtan leestének. Főképpen legtöbb fejérmépek elsápadva a földre rogygyottak. A Fő Rendek és a Tábornak nagy része Apafi Fejedelemmel együtt a Maros partyán a Radnothi Kastély körül állomásoztak, nem láthattuk ugyan ezen nagy csatát az ágyuknak lövéseit csak ugyan hallottuk, de az Ő Felsége erősségei őrizetén lévő Várnagyok által valamely győzelem jeléül tetetettnek hittük. Megérkezvén annakutánna Lázár István Csík Gyergyó és Kászon Székek Fő Király-Birája, körül mennyeivel e dolog világosságira jött, a Brassó felé n. keletre fekvő tábor (mely az ellenfélnek nyugotról tettzett) nagy zajjal töréssel üzte hadseregét ellenének, ezen modorral végeztetvén el az ütközet a legnagyobb ágyúnak (s nem is süker nélkül)

halszatott kilövése, s azon szempillanatban valami négyszegű tüzes anyag büdöskő színű – akár melly legnagyobb ágyú golyóbist nagyságával fellyül múlva – leesett mondott Gy Sz. Miklós Mező Várossában bizonyos Sándor Mihály nevű Lakos házára, melyet középszerűn (és égés nélküli) romlással illetett, onnan sietséggel a földben lement. Egy Asszony látván annak maradványait, megragadta, de kezét elégetvén azt ott hagyni kényszerítettett, míglen kihűlvén a többször említett Mező Város lakossaitól eldaraboltatván az illen darabocskát Lázár István Apafi Fejedelemnek is hozott, én is láttam s érintettem, sat.”⁸⁰

Gyergyószentmiklós székely társadalmának alakulása szoros kapcsolatban volt a település gazdasági előrehaladásával. Ebben az időszakban a földművelésnek döntő szerepe volt a helység lakóinak mindennapi életében. A XVII. századból származó „Ferenczi György regestruma” szerint a korabeli egyházi szolgáltatásokat búzában és zabban állapították meg, ami azt jelenti, hogy e két növény termesztése volt a legelterjedtebb. A fakitermelés és a deszkafeldolgozás is jelentős helyet foglalt el a helyi foglalkozások között, amit az is bizonyít, hogy minden tizesből „fejszével fartoztak” az egyháznak, valamint az a tény, hogy a XVI. század végén a diéta a gyergyószentmiklósi deszka árát 4 frt.-ban állapította meg. Ferenczi György regestruma olyan személyekről is megemlékezett, akik „orsolyával éltek”, ami a háziipar létét is bizonyítja.

⁸⁰ Benkő József: *Transsilvania specialis*. Bukarest-Kolozsvár, 1999. II. k. 260-261 és Benkő Károly: *Csik, Gyergyó és Kászon múltja és jelene*. Kolozsvár, 1853 146-148.

Az állattenyésztésben is jelentős változások történtek. Így például a csürös istállókról szóló gyakori említés a rideg állattenyésztésről az istállós állattartásra való áttérést jelképezi. Azt állattartás kapcsolatban volt a mészároskodással, melyről már ebben az időszakban is számtalan adatunk van.

Az 1607-es évi vásárjog révén Gyergyószentmiklós nemcsak a Gyergyói-medence, hanem egész Kelet-Erdély egyik legfontosabb kereskedelmi központjává alakult. Ebben az időszakban épült ki a pricskei vám, amely tulajdonképpen az Erdély és Moldova közötti átmenő kereskedelemnek ezt a szakaszát is ellenőrizte.

A XVII. század elején Gyergyószentmiklós Székelyföld egyik legnagyobb települése volt, hiszen 1614-ben már 209 család lakott településünkben. Ezzel szemben Sepsiszentgyörgy 128, Kézdivásárhely 155, Kovászna 207, Illyefalva városa 138, Bereck városa 63, Székelyudvarhely 174 és Keresztúr (városa és falva) 79 családból állt.

Ez a nagyszámú lakosság 29 év alatt jóval megkétszereződött. Gyergyószentmiklós népességét ugyanis 1643-ban már 472 család alkotta. Ennek a megnövekedett lakosságnak egyre nagyobb termőterületre volt szüksége. Ilyen körülmények között az egyéni irtások száma szinte ellenőrizhetetlenné vált a faluközösség számára, amelynek igen nagy erőfeszítéseket kellett tennie az engedély nélküli foglalások megakadályozása érdekében. Ilyen esettel találkozunk 1693-ban is, amikor a korabeli falujegyzőkönyv szerint „... némely falubeli emberek által hágván azok meghatározását (faluhatár) és sok helyen

foglalást akarván tenni, kit is az egész falu nem akarván parciálni, azért az megirt becsületes falusi bíró, több eskütteivel közönséges falu gyűlést hirdetvén, azon falubeli minden rendeknek egyező értelmiből és akaratjukból, conducáltak, hogy egész falustól, kimenvén mindenütt az falunak közönséges határait kijárván, hogy kik tettenek a falu közönséges határaitban foglalást, revideálják...”⁸¹ Ez alkalommal a falugyűlés jelentős területeket foglalt vissza a közép-Kürücz patakon túli Nyír nevű dűlőből, a Kürücz patakon túli Cseke Bükke nevű területből, valamint a Fehér patak menti szántóföldekből.

Az a tény, hogy a faluközösség még a XVII. század végén is visszavonja az egyéni irtás révén szerzett területek egy részét, a szántó- és rétterületek fölötti földközösség, valamint a székely örökség további együttélését bizonyítja. A mi esetünkben is érvényes Imreh Istvánnak a megállapítása, hogy a „tulajdonviszonvok síkján nincs tehát még véglegesnek mondható, egyöntetűnek minősíthető állapot.”⁸²

A XVII. század kilencedik évtizede igen megterhelő volt a gyergyoszentmiklósi székely családok számára. Ők ugyanis a székely sereg részeként 1681–1683 között kénytelenek voltak részt venni a habsburg-török háborúban. A székelyek 1681 nyarán indultak el a szamosújvári táborba, ahonnan július 21-én a hét-nyolcezer fős had Szatmár felé vette útját. A székelyeknek a kuruc és török segélyhadakkal kialakult rossz viszonyuk hátrányosan befolyásolta a hadműveletek eredményességét.

⁸¹ Csíkszereda. *Állami Levéltár*. F. 1. sz. 3.

⁸² Imreh István: *A rendtartó székely falu*. Bukarest, 1973. 20

Ezért az erdélyiek már október 14-én megkezdték visszavonulásukat a fejedelemség területére. Az első „táborozás” kellemtelen tapasztalatai után a következő esztendei gyülekezésnél a hadba induló gyergyószentmiklósiak száma jelentősen csökkent. Ők ugyanis a kényszer hatása alatt vettek részt az ún. második táborozáson. A székely had július 18-án Gyulafehérváron, 30-án pedig Szamosújváron tartózkodott, és csak augusztus végén kelt át a szolnoki hídon. A székelyek ezután részt vettek Fülek ostrománál és bevételénél. A hadművelet során éhező, szomjazó székelyek és a törökök közötti ellentét oly méreteket öltött, hogy Apaffy Mihálynak és Teleki Mihálynak is közbe kellett avatkoznia a fegyveres összetűzés elkerülése érdekében. A harmadik esztendei, 1683-as évi katonai részvétel volt a legkimerítőbb a székelység számára, akik mint a török seregek segélycsapatai, július 8-án indultak el Apahidára, és a Habsburg birodalom fővárosáig meneteltek. Az oszmán hadvezetés bizalmatlanságát jelzi az a tény, hogy a székely hadat a törökök Bécs alól a győri Rába és Rábca híd védelmére rendelték vissza.⁸³

Az 1683-as évi Bécs körüli hadműveletek Szobieszki János lengyel király felmentő seregeinek köszönhetően a Habsburgok vezette keresztes seregek győzelemmel végződtek. A székely hadak bár résztvevői voltak ennek a világtörténelmi jelentőségű felszabadító háborúnak, mégsem tekinthetjük őket a vereség áldozatainak.

⁸³ Garda Dezső: *Főncépek, lófők, gyalogkatonák Csikban és Gyergyóban*. Csík-szereda, 1999. 68-69.

A gyergyószentmiklósiak ebben a hároméves háborúban Both Mihály uram lovasszázadában, Gábor Ferencz uram lovaszázadában és Illyés György uram gyalogszázadában harcoltak. A Both Mihály századában résztvevő gyergyószentmiklósiak közül 34-en küzdöttek végig a háborút, akik közül hárman vesztették életüket. Tizennyolcan két- vagy három alkalommal nyertek felmentést, míg egy katona megszökött a táborból. A Gábor Ferencz századában 16-on harcoltak végig a hároméves küzdelemsorozatot, akik közül hárman váltak a háború áldozataivá. Huszonegyen két-három alkalommal felmentést nyertek, míg két katona megtagadta a szolgálatot. Az Illyés György uram századában harcoló gyergyószentmiklósiak közül 29-en nyertek különböző úton-módon felmentést, ketten nem jelentek meg a mustrán. A harcokban mindhárom esztendőben, csupán ötön vettek részt, kik közül hárman vesztették életüket.⁸⁴

Gyergyószentmiklós katonacsaládjai 1690-ben csatlakoztak a Thököly Imre fejedelem által vezetett szabadságharchoz, és résztvettek a kuruc vezér jelentősebb ütközeteiben is.

Az állandó hadviselés, a székelysége hátrányos katonapolitikai események kihatottak a székely társadalom alakulására. Igen sok lőfő- és gyalog katona szívesebben választotta a jobbágy és zsellérsorsot a megterhelő harcviselésnél. Az 1703-as adóösszeírás, a XVIII. század eleji Gyergyószentmiklós sajátos társadalomképét mutatja.⁸⁵

⁸⁴ Garda Dezső, i.m., 77–79.

⁸⁵ Domokos Pál Péter: *Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása. 1703.* In *Agrártörténeti szemle*, 1978. 1–2.

A társadalmi csoportok megoszlása és birtokviszonyai 1703-ban

Társadalmi csoport	Családok száma	Termőföld nagysága		Őszi vetés		Tavaszi vetés		Kaszáló szekér nagyságban
		Köböl	Véka	Köböl	Véka	Köböl	Véka	
Egytelkes nemesek	8	303	-	40	2	110	2	51
I.őfő és gyalog katonák	138	4903	3	693	1	1843	1	1053
Jobbágys	41	631	2	72	1	216	1	122
Telek nélküli zsellérek	45	15	1	1	1	43	1	5
Külbirtokosok	-	11	-	-	-	-	-	3
Összesen	277	5864	2	-	-	2213	1	1234

A társadalmi csoportok állatállománya 1703-ban

Társadalmi csoport	Ló	Ökör	Tehén	Juh	Disznó	Méhkasok száma
Egytelkes nemesek	6	19	18	6	25	-
I.őfő és gyalog katonák	161	325	349	2202	470	52
Telek nélküli zsellérek	28	52	71	247	51	2
Külbirtokosok	29	23	51	260	12	-
Összesen	224	419	489	2715	558	54

A rendelkezésünkre álló okiratok és oklevelek alapján megállapíthatjuk, hogy Gyergyószentmiklós a legrégebbi székely települések közé tartozott. Az 1332-es évi pápai tizedjegyzék, már egy gazdaságilag előrehaladott közösség képét nyújtja számunkra. A helyi közösség szervezettségét igazolja az 1581-es évi falutörvény, illetve a rendelkezésünkre álló adóösszeírások és katonai lustrák adatai. Ezen dokumentumok alapján megállapíthatjuk, hogy a XVIII. század elejéig Gyergyószentmiklós a legnagyobb székely települések közé tartozott.

Gyergyószentmiklós története az 1703–1773 közötti időszakban

Gyergyószentmiklós a XVIII. században véglegesen az alszéki közigazgatás központjává vált, ami jelentősen hozzájárult a település továbbfejlődéséhez. A nagyméretű fejlődést azonban megelőzte a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc vihara, mely során Gyergyószentmiklós jelentős részét pusztították el a felkelést leverő osztrák-szerb csapatok. Az események jobb megértése érdekében először is tisztáznunk kell a lázadás helyi okait és gyergyói kibontakozásának körülményeit.

A kelet-európai osztrák-török katonai egyensúlynak az 1683-as Bécs alatti török vereséggel kezdődött megbomlása, a XVII. század ötödik-hatodik évtizedének török-tatár rohamai által megviselt Erdélyi fejedelemséget képtelenné tették a Habsburg katonai hatalommal való szembenállásra. Ilyen körülmények között, 1687–1688-as évtől kezdve az Erdélyi fejedelemség történetében új korszak kezdődött, az osztrák hatalom időszaka. A politikai élet változásai Gyergyószentmiklóson is éreztették hatásukat.

A Habsburgok az 1691. december 4-én megfogalmazott Lipót-féle diplomában elismerték a székely szabadságjogok jelentős részét, köztük az adómentességet is. Az erről szóló 14. cikkely a következőképpen volt megfogalmazva: „A székelyek, eme legharciasabb néptörzs, mint eddig voltak, úgy ezután is mentesek legyenek minden adófizetéstől, minden téli és nyári

katonai elszállásolás terhétől s birtokaik után, amelyeket hadfölkelés kötelezettsége mellett bírnak, tizedfizetéstől és egyéb szolgálmányoktól. Ezek ellenében azonban a haza védelmére saját költségükön katonáskodni tartoznak ezután is. A székely parasztok, vagyis jobbágyok nem értetnek ez alá.”¹

A Habsburgok nem tartották be a Lipót-féle diplomában tett ígéreteiket, és a XVII. század végén, illetve a XVIII. század első éveiben a székelységet adófizetésre és katonaelszállásolásra kényszerítették.

Gyergyószentmiklós lakosai számára igen megterhelő volt a gyakori katonaelszállásolás és az osztrák adórendszer. Így például 1698. március 22-én a gyergyóiak elmondják, hogy Szamaraczky kapitány százada 15 napig élösködött rajtuk, ellenszolgáltatás nélkül.² Az osztrák katonai megszállás nemcsak élösködést jelentett, hanem gyakran kegyetlenkedést is. Így történt többek között az is, hogy a Gyergyószentmiklóson elszállásolt Steinvill-regimentből való német hadnagy kutyáit összemarták egy öreg örmény kézműves kutyái. A német tiszt bosszúból úgy megverte az örmény mesterembert a fiával együtt, hogy az teljesen munkaképtelenné vált.³

A kötelező munkaszolgálatok is növelték a lakosság elégedetlenségét:

¹ Szádeczky Kardoss Lajos: *A Székely Nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927. 297. Nagy László: *Székelyek a hadak útján*. Budapest, 2001. 285

² Székely Oklevéltár, VII. K. 17.

³ Székely Oklevéltár, VII. K. 35.

„Gyergyószentmiklóson az passus töviben – olvashatjuk egy 1701-ből származó panaszlevélből – az szüntelen strázsáló németekkel terheltetik, mely passusra az nagy hegyekre télben szénát, nyárban füvet kell hordani szüntelen olyan kénna, hogy csak üresen is alig mehetnek a nagy hegyre marhával.”⁴

II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc időszaka

A Lipót-féle diplomában tett ígérek be nem tartása és az osztrák elnyomás tehát jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Gyergyószentmiklós lófő- és gyalogkatona lakossága is a II. Rákóczi Ferenc által vezetett Habsburg-ellenes szabadságharc zászlói alatt gyülekezzen. Az 1703-as év végén már egész Székelyföld, tehát a gyergyószentmiklósiak is a felkelők pártján

II. Rákóczi Ferenc

voltak.⁵ Ekkor ugyanis a település harcképes férfilakosságának egy része Guthi István kuruc kapitány hívására az udvarhelyi táborban gyülekezett. A székely had azonban 1704 elején Holdvilágnál vereséget szenvedett, melyet követett 1704. április 13-án a Feketehalomnál elszenvedett újabb vereség.⁶

⁴ Kölönte B., i.m. 138.

⁵ Uo.

⁶ Endes Miklós: *Csik-, Gyergyó-, és Kászonszékek földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1938. 172.

A katonai vereség még nem jelentette az osztrákok végleges győzelmét. A Gyergyói-medence lakossága továbbra is a kurucok pártján maradt. 1704. április 15-én Teleki Mihály értesítette Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék tisztjeit, hogy a labanc urak vagyonát „konfiskáltatta”.⁷

Az 1704-es év végén és az 1705-ös év elején a II. Rákóczi Ferenc zászlaja alatt harcoló gyergyóiak jelentős sikereket értek el az osztrákok ellen, 1705. novemberétől kezdve azonban a hadiszerencse inkább a labancoknak kedvezett. Ettől az időszaktól kezdve a Gyergyói-medence fokozatosan a Graeven ezredes által vezetett labanc sereg uralma alá került. Az osztrák megszállás azonban nem volt hosszú időtartamú. 1706. júniusában ugyanis Rákóczi Ferenc egyik hadvezére Erdélyben legyőzte az osztrákokat, majd a székely hadak felett Keresztesmezőn mustrát tartott. Gyergyóban tehát ismét a kurucok kerültek hatalomra.⁸ A siker rövid életű volt, mert 1707-ben a csíkiak meghódoltak Acton tábornoknak, a gyergyóiak azonban nem adták meg magukat. Az eseményekről Cserei Mihály közöl adatokat: „Már az egész ország meghódolt vala, mégis azok a nyomorult paraszt gyergyóiak Rákóczi mellől el nem akarának állni, hanem az erdőn, amint Gyergyóba mentenek Csikból, erős sáncot csinálván, mind oda gyűlének fegyveresen, egy német kurucz kapitány is vala velek, s biztatá, hogy a németet be ne bocsássák. Elekes András vala királybíró igazán

⁷ Endes Miklós, i.m. 172–173 és Szádeczky Kardos Lajos: *A székelyek története és alkotmánya*. Budapest, 1927. 305–306.

⁸ Endes Miklós, i.m. 172–174.

kurucznak való ember fiával együtt fellázasztá a populét, ki nem akart, erővel a sáncba hajtá. Acton háromszor is küldte hozzájuk, ne bolondoskodjanak, hódoljanak meg, készen a grátia, de amazok lövöldözének Acton követeihez. Acton megbosszankodék, keresteté, kik valamely ösvényeken bevigyék, Szent Tamásról megindula rettenetesen kietlen kösziklás helyeken, hol soha többször ember nem járt, beérkezék Gyergyóba, a sáncot odahagyák a székeleyek, közel lévén az erdő oda szaladának, a németek, rácok, kiket elérének levágnak, a falukat mind felégették számtalan gabonájukkal együtt, marhájokat, méneseket elhajták.”⁹

Cserei Mihály leírása azonban nem elég pontos. Az első nagy ütközetet a gyergyóiak ugyanis Both András vezetésével, a Gréces-tetőn vívták. A két napot tartó csata során az osztrákok nem tudták áttörni a védővonalat. Árulók segítségével azonban sikerült megmászniuk a Csíkot Gyergyótól elválasztó hegyet, amely következtében a gyergyói hadak hátába kerültek. A vereség után az osztrák és szerb hadak egész Gyergyó vidékét feldúlták.

Gyergyószentmiklós sem kerülhette el a pusztítást. Az osztrák és szerb csapatok elől menekülő lakosság egy része Both András várában keresett menedéket, melyet Acton seregei csupán ostrom révén foglalhattak el. A vár bevétele után a labancok földig lerombolták az építményt. Az osztrák és szerb

⁹ Cserei Mihály *Históriája 1661–1711*. Budapest, i. m., 394–396.

pusztítások által okozott emberveszteséget tovább növelte a következő évben kitört pestisjárvány.¹⁰

Dehát kik is voltak a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc gyergyószentmiklósi résztvevői? Az 1704. augusztus 27-i Rákóczi-lustrában szereplő nevek mellett megjegyzések bizonyítják, hogy nem mind vállalták a lustrában, illetve a hadban való részvételt. Közülük sokan inkább a szolgálókat választották, vagy pedig „absens” megnevezés alatt igazolatlanul hiányoztak. Számos férfi betegnek vagy nyomoréknak (debilis) volt nyilvánítva. A kötelező hadszolgálatról mentesítették a bírót, a polgárt, a tanítót, illetve más fontos helyi tisztséget betöltő személyeket. A gyergyószentmiklósiak Turi Mihály lovas százában és Gábor István gyalog-százának résztvevőiként harcolták végig a szabadságharcot. Névsoruk a következő:¹¹

Turi Mihály Uram száza:

Sándor János (Vice Hadnagy menti), Bereczki András (Fő Hadnagy menti), Berecz Balázs, Burján Imreh (Absens), Sebestyén Márton (Debilis. Fia el veszett), Benedek Balás (Debilis), János Mihály (Fia el veszett maga Debilis), Blénessi Péter, Kaszás István, Kaszás Gábor, György Márton, György Thamás, György Ferencz (Debilis), Németh István, Mihály István (Posta), Gál Ferencz, Mihály István (Posta), Gál Ferencz, Mihály István (Nagyobb), Konya János, Balás András (Felső), Pongrácz Ferencz, Kováts Mihály, Darvas Mátyás, Vas Mihály (Debilis),

¹⁰ Kölönte, i.m., 139–140.

¹¹ Budapest. Hadtörténeti Levéltár. *Rákóczi Lustra 1704-hől.*

Csibi Ferencz, Péter István, Süket Miklós, Blénessi Benedek (Debilis), Bakos Mihály (G. Csáki Gáborné asszony Szolgája), Demeter Ferencz (elveszett, Fia Gy. Remete), Madarassy János (major) (Fő Hadnagy menti), Madarassi Péter, Péter János, Péter János, Péter Mátyás, Demeter Mihály (Gyalog), György István, Thamás István, Soka András, Balás Ferencz.

Összesen: részt vett 26, mentve 3, absens 1, gyalog 1, debilis 6, posta 1.

Gábor István Uram száza:

Barabás István, Bíró Mihály (obsit), Gál János (vagus), János István, János Ferencz, Bernád András (vagus), István Pál (Bíró), Benedek Péter, Fazakas András, Máthé János (polgár), Demeter János, Lőrincz András, Solyom András, Máthé Ferencz, Madaras Mihály, Gál Péter, Kastal István, Bartalis András, Kari Tamás, Kémenes Benedek, Kémenes Márton, Jakab István, Réti Mihály, Andor István, Kémenes Ferencz (junior) (Posta), Kémenes János, Illyés János, Bogas András, János Kováts (Polgár), Török Péter, Bíró Thamás, Kémenes Imreh (Lázár Ferencz Úr Tisztartója), Kémenes András, Muszka Mihály, Csergő János, Csiki István, Farkas Mihály, Bíró András.

Benedek Péter, Kémenes Ferencz, Angi István, Kertsó Mátyás, Nagy Mihály, Nagy György, Demeter János, Mihály Márton.

Összesen: polgár 2, obsit 1, vagus 1, bíró 1, posta 1, a szabadságharcban részt vett 40.

A II. Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő összeírás jelzi a főnépek távolmaradását a fontosabb ütközetektől.

Gyergyószentmiklós története az 1708–1720 közötti időszakban

Gyergyószentmiklós népessége nehezen heverte ki a Graeven és Acton ezredek seregeinek pusztításait. Az emberi veszteségekhez társult az állatállomány tönkretétele és elhajtása a német és szerb katonák által, főleg pedig otthonaik, gazdaságaik megsemmisítése. Ekkor rombolták le Gyergyószentmiklós egyik erődítményét is, a Both várát. A gyergyószentmiklósiak létfeltételeit a későbbiekben is megnehezítették az adófizetésekkel és katona-elszállásokkal járó terhek. A családok vagyonszükségletét a különböző rablóbandák megjelenése is növelte. A gyergyószentmiklósiak életterének legnagyobb ellensége azonban a pestis volt. A járvány megjelenése Gyergyóban az 1708-as évre tehető. Cserei Mihálytól megtudjuk, hogy „Havasalföldiben Bukaresten kezdődék a pestis, oda Törökországból jutott, s egynéhány ezer ember meghala onnan Molduvába mene által, valami gyergyai cigányok, kik a kurucok elől futottak vala Molduvában, betegen kijövének Gyergyószentmiklósra, ott meg is halának, egyiknek pokrócát más cigánygyermek elviszi, benne hál, az is megbetegedik, meghal, onnan több falusi emberekre is kihat a contagio.”¹²

A Gubernium részéről rögtön vesztegzárat rendelnek el, melyről szintén a csíki történész tudósít: „A németnek hírvél esvén, mindenfelől az utakat bevágatja, s strásákokat állít, senki

¹² Cserei Mihály, i.m. 432

be ne menjen Gyergyóba, se onnan kijöjjen.¹³ Ekkor küldték Gyergyószentmiklóstra Ioannis Carolus Lampert nevű orvost, akinek fizetése havonként 30, segédjéé pedig 10 rajnai forintban volt megállapítva a székgyűlés által. A gyergyóiak emellett a gondozóasszony biztosítását és a teljes ellátását is felvállalták.”¹⁴

A vesztegár ellenére nem lehetett megakadályozni a járvány továbbterjedését. Tudósítónk ismét az események kortársa, Cserei Mihály: „azelőtt egy segesvári szőcs vadbőrök vételire ment vala Gyergyóba, s mihelt hazamene Segesvárra, maga elsőben, azután minden háza népe s a szomszédsági is meghalának. A Rabutin regimentje vala ott quártelyban kijöve onnan a táborra Küküllővárrott, mindjárt elkezdődik a pestis, azután Marusvásárhelyen és az egész Marusszéken, Torda vármegyében szörnyen kezdének halni, Segesvárrott pedig mai napig is mind halnak, már éppen pusztán maradott a város. Mert azelőtt is sokszor volt Erdélyben pestis, sokan meg is holtanak, de ugyan maradtanak is meg emberek a pestises helyen, de most valahová beeshetik, éppen mind kitakarítja a halál a lakosokat.”¹⁵

Ebben a helyzetben a gyergyóiak a széki és a katonai hatóságoktól adómentességet és a miliciának nevezett német katonai megszállók eltartásától való mentesítést kérik. A széki hatóságok 1708. október 31-i válaszukban, bár megértők a gyergyóiak iránt, a kötelező szolgáltatásoktól mégsem mentesítik őket.¹⁶

¹³ Uo.

¹⁴ Székely Oklevéltár. VII k. Kolozsvár, 1898 156–157.

¹⁵ Cserei Mihály, i.m. 432

¹⁶ Csíkszereda Állami Levéltár F 26. Gyergyószék Levéltára. 3, 4, 5 sz.

1708-tól kezdődően a Habsburgok nem vették igénybe a székelyek hadfelkelési kötelezettségét. Ettől az időszaktól kezdődően a volt katonacsaládokat vagyonuk utáni adófizetésre kényszerítették. A vagyonösszeírást a falu bírója, a polgárok, valamint 3-4 számadó írta össze családonként. Az inspector comisariusoknak nevezett adófelügyelők a falvanként összeállított adótábellákat kiigazították, és minden családra kirótták a megfelelő calculust. A vagyoni helyzettől függően volt akire 1-2, ritkábban 3, de volt akire csak $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, vagy éppenséggel $\frac{1}{16}$ -od calculust róttak ki. Egy calculusra jutó összeg általában a székrekirótt adó mennyiségétől függött. Az adóképeség megállapításánál a következő tényezőket vették alapul: 1.) nagyállat állomány (ökör, tehén, tulok, ló, kanca, fejőstehén) 2.) szántó terület (búza-, árpa-, zabtermés) 3.) kaszáló, 4.) méhcsalád, 5.) gabona, fűrészmalom, ványoló.

Az 1703-as évi összeírás csak általánosan követi a gyergyószentmiklósi családok vagyoni állapotát, mivel az adózás elől igyekeztek elhallgatni állatállományuk egy részét. Ezért szinte esztendőnként is megismételték az állatállomány, illetve az ún. „naturáliék” egy részét. Talán ezzel magyarázható, hogy a falusbíró a polgárokkal és az inspektorokkal együtt évente vagy időszakonként ellenőrizték a székely családok vagyoni helyzetét. 1710. október 17-én a gyergyószentmiklósi lajstrom a marhaszámról a következő adatokat tartalmazta: 74+68+88. 1710-ben még összeírtak 227 ökröt Szentmiklóson. 1712-ben

Gyergyószentmiklóson 347 ökröt, 216 tehenet, 111 lovat, és 1136 juhot írtak össze.¹⁷

1714. február 25-én az adó megállapítása érdekében újra összeírták a gyergyószentmiklósi állatállományt, mely fizető családfőkre lebontva a következőképpen mutatott:¹⁸

Gyalog vagy lófő katona neve	Ökrök száma utáni adó
Bíró Péter	1 frt.
Balás János	2 frt.
Madaras Balás	2 frt.
Madaras Lőrincz	2 frt.
Gál Péter	4 frt.
Nagy Mihály	2 frt.
Kastaly István	4 frt.
Réty János	2 frt.
Borbély János	13 frt.
Sólyom János	13 frt.
Sólyom István	2 frt. 1 krajcár
Máté Ferencz	1 frt. 3 krajcár
Máté Gábor	2 frt.
Kémenes Gábor	1 contractuális
Kémenes János	4 frt.
Szabó János	2 frt.
Ilyés Gábor	2 frt.

¹⁷ Székely Oklevéltár, VIII k. Kolozsvár 1898, 157.

¹⁸ Gyergyószentmiklós Örmény parókia levéltára.

Gyalog vagy lófő katona neve	Ökrök száma utáni adó
Madaras Gábor	1 frt.
Incze Jakab	1 frt.
Márton István	2 frt.
Kémenes Mihály	13 fertály
Kémenes András	33 fertály
Bogos András	S
Bogos János	2 frt.
János Péter	1 frt.
Török Péter	2 frt.
Lőrincz János	2 m
Fazakas András	2 frt.
Béres Gábor	1 frt.
Fülöp Miklós	Sem is
Gyorkore Ádám	2 thuri úr bírása
Lőrincz András	2 frt.
Fülöp Gábor	13 fertály
János István	2 frt.
Bíró János	2 frt.
Gál Tamás	1 frt.
Kercsó Balázs	1 frt.
Kémenes Tamás	1 frt.
Pető István	13 fertály
Pál István	2 pultura
Kémenes András	2 frt.
Benedek István	2 frt.

Gyalog vagy lófő katona neve	Ökrök száma utáni adó
Polgár János	13 frt.
Fülöp Miklós	11 fertály
Kémenes Ferencz	2 frt.
Kémenes Gábor	2 frt.
Koser Péter	1 frt.
Angi András	2 frt.
Török István	1 frt.
Török János	1 frt.
Cziriák Ferencz	2 frt.
Farkas Mihály	2 frt.
Csíki István	2 frt.
Csergő János	2 frt.
Bíró András	43 frt.
Kercsó Mátyás	1 frt. 1 krajcár
Kémenes Márton	1 frt.
Nagy Mihály	1 frt.
Nagy György	1
Demeter János	12 fertály
Demeter István	1 frt.
Demeter János	1 frt.
Demeter Mihály	1 frt.
Sándor János	2 frt.
Bereczk Balás	2 frt.
Márton Gábor	1 frt.
Madaras István	13 krajcár

Gyalog vagy lófő katona neve	Ökrök száma utáni adó
Kémenes Mihály	2 frt.
Ferenczi Ferencz	3 frt.
Thamás András	13 frt.
Kardos István Deák	2 frt.
Orbán István	2 frt. Vágus
Sebestyén István	2 frt.
Benedek Balás	13 krajcár
János Thamás	1 frt.
Balya István	1 frt.
Csiki János	12 frt.
Kupás Lőrincz	1 frt.
János Mihály	1 frt.
György Márton	2 frt.
Hámos Mihály	2 frt.
Sükösd Mihály	2 frt.
Hobson István	1 frt.
Sándor István	1 frt.
Hobson János	1 frt.
György Ferencz	1 frt.
Hobson Ferencz	1 frt.
Vas András	2 frt.
Kercsó Péter	13 fertály
Balázs Mihály	2 frt.
György János	1 frt.
György Mihály	1 frt.

Gyalog vagy lófő katona neve	Ökrök száma utáni adó
Gál Ferencz	4 frt.
Kónya János	1 frt.
Balás András	2 frt.
Benedek Mihály	1 frt.
Pongrácz Mihály	3 frt.
Kovács Mihály	11 fertály
Balás András	2 frt.
Lukács András	1 frt.
Darvas Mihály	23 fertály
Sándor Péter	1 frt.
Ferenczi János	1 frt.
Thamás Péter	2 frt.
Jakab István	1 frt.

Az ilyen jellegű összeírások szinte évente megismétlődtek. Az 1720-as évektől azonban a vagyon után fizetett adó mellett minden család fejadót (capitis taxa) fizetett. A fejadó fizetése a társadalmi helyzettől is függött. A jobbágyok ugyanis csak fele annyi adót fizettek, mint a szabadok. A fejadó mellett azonban a vagyon után fizetett adó volt a meghatározó. Az adótabellák szerint ugyanis adó alá estek: az ökrök, tehenek, kecskék és disznók, a sör és pálinkafőző üstök, a mesterségek üzéséből származó jövedelmek. Legtöbb esetben csak a calculusok összesítésével találkozunk településenként, melyek 1726-ban,¹⁹

¹⁹ Gyergyószentmiklós Örmény parókia levéltára

1729-ben²⁰ és 1730-ban²¹ Gyergyószékben a következőképpen mutattak:

Nomina pagorum	Calculi	
Szent Miklós	184	hatmintz háromezer Váltó Rajnai forintokat adjon ott Miskolczon 12, 324, 200, 3000,30
Tekerő patak	73	
Kellyén falva	216	
	107	
Csomafalva	98	Vinculummi költés 30 Váltó Rajnai forint 10 krajcár, összesen 400 Váltó Rajnai forint
Alfalu	186	
Szárhegy	129	
Ditró	129	
Remete	88	
Summa	1037	Mind össze 2000

	Amram- listen	Primi- pilorum Pixidarii et Libertinum	Jobagionem, Inquilinum, Prajosorum, Confrat et Viduanum	calculi
Remete	-	83	7	78
Ditró	-	129	29	107
Szárhegy	6	104	43	104
Alfalu	5	146	29	138
Csomafalva	1	81	6	68
Ujfalu	3	102	7	86
Kellyenfalva	-	47	4	36
Tekerőpatak	1	66	24	56
Szt. Miklós	9	159	26	<u>140</u>
				813

²⁰ Gyergyószentmiklós Örmény parókia levéltára

²¹ Gyergyószentmiklós Örmény parókia levéltára

	Domus Nobi- lium Arma- lista	Domus Primipilum Libertinum et Pixidarium	Domus Jobagionem Inquilorum Majestonu m et vidua	calculi	Capita
Szent Miklós	9	164	68	138	215
Tekerő- patak	1	65	31	54	192
Kellyén- falva	-	46	6	37	51
Ujfalú	4	105	16	84	126
Csoma- falva	1	77	6	66	97
Alfalu	5	136	36	136	167
Szárhegy	8	91	54	104	164
Ditró	-	122	35	106	192
Remete	-	81	7	78	<u>162</u> 110

1729 novemberétől 1730 októberéig az adókötelezettségek mellett a favágással kapcsolatos falvankénti kötelezettséget is meghatározták. Mint írták: „A Csíki Szeredai várban a sütők mellett tartván a szék egy favágó ember repartíáltatva eszerint, hogy mellyik falu hány nap tarcson a prima november Anni 1729 ad ultimum octrombis Anni 1730”²²

²² Gyergyószentmiklós Örmény parókia levéltára

Szent Miklós Dies nr. 90

Tekerőpatak.....25

Kellyénfalva.....26

Ujfalun.....58

Csomafalva.....42

Szárhegy.....51

Ditró.....63

365

Az 1721-es és az 1750-es évi összeírásokban az adóztatásnál a bevetett földterület mellett figyelembe vették a terméshozamot is, az állatállománynál pedig a növendék állatok számát.

Gyakoriak voltak Gyergyószentmiklós esetében az önálló adakozások is. Így például Gyergyó assessorai a következőképpen mutatják be gróf Kornis Zsigmond számára figyelmeségként összegyűjtött túró adakozást: „Mi, nemes Gyergyószéknek alább megírt hűtő assessorai adjuk in hoc anno 1715. die 7 dec. ezen levelünket fide nostra mediante arról, hogy a miképpen informáltatott méltóságos úr gróf Kornis Zsigmond gubernátor urunk ő excelenciája, hogy az ő excelenciája számára praecise csak holmi sajtok, túrók és madarak vettettek és szedettek volna fel: mely dolog itt a nemes székben nemhogy effectuálódott volna, de még nem is hallatott, nem is parancsoltatott senkitől is sajtok, túrók és madarak szedése, hanem nem denegálhatni a nemes széknek egyező akaratjából egy-egy kis túrócskát felszedni, nagy jó urainknak kelletvén és akarván kedveskedni, sokféle lévén a nemes széknek bajoskodási, egyébbel sem lévén mivel kedveskedni.”²³

²³ Székely Oklevéltár, VII. k., 210–211

A katonaelszállások is igen nagy terhet jelentettek Gyergyó lakossága számára. Így például 1710-ben a törökök ellen harcoló Habsburg sereg téli elszállásolására a következő utasítással kényszerítették Csík-, Gyergyó- és Kászonszék lakóit: „Az Méltóságos Kegyelmes urunk ő felsége Tömesvár alatt levő hadainak némely része beérkezvén hazánkban téli quartélyra, minthogy későn determináltatott micsoda regyimentek fognának béjűnni, ahoz képest az dislocatiok és mársusok is hirtelen mentenek véghez, midőn már az militia is beérkezett volt az szélekben, arra nézve eddig kglteknek nem lehetett notificálnom, hanem már finaliter decidáltatván Déván, hol micsoda regyimentek, vagy micsoda regyimentbéli companiák és mennyin lesznek quartélyban s quartélyra való marsusok merre lesznek: tisztem, kötelességem szerint akartam per prae-sentes kegyelmeteket informálni és tudósítani róla. Lesznek azért kglteknek székiben Felin regyimentjéből 5 companiák Gyergyó és Kászon székekkel együtt, mely regyimentnek vice-colonellussa Csíkszékben, főstrásamestere pedig Gyergyóban lesznek, azért, kgltek erga quietantias administraljon nekik búzát, zabot és szénát és az kimenendő assignatiok defalcációjában acceptáltatni fog kgltektől, commissáriusokat is rendeljen kgltek melléjek, kik az szegénység quantumának administralását kárral ingrediálni ne engedjék. Az eddig felvett pénz és naturák quantumát kgltek oly készen tartsa, hogy mihent assignatiomat vészi kgltek, minden fogatkozás és késedelem nélkül administralhassa kgltek oda, az hová fogom assignálni, hogy ez kgltek fogatkozása miatt executiot az szegénység ne

kéntelenítessék szenvedni, mely quantumról ezután tabellát és bővebb informatiot küldök kglteknek. A felett, minthogy mlts. commendáns generális uram ő excellentiája egyezése az méltóságos. Guberniummal az, hogy egy falu is immunis ne légyen az quartélyokat, mindazonáltal az hol urak és főrendek lakó helyei vadnak, olyan helyekre nem szükség officiálist rendelni, hanem inkább gregariust és officiálist más olyan helyre, az hol alkalmas lesz, mivel két urnak bajos szolgálni, hogy lehessen az hazafiainak is subsistálásra való alkalmatosságok és jó egyességben élhessen az militia az provinciálisokkal. Az macellum iránt míg mlts gubernium az generálátussal és commissáriátussal determinátiot téssen, addig kegyelmetek requirálja az militia officiálisit és commendánsit, kikkel úgy igyekezzék kegyelmetek conveniálni, hogy az provincia ne aggruáltassék macellummal s mihent az macellum dolga is az mlts. Gubernium, generálátus és commissáriátus között végbe mégyen miben determináltatik, kötelességem szerint kegyelmetek tudósítani róla el nem mulatom...²⁴

1715–17 között Csík-, Gyergyó- és Kászonszék ismét a császári hadak szálláshelyét képezte.²⁵ Ennek ellenére, 1716-ban Gyergyószentmiklóst a tatárok pusztították. 1717–1719 között pedig a pestis követelt igen nagy emberáldozatokat. Ez alkalommal 713 személyt,²⁶ vagyis az össznépesség 44,09%-át temették el a helységben. A pestisjárvány utáni állapotot a következő-

²⁴ Székely Oklevéltár. VII k., 153–155

²⁵ Kölönte Béla, i. m. 129.

²⁶ Székely Oklevéltár. VII k. Kolozsvár 1898, 157.

képpen mutatták be a főkormányshééknek Csík-,Gyergyó- és Kászonszék vicetisztjei: „Méltóságos Regium Gubernium, jó Kegyelmes Urunk, patronusunk!

Noha mindenkoron, eddig is nagyságtoknak s kegyelmeteknek adott alázatos instantiáknak bőséges okai voltak, de mindezelőtti nyomoruságinkot felyúlhaladó mostani utolsó pusztúlásra és éhelhalásra jutott nyomorult helységünk szegény lakosinak sorsa kényszerít nagyságtok, kegyelmek atyai könyörületességeihez folyamodnunk és szegény lakosinknak hallatlan és kibeszélhetetlen nyomoruságos állapotját, a mint lehet, ez alázatos instantiánk által repraesentálnunk.

Nyilván vagyon nagyságtok, kegyelmek előtt, ámbár egyéb terhviselésinket és ezen véghelyen szenvedett nyomorúságinkot elhallgassuk, nyomorú földünknek sterilistása és szűk volta, mely akármi bőv gabona termésnek idein is annyira nem terem, hogy sine adminiculo alterius loci gabonával lakosinkat beérhesse.

Annál inkább az elmúlt szomorú emlékezetű esztendőnek sterilitása miatt még csak annyi gabonája sem teremvén szegény lakosinknak, kivel csak két holnapig is beérhessék, székükben is oly facultativus emberek, úri rendek vagy nemesek nem lévén, kikről a szegénység vagy jószágocskájára, vagy akármi kemény conditiokra és örökös jobbágyságra való maga kötelezésire is segítséget vehessen:oly keserves állapotra jutott, hogy az éhségnek miatta szokatlan és barmokhoz is hallatlan eledeleknek, úgymint laboda mag, bikk és csere makk (melyet másoktól nagy áron pénzen veszen), megrothadott fák és török-

búza kórójának lisztei, farügy, galagonya etc. megételire kellett adni magát, ezekkel protrahálja nyomorult életit holt-elevenen járván, de ezeknél is irtózatossabb s hallatlanabb az, hogy az étlenség miatt megdöglött marháknak husát a szegénység azon éhségtől kényszerítettven eszi, úgy a ló és macskahúst; látván pedig úgy is, hogy életit nem táplálhatja, oly nagy desperátio környékezte meg, hogy sokan közülök magok felakasztása felől gondolkodnak, jobbnak látván megölni magokat, hogy sem szemek láttára feleségek s gyermekek éhen haljanak meg, magok is ugyancsak azont várván utoljára; mely miatt már sokan lopásra és tolvajlásra adták magokat és nincs oly napja, hogy kőborlások és házfelverések ne essenek, véteknek sem tárván akármely úton is in tanta extremitate az másét elvenni és magát táplálni, melyre kényszeríti szomszédainak is meghűlt szereteti és keménysége, mivel már, ha valamely szegény embernek tizenkét óra előtt, praeemptiot praetendával, gabonát venni, azután vásárol az idegen, ha marad tőlük, úgy szegény úton járó embereink, ha csak útszélyn két-három marok makkot szedtek is más helységek határán, mindjárt zálogosíták, húzták-vonták és büntették, ilyen okért máig is sok szegénynek zálogja, a ki-ki nem válthatta, Erdővidékire némely falukba oda vagyon s oda veszett.

Az hol mi kevés fű az elmúlt nyárnak szárazsága miatt találatott helységünkben, az militia számára occupáltatván, az mit attól szegénységünk fizetéssel, vagy ajándékkal, szénául vagy fűül megvehették, azt is portiojokban beadták, már sem búza, sem zab, sem széna nem lévén sohult is, az honnan a

militia számára valamit cengregáljunk: az executio szüntelen künn van szegénységünkön, mely is a fenn előszámlált cruditásokkal csinált pogácsa mellett, hogy jóízű búzakenyeret nem talál, a szegénységet kegyetlenül vexálja, de úgy is nem hogy a portiot exigálhatná, sőt maga intertentioját sem szerezheti ki úgy, a mint kívántatnék az alig várja, quártélyába revertálhasson.

Az marha-kostnak defectussa miatt kényszerítettven szegénységünk nagy részint marhájokat Moldvában adni teleltetni és ottan subsistentiájokra fűvet vagy szénát pénzen venni, az honnan nem is tarthattunk volna, sőt pro solamine praesentis temporis et necessariatatis tartottuk, onnan is nyomorúságink augeáltatott, mivel minden oda bételelő marhától gostinában egy-egy forintot exigáltak, mely is mit tégyen és mennyire extendálódjék, nagyságtok s kegyelmetek bölcsen megítélheti, úgy is penig látják-e valaha szegénységink odahajtott és drága kölcségeken tartott ide ki és oda be megadózott marhájokat vagy sem, Isten tudja.

Ez mellett nem kevésbé szegény lakosink facultásinak enervátiojára vagyon az is, hogy az szegény ember, hogy az contiágio iránt való tilalom miatt passus nélkül nem járhatván, maga élete táplálására való eledelének keresésire is a militiától pénzzel kell passust váltani, mely csak eddig is apródonként, ha jól calculáltatnék, nagy summára excreseált, úgy most is a szegénységet exhauriálja, mivel némelyik annyi hasznót sem fordíthat azon útjában, melyre a passust váltja, mint a mennyit érette ad. Mindezeket praevideálván és praesentiálván helységeink szegény lakosi, gregátim tentalták, jó idénin korán

elbujdosván s lakó helyeket pusztán hagyván, másutt életek táplálására való eledelt keresni, de abban is frusztrálódtanak, mert még csak a falukban sem eresztvén sok helyeken be, nagy keserüséggel és csaknem éhel halva kellett visszajönniek, sokan magok is inter multa mala jobbnak és könnyebbnek itilvén magok szülőtte földökbe éhel meghalni, hogysem oly keserves számkivetésben mintegy bélpoklósok bujdosni: melyekre nézve maga is az szegénység e gremio sui három embert expedíált volt a méltóságos guberniumhoz, hogy ily nagy extremitásokban a méltóságos regium gubernium atyai kegyelmességit, segítségét és consolatiojokat alázatos könyörgésekkel exorálják, az mint az annectált testimonium bizonyítja, de expressusokat szinte a kolozsvári kapuból visszaigazították és be nem bocsátották.

Azért, hogy mi sem Isten, sem a világ előtt neglecti officii ne accusáltassunk vagy accusáltathassunk, mindezeket a méltóságos regium guberniumnak alázatosan detegáljuk és reménykedünk az istenért is ily nagy extremitásra jutott állpotját szegény székönknek, könyörülő szemmel megtekintvén, méltóztassék a mostani repartitionak alkalmatosságával bennünket subleválni és vagy az rajtunk lévő militiát transponálni más hová, vagy annak intertiojára másunнан naturálékot disponálni, úgy mostani éhelhalásra jutott ügyiben is nagyságtok s kegyelmetek méltóztassék atyai kegyessége szerint, avagy csak erga refusionem megszorult s majd félig megholt szegénységeinknek valami gabona iránt kegyelmesen provideálni, különben lehetetlen akármi executioval is a rajtunk levő

militiának pro toto hibernio obveniáló quantumát naturáléit extorqueálni, mivel szegénységeink is éhel halnak meg, az mint már egy néhányon meg is haltanak...”²⁷ A Fő Igazgató Tanácshoz írt panaszlevél szövege – úgy gondoljuk – szükségtelenné teszi a pestisjárvány hatásának a kommentálását.

Az 1721-es évi összeírás

A német uralom állandósulása, az adófizetés kényszere új társadalmi és politikai környezetet teremtett a gyergyószentmiklósi családok számára.

Ebben az átalakult világban gazdaságaik lábadozása igen lassan haladt. Ezt az állapotot tükrözik az 1721-es évi összeírás adatai, melyek rögzítik a korabeli gyergyószentmiklósiak gazdasági erejét, népességi potenciálját:²⁸

A gyergyószentmiklósi társadalmi csoportok állatállománya 1721-ben:

²⁷ Székely Oklevéltár, VII. k., 257–260

²⁸ Budapest. Magyar Országos Levéltár. F. téka Conscriptio Carolina. Az 1721-es évi összeírás.

Társadalmi csoportok	Családok száma	Ökrök	Tehe- nek	Borjak	Ló- állomá- ny	Juhok és kecskék	Szárnya- sok	Méh- kasok
Ármálisták	14	21	15	5	15	301	34	13
Gyalog és lófő családok	158	172	158	54	104	1662	193	61
Ezek eltartottjai	14	12	11		3	116	10	
Jobbágyok	19	22	15	2	13	169	14	5
Ezek eltartottjai	1	2	1	2	1	35		
Zsellérek	9	14	5	1	5	82	14	1
Idegenek	18	4	54	21	32	268	9	1
			2		4	19	2	1
Összesen:	233	247	261	85	177	2652	276	82

A gyergyószentmiklósi társadalmi csoportok bitok-
viszonyai köbösen számítva:

Társadalmi csoportok	Családok száma	Telkek száma	Üres telkek	Szántó-föld nagysága	Őszi vetés	Ennek kalandyája	Tavaszi vetés	Ennek kalandyája	Kaszáló szekér nagyságban
Ármálisták	14	4 1/3 3/4	1 1/2 2/3	230	57,2	717	38 1/2	363 1/2	56 1/2
Gyalog és lófő családok	158	94 1/3 1/4	1/3 1/4	1719,2	552,1	6102	304,3 1/2	3126	333 1/2
Ezek eltartottjai	14	7 1/3	1 1/2 2/3	105,2	31 1/2	29	13 1/2	131 1/2	15 1/2
Jobbágysok	19	11 1/4	7 1/2	122,2 1/2	44,3 1/2	505	18,1 1/2	185 1/2	36 1/2
Ezek eltartottjai	1	1/2		14	4,3 1/2	35	1,3	24	2
Zsellérek	9	4 1/3 3/4		61,3	32,2 1/2	378	16,1	156	15
Idegenek	18	4 3/4			5,1	45	5 1/2	43 1/2	22
		1	1	19	8,1 1/2	73	2	23	5 1/2
Összesen:	233	129 1/3 1/4	12 2/3 3/4	2272,1 1/2	736,3 1/2	8150	399 1/2	4053	486 1/2

Az ú.n. Karolina féle összeírás a gyergyószentmiklósi közösségek sajátos életképességét bizonyítja 2 évvel a nagy pestisjárvány után. Az adatokból láthatjuk, hogy mind az egytelkes nemesek, mind a gyalog és lófő családok háztartásai, illetve ezek eltartottjai a megélhetést alig biztosító mezőgazdasági termelést értek el, és állatállományuk sem biztosíthatta létfenntartásukat.

Az adómentességhez szokott gyergyószentmiklósi székelység számára igen nagy terhet jelentett az adózás új rendszerének a bevezetése. Ennek ellenére a település társadalmában a 14 egytelkes nemes közül mégis kiemeltek néhány családot, mint például Kézdi Istvánt, Bányász Józsefet és Galló Imrét. A lófők közül pedig Tamás Andrást, Kupás Gábort és Kőszegi Pált. Ők valószínűleg fontos tisztségeket töltöttek be a széki közigazgatásban, vagyonilag azonban nem nagyon emelkedtek ki az ármálisták, primipilusok és pixidáriusok csoportjából.

A gyergyószentmiklósi örmények

A XVIII. század első évtizedeiben a szabadságharchoz kötődő háború pusztításai, az osztrák katonai megszállás terhei és a pestisjárványok tönkretették a település gazdasági életét. Az osztrák megtorlás főleg a volt gyalog- és lófő katonák ellen irányult, akik nemcsak jogi kiváltságaikat veszítették el, hanem a nagyfokú adók következtében gazdaságilag hátrányos helyzetbe kerültek a jobb anyagi erőforrásokkal rendelkező örménységgel szemben. Az örmények helyzete tehát, a XVIII. század második évtizedétől kezdve sokkal kedvezőbb volt,

108

hiszen ők nem voltak annyira kiszolgáltatva az osztrák politika kénye-kedvének, mint a volt katonaelem. Sőt azzal, hogy Moldvában a kereskedés mellett némelyek az osztrákok javára kémkedtek, a Habsburg hatóságokat is megértőbbé tették érdekeikkel szemben. Ezért úgy véljük, hogy az örmények gazdasági, politikai pozíciói is megerősödtek. Ők ugyanis az ún. Örmény Compagniába tömörültek, amelynek külön bírója és esküdtjei voltak. Az örmény közösség tehát jelentős belső önkormányzattal rendelkezett a településen belül. Ez az autonómia átfogta az örménység gazdasági, kulturális intézményeit, társadalmi életét, és egy olyan közösségi erőt jelentett, mely a XVIII. századtól kezdve meghatározta Gyergyószentmiklós fejlődését.

Mielőtt azonban részletesebben kitérnénk a XVIII. század harmadik évtizedétől kezdődő székely-örmény ellentétekre, ismerkedjünk meg a Gyergyószentmiklóson otthonra talált örmény családok sorsával a XVII. században, illetve az örmény letelepedés folyamatával.

Gyergyószentmiklós kedvező földrajzi fekvése, az Erdély és Moldva közötti kereskedelembe betöltött szerepe vonzotta a Moldvában letelepedett örményeket. Sőt, a Gyergyói-, Görgényi- és a Kelemen-havasok közötti térségben levő kiváló legelők főleg az állatkereskedelem és a mézáraskodás esetében döntő módon hozzájárultak az itt otthonra lelt örmény családok anyagi gyarapodásához.

Az örmények gyergyószentmiklósi letelepedését főleg az 1607-es évi vásárjognak a biztosítása segítette elő. Az évi kettő,

majd három országos vásár és a hetivásárok mágnesként vonzották a Moldva területén lakó örménységet. Először csupán kalmárként jelentek meg a vásárokon. Később kisebb csoportokban telepedtek le Gyergyószentmiklóson. Az örmény családok első nagyobb csoportja 1637-ben lelt otthonra a településen.²⁹

Az örmény kereskedők gyergyói jelenlétére utal Csík-Gyergyó-Kászonszék Generális Congregatiójának 1643. évi végzése is, amely elrendeli, hogy vasárnap és ünnepnapokon „Az egyéb árusok, kalmárok, örmények, egyszóval valakik árut visznek piacra, mise alatt áruikat ne merészeljék árulni”.³⁰

1654-ben az örmény letelepedés második nagy hullámát regisztráljuk, követhetjük nyomon. Ekkor két testvér: Hörcz Azbej és öccse Vártig által vezetett családok telepedtek le Gyergyószentmiklóson.³¹

A csoportos letelepedés – mely főleg az Ebesfalván, Besztercén és Szamosújváron való otthonalapítást szolgálta – az 1669-1671-es időszakra tehető, amikor is számos örmény család települt át Moldva városaiból és keresett otthont Erdély különböző településein.

1672-ben a belső viszályok elcsendesülésével a Kárpátok medencéibe menekült családok egy része vissza tért eredeti

²⁹ Budapest. Magyar Országos Levéltár. F. 80. De oriquire erestatu Armenum hic in Gyergyó Szent Miklós distentium.

³⁰ *Regestrum Ecclesae S. Nicolai in Girgio factum per Georgium Ferenczi Sacerdotem* 1629. In Veszely Károly: Egyháztörténelmi adatok. Kolozsvár, 1860. 22.

³¹ Garda Dezső: *Gyergyó a történelmi idő vonzásában*. Székelyudvarhely, 1992.18. és Köllönte Béla: *Gyergyó története a kialakulástól a határőrség szervezéséig*. Gyergyószentmiklós, 1910. 127.

lakhelyeire, nagyobb részük azonban Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől kért és kapott letelepedési engedélyt. A fejedelem az 1658. évi tatár pusztítás és az erdélyi belső hatalmi harcok következtében a meggyérült lakosság pótlására és Erdély gazdasági életének újjáépítését szem előtt tartva, szívesen fogadta az ipart és kereskedelmet űző örmény családokat.

A XVII. századvég megváltozott körülményei között jövedelmezőbbnek tűntek a hagyományos, Moldva települései felé irányuló kereskedelmi kapcsolatok. Csík-, Gyergyó- és Kászon szék belső jelentései szerint 1697. március 1-től 1698 júliusáig az örmény kereskedők Iași-ba, Bârlad-ba, Focșani-ba, Galați-ba és Suceava-ba is utaztak termékeikkel, ahol egyben kémkedtek is a Habsburgok számára. Az információszolgáltatásokért az említett időszakban a széki hatóságoktól 275 magyar forintot kaptak.³²

Ennek ellenére ők is áldozatai voltak a XVII. század végén és a XVIII. század elején bekövetkező Habsburg katonai megszállásnak. 1702. december 9-én Gyergyó szék tisztjei az osztrákoknak az örmények elleni kegyetlenkedéseiket is megemlítik. A panaszosok szerint: „Gyergyó-Szent-Miklóson az Steinvil regimentiből commenderozván egy lejkmány (kinek egy szeme vagyon) a piacon egy öreg örménynek az ebei rátámadtak az lejkmány ebeire, szokások szerént egymást mardosták, ezért magát azon öreg örményt és a fiát erősen megverte, melyért

³² Kölönte Béla. i.m. 130 és Örmény Plébánia Levéltára: *Csík, Gyergyó és Kászon székek rendkívüli kiadásai*

praetendál flor. 40, mivel mesterember lévén, azoltától fogva nem dolgozhatott, mivel az karja soha jól nem lesz en miatta.”³³

A XVIII. század első éveinek zavaros politikai viszonyai, valamint az apostoli hitű keresztény örmények vallási hagyománya, a katolikus egyháztól való elpártolására, illetve Gyergyószentmiklós elhagyására készítette az örmény közösséget. Azonban a korabeli örmény bírónak, Ákoncz vagy Kövér Tódornak a határozott fellépése megállította a Moldovába való visszatérési mozgalmat.³⁴

A XVII. században letelepedő örmények először is a vidék kereskedelmét kaparintották meg. Ezek a családok ugyanis részben üzleteket nyitottak, másrészt pedig a Moldva felé irányuló nagy állat- és fakereskedelemmel foglalkoztak. A XVIII. század első éveiben megalakultak az örmény céhek, amelyek közül a tímárok és a mészárosok szakmai szervezetei emelkedtek ki. Gazdasági erőforrásaik révén nemcsak, hogy megszerezték a gyergyószentmiklósi piac feletti egyeduraltat, de a visszaélésektől sem riadtak vissza. Így például közülük sokan összevásárolták a gyergyói piac termékeit, majd ezeket háromszoros áron értékesítették ugyancsak Gyergyószentmiklóson. A település társadalmára a legnagyobb veszélyt az örmények korcsmárlása jelentette, ugyanis kihasználták némi székely férfiak italszeretetét, és a hitelezett pálinkák révén próbáltak birtokot szerezni. Mindez igen nagy elégedet-

³³ Székely Oklevéltár : VII. Kolozsvár. 109 és Kölönte Béla: i.m. 138.

³⁴ Dr. Temesváry János: *A magyar örmény nemes családok czimerlevelei*. Szamosújvár, 1896., 115–116.

lenséget okozott némely székely családok körében. Ennek az áladatlan állapotnak megakadályozása érdekében 1726. január 28-29-én a gyergyói alkirálybíró és az alszéki asszeszorok (széki tisztviselők) egy hét pontból álló törvényerejű határozatot hoztak.³⁵ A határozat első pontja tudtunkra adja, hogy „az örménység semmi szín és pretextus alatt se titkon, se nyilván kortsomát ne tartsanak.” A piaclátogatással kapcsolatban a döntés második pontja tudtunkra adja, hogy „...nyárban reggel nyolc óráig, télben pedig kilentz óráig legyen a vásár a városiaké azon az időn túl legyen szabad mind örményeknek, mind másnak.” A következő pont az örmény mészároskodást szabályozza: „ha városi ember marhát akar levágni, arra más marhát az örménység ne vágjon, míg elkél, s amikor pedig városi ember marhát nem vágna-vághat olyankor az örménység is.” Az örmény tímárookra vonatkozóan a határozat kimondja, hogy „a tímár házaknál az örmények tartsanak emésztő gödröt, az álló vizet a tímári szeméttel ne insirállják.” A határozat az örmény önkormányzati szervek hatáskörét is szabályozza. „Lévén székbéli emberek, örmények pretenciója - olvashatjuk a korabeli döntésben - ...Ha kívánna a Pretendens fél, Szék, tiszti Assesoritás valakihez vinni az örmény bíró fórumára admitálni tartozik. In criminalibus et facto delicti gravitanis criminis mindazonáltal nintsem jurisdictioja semmi örmény bírónak.” Ugyanakkor megkövetelik, hogy „alkalmaztassa

³⁵ Csíkszereda. *Állami Levéltár*. F. 1. sz. 65.

magát az örménység törvénytételében a haza törvényeihez s lakosaihoz és népeihez a jó harmóniáért.”

Az örmények azonban nem törődtek bele ebbe a döntésbe, mely nemcsak jogilag korlátozta őket, hanem a számukra igen fontos kézművességben és kereskedelemben is igen nagy akadályt jelentett. Emiatt a Compagnia vezetősége a Gubernium-hoz fordult panaszával. A panaszlevélben, melyet az „örmény Compagnia bírója, esküttei és vénei” fogalmaztak meg, nemcsak a fenti határozatokat kifogásolták, hanem azt is, hogy Gyergyószentmiklóson „számukra még a kútásást, valamint az új templom építését is megtiltották.”³⁶

Haller János gubernator döntése tulajdonképpen kompromisszumot jelent a felek között. A Gubernium ugyanis ismét engedélyezte az örmények számára a kútásást, a templom építéséhez való jogot, viszont az örmény kézművesek és kereskedők tevékenységét korlátozó intézkedéseket, bár enyhítette, mégis hatályban tartotta.³⁷

Emondható, hogy ennek ellenére az örmények kijátszották a korlátozó rendelkezéseket, és az 1770-es évekig ezek a konfliktusok tompultak, ritkábbá

³⁶ Uo.

váltak. Láthatjuk, hogy a Gyergyószentmiklóson letelepült örménység gazdasági erejének köszönhetően, a helység jelentős politikai és közéleti tényezőjévé válhatott már a XVIII. század első évtizedeiben. Az örménység azonban bármennyire is egységes közösségi erőt alkotott, társadalmilag és gazdaságilag mégis igen megosztott volt. 1716-ban a körülbelül 63 családból álló örmény közösségből csupán huszonhárman voltak jobb anyagi helyzetben. Ezeknek foglalkozás szerinti megoszlása a következőképpen mutatott: 10 nagykereskedő, 9 tímár, 2 tarisnya és erszénycsináló, 1 szabó és 1 örménybíró.

A kevésbé módos réteget 20 család alkotta, akik helyi boltosok, csizmadiamesterek és borbélyok voltak. Közéjük tartoztak a nyomorék öregasszonyok is, akik sütéssel, varrással biztosították megélhetésüket. A szegényebb réteg ugyancsak 20 családból állt, akik szegényebb mesteremberként, vándor-kereskedőként voltak számon tartva, de a nyomorék özvegyasszonyokat is ide számították.³⁸

Az 1716. évi negyvennyolc családdal szemben 1721-ben a családfők száma ötvenhat főre emelkedett. Az összeírók emellett tíz eltartottat is megemlítettek a Karolina összeírásban.³⁹ Az 1721-es évi összeírás szerint a korabeli örménység és ezek eltartottjainak az állatállománya, földterülete és termése a következőképpen alakult:

³⁷ Uo.

³⁸ Budapest. *Magyar Országos Levéltár*. F. 49. vegyes összeírások.

³⁹ Benkő József: *Transsilvania Specialis*. II. K. Bukarest-Kolozsvár, 1999. 261.

Lako- sok száma	Igás ökrök	Tehe- nek	Bor- juk	Lo- vak	Juhok és kecs- kék	Szár- nya- sok	Méh- kasok száma
56	11	65	24	192	156	3	11
10		7	3	11	-	1	1
Belső- ség köből- ben	Szántó föld nagy- sága köből- ben	Őszi vetés köből- ben	Ennek kalan- gyája	Tavaszi vetés köből- ben	Ennek kalan- gyája	Kaszáló szekér nagyság ban	
1,3	8	5,2 ½	82	15,2	157	10 ½	
-	-	-	-	-	-	-	

1735-ben már 77 örmény családfőt írtak össze Gyergyószentmiklóson, akik állat- és borkereskedéssel, tímár, mészáros, csizmadia, takács, szabó vagy szücs mesterséggel foglalkoztak. Általánosan elterjedt a kettős foglalkozás, a kézműves és kereskedelmi tevékenységek párhuzamos gyakorlása.⁴⁰ A konskriptióból kitűnik, hogy az örmény kereskedők egy része az összeírás idején Moldvában tartózkodott. A konskripciónak az állatállományra vonatkozó adatai a következők:⁴¹

⁴⁰ Budapest. *Magyar országos Levéltár*. F. 80. Conscriptio Armenorum in possessionibus Sz. Miklós sede Siculi Gyergyó...

⁴¹ U.o.

Gyergyószentmiklósi örmény családok	Év	Ideiglenes tartózkodási hely	Ökrök	Tehenek	Lovak	Juhok és kecskék
Isac Márton	60	Moldavia	60	8	3	-
Lucas K(a)rácson	57	Moldavia	-	4	7	11
Nicolaus Lukács	52	-	300	4	11	-
Stephanis Abrahám	51	Moldavia	-	1	4	-
Mártinus Abrahám	49	-	-	2	1	-
Theodoros Abrahám	42	-	-	2	2	-
Lucas Abrahám	60	Moldavia	-	-	-	-
Martini Abrahám sen.	-	-	-	-	-	-
Alexander Abrahám	48	-	-	1	1	-
Theodorus Gergelly	66	Moldavia	300	8	8	-
Isac Gergelly	64	Moldavia	80	3	2	320
Lucas Gergelly	44	-	100	50	0	-
Martinus Gergelly	49	-	150	2	2	150
Joannes Gergelly	57	Moldavia	150	30	6	-
Andreas Szőcs	60	Moldavia	-	-	2	-
Lázárus Kicsid	50	-	-	1	1	-
Andreas Marton Senior	60	-	-	1	2	-
Andreas Jacob	31	-	-	1	-	-
Jakobus Keresztes	70	Moldavia	-	-	-	-

Gyergyószentmiklósi örmény családok	Év	Ideiglenes tartózkodási hely	Ökrök	Tehenek	Lovak	Juhok és kecskék
Jakobe Dragus	75	Moldavia	-	-	-	-
Joannes Miklós	56	-	-	-	1	-
Alexander Keresztes	50	-	-	-	-	-
Isac Bogdány	60	Moldavia	-	-	-	-
Martinus Bogdány	44	-	-	2	2	-
Gregorius Lukács	40	Moldavia	-	-	1	-
Andreas Márton Junior	45	-	-	2	2	-
Nicolaus Keresztes	80	Moldavia	-	-	4	-
Gregorius Keresztes	30	-	-	-	-	-
Dávid Keresztes	40	Moldavia	-	-	2	-
Joannes Keresztes	42	Moldavia	-	-	4	-
Zahariás Csizmadia	70	Moldavia	-	-	-	-
Joannes Pap	60	Moldavia	-	4	4	-
Andreas Czifra	70	-	-	3	4	13
Martinus Bogdány	45	-	-	1	7	300
Joannes Jakab	51	-	-	3	3	-
Bogdán Jakab	45	-	-	-	-	12
Jacobus Tamás	60	-	-	2	4	-
Christianus Tamás	49	-	-	-	1	-
Ladislaus Tamás	50	-	-	-	1	88

Gyergyószentmiklósi örmény családok	Év	Ideiglenes tartózkodási hely	Ökrök	Tehenek	Lovak	Juhok és kecskék
Joannes Tamás	45	-	-	-	3	-
Isac Szőcs	60	Moldavia	-	-	2	-
Martinus Vertán	48	-	-	1	1	-
Christianus Jakab	35	-	-	-	2	-
Isac Karátsony	38	-	-	-	1	-
Joannes Ötves	34	Moldavia	-	-	3	-
Bogdán Retegysár	70	Moldavia	-	-	3	-
Gregorius Keresztes	35	-	-	-	1	-
Mártinus Keresztes	40	-	-	-	1	-
Lázarus Istók	30	Moldavia	-	-	1	-
Nicolaus Zacharias	34	-	-	-	1	-
Christianus Jakab	38	-	-	-	-	-
Christophorus János	70	Moldavia	-	-	2	-
Mártinos Zacharias	26	Moldavia	-	-	1	-
Bogdán Lázár	40	Moldavia	-	-	2	-
Joannes Falábu	36	-	-	-	-	-
Lucas Tarisnyás	24	-	-	-	-	-
Isac Énekes	38	-	-	-	-	-
Martinus Keresztes	40	Moldavia	-	-	1	-
Bogdán Kápdebó	40	-	-	-	-	-

Gyergyószentmiklósi örmény családok	Év	Ideiglenes tartózkodási hely	Ökrök	Tehenek	Lovak	Juhok és kecskék
Ladislau Albert	40	-	-	-	1	-
Jacobus Kápdebó	36	-	-	-	1	-
Christianus Kápdebó	32	-	-	-	1	-
Jákobus Miklós	38	-	-	2	3	-
Christianus Thodor	35	-	-	-	1	-
Gregorius Kicsin	40	-	-	1	1	-
Lucas Kicsin	40	-	-	1	-	-
Isac Jakab	30	-	-	1	1	-
Bogdan Márton	40	Moldavia.	-	4	1	-
Lucas Farga	48	-	-	-	-	-
Christianus Halász	60	-	-	-	-	-
Josephus Örmény	70	-	-	-	-	-
Polobe Örmény	32	-	-	-	-	-
Christophorus Keresztes	32	-	-	-	1	-
Isac Retegysár	40	-	-	-	-	-
Simon Keresztes	33	-	-	-	-	-
Michael Varga	40	-	-	-	1	-
Nicolaus Polgár	37	-	-	-	-	-

Az 1735-ös évben feljegyzett hetvenhét családból huszonhaton tartózkodtak Moldva területén kereskedelmi célokból az összeírás idején.

Az 1750-es esztendei nagy összeírásban a Békény menti településen 110 örmény családfőt jegyeztek fel, közülük 7 volt eltartott özvegy vagy munkaképtelen.⁴²

1776-ban Gyergyószentmiklóson 120 örmény családfőt és 13 özveget írtak össze.⁴³

A gyergyószentmiklósi székelység társadalmi tagozódása

Gyergyószentmiklós lakosságának döntő többségét azonban székelyek alkották. A székely társadalom tagozódása 1721-hez képest a XVIII. század közepén a hetvenes évekig fokozódott. Bármennyire is érzékeljük a társadalmi tagozódás elmélyülését, a társadalmi szerkezet 1848-ig a rendi keretek között mozgott.

Posseszorok

Gyergyószentmiklós társadalomszerkezetének a sajátos elemét alkották közvetve az ú.n. „**posseszorok**”. A szárhegyi Lázár család kivételével a XVIII. század végéig a nagybirtokosok nem rendelkeztek birtokkal a településen. Az említett grófi család gyergyószentmiklósi birtokaira vonatkozóan az 1773-as évi összeírás adataiból következtethetünk. A Gyergyói medencében

⁴² Budapest. *Magyar országos Levéltár*. F. 50. 1750-es évi nagy összeírás.

⁴³ Benkő József. i.m. 261.

ugyanis két falu (Vasláb és Várhegyalja) teljesen az említett család tulajdonában volt, míg a többi településen is igen nagy kiterjedésű birtokkal, számos jobbággyal és igen sok fűrész-, illetve lisztelő malommal rendelkeztek. „Vagyon az exponens méltóságos gróf úrnak őnagyságoknak ezen Szent Miklóson benn a faluban is egy két kövű malmok” – olvashatjuk többek között az 1773. évi összeírásban.⁴⁴ Ugyanitt írják, hogy „vagyon az exponens gróf úrnak őnagyságok jobbágyának Angi István-nak lisztelő egy kövű malma”.⁴⁵ Az összeírás szerint a Lázárok tehát alodiális birtokkal is rendelkeztek Gyergyószentmiklóson. Az 1773-as évi összeírás a többi gyergyószentmiklósi határban lévő Lázár birtokot a következőképpen érzékeltette: „A Bükk sorokban meghizik ha terem 100 sertés... Hogy az alfalvi határ szélyében is vagyon az exponens gróf uraknak egy alodiális havas vagy bükkös erdő, melynek vicinusai napkelet felől a Kis Bükkből folyó patak, napnyugatról a parajdi erdők mellett folyó Bogdán pataka, délről a Küküllő vize, északról a Bogdán teteje nevű hegy, azért taxálnak 10 kannával vagy fél kompona tőrővel. Mikor ideje vagyon és makkot terem, meghizatik ezen a helyen 200 sertés.”⁴⁶

Gyergyószentmiklóson az 1750-ben feljegyzett 36 jobbágy-család döntő többsége a Lázárokkal volt függő viszonyban.⁴⁷ Ha ehhez hozzátesszük, hogy a Gyergyói-medence települé-

⁴⁴ Kolozsvár. Állami Levéltár. *A Lázár család levéltára. Az 1773-as évi összeírás.*

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció.* Bukarest, 1981.

sein, Gyergyószentmiklóson, Újfaluban és Remetén volt a legkevésbé érezhető a Lázárok hatalma, akkor láthatjuk, hogy a földesúr igen nagy gazdasági és politikai erőt képviselt a XVIII. században és a XIX. század első felében.

Ármálisták (egytelkes nemesek)

A Lázár családon kívül Gyergyószentmiklóson még számos (egytelkes) nemes család lakott. Az 1750-es összeírásban ők külön társadalmi csoportként voltak bemutatva.

Kisszámú csoportjukat megtalálhatjuk az alszéki és a helyi közigazgatás különböző tisztségeiben. Ezért általános vagyoni helyzetük is megalapozottabb a többi gyergyói település armalista rétegéhez viszonyítva.

Vagyoni szempontból és az életmód szemszögéből ez a csoport inkább a székelyföldi középparasztsághoz hasonlított, jogi szempontból azonban a település legkiváltságosabb rétegét képezték.

Gazdasági helyzetükről azonban az 1750-es évi összeírás a következő képet nyújtja:⁴⁸

⁴⁸ Magyar Országos Levéltár. Budapest, F. 1750-i országos összeírás 49 téka 1. A következőkben: Conscriptio 1750.

Gyalog és Lófőkatonák

Gyergyószentmiklós lakosságának döntő többségét a **gyalog- és lófő katonák** alkották. Úgy érezzük, hogy névsoruk és anyagi helyzetük ismerete nélkül nem volna teljes az általunk bemutatott településkép. Ez az 1750-ben összeírt vagyoni helyzet a hétköznapiakba is bepillantást enged, mivel a termőföld, a kaszáló nagysága, valamint az állatállomány e csoport esetében is meghatározta az életmódot. Névsoruk itt olvasható:⁴⁹

A gyalog- és lófő katonák fő foglalkozása, mint ahogy az a fenti összeírásból is kitűnik, a földművelés és az állattartás volt. Bár vagyoniilag igen heterogén ez a kategória, a szántóföld nagysága szempontjából inkább a törpebirtokosokhoz tartoztak. Ha ehhez (az átlag 11-12 köbölhöz) hozzáadjuk a székernagyságban megadott kaszálót, akkor a birtokviszonyok szempontjából ez a réteg az átlagban 20 köböl területtel rendelkező szabadparaszti gazdaságot jelenti. A meghatározó azonban a sokszínűség volt. Az összeírásból azt is felismerhetjük, hogy a földművelés mellett a házi állattartásnak is igen nagy szerepe volt a szabad székelyek mindennapi életében. Vagyoni helyzetük ismerete talán magyarázatul szolgál a szegény háttárörkatona székelység és a gazdag örménység közötti ellentét társadalmi jellegének a megértéséhez is. A szabadparaszti életmód mellett e kategória életének jellemzője a szegénység. Mint ahogy azt az összeírás adatai is bizonyítják, átlagban 11-12 köböl szántó jutott egy parasztgazdaságra.

⁴⁹ Conscriptio 1750.

S. sz.	Név					Állatállomány					Méh kas
		Te- lek	La- kó- ház	Mező- gazd. ter. (kőbőlben)	Kaszáló szekér nagys.	Igás	Te hén	Bor jú	J u h	Disz nó	
	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
1.	Biró András		1	17	5		2				
2.	Madaras Miklós	1	1	16	5 1/2	2			3	3	
3.	Madaras Jakab		1	10	1		1			1	
4.	Pál Gáspár	1	1	46	17	4	1		35	3	
5.	Kastal Béla		1	16	5	3			14	2	
6.	Kastal József	1	1	8	1				9	1	
7.	Kastal János		1	21	6	4		4	22	2	
	Benedek József										
8.	Kastal István		1	20	4	4					
9.	Kastal Miklós		1	20	3	3	1	1	6	1	
10	Kari Tamás	1	1	26	6	4	1	3	18	2	
11.	Kari András		1	14	3 1/2	4		1	14	1	
12.	Kari János		1	10	3	4			17	1	
13.	Kari Péter		1	17	3	4			12		
14.	Kémenes István ifj.		1	13	2 1/2	3	3		20	2	
	Kémenes István id.										
15.	Kémenes János	1	1	5					6		
16.	Kémenes Ferenc		1	18	3		2		2	1	

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
	Kémenes Ferenc										
17.	Kémenes András	1	1	16	4	3				1	4
18.	Kémenes Sándor		1	21	6	4		2	14		
19.	Kémenes Ferenc	1	1	16	2	2	1		1	2	1
20.	Balázs András		1	18	4 1/2	2	1		14	2	14
	Kémenes Mihály										
21.	Réti Dávid	1/2	1	21	4	5	1	1	23	3	23
22.	Pető Tamás		1	8	3	2					13
23.	Pető István	1	1	20	8	4	1	1	18	2	
	Pető János										
24.	Márton János	1/4	1	10	2 1/2		1				
25.	Márton Imre	1/4	1	3							
26.	Albert István	1/4	1	12	1 1/2	3	1		9	2	
27.	Madaras Gábor	1	1	3							
28.	Madaras Ferenc		1	3	1		1				
29.	Kémenes János	1	1	20	5	3	1	1			
30.	Páll István	1	1	20	4	3				1	
31.	Páll György		1	9	3 1/2		1	1			
32.	Török Gábor	1	1	9	1 1/2	2			6	2	
33.	Török István	1	1	10	11/2	3	2		12	1	
34.	Török Tamás		1	13	2	3	1		12	2	
35.	Török Ferenc	1	12	2 1/2	3				12	2	

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
36.	Török János		1	11	2		2				
37.	Török Imre		1	24	5	2	2			6	1
38.	Biró Mihály	1/3	1	6	1		1	1	2		
39.	Székely András	1/3	1	7	3 1/2			2	8		
40.	Kémenes János	1/2	1	20	4	4	2		26	4	
41.	Páll János	1	1	20	8	4	1	2	17	2	
	Páll István										
42.	Biró Balázs	1	1	15	4	2					
43.	Biró András		1	18	6	2			14	1	
44.	Biró János		1	6	2	2				1	
	Biró Tamás										
45.	Kolumbán András	1	1	7	3		1	1	1	1	
46.	Kémenes Tamás	1/4	1	20	4	2	2	1	10	1	
	Kémenes László										
47.	Kémenes Benedek	1/4	1	15	1 1/2	2		1		1	
48.	Kémenes Mihály		1	22		4	1		30	2	
49.	Kémenes István	1/4	1	5	2 1/2	2					
50.	Csergő Mihály	1	1	22	9	4			22	4	
	Csergő István										
51.	Balázs Lőrincz		1	20	2	2	1				
52.	Veress Mihály	1	1	7	1	2					
53.	Farkas János	1/2	1	17	4 1/2	2					

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
	Farkas András										
54.	Angi István	1/4	1	27	8	4	2	1	31	2	
55.	Angi Ferenc	1/4	1	18	4	3	1	1	9	2	
56.	Angi Mihály	1/4	1	6	1 1/2			3			
57.	Angi István	1/4	1	10		2	1			1	
58.	Cziriák Miklós		1	17	3 1/2	1	2	1			
59.	Cziriák János	1	1	13	4 1/2		2		7		
60.	Borbély István		1	18	3	3	2		10	1	
61.	Kercsó Benedek		1	5	1/2	2	1		8	1	4
62.	Kercsó János		1	26	8	2	1		8	1	4
63.	Kercsó Imre	1	1	14	4	2				2	
	Kercsó István										
64.	Kercsó Ferenc		1	16	2	2	1				
65.	Kercsó Tamás		1	23	7	3	1		15	2	
66.	Berecz András			10	5	2		3	12	1	
67.	Berecz Péter	1	1	5							
68.	Kémenes András	1	1	13	4 1/2	2	2		5	1	
69.	Nagy Lőrincz	1	1	20	4 1/2	5	3		10		
70.	Demeter János		1	10	2						
71.	Demeter Mihály	1	1	10	3	3	1			1	
72.	Demeter Márton		1	5	2		1	1		1	
73.	Márton János	1/2	1	30	24	6	2	5	38	6	

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
74.	Kercsó József	1/2	1	13	3	2	1			2	
75.	Kovács János	1	1	1							
76.	Lőrincz Mihály		1	20	6 1/2				22	2	
77.	Sándor Ferenc	1	1	8	2	1	1	1		1	
78.	Sándor Jakab		1	7	2		1	3		1	
79.	György M. István	1	1	4	2	2			19		
80.	Bereczk János	1	1	26	8	4	1			1	
81.	Madaras József	1/3	1	4	1	1	1			2	
82.	Kiss Ferenc	1/16	1	10	4	1				2	
83.	Péterffi András	1	1	12	4	2			10		
84.	Péterffi János	1/4	1	7	2					1	
85.	Darvas András	1/3	1	13	2						
86.	1	1	44	14						
87.	Demeter Ferenc		1	14	4	2					
88.	Demeter István	1	1	12	4 1/2	1				3	
89.	Demeter András	1	16	4	2		2	5	1	1	
90.	Gergelyfy Ferenc	1/3	1	5	1	1					
91.	Bernád János		1	14	5	1					
92.	Benedek Lőrincz	1	1	15	4	2	1				
93.	Tamás Mihály	1/4	1	28	3	1					
94.	Hopson Bertalan		1	8		1	2		1	1	
95.	Lukács János	1	1	13	3	1		2	3		

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
96.	Anda György	1/2	1	15	4	3		2		1	3
97.	Demeter Mihály	1/2	1	13	4 1/2			3		2	
98.	Burján Lőrincz	1/3	1	10	2	1		1	3	1	
99.	Csáki Tamás	1/3	1	4	2	2				1	
100.	Máthé György	1/4	1	4	1 1/2	2					
101.	Hopson Tamás	1	1	9	1	2			4		
102.	Hopson János		1	16	3		1	2	8	1	
103.	Hopson István		1	10	1 1/2	1	1	1			
104.	Nagy István		1	14	1 1/2	2	1				2
105.	Tamás János	1	1	28	10	1	1	1			
106.	Mihály Péter	1	11	5	1 1/2	1		1			
107.	Mihály János		1	3	3	3			5	2	
108.	Bott István	1/3	1	12	2	2			8	1	
109.	Veress János	1/2	1	9	3	1	2	1			
110.	Márton János		1	6	1/2						
111.	Márton György	1	1	16	6	5	3	3	40	2	
	Márton Tamás										
112.	György I. Mihály		1	30	12	4	1	5	30	2	6
113.	György István	1	1	1	1/2				2		
114.	Réti András	1/2	1	21	6 1/2	2		2	20		1
115.	Benedek József	1/3	1	10	2	2		2		1	
116.	Kémeres János	1/15	1	1				1			

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
117.	Lukács János	1/15	1	3	1						
118.	Csiki János	1/15	1	20	6	5			22	3	
	Csiki Márton										
119.	Szász István	1/2	1	12	6	4		2	20		
120.	György János		1	16	3						
121.	György István	1	1	8		1		3	17	2	3
122.	György Mihály		1	3		2	1	1			
123.	Ferencz Miklós		1	2	1/2				2		
124.	Ferencz Lőrincz	1	1	2	1						
125.	Ferencz János		1	6		2			11		
126.	Balázs Mihály	1	1	30	9	9	3	2	30	1	2
127.	Balázs M. András		1	14	5	2	2		1	4	
128.	Balázs Ferencz	1/4	1	7	1	2	1				
129.	Balázs Mihály	1/4	1	6	1 1/2	2	1		6		
130.	Páll Mihály		1	8	1					1	
131.	Páll Ferenc	1	1	11	3 1/2		1	1	10		
132.	György Lőrincz	1/2	1	8	2	1		1		1	
133.	Balázs István		1	6	1	1	1				
134.	Balázs Mihály	1	1	1	1	1	1		3		
135.	Balázs Mátyás		1	5	1/2	3	1		20	1	2
136.	Kónya István	1/2	1	6	2 1/2		1				
137.	Pongrácz Benedek			1	13	3	6	2	20	3	1

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
138.	Pongrácz Mihály	1	1	5	1			2	3	1	
139.	Pongrácz György		1	12	3 1/2	2		2	10		
140.			16	8						
141.	Kováts Mihály	1	1	12	3 1/2	3		5	1		
142.	Darvas Mihály	1/2	1	6	2 1/2	2			1		
143.	Fülöp Márton	1/3	1	6	1 1/2	2	1	4			
144.	Gáll János	1/2	1	6	1/2	1					
145.	Péter András		1	5	2	2	2				3
146.	Péter István	1	1	25	6	2	2		28	3	2
147.	Biró István		1	11	3	2	1		14		1
148.	Péter Tamás	1	1	5	4	1	1	1	6		
	Tamás Ferenc										
149.	Tamás Ferenc		1	11	3 1/2	3	2		9	4	1
150.	Vass János	1	1	12	2 1/2	3	1		8		
151.	Csibi Ferenc		1	10	2	2	1				
152.	Burján Péter	1	1	12	3 1/2	5	1		29		
	Burján György										
153.	Ferencz István	1/3	1	13	1	3		2	10		1
154.	Szilágyi Ferenc	1/2	1	6	2 1/2	2	1				
155.	Bakos István	1/2	1	8	2 1/2		1				
156.	Benedek Mihály	1	1	18	4 1/2	1		1	9	1	
157.	Ferencz György	1	1	14	6	3			3		

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
	Ferencz Péter										
158.	Balázs Ferencz		1	12	5	3	1		9	2	
159.	Biró Ferenc		1	18	5	4	1		24		
160.	Burján Mihály	1	1	12	4 1/2	4	2		27	2	3
161.	Ferencz Mihály	1	1	10	4 1/2	4	1	1	16		1
	Ferencz András										
162.	Sövér János		1	8	3						
163.	Hideg Mihály		1	25	4	4			22	1	
164.	Hideg József	1	1	17	3	2		2	7	1	
165.	Hideg György		1	9	2	3	1			1	2
166.	Páll István	1/3	1	6	2		1	1	3		
167.	Péter Mihály	1/3	1	7	2	3		1			
168.	Lukács András	1	1	8	1 1/2	1			6		
	Lukács Mátyás										
169.	Kovács Ferenc		1	16	6	3		1	9	1	
170.	Máté Lőrincz		1	16	3	3				1	
171.	Bálint Tamás		1	5	2	3		1	9	1	
	Bajkó Imre										
172.	Barabás András	1	1			1	1				
173.	Leopold József		1	4	1/2	1					
174.	Csibi Antal	1	1	11	3	2					
175.	Madaras Ferenc	1/5	1	3	1						

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
176.	Madaras József	1/5	1	12	2	3		1	7		
177.	Madaras Péter	1/5	1	8	2	4	1				
178.	Lukács András	1/5	1	13	3 1/2	2	1		5	2	
179.	Kupás István	1/4	1	18	1	2	1	1		1	
180.	Darvas Ferenc		1	4	2 1/2						
181.	Szabó Ferenc	1	1	7	2 1/2	1	1				
182.	Benedek János		1	3	1/2	3	1	1			
183.	Páll András		1	5	1	1					
184.	Barabás István	1/4	1	11	2 1/2	1					2
185.	Barabás Péter	1/4	1	15	2 1/2	4	1				
	Barabás József										
186.	Biró Péter	1/4	1	8	2						
187.	Selyem János		1	8	2	2			13	2	
188.	Selyem István		1	13	4	2	2		7	2	
189.	Selyem András	1	1	14	3	2	1				
190.	Kercsó András		1	28	5	8		15			
191.	Kercsó István		1	12	3 1/2	2			4	1	
192.	Kercsó Albert	1/3	1	6	1 1/2	2			17		
193.	1/5	1	9	1/2						
194.	Bott Mihály	1/2	1	22	5 1/2	3			8	1	
195.	Balázs Ferenc	1/2	1	7	2	2			12	1	
196.	Madaras Mihály	1	1	6	2						

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
197.	Huszár István	1/3	1	5	2 1/2		1	1			
198.	Huszár György	1/3	1	6	3	2			3	1	
199.	Biró András		1	16	4	3				1	
200.	Ferentz János	1	1	8	5	2	1	2	12	2	
201.	1/2		15	4						
202.	Simon Miklós	1/3	1	5	1	2					
203.	György János	1/3	1	16	1 1/2	2			4	1	
204.	Jakab András	1/2	1	12	3		2		2	1	1
205.	György András	1/2	1	16	5	2					
206.	Gábor Ferenc	1/2	1	16	3	4	1		28		
207.	Bányász István		1	24	6	5	1		19	3	1
208.	Bernád Gábor	1	1	16	3	3	1		9	1	
209.	Jakab Mihály		1	12	2 1/2						
210.	Máté Mihály	1	1	13	1 1/2		2			1	
211.	Máté Márton		1	4	1/2						
212.	Veres Pál	1/3	1	12	1/2						
213.	1/2		20	4						
214.	Fülöp István		1	7	2						
215.	Fülöp Lőrincz	1	1	3	2						
216.	Nagy Mihály	1	1	6	1 1/2						
217.	Dénes János		1	4	1		1	1	3		
218.	Bernárd Sámuel	1/2	1	20	5	2					

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
219.	János István	1	1	40	12	7	1	7	19	4	6
	János Ferenc										
220.	Fülöp János		1	15	2	2	1	2		3	
221.	Fülöp Ferenc	1	1	10	1 1/2	3		1			
222.	Török Tamás	1	1	16	6	2	1		3	1	
223.	Fülöp Mihály	1/3	1	8	1 1/2	2	1	1		1	
224.	Fülöp Ferenc	1/3	1	6	1 1/2		1			1	
225.	György István	1	1	14	4		2				2
	György Ferenc										
226.	György M. Mihály	1	1	40	10 1/2	11	1	2	29	3	
227.	Lórintz Benedek	1/2	1	24	5	2				1	
228.	Máté Mihály		1	3	1						
229.	Máté András	1	1	10	1 1/2		2		1	1	
230.	Máté Tamás		1	24	4	2	1			1	
231.	Sólyom Tamás	1	1	12	3		1	1			
232.	Sólyom Ambrus		1	12	3		2				
Összesen: 264 család, 232 gazdaság											

Ha figyelembe vesszük a föld terméketlenségét és azt a tényt, hogy a gyergyói székely gazdaságokban egy-egy kiscsaládnak 5-12 gyermeke volt, akkor ez a terület nem biztosíthatta a lét-fenntartást. Az új nemzedékek – a nagyméretű kivándorlás ellenére, – tovább növelték a település lakosságát. Bár e generáció számára a szabad foglalkás még lehetséges volt, az ősi telek végleges felaprózódása elengedhetetlenné vált. Az 1750-es évi összeírás ezért átmenetet képez az egész és osztott telek között.

Jobbágyság és zsellérek

1750-ben Gyergyószentmiklóson 36 jobbágyság és 16 zsellércsaládot jegyeztek fel. A fenti adatok a jobbágyság és a zsellérség megerősödését bizonyítják. Ez utóbbiak később jobbágysággá alakultak.

Az 1747. augusztus 26-án Gyergyóalfaluban megszervezett széki gyűlésen a következő határozat érvényesítését fogadták el a jobbágyság és a zsellérek helyzetével, illetve kötelességével kapcsolatban: „Az urak adósságáért az jobbágyság marhája, ne kergettesék, második membrum melj adatott, fel az jobbágyság és zsellérek szolgáltatására, tudni illik, hogy valamely jobbágyság egész fundust bir, ahoz elegendő appertimentiaja vagyon maga tenyérrel jár az oljan egy héten négy nap szolgáljon gyalogszert. Már havi három nap akinek félannyi vagyon 4 napot szolgáljon öszve fogván a zsellérnek, akinek egész fundussa vagyon, ahoz elegendő appertinentiaja két nap, akinek semmi

nincsen egy nap egy héten, a selléreket illik kezesség alá vetni, hogy tempbroneus urak hírek nélkül sehova ne mehessenek.”⁵⁰

Jogi helyzetükről szólva a jobbágyság 1773-ban elmondják, hogy „három forintig szabad a falunak akárkit megbüntetni, és az afféle háromforintos causák csak a falu székin szoktak akár jobbágyság, akár szabad ember legyen”.⁵¹ Ezen az értéken felül az ügy a földesúr hatáskörébe tartozott: „A jobbágyság pediglen – mondják a függő viszonyban élő parasztok – három forintot felülhaladó causában más előtt nem tartozik megfelelni csak éppen maga földesura előtt, innen azután amely résznek nem tetszik, appellálhatja a Continua Tábla eleiben.”⁵²

Az 1773-as évi összeírás a jobbágyság és katona közötti peres viszonyra is kitért: „Mikor pediglen a jobbágynak katonával három forintot felül érő causája vagyon, ha egymás között meg nem egyezhetnek, hogy a falu székin fojon, a jobbágyság megyen vagy a királybíró uramhoz, ahonnan pecsétet hozván a katona tiszt subscribálja és úgy citálja a Continua Táblára a katonát”.

Ezek a jobbágyság az örményekkel ellentétben szabad korcsmárlási joggal is rendelkeztek: „Ezen Szent Miklósi portióbeli rész jószágban – olvashatjuk a konskriptióban – minden időben szabadosan korcsmárolhatnak az méltóságos exponens

⁵⁰ Gyergyószentmiklósi Örmény parókia: 1747 augusztus 26-iki széki gyűlés határozatai

⁵¹ Kolozsvár. Állami Levéltár. A Lázár család levéltára. 1773-as évi összeírás.

⁵² Uo.

urak, nem különben a jobbágyoknak is minden időben, mindenféle italt promisene szabad korcsmározni.”⁵³

A jobbágyok helyzetét értékelve a mi esetünkben is felismerhető Egyed Ákosnak az a megállapítása, hogy „a székelyföldi és vármegyei feudalizmus közé nem tehetünk egyenlőségjelet, legalábbis jogi szempontból nem.”⁵⁴

Gyergyószentmiklóson tehát a jobbágyok kötelezettségei nem voltak olyan nyomasztóak, mint a vármegyékben. A földesurakkal szembeni jogi alárendeltségük pedig nem volt azonos a jobbágyfalvak lakosságáéval, ahol a jobbágyok jobban ki voltak szolgáltatva uraiknak.

Vagyoni helyzetük nem volt rosszabb a gyalog és lőő katonákénál, mely 1750-ben a következőképpen mutatott:⁵⁵

Látható, hogy átlagban egy jobbágygazdaságra is 11-12 köből szántóföld jutott, akárcsak a katonacsaládok esetében.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció*. Bukarest, 1981.

⁵⁵ Conscriptio 1750.

S. sz.	Név					Állatállomány					Méh-kas
		Telek	Lakó-ház	Mező-gazd. ter. (kőből)	Kaszáló szekér nagys.	Igás	Tehén	Bor-jú	Juh	Disz-nó	
	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
1.	Kulcsár János	1	1	27	5		1				
2.	Dezső Benedek	1/4	1	19	4	6	3		33	3	
3.	Zöld Imre	1/2	1	13	1	3		1	19	2	
4.	Pető Mihály	1/3	1	13	1						
5.	Bernád András	1/2	1	6	1	2					
6.	Dezső István		1	10	2	2			2		
7.	Dezső Mihály	1	1	12	1	3	1		5		
8.	Dezső Ferenc		1	13	1	4	1		16		
9.	Dezső Benedek		1	12	4	4	7	10	63	1	1
10.	András Mihály		1	2							
11.	Zöld István	1/3	1	6	1/2						
12.	Jakab István	1	1	9	1 1/2	2				1	
13.	Jakab János	1/2	1	7	2	2			15	2	
14.	Moldován A.	1/4	1	3				2			
15.	Moldován Mihály	1/4	1	1			1				
16.	Kőmives Dániel	1	1	12	3	2	1		12	1	
17.	Kádár István	1	1	6							
	Kádár Imre										

	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	11
18.	Orosz György		1	16	3	1	1	1			
19.	Oláh György	1	1	12	2	4			9		
20.	Angi János		1	16	2	4			12	2	
21.	Angi István	1	1	24	8	2	1		13	2	
22.	Taroczkai Gábor	1	1	9	1 1/2	1	1				
23.	Zakariás István	1/2	1	15	1 1/2	2		1		1	
24.	Zakariás Márton	1/3	1	13	1 1/2	3					
25.	Miriszlai György	1	1	9	2	2	1				
	Miriszlai János										
26.	Zöld András		1	10	1 1/2		1				
27.	Czirják István	1/10	1	7	1	1	1				
28.	Kádár János	1/4	1	13	1 1/2	2	1				
29.	Bernád András	1/4	1	2	1						
30.	Belei Gabriel	1/3	1	12	1 1/2						
31.	Gergely György	1/15	1	1	1						
32.	Moyseš Lőrincz	1/15	1	13	2	2					
33.	Szász Simon	1	1	6	1						
34.	Székely Ferenc		1	11	4				3		
35.	György Mihály	1	1	11	3	3	1				
	György Ferenc										
36.	Szerető Pál		1	12	3	1	1				

A település társadalmának egyik legkisebb rétegét a zsellérek alkották. Az általánosításoktól azonban itt is óvakodnunk kell, hiszen a szántóföld nagysága az ők esetükben is elérhette az átlagos 9-10 köbölt. A vagyoni különbségek azonban rájuk is jellemzőek, melyet szintén az 1750-es évi összeírás bizonyít. Neveik, vagyoni helyzetük a következő oldalon:⁵⁶

Létezett még négy, termőterülettel nem rendelkező zsellércsalád: Bányász József, Kolumbán Benedek, Balla János és Zöld István családfőikkel. Ők csak házzal és telekkel rendelkeztek.

A zsellérek közé sorolták a molnárokat és a kézművesek bizonyos csoportjait is. A vízimalmok ugyanis a földesurak vagy a tízesek tulajdonában voltak. 1721-ben a Gyergyóban lévő földesúri malmok évi jövedelme 1052 forintot tett ki, ami igen nagy értéket jelentett abban az időben. Ezekben a malmokban a földesúr molnárai dolgoztak, akik zselléri státusban voltak. A tízes tulajdonában lévő vízi- és lisztelő malmok általában az egytelkes nemesek, gyalog és lófő katonák birtokában voltak, vagyis területileg voltak megszervezve. Ezekben a malmokban dolgozó molnárok kötelesek voltak elszámolni jövedelmükről a tízes vezetőségének, és a bérfizetés nyilvántartására rováspálcát használtak. Kétféle rováspálca volt ismeretes: az egyikre felrótták a vámból származó kupákat és vékákat, a másik pedig két felé volt hasítva, egyik fele a molnárnál maradt, a másik pedig az u.n. molnár bírónál. Erre rótták a lisztelő malmok esetében a bér fejében kiadott szemes mennyiségét.

⁵⁶ Uo.

S. sz.	Név					Állatállomány					Méh- kas
		Telek	Lakó- ház	Mező- gazd. terület (kőből)	Kaszá- ló szekér nagys.	I g á s	Tehén	Borjú	Juh	Disznó	
	1.	2	3	4	5.	6.	7	8	9	10	
1.	Kémenes Mátyás	1/3	1	3	1						
2.	Szegedi Pál	1/4	1	3							
3.	Biró Tamás	1/3	1	26	5	3		1	2	12	
4.	Jánosi János	1/2	1	1	1						
5.	Jánosi Mihály	1/2	1	16	3	5		1			19
6.	Páll János	1/4	1	6	2	3		1	1		18
7.	Kis Mátyás	1	1	20	3 1/2	2					
8.	Balázs István	1	1	10	3	2	1	1	1	10	
9.	Kémenes Mihály	1/3	1	6	3	3					
10.	Kémenes Ferenc										
11.	Kercsó János	1/5	1	16	5	3					
12.	György Béla	1/2	1	13	3	2	1		2		

A bér kifizetése nem egyszerre történt, hanem megegyezés szerint több tételben. A végleges elszámolásra Karácsony táján került sor. A molnárbíró feladata volt a jegelések ellenőrzése, a jegelési szakaszok kimérése, a molnárok közt felmerülő viták rendezése. A molnárok függő helyzetét bizonyítja az a tény is, hogy kénytelenek voltak esetenként éjjel is kivonulni, jegelni és a szajt hajtani.⁵⁷ A tízesek gazdasági jelentőségének csökkenése után létrejöttek a u.n. részes malmok is, melyek több család társulása révén jöttek létre. Előfordult, hogy a közeli szomszédok, vagy rokonok is társultak, és közösen malmot építettek. Az itt dolgozó molnár társadalmi helyzete szintén a zsellérékével azonosítható.

Gyergyószentmiklós politikai életét az örmény-székely ellentétek mellett megzavarták a moldvai vajdák területfoglalásai a Gyergyói havasokban. Ezért az 1747. június 12-i Várdotfalvi széki gyűlésen napirendre kerültek az erőszakos területfoglalások. Csík-szék gyűlésének 4. pontjában a következő kérdést fogalmazták meg: „Az Molduva felől való havasoknak elfoglalásai iratott Gyergyai uramék (által) adjanak teljes információt.”⁵⁸

⁵⁷ Tarisznyás Márton: *Gyergyó történeti néprajza*. Bukarest, 1982. 117-121.

⁵⁸ Gyergyószentmiklósi Örmény parókia levéltára: 1747. június 12-iki széki gyűlés jegyzőkönyve

A román templomépítés ügye

A görög katolikus püspökség és a helyi, kis számú román-ság mindent elkövetett, hogy a Guberniumnál kieszközölje a templomépítés jóváhagyását. A gyergyószentmiklósiak a templomépítés megakadályozása érdekében mind a Király Bíróhoz, mind pedig a Guberniumhoz egyaránt fordultak. A Haller János-hoz címzett levelükben a gyergyószentmiklósiak arról panaszkodnak, hogy: a „Gyergyó Szent Miklósi oláság munkálkodik itt Szent Miklóson Templomot építeni mind a Gyergyai ... Clerus, mind akaratunk ellen melyről micsodás Instantiát és Információt adtak Méltóságos Gubernator urunknak eő Excellentiájának.”⁵⁹ Levelüket a következőképpen fejezték be: „Miképpen szándékozik és igyekezik vala In Anno 1730 és 31 a Gyergyó Sz Miklósi faluban és annak havassain lappangó és commoráló, nagyobbára Molduvából és Erdélyi külső vármegyékről a nevezett helyre szökött gyülevész és soha nem igaz unitus oláság Templomot vagy Beszerikát Gyergyó Szent Miklóson építeni, az ellen miképpen resistáltak a Gyergyai Vice Tisztek, Nemesség és Gyergyó Szent Miklósi lakosok, a Gyergyai Venerabilis Clerussal, arról írott originál leveleknek valóságos copiai. Első a Gyergyó Szent Miklósi fen d é scribált oláságnak Instantiája és Timándi Pap Istvánnak atestátuma in copiji...” Levelükre Haller János Gubernátor január 31-én a következő választ adta: „Ezen Gyergyó Szent Miklósi fen describált oláságnak Instántiojára Méltóságos Gubernatorunk eő Excellentiája

⁵⁹ Gyergyószentmiklósi Örmény parókia levéltára: 1731. január 15.

resolutioja és Timandi Pap Istvánnak attestátuma, Méltóságos Groff Haller Kői, Haller János úr. Nemes ... Csík, Gyergyó és Kászon Székek Méltóságos Fő király Birájának által küldettek az alább leírt okokkal, hogy miért nem engedtetik az oláságnak Gyergyó Szent Miklóson az Templom építése meljre az ország méltóztatott iljen választ adni melj szóról szóra így következik.

Ajánllom kegyemeteknek szolgálatomot. Kegyelmetek levelet az accludált Informatio tsak böcsülettel elvettöttem, meljeket magam is attanté meg olvasván, méltónak itéltem, hogy totis vinibus meggátolhassuk szándékokot azon Szent Miklósi oláhoknak, az mint heljes rátioit enumerálja is kegyelmetek ki-nek is első punctumához javalhatom adjungálni hacsak egyik is, hogy azon Gyergyó Szent Miklósi oláhok, mindinkább mol-duvaiak akik sub pretextu Unionis kíványák hogy Templomot építhessenek ellenben schismájokat alatomban stabiliálni kíványák, holott csak tanátsnak hoznak által oljan popát aki Sub pallio Unionis Schismájokat foreálhassa ugyanis ha az üdökhöz képest ma ott vadnak látatnak is jó Unitussoknak külső képpen ha fordul szoros investigátiojok ujobban által állanak mint nem örökös emberek.

Insuper eő felsége kegyelmes decretuma tartya a ki fel is olvastatott, publicaltatott, hogy Templomot csinálni ne legyen szabad de Similibus, 2-do mint egy fontosabb és hathatosabb lenne ha kegyemetek a Venerabilis Clerussal edgyetértenek és Méltóságos Gubernator Úr eő Excellentiája Instantiájokra indorsált Comissiója szerint Informátiot adnak, sőt nevük Méltóságos Püspök Uram is informálni szükség, magam részéről

pedig kegyemeteket manutencálni éppen kötelességemnek tartom, úgy hogy ezen kegyemetek enumerált rátiojit, úgy Méltóságos Gubernátor Urunk remitált, Inotantiájokat is magamnak hagytam, remélvén hogy az originálék ezen Copiák-nak meg vagyon kegyelmeteknél Ezzel Isten kegyelmes oltalmában anjálom kegyemeteket.”⁶⁰

A Főigazgató Tanács ezzel a kérdéssel kapcsolatban a következő kéréssel kereste meg a gyergyószentmiklósi hatóságokat:

„Gyergyó Szent Miklósi Oláhság Instantiájára tett kegyel-metek Információját az acludált Tisztelendő Clerus Attestátu-mával és adjacealo, hat punctumokkal edgyüt elvetem és jól cselekedtek kegyelmetek, hogy így informa informatioját atta, meljet én is Méltóságos Püspökünk eő Excellentiájával com-municáltam, nem is ítéltük kegyelmetek kívánságokat nél-kül valónak sőt igen heljesnek s, továbbá a szerént való obser-vátiora méltónak... mind a tisztelt Clerusnak mind kegyelmetek-nek, hogy az afféle oláh országokból jövő oláh papokat avagy papoztatni odamenő személjeket, impediálni igyekezzék, és mind az oljankot, mind más olá papokat kik legitimus püspöktől nem consecráltatak, hanem schismaticus püspökből Inmuni-tate et privilegio legitimor ac Veror Sacerdotum Vit et frui nulli modo permitant, hanem az oljanokot mint más köz em-bert contributio alá, et adalia Comunia Onera profunda adig álja, mind addig mig magokat az Erdélji Unitus Püspök elől nem legitimálják, továbbra is kegyelmetek az igaz hit tiszta

⁶⁰ Uo.

foljamja megmaradására igyekezzék, Istennek ajánlván kegyelmeteket.”⁶¹

1731. február 3-án ezzel a kérdéssel kapcsolatban Gyergyószentmiklóson nagy gyűlést szerveztek, ahol a következő határozatokat hozták a román templom felépítésével kapcsolatban: „Anno 1731 die 3 Februari iterata Congregatio sedis Siculicatis Gyergyó melyben olvastattak minden az oláhok Templom építése ellen való literalék.

miért nem engedi és tilalmazza Gyergyó Szék és nevezett szerént Szent Miklós is hogy az oláhok Szent Miklóson Templomot ne építsenek.

1. Az oláhok Gyergyóban kivált Szent Miklóson mind jövények, nagyobbára pedig mind Molduvából valók, oljanok, hogy ha kevés ideig az adózás elől ki szöknek ismét fél vagy egy esztendő múlva kik nyilván kik nagyobbára titkon ál utakon vissza szöknek Molduvába, nincsen is több kilencz pár jobágy olánál, aki jószágot tartana vagy colatna hanem bérben fogadott házakban laknak kézmíves mesterségekkel és havasokon való marha és juh pásztorságokkal élnek, hanem vagyon egy Vaslábu nevű olá falu Gyergyóban az meljet mind tiszta oláhok incolálnak ot popájok, Templomok vagyon és Gyergyóból az oláhok oda jártak, s ezután is avval megesik s oda eljárhatnak.

2. Mind fő rend possessoroknak, mind nemességnek és közsségnek prejudicálva nem lévén nekik semmi heljek az hova Templomot popa és mester házait építhetnének, ha az prosses-

⁶¹ Uo.

sorok heljire nem építenének aszt pedig egy possessor is meg nem engedi, írják Instantiájokban, hogy heljet vettek de az is nem ugy engedtetett volt meg nekik, hogy Templomot építsenek rája hanem mint jövevények oda temetkezzenek, sőt az mi Gyergyai viblis clerusuuknak originitása minuálódnék Templomunk kevés jövedelmecske is csonkulna azzal ha az oláhok Szent Miklóstra Templomot építenének.

3. Soha igaz unitusságokat Gyergyóban az itt való oláhoknak nem ismértük sőt ellenkezőt tapasztaltunk, amint meg történt, hogy pápista leányokat vévén feleségül az olá legények, azokat az popájok rebatezálta, egy unitus pap jött vala közikben aki alkalmaztatya vala magát Tisztelendő Plébánusinkhoz, soha meg nem maradhata közöttik ki kelle menni Vaslábuból ebben az punctumban többet tud az Gyergyai Vibilis Clerus. Azzal is mutatyák, hogy nem unitusok, hogy Templominkban nem járnak processioinkat és szent rend tartásainkot, abhorealják, mert ha azok volnának mint az közöttünk való örmények, akik a mi igaz papjainkhoz gyónnak Templomainkban és processioinkra eljárnak eők is meg cselekednék, sőt maga innepjeit is az itt való oláhság korcsomári való részegeskedéssel és dombolással illi, minden vallások prosessionja babonaságból áll közöttünk, meljeket könnyű comprohálni az uniojok előtt pedig székünkben az itt való oláhok szokot az mi Iskoláinkban jártatyak vala tanulni, de az után soha egy sem.

4. A kegyetlen pogány török birodalma és teatholicus fejedelmek ideiben is, mind eddig In eő Felsége meg őrizte kitsinséglet heljségünköt, földünköt és tisztán az Romai Catholica

Szent hitben meg tartotta, de In eő felsége tudója az jövendő időknek mű küszöbiben lakván az oláh országnak, félhettünk attól hogy eők sub velumina tantum uszionis Templomot építvén közöttünk, magoknak azzal just érigálván, és fundamentomott vetvén, aszt attentálhatnák és követhetnék, corespondeálván ránk eleitől fogva jövő és ellenkező most is havasainkról marháinkot hajtogató molduvai nemzetségekkel, hogy heljinkből és Templominkból is kivethetnének, az mint eszt akarták követni mikor Barcsai Ákos ideiben felesen ki ütven, Molduvából kicsin szeglet heljünköt el akarták rabolni és pusztítani, de Istennek csudálatos ereje által székünkben, halomban rakatottak volt.

5. Jó emlékezetű üdvözült néhai Méltóságos Püspökünk Martonffi György Úr eő Nagysága székünkben visitation, solicitálja vala eő Méltóságától a Gyergyai oláság hogy nem csak Szent Miklóson hanem még Alfaluban is templomot csináljanak de eő Nagysága is rátióinkot értven és heljségünknek státusát látván meg nem engedné akkor.

6. Mind ezekre az rátiókra nézve, heljségünkben meg nem engedgyük, az egy Vaslábu nevű oláh falun kívül, sohult egy faluban is (a holot mindenűt Templomink vadnak), hogy az Oláhok Templomot csináljanak és minket meg zavarjanak sőt valamint lehet felséges Urunkhoz örökös fejedelmünkhöz tartozó kötelességünk megsértődése nélkül, magunkot attól megoltalmazzuk, valamint szintén ennek előtte a Romai Catholica Anyaszentegyházunk üldözésekor, az eleink az férfiak elégségesek ithon nem lévén az asszonyok kényszerítettek volt

resistálni, hogy az accatolicusok az Szent Miklósi templomot pápista eleinktől el ne foglalják.

Azért minden felső Méltóságos Instantiáinknak alázatosan könyörgünk, megtekintvén ráatioinkot, régi igaz Catholica Romai szent hitben még eddig tisztán megmaradott kitsin szeglet helyjünköt ahol még eddig egy eretnek és tévelygő is mint az hol az víz(en) kívül még nem élhetet és maradhatott, ne engedgyék az köztünk lakó tolvajlásban inkább mint áitatoságban nevelt, és most is élő oláságot nekünk prejudicálni és magoknak Templomot különöst építeni. Templominkban járni jó szívvel megengedgyük akár meljik faluban sőt keresztelni szeretettel hijuk is.”⁶²

A katolikus egyház és a helyi székely közösség ellenállása 1760-ig megakadályozta egy görög-katolikus fatemplom felépítését, melyet egy évszázad múlva a jelenlegi templom felhúzása követett. Mindehhez azonban a román közösség kis száma is hozzájárult. Az 1730-1731 közötti okiratokból képet nyerünk a Gyergyószentmiklóson otthonra talált románság életkörülményeiről.

⁶² Uo.

A határőrezredek felállítása Gyergyószentmiklóson

1762-ben újabb vihar kavarta fel Gyergyószentmiklós politikai életét. Ez nem más volt, mint a székely határőrezredek felállítása.

A Habsburg birodalom a XVIII. század közepén két nagy háborúsorozatba keveredett. Az egyik az ún. német örökösödési háború, a másik pedig a hét éves háború volt. Mindkét küzdelemsorozatba bekapcsolódtak a német térség államain kívül, egyik vagy másik oldalon Anglia, Lengyelország és Oroszország. Ausztria számára a legnagyobb veszedelemet Poroszország katonai és politikai megerősödése jelentette. Mária Teréziának a német birodalmon belüli császári címének a megvédése mellett, Ausztria hegemon szerepének a megtartásáért is meg kellett küzdenie ezekben a háborúkban. Mivel a háborúsorozathoz a bécsi udvarnak nem voltak erőforrásai, ezért az ősi hagyományokon alapuló székely hadszervezetnek a felélesztését szorgalmazták a bécsi udvar katonai elképzeléseinek szellemében.

A bécsi kormánykörök már régebben is puhatolózni kezdtek a székely határőrség felállításának a lehetőségéről. A gondolatot erősítette az a tény, hogy egyes székely katonák részt vettek a német örökösödési, illetve a hétéves háborúban. A kormánykörök elgondolása kezdettől fogva az volt, hogy a székely határőrök idegen tisztek parancsa alatt legyenek, és személyileg vétessenek ki a székely önkormányzati intézmények hatásköre alól, valamint kerüljenek a katonai hatóságok felügyelete alá. A terv megvalósítására 1762 júniusában Gyergyó-

szentmiklóstra érkezett Schröder ezredes, Jósika Imre, Csernátoni Zombler századosok és Cserei György hadnagy. A feladat elvégzésére Buccow utasítást adott Bornemissza Pál, csíki főkirálybírónak és a gyergyói alkirálybírónak.⁶³ 1762. július 26-án Gyergyószentmiklóson megkezdtek a sorozást. A székely lakosokat 500 forint pénzbüntetés, fej- és jószágvesztés terhe alatt kényszerítették a megjelenésre.⁶⁴ Az összesereglett nép előtt a bizottság egyik tagja beszédet tartott, amelyben magasztalta a székely vitézséget, s Gyergyó lakosságát a fegyver felvételére szólította fel, mert ez a királynő parancsa. A továbbiakban elmondotta, hogy a jövődöbeli határőrkatonáknak 21 hónapos időtartam alatt három hónapot kell szolgálniuk zsoldért, amely tevékenység a határok őrzését foglalná magába. Gazdálkodásukat tehát nyugodtan folytathatják. Az őszi és a tavaszi termények után adómentességet élveznek, míg adót csak barmaik fele része után fognak fizetni. A gyergyóiak válaszképpen kijelentették, hogy az alszék lakossága mindig szabad volt, és katonai szolgálatra őket csak törvényeik és kiváltságaik kötelezték. Ezek alapján tehát hajlandók katonáskodni, de csak saját tisztjeikkel. Ezután megkezdődött a mérték alá állítás. A bizottság tagjai Gyergyószentmiklós lakóit, míg az altisztek a többi gyergyói falvak lakosságát állították mérés alá. Ez a tevékenység 8 napig tartott. Nemsokára megjelentek Gyergyószentmiklóson a fegyverosztogató német tisztek is.⁶⁵ Ezután kellett volna követ-

⁶³ Endes M., i.m. 190.

⁶⁴ Endes M., i.m., 191.

⁶⁵ Uo.

keznie az eskületételnek. E cél érdekében Buccow Gyergyó katonaképes lakosságát október 24-re Gyergyószentmiklósrá rendelte. Bár a nép már kora reggel összegyűlt a helység melletti mezőn, Buccow tisztársaival s a főkirálybíróval csak estefele érkezett meg. A Gubernium elnöke beszédében az eskü letételére szólította fel a lakosságot. A tömeg azonban hallgatott. A néma tömegből egyszerre csak két személy lépett elő: Ambrus Ferenc és Bartalis Mátyás. Ők a királyi rendelet felmutatását, a katonai eskü szövegének a felolvasását, valamint a katonai szolgálat módjának ismertetését követelték, és kijelentették, hogy csak az adó elengedése mellett, valamint saját tisztjeik vezetése alatt hajlandók katonáskodni. A nép óriási helyesléssel fogadta beszédüket. Az osztrák katonai hatóságok mindent elkövettek a sikertelenség elkerülése érdekében. Először megpróbálták megvesztegetni a nép szószólóit, majd ennek kudarca után letartóztatták őket. Ennek hírére a tömeg körülvette Buccow szállását, követelve szószólóinak kiadását. A Gubernium elnöke erre maga elé vezettette a nép követeit, akiket kezdetben „puhítani” kezdett, majd pedig kivégzéssel fenyegetett. Ambrus és Bartalis válaszképpen kijelentették, hogy inkább meghalnak, mintsem véreiket elárulják. Újabb fenyegetésre Ambrus szelíden megjegyezte: „nem vall igen nagy kárt Gyergyó, ha engem felakasztanak is”. Közben a tömeg izgalma már tetőpontra hágott, s betörték a bizottság tagjai szállásának kapuját. Erre Buccow kénytelen volt a nép két szószólóját kiküldeni a tömeg lecsendesítésére. Rövid idő múlva néhány tiszt vesztegetni kezdett a gyergyóiak között az eskü letétele érdekében.

Erre a nép ismét lázongani kezdett, s újra berontott a Gubernium elnökének szállására. A tömeg lecsendesítésére kiment Bornemissza főkirálybíró, akit azonban meg sem hallgattak. A népharag erejét bizonyítja az a tény, hogy Buccow és tisztársai kénytelenek voltak elmenekülni, otthagynak a megterített asztalt is. A tömeg pedig halomszámra hányt össze a már elfogadott fegyvert és katonai felszerelést.⁶⁶

A plébánia épülete, Buccow megfuttatásának színhelye

Az események értékelésekor megállapíthatjuk, hogy Gyergyóban egy társadalmi-nemzeti jellegű mozgalom tört ki a határőrezredek felállítása ellen. Nemzeti jelleget bizonyítanak

⁶⁶ Endes M., i.m., 192.

a nép szószólóinak követelései, miszerint csak saját tisztjeik alatt hajlandók katonáskodni, az adóelengedés kérése pedig társadalmi jelleget jelez.

Buccow két módszerrel próbálta ráerőszakolni a fegyvert Gyergyó lakosságára. Egyrészt megígérte a szentmiklósiaknak, hogy településüket a városok sorába emeli, másrészt pedig megvesztegetésekhez folyamodott. Így például 1762. október 24-én ügynökei segítségével 40 személyt sikerült megvesztegetnie,⁶⁷ október 31-én pedig Sikó József főesperes és Márton József tanító arra kérték Caratto ezredest, hogy siessen Gyergyó-szentmiklósrá, mert itt már sokan hajlandók esküt tenni.⁶⁸ A vesztegetések folytán az osztrákok megosztották a település lakosságát. A tisztek bűjtogatták a katonákat a nem katonák ellen, ami oda vezetett, hogy apa fiával, testvér a testvérral állott szembe, attól függően, hogy ki melyik csoporthoz tartozott. A német katona-tiszteknek tehát részben sikerült az osztrákok elleni gyűlöletet belső ellentétté átalakítani. Gyergyó-szentmiklós lakosságának ilyenfajta megosztása azonban nem segítette elő a nép felfegyverzését. Az osztrák uralkodó körök tehát kénytelenek voltak módszert változtatni. Az új módszer új embereket követelt. Ezért 1763. május 6-án a székely határőrség szervezésével Siskovics Józsefet, Lázár János országgyűlési elnököt és Bethlen Miklós guberniumi tanácsost bízták meg azzal a feltétellel, hogy minden kényszerítést mellőzzenek.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Endes M., i.m., 193.

Buccow utóda a főparancsnokságban Montoja altábornagy, a gubernium elnökségében pedig Bajthay József lett.⁶⁹ Ez utóbbi május 31-én rendeletet intézett Csík-, Gyergyó- és Kászon-székhez, amelyben utasította a helyi szerveket, hogy azokat, akik a fegyvert megtartották, tartsák katonai fegyelem alatt, míg azok, akik fegyvereiket visszaadták, maradjanak meg régi állapotukban, és csak a határőrzésről gondoskodjanak.⁷⁰ A rendelet azonban nem vezetett a zavargások megszűnéséhez. A gyergyószentmiklósiak vásár idején fegyveres erővel rakták meg a piacot, minden kereskedőtől vásárpénzt szedtek, s a cikkek árát maximálták. Ha valaki ellenkezett, durva bánásmódban részesült. Így például Bíró Tamás asszeszort letartóztatták, és csak négy nap múlva engedték szabadon.⁷¹ A gubernium 1763. június 9-én egy újabb patenst adott ki, amelyben megengedte, hogy mindenki abban az állapotban maradjon, amelyben a rendelet találja, és utasítja a népet, hogy tartózkodjon mindenfajta bosszúállástól és kártételtől.⁷² A pátens kiadása most sem nyugtatta meg a kedélyeket. Míg az előző időszakban a zavargások célpontjában a nemesek, a gazdag kereskedők álltak, a pátens kiadása utáni időszakban Caratto és tisztársai a fegyvert visszaadó személyek ellen uszítottak.⁷³ Így például a gyergyószentmiklósi vásáron megtámadták és letar-

⁶⁹Uo.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Endes M., i.m., 194.

⁷²Uo.

⁷³ Uo.

tóztatták Portik Sámuel ditrói kántort és György István remetei bírót.⁷⁴

Az ellentétek további élezése az osztrák uralkodói köröknek már nem állt érdekében. Ezért Siskovics József 1763. június 13-án elküldte Bécsbe a határőrkatonaság felállításáról szóló tervezetet,⁷⁵ amelyre a válasz csupán 1763. október 8-án született meg. Ekkor ugyanis Mária Terézia királynő rendeletben közölte, hogy elhatározta a határőrség felállítását, amelynek nem csak a határt kell majd oltalmaznia, hanem a belbékét is. A határozat büntetéssel fenyegette azokat, akik nyíltan vagy titokban a rendelet ellen fognak véteni. A rendelet mellékletét alkotó szabályzatban meg volt állapítva, hogy a gyalogezred 12 századdal, századonként 300 emberrel, valamint egy huszárezred 8 századdal s 1500 személlyel állítatik fel. A pátens a katonai felszerelésre és ruházatra vonatkozóan Siskovics és társai előterjesztését fogadta el, a zsold értékét a gyalogosoknak 4, a lovasoknak pedig 8 krajcárban állapította meg. A határozat értelmében a határőrök továbbra is kötelesek voltak viselni az egyházi terheket.⁷⁶

A határőrezredek felállítása tehát a megvalósulás felé közeledett. 1763. november 27-én a Siskovics Józsefből, Lázár Jánosból és Bethlen Miklósból álló bizottság Gyergyószentmiklóstra érkezett.⁷⁷ Hozzájuk csatlakozott Caratto ezredes és Bornemissza

⁷⁴ Endes M., i.m., 201.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Szádeczky Kardos Lajos: *A székely határőrség*. Budapest, 1908. 307. 308–309.

⁷⁷ Endes M., i.m., 202.

főkirálybíró. November 29-én a gyergyószentmiklósiak részére ünnepélyesen kihirdették a királyi rendeletet,⁷⁸ december 5-én pedig Caratto határőrezredes jelenlétében megkezdődött a helybéliek összeírása a határőrezredekbe.⁷⁹

A gyergyószéki határőrezredekbe 5 századra való személyt, vagyis 1061 embert soroztak be, akiknek pedig nem jutott fegyver, azokat a számfeletti állományba helyezték. Ezeknek száma elérte az 1870-et. Ez az öt század az első székely gyalogezredet alkotta.

A gyergyószentmiklósiak a tekerőpatakiakkal együtt külön században voltak, amely tulajdonképpen Winter kapitány kompániáját alkotta.⁸⁰

A gyergyói lovaskatonák száma már jóval kisebb volt, Gyergyó lakossága csak egy kompániát volt képes biztosítani, melynek kb. 40%-át gyergyószentmiklósiak alkották.

A határőrezredek végleges felállítása Gyergyószentmiklóson és a Gyergyói-medencében nem szüntette meg a zavargásokat. 1763. december 16-án Gyergyószék tisztviselői és nemessége oltalomért könyörgött az új katonák „jogtalanságaival és zavargásaival” szemben. Kérték, hogy adják meg nekik a kellő tiszteletet, és ne sértegetssék úton-útfélen, ne támadjanak birtokaikra, udvarházaikra.⁸¹

⁷⁸ Szádeczky K. L. i.m., 144.

⁷⁹ Szádeczky K. L. i.m., 147.

⁸⁰ Szádeczky K. L. i.m., 617–618. 814.

⁸¹ Szádeczky K. L. i.m., 152–153.

Winter kapitány kompániájának szerkezete

Helység	Harcképes			Harcképtelenek (fiúk)				Öregek, betegek
	Felfegy- verzett	Számon felüli	Össze- sen	1-5 évig	6-10 évig	11-18 évig	Össze- sen	
Szentmiklós	184	53	237	136	104	60	300	57
Tekerőpatak	66	18	84	50	23	18	91	22
Összesen	250	71	321	186	127	78	391	79

A gyergyói lovaskatona-század összetétele

Helység	Harcképes			Harcképtelenek (fiúk)				Öregek, betegek
	Felfegy- verzett	Számon felüli	Össze- sen	1-5 évig	6-10 évig	11-18 évig	Össze- sen	
Gyergyói medencében	188	97	285	136	93	85	314	82
Ebből Gyergyó- szentmiklóson	76	41	117	46	40	34	120	27

Az osztrákok, miután fegyverbe állították Gyergyó és Gyergyószentmiklós lakosságát, a társadalmi megmozdulások elfojtására törekedtek. Ezért a sorozóbizottság a Gyergyószentmiklóson székelő gyergyói zászlóaljhoz címzett parancsában „minden jogtalanságot, féltelenséget, tiszteletlenséget, erőszakosságot elítélt”, azzal a céllal, hogy a „katona rend mellett minden más társadalmi osztály javai békés birtoklásban maradjanak”. E parancs szerint „a katonákkal szemben szelíden, vagy ha szükséges, kemény büntetéssel is meg kell értetni, hogy a katonai állapot semmiképpen nem ad szabadságot a törvényteleniségekre, kihágásokra, sőt ellenkezőleg, a csendeséget és a békét kell őrizniük”.⁸²

Gyergyószentmiklós népességének alakulása

A XVIII. század harmadik-negyedik évtizedétől kezdődően Székelyföldön is egyre jobban érvényesülnek azok a higiéniai szempontok, melyeknek hiánya a XVII. században és a XVIII. század első két évtizedében döntő módon hozzájárult a pestis járványok kialakulásához és továbbterjedéséhez. A tisztálkodás és az ételek tartósításában beállt változásoknak köszönhetően az 1720-as évektől kezdődően Gyergyószentmiklóson sem fordultak elő gyakoribb járványok. Ennek következménye főleg a demográfiai mutatókban érzékelhető. A legkorábbi római katolikus anyakönyvek nem maradtak fenn, s így paradox módon a Békény parti településen a rendelkezésünkre álló születési és

⁸² Szádeczky K. L. i.m., 154–155.

elhalálozási anyakönyvek közül az örménységre vonatkozó feljegyzések régebbiek, mint a székely katolikus közösségé. Ezért először az örmény közösség születési és elhalálozási adatait mutatjuk be az 1727 és 1775 közötti időszakban.

Év	Újszülöttek	Elhalálozottak száma	Növekedés	Csökkenés
1723.	18			-
1724.	23			-
1725.	31			-
1726.	32			-
1727.	23	3	20	-
1728.	34	10	24	-
1729.	21	11	10	-
1730.	34	19	15	-
1731.	34	11	23	-
1732.	25	18	7	-
1733.	30	13	17	-
1734.	28	7	21	-
1735.	30	8	22	-
1736.	23	13	10	-
1737.	22	11	11	-
1738.	32	6	26	-
1739.	35	14	21	-
1740.	19	11	8	-
1741.	25	7	18	-
1742.	19	10	9	-
1743.	30	11	19	-
1744.	17	14	3	-
1745.	27	10	17	-
1746.	26	9	17	-
1747.	21	12	9	-
1748.	21	18	3	-
1749.	20	17	3	-
1750.	18	5	13	-
1751.	30	19	11	-

Év	Újszülöttek	Elhalálozottak száma	Növekedés	Csökkenés
1752.	29	8	21	-
1753.	33	16	17	-
1754.	33	25	8	-
1755.	34	22	12	-
1756.	30	11	19	-
1757.	39	11	28	-
1758.	37	31	6	-
1759.	31	10	21	-
1760.	46	11	35	-
1761.	39	33	6	-
1762.	39	24	15	-
1763.	47	17	30	-
1764.	49	19	30	-
1765.	46	36	10	-
1766.	47	29	18	-
1767.	40	15	25	-
1768.	41	13	28	-
1769.	28	17	11	-
1770.	40	18	22	-
1771.	35	16	19	-
1772.	42	28	14	-
1773.	38	33	5	-
1774.	37	16	21	-
1775.	43	19	24	-

1727 és 1775 közötti időszakban az örmény közösség természetes szaporulat révén 802 személlyel növekedett. Tudnunk kell azonban, hogy a gyergyószentmiklósi örmények területi mobilitásának köszönhetően igen sok örmény család telepedt le Szamosújváron, Erzsébetvároson, Erdély és Lengyelország különböző településein, sőt az Észak-afrikai Alexandria városba való költözésről is vannak adataink. De valószínűleg Gyergyószentmiklós is vonzotta a más településeken lakó

örménységet és az örménységnek a Békény parti helységbe való letelepedése is igen jelentős lehetett.

A római katolikus anyakönyvek 1753-1754-es évtől maradtak fenn. Az érdekesség kedvéért bemutatnám az említett esztendő első három hónapjának a feljegyzéseit a születésekre vonatkozóan:

	Gyermek neve	Szülők neve
1754		
Január:		
1.	Susane	Stephanus Madaras - Ana Puskás
5.	Catherina	Joannes Kémenes - Anna Czimbalmas
	Ádám - Éva-gemini	Stephanus Kémenes - Elizabeta Köllő
5.	Casparus	Franciscus Balás - Ana Berecz
6.	Helena	Paulus Miklós - Helena István
12.	Franciscus	Thomas Török - Catherina Szász
15.	Josephus	Franciscus György - Catherina György István
16.	Joannes	Stephannus Kémenes - Susane Bálint
17.	Ábrahám	Lamentius Benedek - Ana Ferencz
18.	Josephus	Matheusz Kovács - Elisabeta Kertész
	Andreas Paulus	Stephanus Péter - Elisabeta Köllő
	Catherina	Georgius Bernád - Agatta Bogos
20.	Gabriel	Michael Kémenes - Susana Balás
	Antonius	Anonimus - Catherina Marton
21.	Franciscus	Alexander Györgyi - P N zigani
22.	Elisabeta	Martinus Benedek - Catherina Fülöp
23.	Ágnes	Joannes Balás - Helena

24.	Elisabeta	Stephanus Darvas – Ana Török
26.	Joannes	Jacobus Gábor – Juliska Demeter
31.	Franciscus	Michael János – Ana Balás

Február:

3.	Franciscus	Stephanus Pál – Anna Pál
9.	Josephus	Alexander Sánta – Anna Kiss
9.	Josephus	Franciscus György Mihály – Catherina Bálint
23.	Josephus	Mathias Kémenes – Anna Malánvai

Március:

1.	Catherina	Joannes Székely – Catherina Székely
2.	Anna	Benedictus Deső – Elisabeta Vargyas
3.	Elisabeta	Gábrriel Ferencz – Elisabeta Páll
4.	Stephanus	Moyse Bajna – Margareta Szász
4.	Catherina	Antonius Kézdi – Susane Czepes
9.	Josephus	Joannes Deső – Margarita Márton
9.	Clara	Joannes Hodvég – Catherina Tamás
11.	Clara	Stephanus Csergő – Juditka Ferencz
18.	Josephus	Joannes Madaras – Elisabeta Csiki
18.	Rosalia	Josephus Benedek – Susanna Péter
18.	Elisabeta	Alexander Gosztuj
22.	Elisabeta	Samuel Bernard – Anna Ambrus
29.	Josephus	Michael Kovács – Susane Bartalis
31.	Susane	Lukács Bernád – Helena Deső

1754 és 1775 közötti születések évekre és hónapokra lebontva a következőképpen mutatnak:

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
1754					
Január	22	14	8	fiú, leány	Mind házasságból született, 1 esetben anya cigány, apa ismeretlen.
Február	4	4	-		Mind házasságból született
Március	11	3	8		Mind házasságból született
Április	11	4	7		Mind házasságból született
Május	5	2	3		Mind házasságból született
Június	5	1	4		Mind házasságból született
Július	5	4	1	fiú	Mind házasságból született
Augusztus	5	4	1		Mind házasságból született
Szeptember	7	2	5		Mind házasságból született
Október	8	4	4		Mind házasságból született
November	8	3	5		Mind házasságból született
December	8	3	5		Mind házasságból született
1755					
Január	12	8	4	3-as fiú	Mind házasságból született
Február	10	6	4		Mind házasságból született
Március	18	8	10	2 leány	Mind házasságból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Április	10	5	5		Mind házasság- ból született
Május	10	8	2		Mind házasság- ból született
Június	6	4	2		Mind házasság- ból született
Július	11	6	5		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	5	-	5		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	7	3	4		Mind házasság- ból született
Október	15	5	10		
Novem- ber	11	6	5	leány	Mind házasság- ból született
Decem- ber	11	7	4		Mind házasság- ból született
1756					
Január	9	6	3		Mind házasságból született
Február	11	6	5		Mind házasságból született
Március	14 (1 cigány)	3	11		Mind házasságból született
Április	7	5	2		Mind házasság- ból született
Május	11 (1 cigány)	7	4		Mind házasságból született
Június	4	2	2		Mind házasság- ból született
Július	10	9	1		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	12	6	6		Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Szeptem- ber	13	8	5		Mind házasság- ból született
Október	7 (1 cigány)	5	2		Két esetben csak az apa neve szerepel, a többi törvényes
Novem- ber	12	5	7		Egy esetben az apa neve ismeretlen.
Decem- ber	11	8	3		Mind házasság- ból született
1757					
Január	12	7	5	fiú, leány	Mind házasság- ból született
Február	13	6	7		Egy esetben az apa neve ismeretlen
Március	11	6	5		Mind házasság- ból született
Április	9	6	3		Egy esetben az apa neve ismeretlen
Május	2	1	1		Mind házasság- ból született
Június	8	5	3		Mind házasság- ból született
Július	9	6	3		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	13 (1 cigány)	9	4		Egy gyerek anya nélküli
Szeptem- ber	5	1	4	Leány	Egy esetben apa, anya ismeretlen
Október	6	4	2	fiú	Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Novem- ber	14	12	2	Vegyes- iker	Mind házasság- ból született
Decem- ber	8	2	6		Egy esetben az apa ismeretlen
1758					
Január	9	3	6		Egy esetben az anya ismeretlen
Február	10	3	7	fiú, leány	Egy esetben az anya ismeretlen
Március	12	4	8		Mind házasság- ból született
Április	9	5	4		Mind házasság- ból született
Május	16	8	8	2 fiú, 1 leány	Mind házasság- ból született
Június	10	5	5		Egy esetben az apa ismeretlen
Július	9	5	4		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	8	5	3		Egy esetben a szü- lők ismeretlenek, egy esetben az anya ismeretlen
Szeptem- ber	8	3	5		Mind házasság- ból született
Október	8	4	4		Mind házasság- ból született
Novem- ber	7	5	2	fiú	Egy esetben az apa ismeretlen
Decem- ber	8	4	4		Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
1759					
Január	16	9	7	fiú, leány	Mind házasság- ból született
Február	12	7	5		Egy esetben az apa ismeretlen
Március	8	2	6		Egy esetben az apa ismeretlen
Április	15	10	5	leány	Mind házasság- ból született
Május	13	9	4		Két esetben az apa ismeretlen
Június	8	4	4		Mind házasság- ból született
Július	9	5	4		Egy esetben az apa ismeretlen
Augusz- tus	7	3	4	fiú	Egy esetben az apa ismeretlen
Szeptem- ber	16 (1 cigány)	7	9		Mind házasság- ból született
Október	7	6	1		Mind házasság- ból született
Novem- ber	16	4	12		Mind házasság- ból született
Decem- ber	7	5	2		Mind házasság- ból született
1760					
Január	11 (1 cigány)	3	8	leány	Mind házasság- ból született
Február	12	5	7	leány	Egy esetben az apa ismeretlen
Március	12	6	6	fiú	Mind házasság- ból született
Április	15	7	8		Egy esetben az apa ismeretlen

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Május	9	5	4		Egy esetben az apa ismeretlen
Június	2	-	2		Mind házasság- ból született
Július	6	3	3		Egy esetben az apa ismeretlen
Augusz- tus	11	4	7		Egy esetben az apa ismeretlen
Szeptem- ber	11	3	8		Egy esetben az apa ismeretlen
Október	10	6	4		Mind házasság- ból született
Novem- ber	8	6	2		Mind házasság- ból született
Decem- ber	9	4	5		Mind házasság- ból született
1761					
Január	13	8	5	leány	Mind házasság- ból született
Február	11	6	5		Egy esetben az apa ismeretlen
Március	7	2	5		Egy esetben az apa ismeretlen
Április	6	2	4		Mind házasság- ból született
Május	4	2	2	vegyes- iker	Mind házasság- ból született
Június	8	5	3		Mind házasság- ból született
Július	10	4	6		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	10	4	6		Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Szeptem- ber	8	4	4		Mind házasság- ból született
Október	8	2	6		Két esetben az apa ismeretlen
Novem- ber	7	4	3	vegyes- íker	Egy esetben az apa ismeretlen
Decem- ber	16	6	10		Mind házasság- ból született
1762					
Január	7	3	4		Mind házasság- ból született
Február	7	6	1		Mind házasság- ból született
Március	8	5	3		Mind házasság- ból született
Április	14	6	8		Egy esetben az anya ismeretlen
Május	6	3	3		Mind házasság- ból született
Június	4	2	2		Mind házasság- ból született
Július	10	2	8		Lakatos Ferenc gyermek cigánynétől van
Augusz- tus	7	4	3		Egy esetben az apa ismeretlen
Szeptem- ber	13	6	7		Mind házasság- ból született
Október	18	11	7		Mind házasság- ból született
Novem- ber	11	5	6		Egy esetben az anya ismeretlen
Decem- ber	4	1	3		Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikek	Családi helyzet
1763					
Január	8	6	2	fiú	Mind házasság- ból született
Február	10	5	5		Mind házasság- ból született
Március	15	6	9		Mind házasság- ból született
Április	15	6	9		Egy esetben az anya ismeretlen
Május	11	9	2		Mind házasság- ból született
Június	4	-	4		Mind házasság- ból született
Július	18	7	11	vegyes- iker	Mind házasság- ból született
Augusz- tus	16	5	11		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	3	1	2		Mind házasság- ból született
Október	10	4	6		Egy anya cigányasszony
Novem- ber	12	5	7		Egy esetben az apa ismeretlen
Decem- ber	13	2	11		Mind házasság- ból született
1764					
Január	13	7	6		Mind házasság- ból született
Február	10	4	6		Egy esetben az apa és az anya isme- retlen, egy esetben pedig az anya.
Március	12	5	7		Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Április	8	6	2		Mind házasság- ból született
Május	7	4	3		Mind házasság- ból született
Június	7	5	2		Mind házasság- ból született
Július	8	3	5		Egy esetben az apa ismeretlen
Augusz- tus	9	4	5		Két gyerek anyja meghalt
Szeptem- ber	7	2	5		Mind házasság- ból született
Október	12	5	7		Mind házasság- ból született
Novem- ber	15	7	8		Mind házasság- ból született
Decem- ber	11	5	6		Mind házasság- ból született
1765					
Január	7	4	3		Egy esetben az anya ismeretlen
Február	10	5	5		Cigánynével való együttélés egy esetben
Március	10	5	5		Mind házasság- ból született
Április	9	6	3		Cigánynével való együttélés egy esetben, más nővel való együttélés
Május	12	4	8		Egy esetben az apa ismeretlen, cigánynével való együttélés

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Június	4	-	4		Mind házasság- ból született
Július	8	4	4		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	15	9	6		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	9	4	5		Mind házasság- ból született
Október	9	6	3		Mind házasság- ból született
Novem- ber	10	4	6		Cigánynével való együttélés egy esetben
Decem- ber	7	4	3		Mind házasság- ból született
1766					
Január	16	9	7		Mind házasság- ból született
Február	9	3	6		Cigánynével való együttélés egy esetben
Március	11	9	2		Mind házasság- ból született
Április	7	5	2		
Május	10	2	8		Mind házasság- ból született
Június	9	4	5		Mind házasság- ból született
Július	9	4	5		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	3	1	2		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	12	8	4		Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Október	12	6	6		Egy cigánypár összeállva
Novem- ber	9	6	3		Mind házasság- ból született
Decem- ber	12	7	5		Mind házasság- ból született
1767					
Január	9	5	4		Egy cigánypár összeállva
Február	6	4	2		Mind házasság- ból született
Március	14	8	6		Mind házasság- ból született
Április	10	6	4		Mind házasság- ból született
Május	2	-	2		Egy esetben az apa ismeretlen
Június	3	2	1		Mind házasság- ból született
Július	6	3	3		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	17	10	7		Egy pár vad- házas, egy apa törvénytelen
Szeptem- ber	11	7	4		Mind házasság- ból született
Október	9	5	4		Mind házasság- ból született
Novem- ber	20	12	8		Mind házasság- ból született
Decem- ber	8	5	3		Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
1768					
Január	9	5	4		Mind házasság- ból született
Február	13	7	6		Mind házasság- ból született
Március	5	3	2		Egy cigány fiú és egy magyar lány együttélése
Április	7	3	4		Mind házasság- ból született
Május	10	5	5		Mind házasság- ból született
Június	15	9	6		Mind házasság- ból született
Július	6	6	-		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	5	3	2		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	7	3	4		Egy esetben az anya nem szere- pel (meghalt)
Október	13	8	5		Egy esetben az anya törvénytelen fiúval öngyilkos lett
Novem- ber	8	2	6		Mind házasság- ból született
Decem- ber	8	6	2		Mind házasság- ból született
1769					
Január	10	3	7		Egy esetben törvénytelen együttélés

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Február	3	1	2		Mind házasság- ból született
Március	8	3	5		Mind házasság- ból született
Április	6	3	3		Mind házasság- ból született
Május	2	1	1		Mind házasság- ból született
Június	8	6	2		Egy anya meghalt
Július	8	6	2		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	17	12	5		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	11	6	5		Egy conjuges- cigányközösség
Október	12	5	7		Mind házasság- ból született
Novem- ber	12	5	7		Egy estben az anya meghalt
Decem- ber	7	5	2		Mind házasság- ból született
1770					
Január	12	8	4	vegyes- iker	Egy cigánypár összeállva
Február	7	3	4		Mind házasság- ból született
Március	19	8	11	fiú	Mind házasság- ból született
Április	12	8	4		Mind házasság- ból született
Május	13	6	7		Egy cigánypár összeállva, egy esetben az apa ismeretlen

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Június	11	9	2		Mind házasság- ból született
Július	4	3	1		Mind házasság- ból született
Augusz- tus	10	6	4		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	8	2	6		Mind házasság- ból született
Október	10	4	6		Egy esetben az apa ismeretlen
Novem- ber	5	2	3		Mind házasság- ból született
Decem- ber	8	5	3	leány	Mind házasság- ból született
1771					
Január	8	3	5		Mind házasság- ból született
Február	8	4	4		Egy esetben az apa ismeretlen
Március	11	5	6	vegyes- iker	Egy esetben az apa és az anya ismeretlen
Április	10	6	4		Egy esetben az apa ismeretlen
Május	7	2	5		Mind házasság- ból született
Június	9	2	7		Mind házasság- ból született
Július	7	5	2		Egy esetben az apa ismeretlen, az anya cigányné
Augusz- tus	7	4	3		Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Szeptem- ber	7	1	6		Egy esetben az apa ismeretlen
Október	5	4	1		Mind házasság- ból született
Novem- ber	12	7	5		Mind házasság- ból született
Decem- ber	8	4	4		Mind házasság- ból született
1772					
Január	12	8	4		Mind házasság- ból született
Február	8	5	3		Mind házasság- ból született
Március	10	8	2		Mind házasság- ból született
Április	7	3	4		Két esetben az apa ismeretlen
Május	4	3	1		Mind házasság- ból született
Június	7	5	2		Egy esetben az apa ismeretlen
Július	6	4	2		Mind házasság- ból született
Augúsztus	13	6	7		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	11	6	5		Mind házasság- ból született
Október	10	6	4		Mind házasság- ból született
Novem- ber	7	3	4		Mind házasság- ból született
Decem- ber	12	4	8		Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
1773					
Január	9	3	6		Mind házasság- ból született
Február	9	4	5		Mind házasság- ból született
Március	14	10	4		Egy esetben az apa ismeretlen
Április	3	1	2		Egy lánynak se, apja se anyja, talált gyermek
Május	8	4	4	fiú	Mind házasság- ból született
Június	5	3	2		Egy esetben az apa ismeretlen, az anya pedig cigány
Július	5	2	3		Egy anya cigányné
Augusz- tus	10	7	3		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	4	2	2		Egy anya cigányné
Október	6	4	2		Egy esetben az apa ismeretlen, az anya pedig cigány
Novem- ber	10	5	5		Mind házasság- ból született
Decem- ber	10	5	5		Mind házasság- ból született
1774					
Január	5	2	3		Egy apa cigány
Február	13	5	8		Mind házasság- ból született
Március	2	1	1		Mind házasság- ból született

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Április	6	2	4		Mind házasság- ból született
Május	10	4	6		Egy esetben az anya nincs férjnél
Június	13	6	7	leány	Mind házasság- ból született
Július	16	8	8		Két esetben az apa ismeretlen, egy estben cigány
Augusz- tus	13	8	5		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	11	7	4		Mind házasság- ból született
Október	12	5	7		Mind házasság- ból született
Novem- ber	14	6	8		Mind házasság- ból született
Decem- ber	17	9	8		Mind házasság- ból született
1775					
Január	8	1	7		Egy esetben az apa ismeretlen
Február	12	8	4		Mind házasság- ból született
Március	9	3	6		Egy esetben az apa cigány, egy másik esetben az anya.
Április	6	5	1		Mind házasság- ból született
Május	8	3	5		Mind házasság- ból született
Június	11	6	5		Egy esetben az apa cigány

Év Hónap	Gyerme- kek száma	Fiú	Leány	Ikrek	Családi helyzet
Július	7	4	3		Egy apa nélküli, egy pedig anya nélküli
Augusz- tus	11	6	5		Mind házasság- ból született
Szeptem- ber	13	4	9		Egy esetben az apa cigány
Október	9	4	5		Mind házasság- ból született
Novem- ber	13	6	7		Mind házasság- ból született
Decem- ber	5	1	4		Mind házasság- ból született

A fentiekhez hasonlóan igen részletesen vannak bemutatva az elhalálozások 1753 októberétől kezdődően. A példa kedvéért 1754 végéig név szerint közöljük az elhalálozottak névsorát, a gyermekek esetében – úgy, ahogy az elhalálozási jegyzőkönyvben közölve van – legtöbb esetben a meghalt gyermek életkorát tüntetjük fel:

1753

Október 6-án Lukács Anna 45 éves

Október 27-én Farkas Istvánné Erzsébet 68-éves korában

1754

Január 3-án Mihály István 3 éves leánya

Január 6-án Balázs Ferenc fia 1 év alatt

Január 10-én Laczkó András

Január 24-én Kémenes András 9 napos fiacskája

Petri István tized napos fia

Február 5-én 2 hetes

Február 8-án 5 napos

Február 8-án 3 hónapos

Február 8-án 2 hónapos

Március 2-án Balázs Ferenc 78 éves

Március 4-én Kupás István 52 éves

Március 6-án 7 hónapos

Március 8-án harmad napos

Március 10-én Kémenes István fiacskája

Március 10-én harmad fél hónapos fia

Március 18-án 11 hónapos

Március 24-én 8 hónapos - cigány

Március 14 -én Barabás Gábor 75 éves

Március 27-én Kőműves Dávid 52 éves

Március 29-én 4 éves fiú

Április 1-én 2 esztendő

Április 3-án Szegedi Pál 34 éves

Április 6-án Bernád Antal 36 éves

Április 7-én 1 hónapos leányka

Április 9-én Selyem Istvánné 42 éves

Április 9-én 1 esztendő fiú

Április 16-án 1 esztendő leány

Április 16-án 9 esztendő leány

Április 16-án 12 esztendő fiú

Április 17-én 3 esztendő fiú

Április 19-én 13 esztendő leány

Április 20-án másfél esztendő leány

Április 23-án Balázs Mihály 82 éves

Április 25-én 1 napos fiú

Április 26-án 1 éves leány

Április 28-án Bíró Ferenczné 60-éves

Április 28-án Zöld András fél esztendő leánya

Április 29-én 4 esztendő leány

Április 29-én 1 esztendő leány

Április 30-án 3 hetes leány

Április 30-án 1 esztendő fiú

Április 30-án Bajkó Imre 34 éves

Május 2-án 1 esztendő fiú

Május 2-án 11 esztendő leány

Május 5-én Lukács Andrásné 70 éves

Május 5-én 7½ esztendő fiú

Május 5-én 7 ½ esztendő fiú

Május 5-én fél napos fiú

Május 5-én 4 éves leány

Május 5-én 5 éves fiú

Május 12-én 4 ½ éves leány

Május 16-án ½ éves lány

Május 18-án 5 éves fiú

Május 18-án 1 éves lány

Május 23-án Köllő István 62 éves

Május 23-án 4 éves fiú

Május 27-én Lengyelfalvi Bartalis Mihály, ki az örmények
Templomáról le esvén romlásba halt meg

Május 27-én Bernárd Pál 28 esztendő

Május 30-án Bíró János 82 éves

Május 30-án Huszár István 4 esztendőös fiacskája

Május 3 éves fiú

Május 3 éves fiú

Június 3-án 3 esztendőös fiú

Június 9-én 28 „esztendőös ifjú legény”

Június 10-én Madaras Istvánné 32 éves, u.ö. 2 éves leánykáját

Június 15-én 1 éves leány

Június 15-én 3 éves leány

Június 19-én 1 éves leány

Június 19-én cigány gyerek

Június 20-án 4 hónapos leányka

Június 21-én 11 hónapos fiúcska

Június 9 hónapos leányka

Június 7 hónapos leányka

Június 25-én 5 ½ éves leányka

Június Madaras Mihály özvegye 54 éves

Június 27-én 2 hetes leányka

Június 30-án 2 éves leányka

Július 2-án 1 ½ éves leányka

Július 2-án 2 éves fiú

Július 4-én 1 ½ éves fiú

Július 4-én 2 éves leány

Július 4-én ½ éves leány

Július 6-án 4 éves fiú

Július 7-én 1 ½ éves leány

Július György Mihály (?)

Július 8-án 1 ½ éves leány
Július 9-én 1 éves leány
Július 14-én Ferencz János 34 éves
Július 16-án 2 hónapos fiú
Július 18-án Kémenes Balázsné 62 éves
Július 19-én 2 esztendőes fiú
Július 22-én 3 esztendőes fiú
Július 23-án 3 ½ esztendőes leány
Július 23-án ½ esztendőes fiú
Július 24-én 2 esztendőes fiú
Július 27-én 9 hetes leány
Július 27-én 4 éves leány
Július 27-én 1 éves leány
Július 28-án 1 éves fiú
Július 31-én ½ éves fiú
Augusztus 2-án 3 hónapos leány
Augusztus 5-én Dakó Borbála 68-éves
Augusztus 9 esztendőes fiú
Augusztus 5-én 2 hónapos leányka
Augusztus 9-én 1 ½ éves fiú
Augusztus 10-én 5 hónapos leányka
Augusztus 28-án 12 éves leány
Augusztus 30-án 1 ½ éves leány
Augusztus 30-án 1 ½ éves fiú
Szeptember 5-én 10 hónapos fiú
Szeptember 15-én Bíró Tamásné 25 éves
Október 3-án 2 éves fiú

Október 4 hetes fiú

Október 14-én 6 napos leány

Ha a fenti adatokat rendszerezni akarjuk, akkor a következőképpen láthatjuk az elhalálozottak korát és nemét az általunk tanulmányozott időszakban:

0-1 év	38 személy	14 fiú	14 leány
1-3 év	37 személy	17 fiú	20 leány
4-5 év	11 személy	6 fiú	5 leány
6-10 év	4 személy	3 fiú	1 leány
11-15 év	4 személy	2 fiú	2 leány
21-25 év	1 személy	-	1 nő
26-30 év	2 személy	2 férfi	nő
31-40 év	6 személy	4 férfi	2 nő
41-50 év	1 személy	-	1 nő
51-60 év	3 személy	1 férfi	2 nő
61-70 év	4 személy	1 férfi	3 nő
71-80 év	3 személy	3 férfi	-
81-90 év	2 személy	2 férfi	-
Ismeretlen korú	3 személy	3 férfi	
Ismeretlen nemű	11		
	129	56	52

A következő esztendőkre vonatkozóan már csak az elhalálozott korát és nemét mutatjuk be az 1775-ös esztendeig:

Elhalálozások 1755

Január

38 éves asszony

67 éves férfi

Ifjú asszony (év nélkül)

7 esztendőös fiú

11 hónapos leány

Február

1 hónapos leány

1 éves leány

4 napos fiú

6 éves leány

82 éves férfi

34 éves asszony

3 esztendőös leány

75 éves asszony

2 éves fiú

68 éves asszony

78 éves asszony

Március

83 éves férfi

2 éves fiú

1 éves leány

3 napos fiú

75 éves férfi

3 éves fiú

2 hetes leány

6 hetes leány

1 hetes fiú

5 esztendőös leány

190

Április

3 esztendőös leány

1 esztendőös leány

1 esztendőös leány

2 esztendőös fiú

2 esztendőös leány

5 esztendőös leány

5 esztendőös leány

1 ½ esztendőös leány

2 esztendőös fiú

1 esztendőös leány

3 esztendőös leány

Május

3 esztendőös leány

5 esztendőös fiú

9 hónapos fiú

3 esztendőös leány

4 esztendőös leány

5 esztendőös leány

62 esztendőös férfiú, jámbor ember volt, véletlenül agyon ütötték

1 esztendőös fiú

½ esztendőös leány

5 esztendőös fiú

76 éves asszony

65 esztendőös asszony

Június

7 esztendőös leány

4 esztendőös leány

6 esztendőös leány

7 esztendőös fiú

2 hetes leány

4 esztendőös leány

19 esztendőös hajadon leány

2 esztendőös leány

2 esztendőös leány

Július

82 esztendőös asszony

Augusztus

57 éves férfi

82 éves asszony (Zakariásné)

Szeptember

45 éves férfi

4 esztendőös leány

Október

Leányka kor nélkül

Fiú kor nélkül

61 esztendőös férfi

45 esztendőös asszony

Táblázatba foglalva az elhalálozások aránya korosztályokra lebontva a következőképpen mutat:

0-12 hónapos	10 személy	4 fiú	6 leány
1-3 év	20 személy	6 fiú	14 leány
4-5 év	10 személy	2 fiú	8 leány
6-10 év	5 személy	2 fiú	3 leány
11-15 év	1 személy	- fiú	1 leány
21-25 év	- személy	-	- nő
26-30 év	- személy	- férfi	- nő
31-40 év	2 személy	- férfi	2 nő
41-50 év	2 személy	1 férfi	1 nő
51-60 év	1 személy	1 férfi	- nő
61-70 év	5 személy	3 férfi	2 nő
71-80 év	4 személy	1 férfi	3 nő
81-90 év	4 személy	2 férfi	2 nő
Ismeretlen korú	3 személy	1 férfi	2 nő

Elhalálozások 1756

Január

49 esztendőös asszony

58 esztendőös asszony

78 esztendőös asszony

Leányka

Öreg férfi

Üdös asszony

Asszony

Április

38 esztendőös férfi

Október

Leányka

Március

Fiú kor nélkül

Fiú kor nélkül

Fiú kor nélkül

November

Leányka

Leányka

Fiúcska

Férfi

Július

Asszony kor nélkül

December

Férfi

Augusztus

Fiú kor nélkül

Férfi

Fiú kor nélkül

Asszony

Korosztályokra felosztva az elhalálozások a következőképen mutatnak:

0-12 hónapos	- személy	- fiú	-leány
1-3 év	- személy	- fiú	- leány
4-5 év	- személy	- fiú	- leány
6-10 év	- személy	- fiú	- leány
11-15 év	- személy	- fiú	- leány
21-25 év	- személy	- férfi	- nő
26-30 év	- személy	- férfi	- nő
31-40 év	1 személy	1 férfi	- nő

41-50 év	1 személy	- férfi	1 nő
51-60 év	1 személy	- férfi	1 nő
61-70 év	- személy	- férfi	- nő
71-80 év	1 személy	- férfi	1 nő
81-90 év	- személy	- férfi	- nő
Ismeretlen korú	18 személy	10 férfi	8 nő

Elhalálozások 1757

Január

Kislány

2 férfi

Asszony

Február

Kisfiú

3 Férfi

7 Nő

Március

Nő

Férfi, a fa ölte meg

Április

Férfi

Június

Leányka

2 Asszony

Fiúcska

Július

Leányka

2 Asszony

Fiúcska

Július

Asszony

Augusztus

Asszony

Szeptember

Férfi

2 esztendősi fiú

November

Leányka

A hiányos bejegyzések következtében csupán összefoglaljuk a fenti esztendő halottait:

Gyermekek 11 személy, 3 fiú, 8 lány

Férfi 9 személy

Asszony 9 személy

Összesen 29 személy

Elhalálozások 1758

Január

17 halott 11 férfi 6 nő

16 gyermek és egy 39 éves férfi

Február

12 halott 9 férfi 3 nő

12 gyermek

Március

15 halott 10 férfi 5 nő

13 gyermeke egy 49 éves és egy 59 éves férfi

Április

11 halott 7 férfi 4 nő

11 gyermek

Május

16 halott 7 férfi 4 nő

15 gyerekek + 58 éves nő

Június

7 felnőtt halott 3 férfi 4 nő

7 gyermek

Július

9 halott 7 férfi 2 nő

9 gyermek

Augusztus

10 halott 4 férfi 6 nő

8 gyermek

29 éves nő (nem asszony) 60 éves férfi

Szeptember

12 halott 9 férfi 3 nő

Egy 64 éves férfi

Tizenegy 11 éves gyermek

Október

9 halott 5 férfi 4 nő

2 felnőtt 28 éves + 68 éves nő

7 gyermek

November

10 halott 7 férfi 3 nő

Mind gyermekek

December

12 halott 7 férfi 5 nő

Egy 43 éves férfi

11 gyermek

Korosztályra lebontva az elhalálozottakat a következőképen rendszerezhetjük:

Gyerekek száma: 130	
Felnőttek száma: 10	
Férfi	Nő
6	4
Életkor	Életkor
39, 49, 59, 60, 64, 43	58, 29 68, 28
Összesen: 140	

Elhalálozások 1759

Január

5 halott 2 férfi 3 nő

Két 38 éves nő, egy 64 éves férfi

3 gyerek

Február

1 halott 1 lány

Valószínűleg gyermek

Március

4 halott 4 férfi

3 gyermek

Egy 73 éves férfi

Április

5 halott 2 fiú 3 leány

Mind gyermekek

Korosztályra lebontva az 1759-es esztendő halottjait a következőképpen rendszerezhetjük:

Gyermekek száma: 12	
Felnőttek száma: 3	
Férfi	Nő
2	1
Életkor	Életkor
64, 73	38
Összesen: 15	

Elhalálozások 1760

Január

5 halott 4 fiú 1 leány

Mind gyermekek

Február

4 halott 2 fiú 2 lány

Mind gyermek

Március

6 halott 4 fiú 2 nő

5 gyermek

Egy 39 éves nő

Április

6 halott 4 fiú 2 nő

5 gyermek, egy 24 éves nő

Május

6 halott 3 férfi 3 lány

18 éves férfi

Június

4 halott 3 férfi 1 lány

3 gyermek, egy 69 éves férfi

Július

3 halott 3 fiú

3 gyermek

Augusztus

2 halott 2 fiú

2 gyermek

Szeptember

3 halott 2 férfi 1 lány

Két gyermek, egy 69 éves férfi

Október

3 halott 3 férfi

2 gyermek, egy 32 éves férfi

December

3 halott 1 fiú 2 lány

Mind gyermekek

Az 1760-ban elhunytakat korosztály szerint a következőképpen rendszerezhetjük:

Gyerekek száma: 39	
Felnőttek száma: 6	
Férfi	Nő
4	2
Életkor	Életkor
18, 69, 64, 32	39, 24
Összesen: 45	

Elhalálozások 1761

Január

2 halott 2 nő

29 éves nő, 1 lány

Február

4 halott 2 fiú 2 nő

3 gyermek, egy 69 éves nő

Március

4 halott 1 fiú 4 nő

3 gyermek, egy 48 éves nő

Április

5 halott 1 fiú 4 nő

4 gyermek, egy 34 éves nő

Május

6 halott 3 férfi 3 lány

4 gyermek, egy 59 éves férfi és egy 48 éves férfi

Június

3 halott 2 fiú 1 lány

3 gyermek

Július

2 halott 2 fiú

2 gyermek

Augusztus

4 halott 2 fiú 2 nő

2 gyermek egy 32 éves és egy 16 éves nő

Szeptember

3 halott 2 fiú 1 lány

Három gyermek

Október

3 halott 2 fiú 1 lány

3 gyermek

November

4 halott 1 fiú 3 lány

4 gyermek

December

5 halott 2 férfi 3 lány

23 gyermek, egy 23 éves férfi és egy 34 éves férfi

Az 1761-es évi elhalálozási lajstromban szereplőket korosztály szerint a következőképpen osztályozhatjuk:

Gyerekek száma: 35	
Felnőttek száma: 10	
Férfi	Nő
5	5
Életkor	Életkor
59, 48, 32, 23, 34	29, 69, 48, 34, 16,
Összesen: 45	

Elhalálozások 1762

Január

7 halott 1 fiú 4 férfi 2 lány

Egy 38 éves férfi, 34 éves férfi, 33 éves férfi és egy 78 éves férfi

Február

6 halott 5 fiú 1 lány

6 gyermek

Március

6 halott 3 fiú 2 lány

5 gyermek, egy 78 éves férfi

Április

9 halott 4 fiú 5 lány

9 gyermek

Május

17 halott 9 fiú 4 leány 3 férfi 1 nő

9 gyermek, 4 korát nem ismerjük, de felnőtt, 44 éves férfi+
29 éves nő+ 28 éves férfi+ 68 éves férfi

Június

7 halott 4 fiú 1 leány

5 gyermek, egy 68 éves nő és egy 28 éves nő

Július

4 halott 3 fiú 1 leány

4 gyermek

Augusztus

6 halott 4 fiú 1 leány

5 gyermek egy 78 éves nő

Szeptember

8 halott 6 fiú 1 leány

7 gyermek, egy 34 éves férfi

Október

4 halott 3 fiú 1 leány

4 gyermek

November

3 halott 1 fiú 2 leány

3 gyermek

December

5 halott 3 fiú 1 leány

4 gyermek, egy 15 éves férfi

Az 1762-es esztendő halottjait korosztály szerint a következőképpen rendszerezhetjük:

Gyerekek száma: 64	
Felnőttek száma: 14	
Férfi	Nő
10	4
Életkor	Életkor
38, 34, 33, 78, 78, 44, 28, 68, 34, 15	29, 68, 28, 78,
Összesen: 78	

Elhalálozások 1763

Január

3 halott 1 fiú 2 leány

3 gyermek

Február

5 halott 2 fiú 3 leány

5 gyermek

Március

3 halott 2 fiú 1 leány

3 gyermek

Április

2 halott 1 leány

1 gyermek, egy asszony (korát nem tüntették fel)

Május

2 halott 2 fiú

2 gyermek

Június

8 halott 4 fiú 1 leány

5 gyermek, egy férfi és két nő, korát nem tüntették fel

Július

6 halott 2 férfi 4 nő

3 gyermek, 2 nő, 1 férfi, korukat nem ismerjük

Augusztus

3 halott 1 fiú 1 leány

2 gyermek 1 nő

Szeptember

6 halott 3 fiú 2 leány

5 gyermek, 1 nő

Október

10 halott 2 férfi 8 nő 2 leány

2 gyermek, 2 férfi, 6 nő

November

5 halott 2 fiú 2 leány

4 gyermek, 1 nő

December

5 halott 1 fiú 1 leány

2 gyermek, 3 nő

Az elhunytak korosztály szerinti megoszlása a következő:

Gyerekek száma: 37	
Felnőttek száma: 19	
Férfi	Nő
4	15
Életkor	Életkor
ismeretlen	ismeretlen
Összesen: 56	

Elhalálozások 1764

Január

7 halott 4 fiú 1 leány

5 gyermek, 2 nő

Február

2 halott 2 fiú

2 gyermek

Március

4 halott 4 fiú

4 gyermek

Április

2 halott 2 férfi

2 férfi

Május

4 halott 1 fiú 1 nő

1 gyermek, 2 férfi, 1 nő

Június

1 halott 50 éves férfi

Július

2 halott 1 férfi 1 nő

Férfi, nő

Augusztus

8 halott 2 fiú 3 lány

5 gyermek, 3 férfi

Szeptember

5 halott 3 fiú 1 lány

4 gyermek, 1 férfi

Október

4 halott 1 fiú 1 lány
2 gyermek, 2 férfi

November

8 halott 7 lány
7 gyermek, 1 nő 21 éves

December

10 halott 3 fiú 6 lány
9 gyermek, 1 nő

Az elhalálozási regiszterben szereplő személyek korosztály szerinti megoszlása a következőképpen mutat:

Gyerekek száma: 39	
Felnőttek száma: 17	
Férfi	Nő
10	7
Életkor	Életkor
50, a többinek ismeretlen	21, a többinek ismeretlen
Összesen: 56	

Elhalálozások 1765

Január

4 halott 3 fiú 1 nő
3 gyermek, 1 nő

Február

1 halott 1 fiú
14 éves

Március

4 halott 3 fiú 1 lány

4 gyermek

Április

2 halott 2 lány

2 gyermek

Május

8 halott 3 fiú 3 lány

6 gyermek, 2 férfi (17, 20 éves, valószínű testvérek)

Június

2 halott 1 férfi 1 lány

1 gyermek, 1 férfi

Július

3 halott 2 fiú 1 lány

3 gyermek

Augusztus

2 halott 2 fiú

1 gyermek, 45 éves férfi

Szeptember

14 halott 8 fiú 4 lány

12 gyermek, 1 férfi 45 éves, 1 asszony 61 éves

Október

9 halott 6 fiú 2 lány

8 gyermek, 62 éves nő

November

6 halott 2 fiú 4 leány

6 gyermek

December

5 halott 2 fiú 3 leány

5 gyermek

Az 1765-ben elhunyt személyek korosztály szerinti megoszlása a következő:

Gyerekek száma: 51	
Felnőttek száma: 8	
Férfi	Nő
5	3
Életkor	Életkor
17, 20, 45, a többinek ismeretlen	61, 62, a többinek ismeretlen
Összesen: 59	

Elhalálozások 1766

Január

7 halott 5 fiú 2 leány

7 gyermek,

Február

4 halott 2 fiú 1 leány

3 gyermek, egy nő

Március

4 halott 3 leány

3 gyermek, egy nő

Április

6 halott 2 fiú 2 leány

3 gyermek, egy férfi, egy nő

Május

6 halott 4 fiú

4 gyermek, 1 férfi 70 éves és 1 nő 18 éves

Június

6 halott 4 fiú

4 gyermek, egy 50 éves nő és még egy nő.

Július

2 halott 1 leány

1 gyermek, egy férfi 36 évesen

Augusztus

1 halott 1 fiú

1 gyermek,

Szeptember

3 halott 2 fiú

2 gyermek, egy nő

Október

12 halott 7 fiú 4 leány

11 gyermek, egy nő 39 évesen

November

10 halott 3 fiú 7 leány

10 gyermek

December

13 halott 6 fiú 7 leány

12 gyermek (5, 3, 1, 3, 3, 5, 1) éves és egy nő

Az 1766-os esztendő halottjainak az összesítése korosztály szerint a következőképpen mutat:

Gyerekek száma: 60	
Felnőttek száma: 10	
Férfi	Nő
4	6
Életkor	Életkor
70, 36, a többiek kora ismeretlen	18, 39, a többiek kora ismeretlen
Összesen: 70	

Elhalálozások 1767

Január

Lány: 1 éves, 2 éves, 5 éves, 2 éves, 6 hónapos, 2 ½ éves, 2 éves, 1 ½ éves, 4 hónapos, 6 éves, 3 éves, 2 éves, 10 éves.

Fiú: 9 éves 4 hónapos, 2 hetes.

Február

Férfi: 78 éves, fiú 4 éves

Lány: 5 éves, nő 40 éves, ? kiskorú

Március

60 éves asszony

Fiú: 8 hónapos, 81 éves férfi

Április

78 éves férfi

Május

Fiú: 4 éves

Lány: 4 éves, 1 éves, 4 éves

Június

Lány: 1 éves, asszony 50 éves

Fiú: 1 éves, férfi 78 éves

Július

Lány: 3 éves, ½ éves

Fiú: 11 éves, kora ismeretlen

Augusztus

Lány: 1 éves, 3 éves

Szeptember

Fiú: kiskorú, gyermek év nélkül

Október

Lány: 1 éves, asszony 27 éves, 60 éves

Férfi: 25 éves, 70 éves, 75 éves

November

Lány: 6 éves, 3 gyermek,

Fiú: 1 éves, Férfi 30 éves

December

Lány: gyermek,

Fiú: 1 éves, 1 ½ éves, Férfi: 50 éves, 70 éves

A fenti személyek korosztály szerinti megoszlása a következő:

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
0-12 hónapos	5	1	4
1-3 év	17	6	11
4-5 év	6	2	4
6-10 év	4	1	3
11-15 év	1	1	-
16-20 év			
21-25 év	2	1	1
26-30 év	1	1	-

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
31-40 év	2	-	2
41-50 év	2	1	1
51-60 év	2	-	2
61-70 év	3	3	-
71-80 év	4	4	-
81-90 év	1	1	-
Ismeretlen korú	6	2	4
Ismeretlen nemű	4		

Az ismeretlenek közül 9 gyermek

Elhalálozások 1768

Január

Lány: gyermek, Nő: 69 éves asszony, 78 éves asszony, 82 éves asszony, 52 éves asszony

Fiú: 53 éves férfi

Február

Lány: gyermek, 48 éves asszony

Fiú: gyermek, 37 éves, 52 éves férfi

Március

Lány: 3 gyermek, nő év nélkül

Fiú: gyermek, 15 éves, cigány 38 éves férfi

Április

Lány: gyermek, nő év nélkül, asszony év nélkül

Fiú: gyermek

Június

Lány: 2 gyermek, 32 éves asszony, asszony év nélkül

Fiú: 3 gyermek, 84 éves férfi

Július

Lány: 2 gyermek, asszony év nélkül

Fiú: 4 gyermek, év nélkül

Augusztus

Fiú: gyermek, 84 éves férfi, 45 éves férfi

Szeptember

Asszony év nélkül

Fiú: 4 gyermek, 92 éves férfi

November

Asszony év nélkül

December

Lány: 2 éves, 96 éves asszony

Fiú: 2 gyermek, év ismeretlen (a gyermek apja - a gyermek meghalt november 2-án az apa 4-én), 58 éves férfi, 2 férfi elhalálozási éve ismeretlen

Az 1768-as esztendő halottjainak korosztály szerinti össze-sítése a következő:

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
0-12 hónapos	-	-	-
1-3 év	-	-	-
4-5 év	-	-	-
6-10 év	-	-	-
11-15 év	1	1	-

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
16-20 év	-	-	-
21-25 év	-	-	-
26-30 év	-	-	-
31-40 év	3	2	1
41-50 év	2	1	1
51-60 év	4	3	1
61-70 év	1	-	1
71-80 év	2	1	1
81-90 év	3	2	1
91-100 év	2	1	1
Ismeretlen korú	36	20	16

Az ismeretlenek közül 27 gyermek.

Elhalálozások 1769

Január

37 éves asszony

Fiú: 1 ½ éves, 2 ½ éves, 3 éves , 62 éves férfi, 73 éves férfi

Február

97 éves asszony

58 éves férfi

Március

Fiú: év nélkül

Április

Fiú: 2 gyermek, 58 éves férfi

Május

98 éves férfi

Június

Lány: ½ éves, 72 éves asszony

Fiú: ½ éves, év nélkül

Július

Fiú: 2 gyermek, 6 éves

Augusztus

Lány: gyermek

Szeptember

Lány: 2 éves, gyermek

Fiú: 3 gyermek, 20 éves férfi

Október

Lány: 1 ½ éves, gyermek, 78 éves asszony

Fiú: 1 ½ éves, gyermek

November

Lány: 2 gyermek, 72 éves asszony

Férfi: 65 éves, 74 éves

December

Lány: 1 éves, 22 éves asszony, 42 éves nő

Fiú: 3 éves, 3 éves, 1 ½ éves, 75 éves férfi

Az elhalálozottak korosztályra lebontva a következő képet mutatják:

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
0-12 hónapos	2	1	1
1-3 év	9	7	2
4-5 év	-	-	-
6-10 év	1	1	-

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
11-15 év	-	-	-
16-20 év	1	1	-
21-25 év	1	-	1
26-30 év	-	-	-
31-40 év	1	-	1
41-50 év	2	1	1
51-60 év	1	1	-
61-70 év	2	2	-
71-80 év	6	3	3
81-90 év	-	-	-
91-100 év	2	1	1
Ismeretlen korú	21	17	4

Az ismeretlenek közül 17 gyerek.

Elhalálozások 1770

Január

Lány: 1 éves, asszony év nélkül

Fiú: 2 gyermek, 4 éves, 1 ½ éves, 6 éves, év nélkül

Február

Lány: 1 éves, 5 éves, két 2 éves, 3 éves, 64 éves asszony

Fiú: két 1 éves, 6 éves, 7 éves, 1 ½ éves, 3 éves, 5 ½ éves

Március

Lány: 2 éves

Fiú: 2 éves, ½ éves, 3 ½ éves, 34 éves férfi

Április

Lány: két 5 hónapos, 1 ½ éves,

Fiú: 5 hetes, 6 hónapos, 27 éves férfi, 70 éves férfi

Május

Asszony év nélkül

Fiú: 1 hetes, 3 éves, 4 hónapos, ½ éves

Június

Férfi: 98 éves, 46 éves, 35 éves, 68 éves

Augusztus

Lány: gyermek

Fiú: 3 gyermek, 87 éves férfi

Szeptember

Lány: Gyermek, 41 éves asszony, 97 éves asszony

Fiú: 3 gyermek, 22 éves férfi, 45 éves férfi, 70 éves férfi

Október

74 éves nő

Fiú: gyermek

November

Lány: 3 gyermek, asszony év nélkül

Fiú: 2 gyermek, 15 éves, 52 éves férfi

December

43 éves asszony, 83 éves asszony, asszony év nélkül

Fiú: 2 gyermek, év nélkül

Az 1770-es esztendőben elhunyt személyek korosztály szerint a következőképpen összesíthetők:

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
0-12 hónapos	8	6	2
1-3 év	15	7	8
4-5 év	3	2	1

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
6-10 év	3	3	-
11-15 év	1	1	-
16-20 év	-	-	-
21-25 év	1	1	-
26-30 év	1	1	-
31-40 év	2	2	-
41-50 év	4	2	2
51-60 év	1	1	-
61-70 év	4	3	1
71-80 év	1	-	1
81-90 év	2	1	1
91-100 év	2	1	1
Ismeretlen korú	24	15	9

Az ismeretlenek közül 3 gyerek.

Elhalálozások 1771

Január

74 éves asszony, 93 éves (Catharina Zakariás)

Fiú: 2 gyermek

Február

Asszony év nélkül

Fiú: gyermek

Április

Asszony év nélkül

Fiú: 2 gyermek, 28 éves férfi

Május

Lány: két 11 éves,

Fiú: gyermek, 11 éves, 48 éves férfi

Június

82 éves nő,

Fiú: gyermek, 17 éves, 40 éves férfi

Július

Lány 3 gyermek, 32 éves asszony

Fiú: 2 gyermek

Augusztus

Lány: 2 gyermek

Fiú: gyermek

Szeptember

Fiú: 12 éves, év nélkül

Október

38 éves nő, 42 éves nő

Fiú: 3 gyermek

November

Lány: gyermek, 12 éves, 42 éves asszony

Fiú: 2 gyermek, 48 éves férfi

December

Lány: gyermek, 74 éves asszony, 84 éves asszony

A halotti regiszterben szereplő személyek korosztály szerinti megoszlása a következő:

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
0-12 hónapos	-	-	-
1-3 év	-	-	-
4-5 év	-	-	-
6-10 év	-	-	-
11-15 év	4	1	3
16-20 év	1	1	-
21-25 év	-	-	-
26-30 év	1	-	1
31-40 év	3	2	1
41-50 év	1	-	1
51-60 év	-	-	-
61-70 év	-	-	-
71-80 év	3	-	3
81-90 év	1	-	1
91-100 év	1	-	1
Ismeretlen korú	19	9	10

Az ismeretlenek közül 16 gyermek.

Elhalálozások 1772

Január

Leány: 3 gyermek, 37 éves asszony

Fiú: 6 gyermek, 11 éves

Február

Leány: 6 gyermek, 7 éves, 87 éves asszony

Fiú: 5 gyermek, két 11 éves, 14 éves

Március

Leány: gyermek

Fiú: 4 gyermek

Április

Leány: 4 gyermek, 73 éves asszony

Fiú: 3 gyermek, 9 éves, 87 éves férfi

Május

Leány: gyermek, 77 éves asszony

Fiú: 4 gyermek, két 73 éves férfi

Június

Leány: gyermek

Fiú: 6 gyermek, 39 éves férfi

Július

87 éves asszony, asszony év nélkül

Fiú: gyermek

Augusztus

Leány: gyermek

Fiú: 13 éves, 28 éves, 47 éves

Szeptember

43 éves asszony

Október

Leány: gyermek

Fiú: 3 gyermek, 38 éves férfi, 43 éves férfi

November

63 éves asszony

42 éves férfi, férfi év nélkül

December

Leány: gyermek, 27 éves nő, 72 éves asszony, 73 éves nő

Az 1772-es esztendőben elhunyt személyek korosztályra lebontva a következő képet mutatják:

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
0-12 hónapos	-	-	-
1-3 év	-	-	-
4-5 év	-	-	-
6-10 év	2	-	2
11-15 év	5	5	-
16-20 év	-	-	-
21-25 év	-	-	-
26-30 év	2	1	1
31-40 év	3	2	1
41-50 év	4	3	1
51-60 év	-	-	-
61-70 év	1	-	1
71-80 év	6	2	4
81-90 év	3	1	2
91-100 év	-	-	-
Ismeretlen korú	53	32	21

Az ismeretlenek közül 16 gyerek.

Elhalálozások 1773

Január

73 éves asszony, 83 éves asszony

Fi: gyermek

Február

Leány: gyermek, 82 éves asszony

Fiú: gyermek, 48 éves férfi, 63 éves férfi

Március

65 éves asszony

Fiú: 3 gyermek

Április

33 éves asszony

Fiú: gyermek, 87 éves férfi

Május

Fiú: 2 gyermek, 23 éves, 37 éves férfi, 46 éves, 47 éves, 52 éves, 56 éves férfi

Június

Leány: 17 éves, 42 éves asszony

Fiú: 13 éves, 37 éves férfi, 78 éves férfi

Július

Leány: 3 gyermek, 27 éves asszony, 54 éves asszony, 76 éves asszony

Fiú: gyermek, 74 éves férfi

Augusztus

Leány: 2 gyermek, 83 éves asszony

Fiú: 4 gyermek, 76 éves férfi

Szeptember

Leány: 2 gyermek

Fiú: 4 gyermek

Október

Leány: 4 gyermek, 50 éves asszony, 73 éves asszony

Fiú: 4 gyermek, 46 éves férfi, 67 éves férfi, 74 éves férfi

November

Leány: 5 gyermek, 24 éves, 68 éves asszony

Fiú: 7 gyermek,

December

Leány: 17 gyermek,

Fiú: 15 gyermek, 48 éves férfi, 56 éves férfi

Az 1773-as esztendő halottjai korosztály szerint a következőképpen összesíthetők:

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
0-12 hónapos	-	-	-
1-3 év	-	-	-
4-5 év	-	-	-
6-10 év	-	-	-
11-15 év	1	-	1
16-20 év	1	-	1
21-25 év	2	1	1
26-30 év	1	-	1
31-40 év	3	2	1
41-50 év	6	4	2
51-60 év	3	2	1
61-70 év	4	2	2

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
71-80 év	7	4	3
81-90 év	4	1	3
91-100 év	-	-	-
Ismeretlen korú	77	45	32

Az ismeretlenek közül 64 gyerek.

Elhalálozások 1774

Január

Lány: 3 gyermek, 8 éves

Fiú: 7 gyermek

Február

Lány: 5 gyermek

Fiú: 7 gyermek, 43 éves férfi

Március

72 éves asszony

Fiú: 2 gyermek

Április

Lány: gyermek, 88 éves asszony

Fiú: gyermek, 77 éves férfi

Május

73 éves asszony

Fiú: gyermek, 82 éves férfi

Június

Lány: gyermek, 98 éves asszony

Fiú: gyermek

Július

Lány és egy fiú gyermek ikrek, 1 gyermek

Fiú: gyermek, 29 éves férfi, 70 éves férfi

Augusztus

Lány: 3 gyermek

Fiú: 4 gyermek, 8 ½ éves, 45 éves férfi

Szeptember

Lány: gyermek, 35 éves asszony, 80 éves asszony

Fiú: 16 éves, 47 éves férfi

Október

Lány: gyermek, 54 éves asszony, 50 éves asszony, 78 éves asszony, egy asszony év nélkül

Fiú: 2 gyermek, 38 éves férfi, egy férfi év nélkül

November

Lány: 2 gyermek, 28 éves asszony

Fiú: 2 gyermek, 50 éves férfi, 78 éves férfi

December

Lány: gyermek, 64 éves asszony

Fiú: 7 gyermek

Az 1774-es esztendőben feljegyzett halottak korosztályra lebontva a következő képet mutatták:

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
0-12 hónapos	-	-	-
1-3 év	-	-	-
4-5 év	-	-	-
6-10 év	2	1	1

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
11-15 év	-	-	-
16-20 év	1	1	-
21-25 év	-	-	-
26-30 év	2	1	1
31-40 év	2	1	1
41-50 év	5	4	1
51-60 év	1	-	1
61-70 év	2	1	1
71-80 év	6	2	4
81-90 év	2	1	1
91-100 év	3	1	2
Ismeretlen korú	52	30	22

Az ismeretlenek közül 39 gyerek.

Elhalálozások 1775

Január

Lány: gyermek, 42 éves asszony

78 éves férfi

Február

48 éves asszony

Fiú: gyermek

Március

Lány: gyermek, 32 éves asszony

Fiú: 2 gyermek

Április

Fiú: 3 gyermek, 45 éves, 62 éves, 63 éves, 67 éves férfi

Május

Lány: gyermek, 19 éves (nyomorék)

Fiú: gyermek, 46 éves, 53 éves férfi

Június

47 éves özvegy asszony, egy özvegy asszony év nélkül

Fiú: 2 gyermek, 43 éves, 46 éves férfi

Július

63 éves férfi, 86 éves férfi (Zakariás István)

Augusztus

Lány: gyermek

Szeptember

28 éves asszony

Fiú: 2 gyermek, egy év nélkül

Október

48 éves férfi (cigány)

November

20 éves férfi, 70 éves férfi

December

Lány: 3 hetes gyermek, 60 éves asszony

A fenti személyek korosztály szerinti megoszlása a következő:

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
0-12 hónapos	1	-	1
1-3 év	-	-	-
4-5 év	-	-	-
6-10 év	-	-	-
11-15 év	-	-	-
16-20 év	2	1	1

Életkor	Személyek	Férfi/Fiú	Nő/Leány
21-25 év	-	-	-
26-30 év	1	-	1
31-40 év	1	-	1
41-50 év	8	5	3
51-60 év	2	1	1
61-70 év	5	5	-
71-80 év	1	1	-
81-90 év	1	1	-
91-100 év	-	-	-
Ismeretlen korú	17	11	5

Az ismeretlenek mind gyermekek.

Az elhalálozásokra vonatkozó adatok azt bizonyítják, hogy a XVIII. században Gyergyószentmiklóson igen nagy volt a gyermekhalandóság.

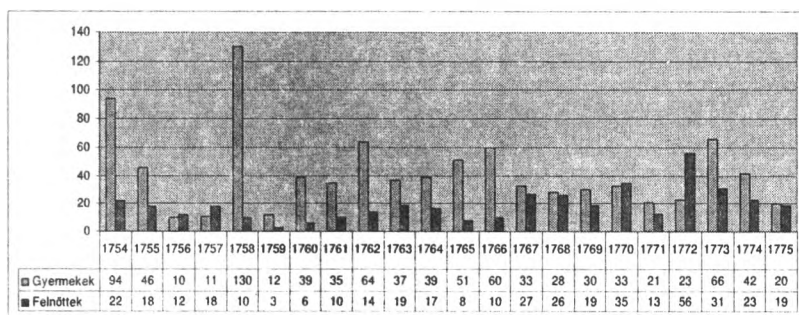
Elhalálozások

Év	Gyermekek	Felnőttek
1754	94	22
1755	46	18
1756	10	12
1757	11	18
1758	130	10
1759	12	3
1760	39	6
1761	35	10
1762	64	14
1763	37	19
1764	39	17
1765	51	8

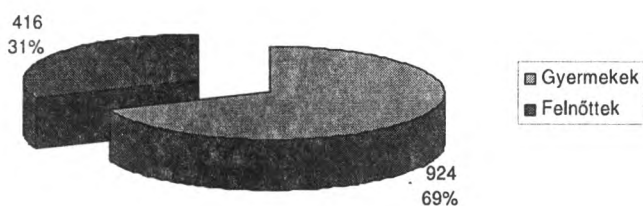
1766	60	10
1767	33	27
1768	28	26
1769	30	19
1770	33	35
1771	21	13
1772	23	56
1773	66	31
1774	42	23
1775	20	19

924

416

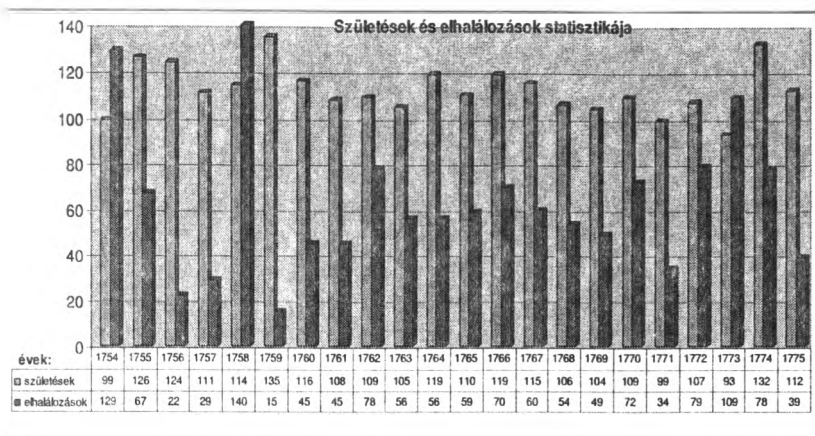
Elhalálozások

Ha a születések számát összevetjük az elhalálozásokra vonatkozó adatokkal, akkor a természetes növekedés tekintetében a következő eredményre jutunk:

Évek	Új- szülöttek	Elhalálozo- tak száma	Növeke- dés	Csökke- nés
1754	99	129		30
1755	126	67	59	
1756	124	22	102	
1757	111	29	82	
1758	114	140		26
1759	135	15	120	
1760	116	45	71	
1761	108	45	63	
1762	109	78	31	
1763	105	56	49	
1764	119	56	63	
1765	110	59	51	
1766	119	70	49	
1767	115	60	55	
1768	106	54	52	
1769	104	49	55	
1770	109	72	37	
1771	99	34	65	
1772	107	79	28	
1773	93	109		16
1774	132	78	54	
1775	112	39	73	

Diagram formájában a növekedés és a csökkenés aránya az általuk tanulmányozott időszakban, a székely katolikus családoknál a következőképpen mutat:

1754 és 1775 között, tehát 22 esztendő alatt Gyergyószent-niklós székely lakossága 1159 személlyel növekedett a születések révén.

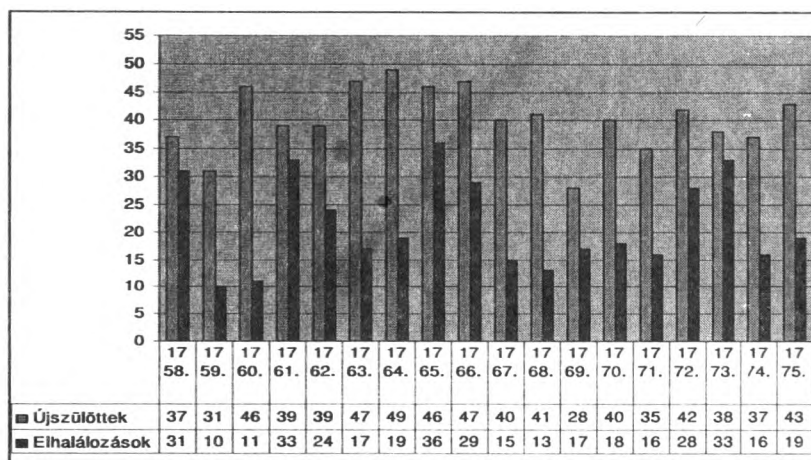
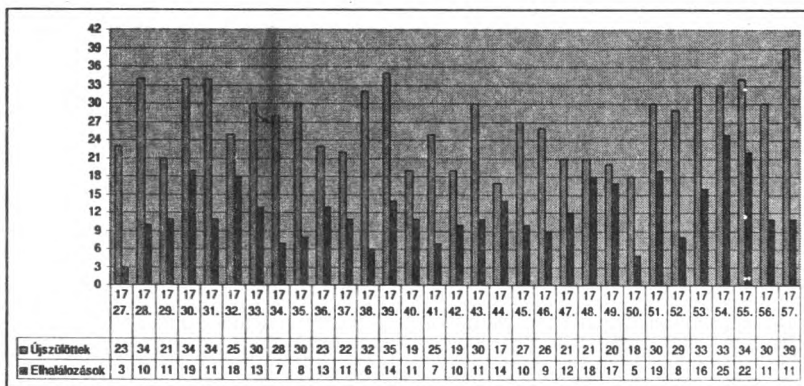
Az örmény közösségre vonatkozó anyakönyvi adatok 1723-tól állnak rendelkezésünkre a kereszteltekre vonatkozóan, míg 1727-től az elhalálozásokkal kapcsolatban. Esetükben a természetes növekedés az említett időszakban a következő:

Év	Újszülöttek	Elhalálozottak száma	Növekedés	Csökkenés
1723.	18			-
1724.	23			-
1725.	31			-
1726.	32			-
1727.	23	3	20	-

Év	Újszü- löttek	Elhalálozottak száma	Növekedés	Csökkenés
1728.	34	10	24	-
1729.	21	11	10	-
1730.	34	19	15	-
1731.	34	11	23	-
1732.	25	18	7	-
1733.	30	13	17	-
1734.	28	7	21	-
1735.	30	8	22	-
1736.	23	13	10	-
1737.	22	11	11	-
1738.	32	6	26	-
1739.	35	14	21	-
1740.	19	11	8	-
1741.	25	7	18	-
1742.	19	10	9	-
1743.	30	11	19	-
1744.	17	14	3	-
1745.	27	10	17	-
1746.	26	9	17	-
1747.	21	12	9	-
1748.	21	18	3	-
1749.	20	17	3	-
1750.	18	5	13	-
1751.	30	19	11	-
1752.	29	8	21	-
1753.	33	16	17	-
1754.	33	25	8	-

Év	Újszülöttek	Elhalálozottak száma	Növekedés	Csökkenés
1755.	34	22	12	-
1756.	30	11	19	-
1757.	39	11	28	-
1758.	37	31	6	-
1759.	31	10	21	-
1760.	46	11	35	-
1761.	39	33	6	-
1762.	39	24	15	-
1763.	47	17	30	-
1764.	49	19	30	-
1765.	46	36	10	-
1766.	47	29	18	-
1767.	40	15	25	-
1768.	41	13	28	-
1769.	28	17	11	-
1770.	40	18	22	-
1771.	35	16	19	-
1772.	42	28	14	-
1773.	38	33	5	-
1774.	37	16	21	-
1775.	43	19	24	-

A természetes szaporulat az örmény közösség esetében 1727 és 1775 közötti időszakban tehát 462 személlyel növekedett. Grafikonon bemutatva, ez a számszerű növekedés a következőképpen mutat:

A székelység esetében a természetes szaporulat több mint két és félszerese az örmény családok növekedésének.

A születések révén megvalósuló természetes növekedés kapcsolatban van a családokban kimutatható gyermeklétszámmal is.

Mivel kerülni szeretném a számok abszolutizálását, ugyanis elfogadhatatlannak tartom a demográfusoknak azt az állítását,

hogy egy család 5 tagból állt, megpróbáltam kiemelni néhány esetet a XVIII. századi családszerkezetre vonatkozóan úgy, hogy nyomon követtem a házasság után született gyermekeket, illetve a szülések közötti intervallumot. Példáim a következők:

Házasság időpontja	Férj neve	Feleség neve	Gyerekek neve	Születések közötti intervallumok
1754 február 17	Joannes Kézdi (Kercsó)	Susana Marton (Bíró)	Ádám	9 hónap
			Emericus	35 hónap
			Matheas	26 hónap
			Franciseg	25 hónap
			Clara	21 hónap
			Stephanus	27 hónap

1754 február 3	Joanem Csergő	Elisabeta Tamás	Elisabeta	11 hónap
			Anna	12 hónap
			Juditka	22 hónap
			Elisabeta	21 hónap
			Josephus	36 hónap
			Antonius	27 hónap
			Anna	28 hónap
			Laurentius	24 hónap
			Catharina	32 hónap
			Appolonia	21 hónap
			Elisabeth	20 hónap

1754 február 3	Ladislaus Tamás	Elisabeta Szekeres	Catharina	9 hónap
			Cristina	16 hónap
			Sigismundus	24 hónap
			Adalbertus	34 hónap

			Antonius	24 hónap
			Josephus	33 hónap
			Anna	39 hónap
			Elisabeta	31 hónap
1754 január 24	Stephanus Benedek	Gall Magda	Éva	11 hónap
			Andreas	23 hónap
			Joannes	26 hónap
			Emenicus, Elisabeta	32 hónap
			Franciscus	23 hónap
			Adalbertus	38 hónap
			Thomas	32 hónap
1754 február 24	Gregorius Egyed	Catherina Fülöp	Ágnes	29 hónap
			Barbara	16 hónap
			Barbara	50 hónap
			Ábrahám	24 hónap
			Michael	29 hónap
1754 február 24	Fabrianus Vass	Catherina Deső	Joanes	15 hónap
			Catherina	15 hónap
			Elisabetha	16 hónap
			Susana	22 hónap
			Josephus	19 hónap
			Anna	20 hónap
			Magdalena	23 hónap
			Bartholomey	16 hónap
			Josephus	21 hónap
			Magdalena	29 hónap
			Adalbert	35 hónap

1754 február 24	Carlum Saner	Magdalena Salin	Stephanus Carolus	5 hónap
			Catherina Elisabeta	16 hónap
			Joannes Georgius	42 hónap
			Emericus	26 hónap
			Carlus Josephus	20 hónap
			Antonius	40 hónap
			Ignatiu Andreas	15 hónap
1754 április 12	Michaelen Fodor	Pauli Szegeci (Elisabeta Kovács)	Andreas	11 hónap
			Michael	18 hónap
			Franciscus	33 hónap
1754 január 24	Moyses Lőrincz	György Anna	Elisabeta	12 hónap
			Cathalina	21 hónap
			Margarita	18 hónap
			Therézia	33 hónap
			Marthinus	31 hónap
1754 február 3	Stephanus Székely	Barbara Horváth	Stephanus	15 hónap
1757 január	Stephanus Székely feleségül veszi Elisabeta Pétért		.	
			Emericus	11 hónap
			Andreas	32 hónap
			Elisabetha	40 hónap

Gyergyószentmiklós esetében is kimutatható az általános népességnövekedés, melyről Dankanits Ádám is megemlékezett *A hagyományos világ alkonya Erdélyben* című könyvében, bemutatta a népsűrűség változásait négyzetkilométerenként a XVIII. század elejétől, az említett század végéig. Szerinte a lakosok száma négyzetkilométerenként a következőképpen növekedett: Biharban 17-ről 30-35-re, Szatmár vidékén 12-ről 20-25-re, Udvarhely környékén 10-ről 15-20-ra, Háromszéken 14-ről 25-30-ra.¹

Bár mi nem a népsűrűséget, hanem a lakosság növekedését mutattuk be, adatainkból nyilvánossá vált Gyergyószentmiklós népességének jelentős növekedése az 1719-es évi pestis járvány időszakának lakosságához képest.

¹ Dankanits Ádám: *A hagyományos világ alkonya Erdélyben*. Budapest, 1983. 10
238

A határőrkatona és a provincialista közösség az 1775–1848 közötti időszakban

A székely határőrezredek felállítása nemcsak a gyalog- és huszárkatonák mindennapi életét változtatta meg, hanem státusukat is.

A Habsburg katonai hatóságoknak közvetlenül alárendelt családok tehát új jogi és közigazgatási környezetbe kerültek. A székely határőrezredek felállításával ugyanis Gyergyószentmiklós közigazgatása három részre oszlott:

1. Az osztrák General Comando-nak alárendelt katonacsoport;
2. A széki közigazgatás irányítása alatt levő nem katonacsoport, az u.n. provincialisták;
3. Az örmény Compagnia;

Mindhárom közösség külön bíróval és esküdtekkel rendelkezett.

A katonaközösség

A három csoportosulás közül a katonaközösség helyzete volt a legválságosabb. A székely határőrezredek megszervezésétől az 1848-as forradalom időszakáig a katonai hatóság a neki alárendelt lakosság minden határozatát ellenőrizte, és nyíltan beavatkozott a faluközösség életébe. Többek között ilyen esettel találkozunk 1775-ben, amikor Limotics kapitány,

osztrák tiszt a gyergyószentmiklósi faluközösség tagjainak megkérdezése nélkül döntött a „comunitas” közföldjének bérbe-, illetve zálogba adásáról. Ez alkalommal a faluközösség tagjai elmondják, hogy „mű azért nagyságos urunk (Limotics kapitány) parancsolatjára elmennénk és egy darabocskát kiszakítánk, Péter Ferenc uram csúre háta mellett kezdvén...”¹

A General Comando tehát jelentős mértékben befolyásolta a közösség mindennapi tevékenységét, beleszólt a település lakóinak életébe, és a maga érdekeinek megfelelően próbálta szabályozni azt. Jogi és társadalmi helyzetüket Losteiner a következőképpen foglalta össze: A katonák személyi állapota a nemesekétől nagyon eltért, bár ők is jogos birtokosok örökségeikben, de azért kül-államtól függnek s a személyük ellen indított büntető keresetek az idegen katonatisztek elé kerülnek, akiknek kötelesek feltétel nélkül engedelmeskedni.²

A határórkatonák helyzetéről 1773-ban egy névtelen szerző is megemlékezett. Mint írja: „Csík- és Gyergyószékben 52 faluban szétszórva, vegyesen a polgárokkal élnek, és pedig szűk völgyekben, terméketlen földön, állapotuk nem kedvező, egyikük sem tiszta katona. A Maroson való tutajozás nyújt nekik valamelyest kis keresetforrást, az emberek szegények, sok a kivándorlás. Itt sem a szolgálat célszerűsége, hanem a felállítás könnyebbsége lebegett a szervezéskor szem előtt, mert csak a

¹ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1. sz 13.

² Szádeczky Kardos Lajos: *A székely határőrség szervezése*. Budapest, 1908. 637–642. és Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó- és Kászonszéknek földjének és népének története*. Budapest, 1938. 220–221.

szabad székelyeket vették fel. Az elégedetlenség közöttük igen nagy, mert a határszolgálat lehetetlen alapokon nyugszik. A legénység igen közepszerű mértékű. Láttuk az osztályokat és egy zászlóaljat Csíkszeredában. A két gyergyói osztály kétségkívül a legjobban van kiképezve, bár ez a legszegényebb. Ennek a stábnak tisztjei, az ezredest kivéve, ki nagyon derék embernek látszik, nem a legjobbak. Itt a szolgálat nem oly rettenetes, az emberek háromszor, mindig 14 napra mennek őrszolgálatra. Az elégedetlenség ezek arcáról is lerí...³

Az ismeretlen szerző még sötétebb képet festett a huszárok helyzetéről: „A székely huszárezredekéről nem lehet megmondani, hogy hol van, – olvashatjuk az említett jegyzőkönyvben – mert mindegyik székely székben, továbbá Fehér, Torda, és Hunyad megyében, a Fogarasi kerületben szét van szórva 761 faluban, tehát úgyszólván az egész országban, úgyhogy nincs tiszt, aki felügyeletet gyakorolhatna felettük, annál kevésbé egy vezérkari tiszt.”⁴ Az ismeretlen szerző szerint „gyakorlatról szó sem lehet, sok a rossz ló, a lovakat maguknak kell szerezni és tartani. Katonai gyakorlatra mégis jók voltak... Az emberek nincsenek, nem is lehetnek megelégedve (helyzetükkel). A polgári hatóságtól nincs segítségük, a katonaiak részéről a nagy szétszórtság miatt nincs segítségre mód. Egyéb iránt nagy a kivándorlás.”⁵

³ Endes Miklós: i.m. 221.

⁴ U.o.

⁵ U.o.

A Habsburg hatóságok mindent elkövettek a határőrkatonák anyagi helyzetének javítása érdekében, hiszen ezt a réteget a birodalom nagy háborúiban szinte ingyen sereggént használhatták. Ezért a császári hatóságok megpróbálták visszaszerezni a moldvai vajdák által a XVII. és a XVIII. században törvénytelenül elfoglalt havasi részeket. Ennek érdekében a Török birodalom megbízottjaival az osztrák hatóságok megszervezték a határjárást, és megállapodtak az új határjelekben, mely műveletet 1769 augusztusában fejezték be. Ezeknek a határkijárási és megállapítási műveleteknek köszönhetően Gyergyó vidéke s ezen belül Gyergyószentmiklós Moldovától több oly havasi birtokrészt szerzett vissza, melyeknek jövedelme a Habsburgok szerint a határőrkatonák ruházatát és lovakkal való ellátását kellett volna szolgálnia. Az elképzelés végrehajtását kezdetben az erősebb községek és a hatalommal rendelkező családok területfoglalásai megghiúsították.⁶

A gyergyói és a csíki határőrkatonák e területek birtoklása érdekében több panaszlevelet nyújtottak be az Erdélyi Guberniumhoz, mind pedig a császári udvarhoz. Erről a helyzetről maga II. József, akkor mint társuralkodó is, megbizonyosodhatott 1773-as évi gyergyói látogatása alkalmával. A Habsburg császár az említett panaszokra az 1783. május 27-i 3680-as számú határozatával válaszolt, melyben lehetővé tette, hogy a Török Birodalomtól visszaszerzett havas részeket a határőrkatonaság javára és előmenetelére fordítsák. A határozat meg-

⁶ Endes M., i.m., 226.

születése után a gyalog és huszárezred vezetői az általuk visszaszerzettnek gondolt havasokat erőszakkal elfoglalták. Az erőszakos foglalások Gyergyóban főleg a bélbóri, hollói, tölgyesi és békási térségeket érintették, melyek akkor csekély lakosságuk miatt még településeknek sem voltak tekintve. A katonai hatóságok erőszakos foglalásai miatt összetűzésekre került sor a régebbi birtokosokkal. Az ellentétek feloldása érdekében a Magyar Királyi Erdélyi Kancellária 1785. december 5-én a 14860-as számú, illetve az 1786. június 9-i 149. és a július 3-i 6890-es számú határozataival kompromisszumos megoldásra törekedett: eszerint mindazoknak, kik a katonaság előtt a havas résznek 1769. előtti tetteles és jogos birtoklását igazolni tudták, egy éves határidőn belül visszaadták határ-részüket. A katonaság azonban a továbbiakban megakadályozta ezen havasok visszakerülését egyes községeknek, vagy tulajdonosoknak. Végül is a császári udvar és az Erdélyi Gubernium látva az 1785-ös és 1786-os évi határozatok végrehajthatatlanságát, 1813. október 29-én olyan ítéletet hozott, mely szerint a katonaság által elfoglalt havas részek továbbra is a határőrök tulajdonában maradnak és ennek jövedelméből gondoskodnak a határőrök ruházatáról és a ló beszerzésről is.⁷

⁷ Endes M., i.m., 228.

Székely határőrezredek az osztrák-orosz-török háborúban

A gyergyói székelyek részt vettek a bajor-, török-, valamint a franciaellenes háborúkban. Így például 1778. július 10-én a Gubernium elrendelte, hogy a székely légiókból 200-200 katonát kell Trencsén vidékére indítani.⁸ Az ide irányított 1. számú csíki gyalogezred, amely főként gyergyóiakból állott, Lewin mellett megütközött a Gillern nevet viselő gránátos zászlóalj-jal, amelyet legyőzött. Az egy évig tartó bajor örökösödési háborúban (1778–1779) a gyergyói gyalogok és huszárok több esetben tüntették ki magukat.

Tíz év múlva a székely határőrezredek Moldvában és Havasalföldön is megtaláljuk, mint az orosz-osztrák-török háborúk résztvevőit.⁹ A háború kitörésekor a törökök Bukarest és Craiova környékén vonták össze erőiket. A székelyek megszállták a piricskei, ojtuzi, bodzai, tömösi, töröcsvári és a vöröstoronyi szorosokat. A székely had Rall altábornagy vezetése alatt 1788. február 21-én Tömösön keresztül bevonult Havasalföld területére és elfoglalta Sinaiát. A moldvai hadszíntéren 1788. február 29-én a székely gyalogok és huszárok Târgu Ocnáig nyomultak előre, majd március 3-án Bákó elfoglalásával menekülésre kényszerítették Ipsilanty „iszprávnnyikot”.

1788. március 24-én Comarnic irányából jelentős török-román sereg támadta Sinaiát: Az ütközetre a kolostornál került sor,

⁸ Endes M., i.m., 226.

⁹ Bogács Dénes: Az első székely huszárezred a török és francia háborúkban 1788-1814. Sepsiszentgyörgy. 1932. 84-92.

melyet 300 főnyi székely védelmezett. Ez utóbbiak oly hősie-
sen verték vissza az ellenséget, hogy a csatatéren a 4000 török
halott mellett Bim pasa is életét vesztette. Ezzel szemben a
védők közül 27 székely esett el, a sebesültek száma pedig 33
személyt tett ki.

Május 10-én a vidini pasa 4000 lovassal és 1600 makedóniai
gyalogossal támadott a Hunyad megyei Vulkán irányában,
négy oszlopban. A török haderő támadása következtében úgy
tűnt, hogy a szoros teljesen az ellenség birtokába került. Ebben
a kritikus helyzetben a Szitter százados által szervezett gyalog-
gos század és két szakasz huszár teljes erőbedobással támadta
a törököket, akik nemcsak zavarba jöttek, hanem kénytelenek
voltak Craiova felé menekülni. Ennek az ütközetnek székely
részről 100 gyalogos és 15 huszár volt az áldozata, míg a sebe-
sültek száma 47-re emelkedett.

A Câmpulung-i csatatéren május 13-án a kedvezőtlen
éghajlati viszonyok is befolyásolták a katonai eseményeket,
minek következtében Leyritz őrnagy és Roth százados serege
kénytelen volt visszavonulni a törcsvári szorosig.

Az 1-es számú határőrezred, melynek egy része a háború
első hónapjaiban a gyimesi szorosnál állomásozott, innen Adjud
felé vette útját, hogy aztán a Focșani-ban tartózkodó török had-
ellen indítson támadást. A hat ágyúval, egy zászlóalj gyalog-
sággal és egy huszár szakasszal támadó Lajos János, székely
huszárőrnagy vezetése alatt álló székely sereg az oszmánokat
Focșani kiűritésére kényszerítette, akik az útjukba eső Szent
János kolostorba fészkeltek be magukat. Időközben az 1-es

számú székely gyalogezred többi katonáival megérkezett Horváth ezredes is, akivel együtt a Szent János kolostorból is kiűzték a törököket. E harcok alkalmával 50 ellenséges katona vesztette életét a csatatéren, 26-ot foglyul ejtettek, ugyanakkor birtokukba került 1 lófarkas, 8 más zászló, 1 ezüst trombita és 20 gabonával megrakott szekér.

Újabb ütközetre 1788. május 29-én került sor Vaslui-nál, ahol Vajna Gábor százados huszárai menekülésre kényszerítették Jamb aga 2000 fős seregét.

Június 20-án 3000 török támadta meg Bulkánál Horváth ezredes seregét. Az elkeseredett küzdelemben ismét a Vajna százados által vezetett 1. számú székely gyalogezred (tehát a gyergyóiak) tűnt ki vitézségével. A törökök 300 halott és számos sebesült hátrahagyásával kénytelenek voltak visszavonulni. Ezt követően 2 gyalog székely zászlóalj, 89 lövész, 2 ágyú, s egy szakasz huszár kíséretében Comănești-i felé menetelt. A sereg egy részét Târgu Ocnán és Grozesti-nél hagyták a gyimesi és az ojtuzi szorosok védelmére, Hegyesy őrnagy csupán egy szakasz huszárral maradt Comănești mellett, Bayer székely huszárhadnagy szakaszával együtt. A törökök, kihasználva számbeli fölényüket, három oszlopban támadtak. Hegyesy őrnagy serege elsáncolva magát, erős kartács- és puskatűzzel próbálta megállítani az ellenséget. A túlerő következtében a székelyek meghátrálásra kényszerültek. A törökök ekkor a székely sereg balszárnyát támadták. A többszöri ellenséges támadás után Sándor Pál őrvezető egy jól irányzott lövéssel leterítette az oszmán had vezérét, ami után a székelyek vak-

merő szuronyrohamot intéztek a törökök ellen. A három és fél órán át tartó küzdelem után a muzulmán sereg visszavonulásra kényszerült.

1788. augusztus 12-én a bodzai szorosnál vívott csata egyike volt a legnehezebbeknek. Itt Lajos János őrnagy vezetése alatt 6 székely szakasz küzdött meg a török lovassággal, melyet annyira zavarba hoztak, hogy azok saját embereiket legázolva menekültek. Augusztus 25-én a gróf Gyulay Albert által vezetett huszárcsapatnak sikerült megsemmisítenie az őt támadó muzulmán sereget.

Nem nehéz felismernünk, hogy az osztrák-orosz-oszmán háború első szakaszát tulajdonképpen a székely-török harcok jellemezték. A cári hadsereg csupán július végén kapcsolódott be a hadműveletekbe Elmpf orosz tábornok vezetésével, aki a Jijia folyó mentén nyomult előre. Splényi altábornagy székely hadosztálya a Prut folyó mellett várta a szövetséges orosz seregek megérkezését, hogy azokkal közösen indulhasson Iași elfoglalására. A székelyeknek sikerült kimozdítaniuk a törököket Belvești község területéről, de ezután szembetalálták magukat a török főszereggel és a tatár segélyhadakkal. A Hârlău és Iași közötti ütközetéről a korabeli haditudósításban a következőket olvashatjuk: „A helyzet Splényi altábornaggyal közöltetvén, ez azonnal, – még az éj folyamán – gr. Nemes György alezredest rendeli ki székely huszár hadosztályával Képiró megerősítésére. Ibrahim Nazir pasa augusztus 31-én hajnali 4 órakor támadásba fog és déli 12 óráig 9-szer támad, de Képiró alezredes tartja magát. Egyszerre csak hirtelen megszólalnak a

megérkező gróf Nemes alezredes hadosztályának trombitái, a székely huszárok, mint a szélvész rohannak a törökök oldalába, hol egy iszonyatos vérfürdőt rendeznek. Képiró csapatai is erre rohamra indulnak, a janicsárokat a közel levő tóba szorítják, a huszárok pedig, a tatárokat és a török lovasságot a gátakon átverve menekülésre kényszerítik. A diadalmas csatában 3 zászlót zsákmányolnak és 27 törököt fognak el, a csatatéren pedig 133 török holttest fekszik.

A székely huszárok közül futásfalvi Bartos István tizedes és gyergyószentmiklósi Köllő Albert estek el, Matejesich György főhadnagy és 15 huszár pedig megsebesült.

A csata után, mely a székely huszárok dicsőségét öregbítette, Splényi altábornagy nem tudta eléggé magasztalni gr. Nemes alezredes, Vajna Gábor, Imgarten Péter századosok, valamint a többi tisztek s az összes huszárok bátor és hősies magatartását. Vajnát soron kívüli előléptetésre terjesztette fel. A csatatérről menekülő törökök Iasiban oly rémületet keltettek, hogy a török porta által újonnan kinevezett moldvai fejedelem, a tatár khán és még két ottlevő pasa seregeikkel Husi-in keresztül Galați felé menekültek.”¹⁰

1788-ban a korai tél beállta a hadműveletek leállításához vezetett, melyek csupán a következő év áprilisában újultak ki. A törökök ekkor Töröcsvártól délre indították meg támadásaikat. A székelyek azonban csúfos vereséget mértek rájuk. A haditudósítások 253 oszmán katona holttestéről emlékeznek meg.

¹⁰ Bogáts Dénes: i.m. 87.

A jelentés Györffy Mihály főhadnagyot és huszárjait dicsőítette, továbbá Jelencsics Ferenc őrnagyot, gróf Teleki Tamás századost, Barcsay György, Benkő Gábor főhadnagyokat és Kátay hadnagyot. II. József császár az ellenséggel szemben tanúsított vitézi magatartásukért előléptette gr. Nemes Györgyöt, Lajos Jánost, Bora Józsefet, Jelencsics Ferencet és Dániel Lajost.

1789 júliusában 30000 oszmán katona Mavrogheni havasalföldi fanarióta fejedelem vezetése alatt indult el Câmpulungból Sinaia irányába a tömösi szoros elfoglalására. A székelyek a Predeálnál kiépített sáncoknál várták a törököket. A korabeli haditudósító a következőképpen mutatta be az ütközetet: „Az ellenség elszántan támadta meg a sánc védelmezőit, de minden támadásuk, mint gáton a hullám megtört a hősie védekezőkön. Midőn az ellenség vezére látta, hogy nem ér célt, a sánc baloldalának megrohanására 800 törököt rendelt. Az egyik rohamot a másik követte, már egy zászlót akar az ellenség a sáncra kitűzni, ezt látva Vajna Gábor százados, a 31. és 34. ezredektől 150 önként jelentkezővel és 5 szakasz székely huszárral a hős védők segítségére rohan, mire Leyritz őrnagy is szuronyrohamot rendel el és oly hevességgel, elszántsággal támadnak az ellenségre, hogy azok nagy számuk dacára, menekülni kezdenek. Kétszáz török holtteste feküdt a sáncok előtt.”¹¹

Július 15-én és augusztus 3-án a bodzai szorosnál a székelyeknek sikerült a törököket megállítaniuk előrehaladásukban, sőt ez utóbbi csatában 400 oszmán katona vesztette életét, köztük Szulejmán ezredes is.

¹¹ Bogáts Dénes: i.m. 88.

Az 1789-es esztendő egyik legjelentősebb ütközete a Câmpulung elfoglalásáért folytatott küzdelem volt. E csata lefolyásáról a haditudósításban a következőket olvashatjuk: „Mayersheim tábornok, ki Moineștinél táborozott, azon hírré, hogy Câmpulungnál körülbelül 8-9000 főnyi ellenséges csapat áll, Binsfeld őrnagyot 3 gyalogszázaddal és a 2-ik román gyalogezredtől 150 lövésszel, továbbá Ürményi őrnagyot egy század Toskána és gróf Teleki Tamást egy szárny székely huszárral azon feladattal rendelte ki, hogy Câmpulungot foglalják el. Ezen különítmény 1789. szeptember 16-án indult el. Az elővédet Papp, Toskána ezredbeli huszárfőhadnagy vezette, ki elhatározta, ha az ellenséget észreveszi, azonnal közéjük vág. Egy erdőségben, hová pihenés és a lovak abrakoltatása céljából bement, ellenséges járőrre bukkant, melyet azonnal körülfogott és lekaszabolt. Útját folytatva a Câmpulung környékén lévő magaslatokról ellenséges lovas tábori őrsők tüzeléssel fogadták, melyet hirtelen beszüntetve elvágattak. Papp főhadnagy utánuk vetette magát, s mielőtt Câmpulungba juthattak volna utolérte, levágta őket és benyomult a faluba. Ürményi őrnagy csapatával oly gyorsan követte Papp főhadnagyot, hogy mire az Câmpulungba érkezett, már ő is ott termett. Együttesen úgy meglepték az ellenséget, hogy annak nem volt ideje a rendezésre s védekezésre, hanem menekülnie kellett. Egy része Pitești felé vette útját, más része pedig egy bokrokkal fedett helyen húzta meg magát. Ürményi a Pitești felé menekülteket vette üldözőbe. A fedett helyre menekültek összeszedvén magukat, Ürményi hátába akartak támadni. Szándékuk azonban nem sikerült,

mert Benkő Gábor főhadnagy székely huszárjaival hevesen reájuk vetette magát, kik ezen támadásra vad futásban kerestek menedéket. Az összecsapás nemsokára véget ért, 150 török holtteste feküdt a küzdőhelyen, kikből Benkő főhadnagy szakasza egyedül 42 embert vágott le. Elfogtak 14 törököt, azonkívül 1 ágyút, lőszerkocsit és 16 zászlót zsákmányoltak. Ezekkel szemben a székely huszároknak csak 1 súlyos sebesültjük volt.”¹²

Mayersheim tábornok jelentésében a következőképpen fogalmazott: „Ürményi őrnagy az ütközet kezdetétől végig kiváló ügyességgel végezte el elismerésre méltó feladatát. Gróf Teleki Tamás százados, Friedl Antal főhadnagy és Kátay István hadnagy a székely huszároktól, Papp Toszkána huszárfőhadnagy és Benkő Gábor székely huszárfőhadnagy – ez utóbbi egy kipróbált vitézségű ember – magatartásukért mindannyian a legmagasabb fokú dicséretre érdemesek.

Másnap a törököket eltemetvén, visszatérnek a táborba.”¹³

Az I. számú székely gyalogezred zászlóaljai Horváth ezredes parancsnoksága alatt, a moldvai háború nagy ütközetében, a Focșani-i csatában vettek részt, melynek lefolyását a korabeli hadinaplóban a következőképpen örökítették meg: „Azon hírre, hogy mintegy 5-6000 főből álló sereg kelt át a Dunán a Focșani-nál levő csapatok megerősítésére, – Splényi parancsot kapott, hogy a Tatros bal partjára vonuljon és egyesüljön a fősereggel. Ez Adjudnál meg is történt. A szövetséges oroszok tábornokát Suvorovot is várták csapataival. Suvorov 1789. július 28-án 10 zászlóalj gyalogossal, 9 század lovassággal, 30 ágyúval, azon-

¹² Bogáts Dénes: i.m. 89.

¹³ Bogáts Dénes: i.m. 89.

kívül 2 csapat kozákkal, meg is érkezett és egyesült Kobourg herceg galíciai hadtestével. A szövetséges csapatok összes ereje 14000 gyalogosból és 9000 lovasból állott, mely megkezdte előnyomulását Focşani felé. Július 31-én a törökök előhadát képező 3000 főnyi legjobb lovasscsapatot, melyet Oszman pasa vezetett, átkeltek a Putna folyón, s augusztus 1-én megérkeztek Focşani elé, hol 30.000 török-román sereg állott a vajda vezérlete alatt. Az ellenség jobbszárnyát a janicsárok képezték, kik a Sámuel kolostor előtt sáncolták el magukat. Balszárnyon a lovasság helyezkedett el Odobeşti felé húzódó síkságon. A Splényi altábornagy hadosztályához tartozó 12 század huszárból, Mészáros ezredes 4 század császári és 2 század székely huszárt kapott, kikkel az előugrató török lovasságot oly elszántsággal és hevességgel támadta meg, hogy azokat az ellenséges seregen keresztül űzve, a Focşani mögött lévő Milkov-folyón átkergette. Ezen idő alatt a másik 6 lovas század a janicsárookra vetette magát és a kolostor falai alá űzte. Suvorov tábornok az orosz hadosztállyal a törökök jobbszárnyát támadta meg, míg Kobourg herceg a Levenehr hadosztály élén nyomult előre. Az ellenség menekülni kezdett az elszánt támadók elől, csak 200 janicsár védte kitartó makacssággal tovább a kolostort, végül ezek is legyőzettek. Az ellenség vesztesége meghaladta az 1100 főt, azonkívül 10 ágyút, 16 zászlót, rengeteg hadianyagot és gabonát veszített. Ezen veszteséggel szemben a galíciai hadtestnek összesen 25 halottja és 7 sebesültje volt. A székely huszárok közül vargyasi Szolga István és teleki Bitay Antal estek el.”¹⁴

¹⁴ Bogáts Dénes: i.m. 89-90.

Az osztrák-orosz-török háború legvéresebb összeütközése a Martinesti-i csata volt. Ezen ütközetről ismét szólaltassuk meg a kortárs haditudósítót: „Mivel az összes befutó jelentések megerősítették, hogy az ellenséges haderő 100.000 emberből áll, ezzel a tömeggel szemben pedig a galíciai hadtest csak 16.000 gyalogos és 6000 lovasból, – így a várható összecsapás nem vehető fel, azért azokat a Milkov mögötti állásba kellett visszavonni. Két nap múlva, szeptember 21-én Suvorov orosz tábornok megérkezett 7000 emberből álló gyaloghadosztályával és 3400 lovassal, kiket csapataink balszárnyán állított fel. A szövetségesek elhatározták, hogy ezen csekély erővel is megtámadják az ellenséget. Szeptember 22-én éjjel a Rimnán hidakat vertek és hajnalban átkeltek azon. Az oroszok az ellenségnek Târgul Cuculuj-nál felállított táborától jobbra meneteltek. A galíciai hadtest arcvonala a Crângu-Meilor erődnek volt irányítva párhuzamosan a Rimná-val. Előtte tüskés bokrokkal telelt nehezen járható hely: A Karacsai dandár, a galíciai hadtest jobbszárnyát képezte s párhuzamosan menetelt az oroszokkal. Reggel 5 órakor a törökök, észrevéve az oroszok előnyomulását, felkészültek a küzdelemre. Alighogy az oroszok áthaladtak egy, a menetet erősen akadályozó gáton, mintegy 5-6000 török az orosz gránátosokra rohant, hol azonban a legerősebb tüzeléssel fogadták. Ezzel egyidejűleg az orosz lovasság rohamozott az ellenségre, melyet visszavetett s táboráig kergetett. Saját csapataink a tüskés terepen csak óriási nehézségek és fáradalmak közt mehettek előre, mi miatt köztük és az oroszok közt mintegy 3000 lépés széles hézag keletkezett. Ezt a nagy-

vezér észrevette és ki akarván használni az előnyös helyzetet, egy iszonyú nagy lovassereget küldött ki, hogy az oroszok balszárnyát viasszasorítsa. Ugyanezen idő alatt csapataink egy részét a Martinești felől előretörő török lovasság visszanyomta, azért a főcsapatnak igyekeznie kellett az előnyomulással. Az oroszok az ellenség első lövését visszaverték, mire a törökök Martinești felől az oroszok ellen újra erősítést hoztak és egy második rohamra készültek, de közben Karacsainak sikerült az összeköttetést az oroszokkal helyreállítania és 16 ágyúval gyilkos tüzelést indított a támadó ellenség ellen. Egyesült erővel mind hátrább és hátrább szorították azokat. Az ágyútűz kezdete alatt Karacsai gróf átnyomulva egy árkon a huszárokat rendelte a törökök ellen. Ekkor az oroszok az ellenségnek már a háta mögé kerültek. Ezalatt Kobourg herceg csapatai is megérkeztek, és az ellenségnek egy 40.000 janicsárból álló seregét, melytől jobbra és balra volt felállítva a lovassága, mind jobban és jobban összeszorították. Irtózatoss küzdelem keletkezett. Hatszor támadott, hatszor veretett vissza az ellenség. Karacsai gróf 8 lovas százada kezdte meg a 7-ik támadást. A csata egy szempillanatra megállott. Száz ágyú kezdett mennydörögni s ontotta irtózatoss tüztét az ellenség félig kiépített sáncaira. Az egyesült seregek rohamra indultak. Rohamkiáltásuk összevegyült az ágyúk bömbölésével. Lovasságunk egy nyílásnál nem ismerve akadályt, keresztül ugratott az árkokon, a sáncokba nyomult és vérfürdőbe fullasztotta a janicsárokat, a gyalogság pedig, szuronnyal végezte be az öldöklést. A nagyvezér menekülésre adott jelt. Ezer török holtteste feküdt a sáncokon.

Négyezer fogoly, 100 zászló, 6 mozsár, 7 nehéz, 64 tábori ágyú, rengeteg más hadianyag esett a szövetségesek kezébe. Ezeken kívül 20 szekereken bilincseket és láncokat is zsákmányoltak, melyek mindegyikén 5 nyak vas volt. Ötezer foglyot akart a török ezekkel megláncolni, hogy ragszolgaságba hurcolja.

A szövetségesek vesztesége halottakban és sebesültekben 600 főre rúgott, miből a mi hadseregünknek 86 halottja és 144 sebesültje volt. Összegezve a csapatoknak veszteségeit, a székely huszároké volt a sebesülésekben a legnagyobb. Ez is bizonyítja, mily elszántsággal, vitézséggel küzdöttek a székely huszárok.

A csata után Kobourg herceg II. József császárhoz azt jelenti: Nem tudom eléggé dicsérni Lajos alezredest és székely huszárosztályát, továbbá hogy: a janicsárok elleni rohamban kiváló rendelkezéseivel és a miként ő huszárjait vezette, lényeges része van az ellenséges gyalogság legyőzésében.

Kitűnt még Kovács Lajos százados, ki alól lovát is kilőtték, hasonló dicséretet érdemelnek Szörcey Menyhért százados, Boér Sándor főhadnagy, báró Bánffy György hadnagy, – egy ritka bátorságú ember – ki elsőnek ugrott az ellenséges árokba és nyomult elő hősiezen az ellenség sűrű tömegében, úgyszintén Petrik János és gróf Nemes József hadnagys, kik rendületlenül teljesítették kötelességüket.”¹⁵

A háború még 1790-ben is folytatódott. A szövetségesek június 8-án Giurgiu ostrománál bár vereséget szenvedtek,

¹⁵ Bogáts Dénes: i.m. 91.

Calafatnál és Cetinnél mégis sikerült megsemmisítő vereséget mérniük a török hadakra.

A sorozatos vereségek az Oszmán birodalmat a béketárgyalások kezdeményezésére készítették. II. József halála után, az új uralkodó, Lipót császár is hajlott a megegyezésre. Ugyanakkor Lengyelország második felosztásának a lehetősége nagyobb területi nyereséggel kecsegtette mind a cári, mind a Habsburg birodalmat, mint a török hadszíntéren elérhető eredmények. Ezért mindkét birodalom részéről 1790. augusztus 20-án elfogadták a török követeknek azt a javaslatát, miszerint az ellenségeskedéseket szüntessék be és kössenek fegyverszüneti megállapodást. A török, cári és a Habsburg birodalmak közötti békeszerződés megkötésére 1791. augusztus 4-én került sor Sistovban.

Bár az orosz-osztrák-oszmán háború, látszólag három nagyhatalomnak a délkelet-európai térség feletti hegemoniájáért folyt, Habsburg részről a haderő gerincét a székely határőrezredek alkották. A gyergyói székelység katonai helytállása ezekben a harcokban jelzi, hogy vidékünk lakói, sajátos helyzetükben, a XVIII. század végén is, a Közép-kelet Európai térség legkiválóbb haderejét alkották.

Az 1790-es évi országgyűlés és a gyergyószentmiklósiak

A katonai sikerek felbátorították a székely határőrkatonákat ősi jogaik visszaszerzésével kapcsolatos követeléseik megfogalmazására. Az 1790-es év december 12-i kolozsvári Országgyűlésen a gyergyóiak és a csíkiak küldöttei megfogalmazták Erdélynek a korabeli Magyarországgal való egyesülését követelő igényüket, a katonarendnek az adómentességre vonatkozó követeléseit, és kérték a határőrség megszüntetését, főleg pedig a katonáskodás kötelezettségének az ország határain kívül való gyakorlatának a felszámolását.¹⁶

Erdélynek Magyarországgal való újraegyesülése, az unió ötlete nem a gyergyóiaktól származott. Gyergyószék vezetőit ugyanis megkeresték ebben az ügyben. Igen érdekes a fenti témakörben a Szatmár vármegyeiek és a Gyergyó székiek levelezése. Szatmár vármegye rendjei 1790. április 12-én Nagy-Károly mezővárosban tartott gyűlésen a következő levelet fogalmazták meg Magyarország és Erdély uniójával kapcsolatban, mellyel a Gyergyó-székieket az egyesülés támogatására kérték fel: „Ajánljuk Hazafiúi szeretettel, barátsággal teljes szolgálatunkot kegyelmeteknek.

Az idő mostoha sorsa készítette meg azt a nyomós fájdalmat szívünkben örökösön bézáró emlékezetet, hogy ezen két **Hazát**, mely egy test, és lélek volt, amelyet egy arányú buzgó-

¹⁶ Szádeczky Kardos Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927. 355–356. és Endes Miklós: i.m. 230.

ság melegített, és egyforma Hazájához forró szeretetet táplált, egymástól elválassza.

Mely sok viszontagság talált azáltal bennünket, és mely árva sorsra jutott ezen egy vérből eredet Magyar Nemzet, nints ember, aki ne lássa, s ne érezze, annyival is inkább, hogy az edgyesedett erő megosztatott, a közönséges törvény füstnek eresztetett, a nemzet meg vettetett, nem volt semmi ami Szentnek üsmértetett volna, egyszóval lábán semmi nem maradhatott, határ nélkül volt minden, a szabad tetszés rendelte a törvényt, mindezek alatt most is nyög a Haza, és zokogással kesergi a határ nélkül uralkodó hatalomnak rajta elkövetett sanyargatásait.

Amidőn tehát az edgyesedett szíveknek helyét, látjuk, és ha kisebb erőnek a nagyobbbal való öszve kaptsoltatásából várható magyar boldogságot, méltán remélhetjük, hogy a felbontott országos kötések helyett a fejedelemmel állandó örökös és elbomolhatatlan kötések tétethessenek, most vagyon az az idő, amelyben ezen boldogságnak elérésére kell törekednünk, úgy mint a közönséges gyűlésen, mely 6-ik júniusra rendeltetett, az hová is a magok követyeik által léendő megjelenés végett, elvárjuk, hogy velünk együtt, valamint hajdonában, úgy most is az örökös állandó boldogságát ezen árválkodott Hazánkban munkálkodhassunk, és kitalálhassuk azt, ami szentségét törvényeinknek, Hazánkban állandóul megerősíthetik. Melyet is amidőn legbuzgóbb indulattal ki kérnénk, egész Hazafiai sze-

retettel, indulattal minden esetekben, barátságos hajlandóságokban ajánlottak örökösön maradtunk...”¹⁷

1790-ben a gyergyói határőrkatonák küldöttei az országgyűlésen az alábbiak szerint kérték a gyalog és huszárkatonák sorsának a jobbítását, főleg pedig az idegen tisztek eltávolítását:

„Anno 1790 Az Tekintetes Nemes Magyar Országí Diétához adott levélnek mása némely magokat alább kiírt Gyalog és Lovas Tekintetes Nemes Magyar Regementek

Tekintetes Nemes Haza!

Nem szükség elé hoznunk, mily iszonyú és súlyos csapások szállottanak légyen kedves hazánkra azolta, miólta az **Hadi Rend** országunk státusából ki felejtetvén, egyes és idegen kézre botsáttatott. Tudtára vagyon a Nemes hazának ama mesterseges eset is, amely áll ugyan ezen számkivetésbe esett magyar **Hadi Rend** kedves hazájától, s vérétől elidegenedvén, egyes emberhez ragaszkodott, tudniillik a németnek s más gyülevész nemzetnek magyarokkal való össze kevertetése.

Eztet tudván, kétség kívül tudni fogja azt is, hogy ezen gyülevész emberek szinte annyi ór álló kémjei valának hazánk szabadságának, mint amennyin számláltattak seregenkben, nem fogunk tehát az igazság ellen vétetni, ha ezeket ama kígyóknak mondgyuk lenni, amelyek önnön kebelünkben feléledtek, s ugyan magunk veszedelmére, nemzetünknek rágalmasására, s majd tsak nem végső romlására tartottak.

¹⁷ Gyergyószentmiklósi Örmény Plébánia Levéltára: *Tekintetes Nemes Szatmár vármegyének Tekintetes Nemes Gyergyó székhöz küldött levele.*

Ez úgy lévén, szükséges képen kelhetik a **Nemes Hazának** e jelen lévő alkalmatosságban két felé tekinteni magára tudni-illik, és hadi rendre, mű az országnak belső dolgairól nem szolunk, meg nyugodván teljesen mind azokban, amik ezáltal fognak rendeltetni, szólunk mindazonáltal amazokról, amelyek egyenesen a mi rendünköt illetik, vagy azzal szövetkeznek.

Bétsben vagyon az egész világnak részeiben a papi rend, azért, hogy a morális jónak eszközlője, ugyan azért kedves Hazánkhoz nem tsak hogy magában státust téssen, de elsőséget is nyert az érdeme.

Tudnivaló dolog az is, hogy az **Hadi Rend**/: ha azok akiknek birtokokban vagyon vissza nem élnek véle:/ elő mozdítója, s fenn tartója légyen a valóságos és látható jónak, miért tehát ne lehessen ennek is maga érdeméhez hasonló bétsben lenni?...”¹⁸

A következőkben a gyergyói határőrkatonák küldöttei pontszerűen fogalmazták meg követeléseiket:

„Elsősor: A Magyar **Hadi Rend** különös Státus légyen az Hazában.

Másodszor: Hogy ezen Státus maga nyájabéliekből álljon, melyre nézve

Harmadszor: Minden idegen generálisok, stabilis és fő tisztek, akiknek nagyszáma miatt a hazabéliek tsaknem láthatatlan, s a köz katonák sorsa tűrhetetlen, magok nyája közé szalasztás nélkül küldtessenek.

¹⁸ Gyergyószentmiklósi Örmény Plébánia Levéltára: Anno 1790 Az *Tekintetes Nemes Magyar Országi Diétához adott levélnek mása némely magokat alább kiírt Gyalog és Lovas Tekintetes Nemes Magyar Regimentek Tekintetes Nemes Haza!*

Negyedszer: A Magyar Hadi Tisztviselők amennyiben lehet, országunk nemesei légyenek.

Ötödször: Érdemekkel bíró nemtelenek az ország közben vetése által meg nemesíttessenek, jószágot pedig, nem a Német Birodalom szokása szerint, hanem a Hazánkban kapjanak.

Hatodszor: A Magyar Hadi Seregnek magának legyen mind Hadi Tanácsa, mind fővezérő comandója, aki egyedül a Hazától függjön.

Hetedszer: A Magyar Hadi Sereg békeségnek idejében szüntelen, s egészen az Hazában quártélyozzon.

Nyolcadszor: Minthogy tudva legyen az, hogy a föld népe az országnak tsupán csak az Német öltözet miatt úgy annyira gyűlöli a Gyalog katona sorsát, hogy aztot nem máskint, hanem erővel a természetes szabadságnak szörnyű, megsértésével lehet ezen életre hozni.

Szükségesképpen kelleik tehát a Német öltözetet magyarral megváltoztatni, ide értvén főképpen a tisztviselőket is.

Kilentzedszer: A német nyelv, amelynek súlyát nehezen viseli a köz magyar katona, a Haza seregei közül kiirtassék, s az egész hadi szolgálat magyar nyelven folyjon, ami az idegeknek állandó eltávoztatásokra fog szolgálni.

Tizedszer: A köz katona szolgáltyának bizonyos üdő /: s példának okáért 10 esztendő :/ kiszabattatik és 30 esztendőig szolgáltatnak egy bizonyos, s jeles jutalom rendeltessék, az nemtelen Tisztviselők pedig Nemességgel megjutalmaztassanak.

Tizenegyedszer: Háborúnak idejében a Magyar seregek Némettel öszve ne kevertessenek, hanem magok, s együtt hartzol-

janak, hogy az által elkerüllyék a mesebeli számárnak sorsát, aki lónak eledelet hordozván, éhen meghalt.

Tizenkettedször: Hogy mind ezeknek szükségét kifejtegetésekre nézve az jövő ország gyűlésen minden magyar Regiment-től egy egy pár Magyar Tiszt megjelennyen, melyet a jövőendői Királynak végbe kell vinni...”¹⁹

A gyergyói határőrkatonák követeléseik megfogalmazásakor, valószínűleg egyeztettek a csíki és háromszéki gyalog és lőfő katonákkal, mivel ezeket a követeléseket kisebb nagyobb változtatásokkal az országgyűlés napirendjére tűzték. 1791-ben a kolozsvári országgyűlésen megszavazták a székelyek követeléseit, vagyis elfogadták a IV. számú törvénycikkelyt.

A végleges jóváhagyás azonban elmaradt, mivel II. Lipót császár nem szentesítette az említett törvénycikkelyt és ennek megakadályozására egy bizottságot küldött ki a székely határőrség működésével kapcsolatban. A király tanácsára a rendek 1792-ben megszövegezték a XVIII. számú törvénycikkelyt, melynek értelmében a székely lőfőket és gyalog katonákat mentesítették az adófizetés terhe alól, de a határőrkatonaság intézményét a továbbiakban is fenntartották. II. Lipót császár azonban ezt a törvénycikkelyt sem hagyta jóvá.

I. Ferenc abszolutisztikus uralkodása idején (1792-1835) tovább folytatódtak a határőrezredek megreformálására vonatkozó megmozdulások, de az uralkodó mindent elkövetett

¹⁹ Gyergyószentmiklósi Örmény Plébánia Levéltára: Anno 1790 Az *Tekintetes Nemes Magyar Országi Diétához adott levélnek mása némely magokat alább kiírt Gyalog és Lovas Tekintetes Nemes Magyar Regimentek Tekintetes Nemes Haza!*

azért, hogy ezt a kérdéskört levegyék az országgyűlés napi-rendjéről. Ennek ellenére a székely nemések a továbbiakban is mozgalmat indítottak a székely határőrezredekben tevékenykedő idegen származású tisztek eltávolítása érdekében. Ellenlépésként a hadiszemlék ürügye alatt a nem székely tisztek összehívták a katonáskodó székelységet, akiket arra kényszerítették, hogy nyilatkozatokat írjanak alá azzal kapcsolatban, hogy helyzetükkel meg vannak elégedve és továbbra is jónak tartják az idegen származású altisztek és tisztek irányítását. Az aláírásokat megtagadókat vasra veréssel és börtönnel büntették.²⁰ Válaszképpen számos határőrkatona tiltakozott az erőszakoskodások ellen, és követelték a határőrezredek megszüntetését. A Guberniumhoz eljuttatott tiltakozó okmányt aláírók ellen a Királyi Fő Igazgató Tanács eljárást indított. Egyeseket közülük megdorgáltak, másokat azonban bebörtönöztek.²¹

Gyergyói határőrkatonák a franciaellenes háborúsorozatban

A katonai események azonban részlegesen hátrányosan befolyásolták a székely – köztük a gyergyói – határőrkatonák reformtörekvéseit. 1792. április 20-án a forradalmi Franciaország hadat üzent Ausztriának. Franciaország megfékezése érdekében létrejött az ú.n. I. koalíció (1792–1797). Kezdetben

²⁰ Szádeczky Kardos Lajos: *A székely nemzet történelme és alkotmánya*. Budapest, 1927. 355–356. és Endes Miklós: i.m. 230.

²¹ Szádeczky Kardos Lajos: *A székely nemzet történelme és alkotmánya*. Budapest, 1927. 355–356. és Endes Miklós: i.m. 230.

az osztrák–porosz hadsereghez csatlakoztak a többi német államok hadai is. 1793-ban a franciaellenes szövetséghez csatlakozott Anglia, Hollandia, Spanyolország, Szardínia, Nápoly és Toszkána hadereje is. Az 1792-es évi hadműveletekben Ausztria 30.000 katonával vett részt. A szövetségeseeknek sikerült megszállniuk a verduni erődrendszerrel, majd Párizs felé közeledtek. A francia forradalmi hadseregnek Kellermann és Dumouriez tábornokok vezetésével 1792. szeptember 20-án Valmynál sikerült megállítani és visszavonulásra kényszeríteni a szövetséges haderőket. Az ezt követő ellentámadás során a francia hadsereg elfoglalta Speyert, Nizzát, Savoyát, Wormsot és Mainzot, majd a Rajna folyamán való átkelés után Koblenz városát. Dumouriez 1792. november 6-án Jenappes melletti győzelme után Belgium francia uralom alá került.

Ebben a válságos helyzetben a Habsburgok mindent elkövettek a székely határőrkatonák ellenállásának a megszüntetésére, és az ú.n. „jurisdikció”-k révén a kisebb elégedetlenségeket pedig megfékeztek. A székely határőrök az I. koalíció háborúiban először két kombinált zászlóaljjal vettek részt. A székely zászlóaljhoz egységeket adott mindkét székely határőr gyalogezred. Első katonai megmérettetésükre 1793. szeptember 11-én került sor Bondenthal és Weissenburg körüli harcokban, amikor is a visszavonuló osztrák hadsereget kellett védelmezniük a lendületben lévő francia forradalmi seregekkel szemben. 1793. október 13-án Elzászban találjuk őket a lautenburgi sáncoknál, amikor is a székely gyalogkatonákat a Rajnán való átkelés alkalmával az első hadoszlopba sorolták. A székely gyalogezre-

dek hősiességével kapcsolatban feljegyezték, hogy Bondenthalnál Beaumont főhadnagy vezetésével az ellenség jobbszárnyának a sáncait rohanták meg, és két ágyút zsákmányoltak. A székely gyalog katonák a weissenburgi vár bevételénél is jeleskedtek, Bergzaubernnél és Dornbachnál döntő módon támogatták a Habsburg hadsereget az előrehaladásban.

A székely lovasság teljesítménye nem maradt el a gyalog katonák harci sikereitől, melyet a korabeli haditudósító a következőképpen mutatott be: „Bora alezredes Selznél 1793 október 13-án 2 huszárszázaddal, mely Waldek herceg seregének előcsapatát képezte, átment a Rajna főágán vert hajóhídon és a Rajna másik ága által képzett bokrokkal benőtt szigetről a franciákat egy nyílt helyre űzte ki, azokat lekasabolta, vagy megfutamította, és oly rémületet keltett, hogy mintegy 150 francia egy a Rajnán lévő hajóra menekült. A hajó azonban a sok embert nem bírta meg, elsüllyedt és a 150 francia a hullámokban lelte halálát.

A francia tüzérség a Rajna túlsó partján a Selzet uraló magaslatokról 6 ágyúval erős tűz alá fogja a szigetet, mire báró Radák Imre főhadnagy előugrat szakaszával és huszárai háta mögé a szigeten levő stájer önkéntes csapatból katonákat ültet fel (kiket egyébként röviden csak „vörös köppönyegesek”-nek hívtak) és átúsztat a huszárok többi részétől is követve a Rajna második ágán. Együttesen neki támadnak a franciáknak, kik számos sebesült hátrahagyásával kénytelenek elmenekülni.

...Október 16-án Székely Antal százados parancsot kapott, hogy századával a Rappenaunál lévő ellenséges előőrsöket támadja meg... Székely századost, amint Rappenaut megközelí-

tette, négy század gránátos heves tűzzel fogadta, ámde ő minden gondolkodás nélkül rohamra trombitáltat, belevág az ellenséges gyalogságba, sokat közülük levág és 73-at elfog. A századnak csak egy halottja volt Györgybiró László személyében, azonkívül egy sebesültje. Ezen támadásnál Simon Imre őrmester elsőnek nyomult be az ellenség középebe és dacára annak, hogy combján meg volt sebesülve, az ütközet végéig kitartott, mely tettéért ezüst vitézségi érmet kapott...

1793. október 26-án gróf Wurmser lovassági tábornok Wanzenaunál az egész ellenséges arcvonal ellen támadást rendelt el. A támadásban a székely huszároktól egy osztály vett részt, kik az első ágyúszóra a francia lovasságot oly hevesen támadták meg, hogy azok elmenekültek. A franciák 18 ágyút, 17 lőporos szekeret és sok más anyagot vesztek. A csatatéren 257 francia holtteste feküdt. A székely huszárok 6 tisztet és 108 főnyi légénységet ejtettek foglyul. A jelenlevő összes tábornokok az osztályt a legnagyobb dicséretekkel halmozták el, és a győzelmet a lefejezett Mária Antoinette francia királyné megbosszulásának tekintették...

November 18-ig kisebb csetepatékat leszámítva, Waldek herceg serege Wanzenaunál nyugodtan táborozott. Az ellenség ezalatt csapatokat vont össze és Strassbourgból 20 ágyút és tarackot hozott. Észre lehetett venni, hogy Wanzenau ellen támadásra készül. Virradatkor tényleg nagy ágyúzásba fogott, és ezzel egyidejűleg gyalog és lovas oszlopok vonultak fel a tábor ellen. Mialatt Waldek herceg ágyúi viszonozták a tüzelést, Bora alezredes parancsot kapott a közeledő ellenség vissza-

verésére. Bora a legnagyobb hevedéssel támad és a makacsul védekező franciákat visszaveri... Ugyanezen napon vonult ki Hohenlohe herceg Hórdtől. Csapatának élére egy-egy szakaszt állított a második székely huszárosztálytól. Egyik ilyen szakaszt, melynek élén Handl József főhadnagy állott, a sűrű köd védelme alatt lóról leszállott ellenséges katonák meg akarták közelíteni, de lekasaboltattak. Gróf Tholdalagi Zsigmond hadnagy szakaszából az ellenség ágyúi két embert megöltek, de a huszárok, mint a szikla állták a tüzet...

A november 20-23-i kisebb csatározásokban Daniel Lajos őrnagy huszár osztálya tüntette ki magát.

November 23-ikáról az ezred történetében egy eset van feljegyezve, melynek Szabó Elek huszár tizedes a hőse, Dániel őrnagy osztályából. „Az ellenség mihelyt valamelyes előnyt tudott elérni, gúnyolódni kezdett a mieinkkel és a legénységet páros küzdelemre, vagy mondjuk párviadalra szokta kihívogatni. Fent említett napon Szabó Elek tizedessel akadtak össze Szabó Elek huszár volt azonkívül „tizedes” s hozzá még „székely”, hirtelen kiugrik társai közül, nekiront egy kisebb csoport franciának és egy éppen akkor felvonuló lovas század szemeláttára egy ilyen gúnyolódót egyetlen vágással úgy sújt halálra, hogy az azonnal leesik a lováról.” Ezen tizedes, ki a török háborúban 1790-ben Martinestnél is kitüntette magát, ezüst vitézségi érmet kapott.

December 2-án a franciák Gamsheim falut akarták rohammal elfoglalni, s mivel ez nem sikerült, 30 ágyút hoztak és azokkal löni kezdték az osztrák állásokat. Erős tüzérségi elő-

készítés után 2 francia ezred nyomult előre. Lovasságukat jobbról a Waldek-dragonosok és a Hohenzollern vértések, balról egy század székely huszár – Burkhard parancsnoksága alatt – megrohamozták és visszaverték. Több, mint 120 francia lovas esett itt el. Fogoly nem volt, mert a francia lovas vitézek halál-megvetéssel küzdöttek, és inkább a halált választották, mintsem fogságba essenek...

December 4-én az ellenség járőreivel erős felderítéseket végeztetett Offendorf és Herlisheim között. Egy 8 tagból álló járőrre néhány Waldek-dragonos, dacára annak, hogy a lövöldözés éppen azon oldalon, hol a dragonosok állottak el volt tiltva, tüzelni kezdettek, mire a francia járőrök hirtelen körülfogták a dragonosokat. Tóth István, Voinika János és Tarr István székely huszárok észrevették, hogy a dragonosok veszedelembbe kerültek, önszántukból bajtársaiknak segítségére siettek és a francia lovasok közé ugratva kettőt levágtak, egyet elfogtak, a többieket szétugrasztották, de ezek is egy-egy derekas vágást vittek el emlékül magukkal. Biztosak vagyunk abban, hogy ezen emléket nem szégyenlették, mert huszároktól kapták.

Bischweiler környékén december 12, 15 és 20-án az ágyúk reggeltől estig dörögtek. Az ellenség az egész Felső-Rajrán támadott, ennél fogva a székely huszár ezrednek mind a hat százada állandóan harcban állott..."²²

1794-ben a székely gyalogászlóalj Worms-nál jelentős katonai sikereket ért el a franciák elleni háborúban. Hősiességüket

²² Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban. In Székely Nép. 1932. január 28.

az osztrák hadijelentések valósággal magasztalták. A székely gyalogkatonák 1794. októberében Oggersheim és Frankenthal körül harcoltak.²³

A székely huszárezred küzdelemsorozatával kapcsolatban az 1795-ös hadijelentésben a következőket olvashatjuk:

„Ezen év első fele csendesen telt el, június 19-ike azonban súlyos veszteséget hozott az ezrednek. Dániel Lajos alezredes Schweigenheim és Weingarfen közt 2 század huszárral megrohamozta az ellenséges lovasságot, de a nagy porban nem vették észre, hogy az hirtelen kétfelé válik, utat nyitva a hátuk mögött levő tüzérségnek, mely nyolc ágyúból gyors kartács-tűzet szórt a huszárokra, kik közül egyszerre 10-en meghaltak és 20-an megsebesültek. Ezen váratlan esemény zavarba hozta a huszárokat. Szerencsére Bora József ezredes, ki az ezred többi részével tartalékban volt ezt azonnal észrevette, és egy szempillantás alatt a helyszínén termett, rávetette magát az ellenséges lovasságra és tüzérségre, mire oly irtózatot keltetett, hogy a vér patakként folyt.

Az ellenségnek 207 halottjába, még több sebesültjébe és 65 foglyába került Bora rohama. Dániel alezredes és Bodola Lázár hadnagy megsebesültek. Ez utóbbi, kinek nevét a török háborúból, mint a legjobb és legnagyobb hősök egyikét jól ismerjük, súlyos sebe következtében ezrede minden egész tagjától mélyen meggyászolva 2 hét múlva meghalt...

²³ Csetri Elek i.m. 28.

A június 19-iki eset nem vette el az ellenség kedvét a további támadásoktól. Sőt, bosszút akart állani. Amennyi erőt csak tudott összevont, és úgy a saját állásaink, mint a poroszoké ellen támadásra készült. Július 2-án 3 lovasezred tett kísérletet arra, hogy Schweigenheimnél táborozó székely huszárezredet megközelítse és meglepje. A meglepetés a járőrök ébersége folytán nem sikerült, és így az ezred készen várta az ellenséget. A Vécsey huszárokkal együttesen keményen megverték, úgy hogy 315 francia holteste feküdt a harcmezőn...

A poroszoknak nem kedvezett a szerencse, csak a segítségünkre küldött néhány gyalogzászlóaljjal és a Waldek drago nyosokkal sikerült az ellenséget állásaikba viasszaszorítani.

A székely huszárok a június 19-iki, és a július 2-iki ütközetekben új hírnévre tettek szert. Úgy a vezetők, mint a legénység. Nemcsak, mint bátor harcosok küzdöttek, hanem mint igazi önfeláldozó bajtársak, egymást a veszélyben nem hagyták el, egyszerű, de meleg szívüktől vezérelve rögtön a bajban levők segítségére siettek, hogy azoknak életét megmenthessék, vagy a fogságból megszabadítsák. A hadvezetőség e cselekedeteiket méltányolta midőn a bátrak közül a legbátrabbakat érdemeik felsorolása mellett kitüntetéssel jutalmazta.

Július 13-án,... a székely huszárok gróf Wartensleben tábor-szernagy hadtestének visszavonulását, mint utóvéd fedezték...

Közben a franciák napról napra nagyobb erősítéseket kaptak, melyek kitűnő vezetők alatt állottak és az egyesült hadseregeket mind jobban-jobban viasszaszorították. Az osztrák seregekre gyakorolt nyomás szintén erősebb lett, melynek

hatása alatt a rajnai vonalat, hol huszárjaink annyi dicsőséget szereztek, de rengeteg vért is áldoztak, ki kellett üríteni és visszavonulni. A franciák az osztrákok ezen állásait 1794. december 25-én elfoglalták.”²⁴

1795-ben a székely gyalog zászlóalj ostrom alá vette Mannheim várát, melynek sikeres ostroma után az osztrák katonai naptárak közleményei többször is megemlékeztek a székelység katonai szerepéről. 1795. december 10-én ugyanaz a székely zászlóalj a schlegenheimi hadállás védelmezésével tűnt ki.²⁵

A székelyek katonai helytállása ellenére a hadiszerencse főleg a francia fegyvereknek kedvezett, akik vereséget mértek a spanyol, piemonti, holland és belga seregekre, de maga Poroszország is kénytelen volt tárgyalásokba bocsátkozni a Francia köztársasággal, mellyel külön békét kötött. Nemsokára Spanyolország, Portugália és Toskána is kilépett a franciaellenes szövetségből. Csupán Ausztria és Anglia vállalták a továbbiakban a francia forradalmi hadsereg elleni háborút. A székely huszárezred küzdelemsorozatáról a kor haditudósítója 1795-ben a következőképpen vallott: „A poroszok az április 5-én megkötött békekötés után állásaikat kiürítették, melyeknek egy részét a székely huszárok szállották meg, kik Königstettentől Lampertheimig terjedő területen táboroztak, augusztus havában Offenheim környékén, szeptemberben pedig Mannheimban. A csatározások szeptemberig szüneteltek. Szeptember közepén a

²⁴ Bogáts Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúknban*. In Székely Nép, 1932. január 31.

²⁵ Csetri Elek. i.m. 28.

Neckar bal partján megkezdődtek az összecsapások, de ezen a részen a székely huszárok mindenütt hősiesen ellent állottak és a franciák nem érték el sikereket. A Neckar jobbpartján azonban szerencsésebbek voltak, mert a szlavóniai zászlóalj a hegyek közé visszanyomták.

Az elfogott franciák kivallották, hogy szeptember 14-ére Quozdanovich altábornagy ellen támadásra készülnek. A foglyok vallomásait a beérkezett hírszerzők is megerősítvén, Quozdanovich Karacsai gróf tábornok rendelkezésére bocsátotta a Kaunitz és Károly főherceg gyalog zászlóaljakat és annyi lovasságot, amennyit nélkülözni tudott, hogy Karacsai azokkal Heidelberg ellen menjen. Ide osztatott be két székely huszárszázad is. Az ellenség a Neckar bal partján 8000, jobbpartján 12000 emberrel nyomult előre. A székely huszárok, az ellenséges lovasság első támadását visszalökték. Midőn nagyobb ellenséges gyalogcsapatok erős tűzérési tűz fedezete alatt Handschuhsheim felé küldettek és egy másik Ladenburg felé – Székely Antal százados Bayer Antal főhadnaggyal arra kérték gróf Klenau alezredest engedje meg nekik, hogy a székely huszárokkal az ellenséges gyalogság közé vágjanak. Klenau alezredes nem volt hajlandó, mikor azonban a két huszárszázad összes tisztjei e két derék tiszt óhaját kéréseikkel szintén támogatták – beleegyezett, de kiadta a császári dragonyosoknak és a Hohenzollern-vérteseknek is a parancsot a támadásra. Azon pillanatban, midőn rohamra szólaltak meg a trombiták, a két huszárszázad és gróf Hardegg százados vezénylete alatt egy század császárdragonyos nem törődve az ellenséges kartács-

272

tűzzel, az előnyomuló gyalogságra vetették magukat és heves küzdelem után 1000-nél több franciát levágtak. Dufour tábornokot 19 tisztjével és 500 emberével elfogták. Tizenegy ágyút és sok más anyagot zsákmányoltak, azonkívül számtalan menekült a Neckar folyóba fulasztottak.

Ezen szerencsés rohamozásról értesülve Fröhlich tábornok a Neckar bal partján levő ellenség megtámadására Dániel alezredesnek parancsot adott. A kiváló tiszt huszárosztályával háromszor rohamoz és háromszor veti vissza az előretörő ellenséget. Ugyanazon időben, midőn a két francia sereg Weiblingen-nél és Handschuhsheimnál előnyomult egy nagyon erős lovas oszlop gróf Lázár Lajos hadnagyra támadt, ki szakaszával előrsön állott... Egyesült erővel visszaverték az ellenséget, melyet Hönsch százados husárjaival még sokáig üldözött.”²⁶

Az események haditudósítója a heidelbergi csatában elért sikert kizárólag a székely husároknak tulajdonította. Mint írja: „E kiváló nagy és fényes győzelem kizárólag a székely husároknak köszönhető. A győzelem erkölcsi eredményét nem lehetett megbecsülni. Az ezred krónikája ezen napokról sok, kiváló hősi tettet jegyzett fel és örököltette meg bátor fiainak nevét. Rákosi Bálint trombitás, Keresztes Mátyás és Jakab Péter husárok Dufour francia tábornok kíséretét összevagdosták, a tábornokot pedig ki igazán vitézül védelmezte magát, megsebesítették és foglyul ejtették.”²⁷

²⁶ Bogáts Dénes: i.m. 96-97

²⁷ Bogáts Dénes: i.m. 97.

A székely határőrkatonák 1795. utolsó három hónapjában is jelentős katonai sikereket értek el a francia seregekkel szemben. Helytállásukról a haditudósításban a következőket olvashatjuk: „Október 18-án egy székely gyalogzászlóalj a Rajna régi ágán derékig vízben kelve át, veri ki az ellenséget és foglalja el sáncait. Itt és Neckaraunál atyjuk fiaival a székely huszárokkal szereznek dicsőséget a székely névnek. Bíró János huszártizedes Neckaraunál egyszerre csak kiugrat a sorból, egyenesen egy francia törzstisztnek ront, kit csapatának szemeláttára levág, úgyhogy holtan esik le lováról.

A vezérétől megfosztott csapatot könnyen meg lehetett verni. Tettéért ezüst érmet nyert.

Az október 18-iki vereség dacára sikerült a franciáknak Galgenberget elfoglalni. Mészáros báró tábornok október 25-én nagyrészt lovassággal, köztük 2 székely huszárszázaddal megtámadja és kiűzi onnan, mely alkalommal Simon Imre hadnagy tünteti ki magát, ki itt meg is sebesül. Október 29-én és 30-án az ellenséges tüzérség néhány óra alatt több mint 8000 ágyúgolyót lőtt ki. Más veszteség nem volt, mint Kováts trombitásnak a lóva, melyet egy ágyúgolyó ölt meg.

November 14-én Lambsheimnál Lázár Imre hadnagy végez fontos felderítést és az ezt követő támadásban Simén János százados ejt több foglyot. Újfalvi Kotró János ezen ütközetben esett el. Itt történt, hogy egy osztrák tüzérnek mindkét lábát egy ágyúgolyó bokában eltörte és a szerencsétlen össze-rogyott.

December 10-én Fischlingennél a franciák Handl főhadnagy és Motok Sándor hadnagy csapatát akarták megtámadni, de ezek hirtelen ellentámadásba mennek és húszat levágnak.

December 11-én ugyancsak Fischlingennél báró Radák székely huszáraival és a Benyovszky gyalogászlóalj, mely erdélyi fiúkból állott, verik meg a franciákat. Báró Radák százados, Lajos Sámuel és Búzás Antal őrmester nagyon kitüntették magukat. Búzás őrmester valódi hősként támadta meg az ellenséges gyalogságot, azoknak parancsnokát levágta és 70 embert foglyul ejtett.

Az 1795. év története itt lezárul, melynek eredménye Mainz és Mannheim visszafoglalása volt...”²⁸

1796-ban a francia forradalmi had élére Bonaparte Napoleon került. Ő azonban az Itáliai hadjáratot szervezte meg, a székely határőrkatonák pedig a Rajna folyam vonalán maradtak. A hadműveleteknek az Appenini félszigetre való átkerülése majdnem fél esztendősi pihenési lehetőséget biztosított a székely seregek számára.

1796. júniusában azonban Elstadt-nál és Oggersheim-nál újrakezdődtek a Habsburg-francia csatározások. Ismét korabeli haditudósítónkhoz folyamodunk az események pontosítása érdekében. „... 1796 június 14-én a Czikó Ferenc főhadnagy szakaszából Elstadtnál ditrói Siklódi Antal esett el és ugyanaznap az oggersheimi kemény csatában Sólyom Imre és Máthé Imre, mindketten Gyergyóújfaluból. Június 28-ika erősen küz-

²⁸ Bogáts Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúkban.* In Székely Nép 1932. február 4.

delmes nap volt a huszárokra nézve. Renchennél a hadvezetőség minden percben igénybe kellett vegye az ezredet és a derék fiúkat bárhová rendelték ki, a legnagyobb nehézségek között is megállották helyüket. Kötelességteljesítésük számos halottjukba és sebesültjükbe került, sőt még fogságba is esett belőlük...”²⁹

Az augusztus hónapi hadműveletek is megerőltetőek voltak a székely határőrkatonák számára. Az események pontos leírásáért megint korabeli haditudósítónkhoz fordulunk, aki a következőképpen mutatta be kronológiailag a katonai eseményeket:

„Augusztus 5-én a franciák Bopfingenig nyomultak elő és itt megtámadták a székely huszárok és a Kinsky lovasok előőrseit. A riadóra az egész Lichtenstein hadsereg Bopfingen ellen támadásra indult, melyben kiváló szerep jutott a székely huszároknak, különösen a Handl József és gróf Tholdalagi Zsigmond főhadnagyok szakaszainak és Silló Antal hadnagynak. Ez utóbbi nemcsak nagyszámú ellenséget kaszabolt le, hanem 30 gránátost foglyul is ejtett. Frimont francia tábornokot egy székely huszár vágta le.

Augusztus 10-én Neresheimnél Lázár Imre hadnagy, ki szakaszával ezredének elővédje volt, megtámadta az erdőből az országút felé előnyomuló ellenséges gyalogságot, többet levágtak közülük, a zászlóalj parancsnokát és 70 embert elfogtak. Bakó László és Dulló József tizedesek kiváló ügyességgel az ellenség hátába kerültek és onnan támadtak rájuk, s hogy

²⁹ Bogáts Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban.* In Székely Nép 1932. február 4.

nagyszámú foglyot ejtett a szakasz, az ők érdemük. Lázár hadnagy az ellenség üldözése közben két tűz közé került és súlyosan megsebesült, de ő súlyos sebét számba nem véve, tovább harcolt, sőt Fleischer brodi határőr zászlóaljbeli hadnagyot, kit az ellenség elfogott, kiszabadította és megmentette.

Bayer főhadnagy, ki Lázár hadnagy után előrement, lövés által szintén megsebesült. A legénység közül megsebesültek 18-an...

Augusztus 14-én Bora ezredes Grossreuth község felé közeledve értesült, hogy egy ellenséges lovasezred a leggyorsabb menetben (közeledik) Nürnberg felé vonul. Bora két székely huszár és egy Kinsky lovas osztállyal a leggyorsabban vágtaban utánuk indul és utolérve megrohamozza az ezredet, melyet csak az óriási nagy por és a néhány ágyú, mely az ezredet követte, mentette meg a teljes elpusztulástól...

Augusztusban a franciák Bamberg, városra hadisarcot vetettek ki, mivel a város ezt nem tudta kifizetni 72 előkelő polgárt túszként elfogtak. Megtudva ezt Lichenstein herceg tábornok, egy osztály Kinsky lovast, egy osztály Albert karabélyost és két szakasz székely huszárt küldött Bamberg ellen. A huszárokat Györffy Mihály százados és Bartha István hadnagy vezették. Ezek a túszoikat nemcsak kiszabadították, hanem még 80 franciát foglyul is ejtettek. A huszárok részéről kilyénfalvi Ambrus Márton esett el. Augusztus 29-én pedig, midőn a székely huszárok Eltmannál 30 szekér kórházi és egyéb anyagot zsákmányoltak. Péter Mihály és Csata János huszárok haltak meg.

A rajnai sereg főparancsnoka Károly főherceg Jourdan és Moreau francia tábornokok seregétől nyomatva lassan a Duna felé vonult vissza. Moreau eljutván a Dunáig ahelyett, hogy Jourdan hadseregét bevárta volna, seregének egy részével átkelt a Dunán, hogy Bajorországon keresztül Tirolba menjen és egyesüljön Napoleonnal. Károly főherceg ekkor merész tette határozta el magát. Seregének egy részével lekötötte Moreau csapatait, a másik részével pedig Wartensleben hadával igyekezett egyesülni, hogy Jourdan megátadja. Terve, sikerült Jourdan visszanyomta, majd Würzburgnál szeptember 3-án egy véres csatában úgy megverte, hogy az kénytelen volt a Rajnán túlra visszavonulni. Ezen ütközet megnyerésében dicsőségteljes szerepe volt a székely huszárezrednek is, mely háromszor intézett fényes és szerencsés rohamot a francia lovasság ellen...

Moreau tábornok Jourdan seregének veresége hírére megfordult és a Rajnához sietett vissza..."³⁰

Az 1796. októberi-novemberi katonai események sem voltak pihentetőek a székely haderő számára. A korabeli ütközetekről haditudósítónk a következőképpen számolt be: „1796. október 15-én 50-50 Kinsky könnyűlovasból, székely és Vécsey huszárokból álló különítmény gróf Bubna százados parancsnoksága alatt egész Weissenburgig portyázott. Az ellenséges csapat parancsnokát odavaló parasztok értesítették a különítmény közeledéséről, kinek elég ideje volt arra, hogy az út két oldalán lévő szőlőkbe csapatait és felfegyverzett parasztokat állítson

³⁰ Bogáts Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban*. In Székely Nép 1932. február 7.

fel. Ezek amint a különítményt meglátták, tüzelni kezdtek, de Bubna százados rájuk támadott, 50-et levágott és 70-et elfogott, a maradékot pedig a városba visszaverte. Két huszárnak lovát az ellenség lelőtte és a huszárokat elfogta...

Említettem, hogy Moreau tábornok a Jourdan vereségének hírére visszafordult és a Rajna felé igyekezett. Míg ő München felé vette útját, addig Dessaix tábornokot 4000 franciával gróf Kinsky parancsnoksága alá tartozó lovasságnak visszatolására Eichstädtbe küldte. Ezen alkalommal Czikó Ferenc százados 11 huszárral fogságba esett.

November 13-án báró Szentkereszty Sámuel százados tüntette ki magát 100 válogatott huszárral Oggersheimnél, hol több franciát levágtak és ejtettek fogságba anélkül, hogy a huszároknak veszteségük lett volna."

1797 januárjában, bár téli táborozásra rendezkedtek be a székely határőrkatonák, nagyobb ütközetre csupán áprilisban került sor, amikor is a franciák Moreau tábornok vezetése alatt jelentős erőket csoportosítottak Strassbourgnál. A székely hadosztályoknak a későbbiekben Wiesbadennél, majd Grünstadt-nál sikerült megállítaniuk a francia offenzívát. 1797 nyaratól Székelyföldről újabb erősítések érkeztek, a harcokba pedig bekapcsolódott a II. székely gyalogezred is. Ők kezdetben Zürich-nél harcoltak, majd a Rajna partján Mannheim sáncainak ostromában értek el katonai sikereket. Az ezred állományából szervezett gránátzászlóalj Moreau tábornok seregére mért súlyos veszteséget. A székely határőrezredek jelentős sikereket értek el az Ulm környéki harcokban, de vesztesen hagyták el a

Hohenlinden melletti csatát. A harcok október-november hónapokban is folytatódtak a Rajna mentén, a székely huszárezred és az I. számú székely gyalogezred katonái jelentős sikereket értek el.

A székelyeknek a Rajna menti harcokban való részvétele nem azt jelentette, hogy az erdélyi hadosztályok csupán e térségben tartózkodtak. A Habsburgok részéről a két román határőrezred, 7 magyar gyalogezred és 3 huszárezred vett részt az itáliai háborúban, mely Napoleon katonai sikerével végződött. A fegyverszünetre 1797. október 17-én került sor, amikor is a Habsburgok feltétel nélkül megadták magukat.

1798-ban létrejött az ú.n. II. koalíció Franciaország ellen, mely Ausztriából, Oroszországból, Nápolyból és Angliából állt. 1799-ben és 1800 első felében a Habsburg birodalom katonai sikereit főleg a székelységnek köszönhetette, de a háborúban való részvétel is hozzájuk kapcsolódott. A hadműveletek megkezdése előtt ugyanis a franciák és az osztrákok között több kísérlet történt az ellentétek eloszlatására. Közéjük tartozott az ú.n. radstatti kongresszus is, melynek utóhatása döntő módon hozzájárult a háború folytatásához. Amikor a Francia köztársaság követei Radstatt városából eltávoztak, megtámadták őket a székely husárok. A harcban ketten életüket veszítették. A franciák az eseményt a nemzetközi jog megsértéseként értelmezték, és elutasították a Habsburg békeajánlatot.

1799 márciusában a francia hadsereg hivatalos hadüzenet nélkül Strassbourgnál átlépte a Rajna vonalát, de az osztrák haderő Ostrachnál és Stockachnál legyőzte és visszatérítésre

kényszerítette őket.³¹ 1799. május 10-én a székely határőrezredek a Lambertsheimnél találjuk, június hónap elején pedig Mannheimban. Július 28-án a székely huszárok Höchstnél, augusztus 26-án pedig Weiblingennél értek el katonai sikereket a franciák ellen. Utolsó nagy győzelmüket 1799. szeptember 12-én Loberfeldnél ünnepelhették.³²

A német-olasz hadszíntérre április közepén érkezett meg Suvorov orosz tábornok, aki átvette az orosz-osztrák hadsereg főparancsnokságát. A szövetségesek a következő hónapokban jelentős katonai sikereket értek el Chassanónál, Novinál, Trebiánál, majd elfoglalták Milánó, Mantova és Torinó városokat. 1799-ben tehát a franciák elvesztették az összes területüket, melyeket az I. koalíciós harcokban szereztek meg.

1799. október 22-én Oroszország kivált a franciaellenes koalícióból, az igazi fordulatot azonban az 1799. november 8-9-i (brumaire 18.) államcsíny jelentette, amikortól kezdődően Bonaparte Napoleon, mint első konzul irányította francia részről a katonai hadműveleteket. A kiváló hadvezér meglepetésszerűen 1800. májusában a Szent-Bernát hágónál seregével átkelt az Alpokon, és meglepetésszerűen megjelent Itáliában. Az osztrák hadsereg visszavonult és június 2-án Napoleon harc nélkül vonult be Milánóba. Június 14-én Marengónál legyőzte az osztrák hadsereget.

³¹ Csetri Elek: i.m. 32.

³² Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban. 1732. február 7.*

Az 1800-as esztendőben a székely hadnak a Rajna mentén való táborozása hosszú ideig megakadályozta a francia haderő előrenyomulását a német térségbe. Tevékenységükről a haditudósításban a következőképpen emlékeztek meg: „1800 év elején az ezred különböző helységekből táborozott. Ekkor vonultak Czikó Ferenc és Simon Emánuel századosok nyugalomba. Petrik János százados, kinek nevéhez oly sok dicső tett fűződik, az ausburgi tábori kórházban meghalt.

A csatározások hamar megkezdődtek. A huszárezred, vagy annak részei állandóan nyugtalanították az ellenséget. Nem lehet felemlítés nélkül hagyni a január 19 és 20-iki napokat, melyeknek hőse egy „névtelen” huszár tizedes. Az ezrednek egyik szakasza, melynek parancsnoka egy kiváló ügyes tizedes volt, azon feladattal bízott meg, hogy Lahn környékén portyázzon. A tizedes embereit úgy osztotta el, hogy az ellenség tévedésbe esett és a szakaszt egy igen nagy csapatnak gondolta, azért 19-én 50 lovassal, 2 zászlóalj gyalogsággal és 2 ágyúval meglepetésszerűleg támadásra indult a tizedes ellen. A tizedes nemcsak ügyes, hanem éber és amellet bátor ember is volt. Embereivel óriási lármát ütve, megtámadta szakaszával a nagyszámú ellenséget, néhány embert levágva közülük, hirtelen eltűnt, maga után vonva kiállított őrszemeit. Az ellenség nem vette észre, hogy a tizedes becsapta, azért visszavonult. Másnap újból támadott, de a tizedes ugyanazon módon bánt el velük. Sajnos, ezen derék ember neve feljegyzetlen, „névtelen” maradt.

Május 14-én az ellenség Mannheimnál és Sandhofennél átlépte a Rajnát és megtámadta a felállított huszárelőőröket. A megsebesült báró Hammerslein székely huszárhadnagy nagyon vitézül verte vissza a támadásokat és az ellenségnek tetemes veszteséget okozott.

Június 19-én a huszárok néhány szakasza Kreisheimnál egy 200 főből álló lovas és 600 főből álló gyalog csapatot oly bátran rohamoztak meg, hogy az egész kénytelen volt meghátrálni. Július 4-én két ellenséges oszlop a Frankfurt felé vezető úton nyomult elő és Niddánál megtámadták Szombathelyi őrnagy 2 század székely huszárból és a kurmainzi önkéntesekből álló csapatát, de ezen kis csapat a mintegy 4000 főből álló ellenség támadásait és ismételt rohamait páratlan hősiességgel kivédte. Egyetlen halottja volt a két század huszárnak, mely fájdalommal töltötte el mindnyájunk lelkét, mert igazi vitéz, igazi hős esett el Székely Sándor százados személyében. Következő nap az ellenség Hallersheimnél támadásait többször megismételte. Mindig sikertelenül. A 16 órán át tartó küzdelemben mintegy 1000 embert veszített az ellenség...”³³

„Június 12-én br. Szentkereszty Zsigmond tábornok parancsnoksága alatt álló csapatok megtámadták a franciákat, mely alkalommal a székely huszárok egy fényes rohammal állásaikból kiverték és Ysenburgot megtisztították tőlük...”³⁴

³³ Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban.* 1932. február 11.

³⁴ Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban.* 1932. február 14.

Az I. számú székely határőr gyalogezred zászlóalja – mely főleg gyergyóiakból állott – 1800. július 12-én Zillik őrnagy vezetésével parancsot kapott, hogy Trient felé meneteljen, ahol csatlakozott a Tirolban tartózkodó hadtesthez. 1800. szeptember 10-én a Habsburg hadvezetés Brescia elfoglalásának a megakadályozása, a francia hadseregnek Oglio felé történő előrenyomulásának a megakadályozása érdekében Tirol völgyeiből kiindulva egy hadjáratot tervezett. A székely had átkelt Piavén és Coltalto valamint San Salvador között foglalt állást. 1800. november 8-án a székely határőrezredet Monte Tonalénál találjuk. Az I. székely gyalogezred zászlóalja a castelfrancói ütközetben is részt vett.

1800. végén a francia katonai sikerek a németországi fronton is folytatódtek: Hohenlindennél 1800. december 3-án a Habsburg seregek vereséget szenvedtek. Ebben a küzdelemben részt vett az I. székely gyalog határezred két zászlóalja és a II. székely határőr gyalogezred egy zászlóalja.

A napóleoni hadsereg fölénye Ausztriát a békeajánlat elfogadására kényszerítette, melyet 1801. február 9-én Lunevilleben írtak alá.

1804 decemberében Napoleont császárrá koronázták. A francia uralkodó kezdetben Anglia megszállására törekedett. Ezen terv megakadályozása érdekében az angol diplomácia meggyőzte Ausztriát és Svédországot az ún. III. franciaellenes koalícióban való részvételre. Mikor Bonaparte Napóleon értesült az ellene irányuló csapatmozgásokról, lemondott eredeti tervéről és seregét villámgyorsan Bécs ellen indította. Szinte

húsz nap alatt az Atlanti-óceán partvidékéről Bajorországba ért. Váratlan csapatzmozdulatainak köszönhetően 1805. október 20-án Mack tábornok kénytelen volt kapitulálni a francia császár előtt. A franciák ilyen körülmények között 1805. november 13-án Bécset is elfoglalták. Az osztrákok derékhada fővárosuk eleste után is ütképes maradt, és jelentősen megerősödött az I. Sándor cár vezetése alatt érkezett katonai erőkkel. Ilyen körülmények között került sor az austerlitzi ütközetre 1805. december 2-án, mely az osztrák-orosz haderő katasztrofális vereségét jelentette. A székely haderők 1805. október 17-én érkeztek meg Bécsbe, honnan Strensbergbe meneteltek. A székely ezred haditudósítója a következőképpen mutatta be, mint szemtanú a korabeli katonai eseményeket: „Az ezrednek első összecsapása az ellenséggel 1805. november 5-én Pottenbrunnál történt, meg, melyben úgy a tisztek, mint a legénység régi hírűkhöz méltóknak mutatkoztak. A nagyszámú újonc legénység is úgy harcolt, mint a vitéz, bátor elődök.

Napóleon császár 1805. november 13-án elfoglalta Bécset, birtokába véve a reá nézve fontos Duna-i hidakat. Bécs elfoglalása után tovább üldözte a szövetséges hadakat, melyek Olmütz felé hátráltak.

November 15-én az erős ellenséges gyalog és lovas oszlopokkal szemben Gaunersdorfnál a székely huszár és a két székely gyalogezred teljesített előőrsi szolgálatot, 17-én pedig Erdberg-nél. Ezen napon esett el Schrik felé őrzáratba kiküldött Orbán őrmester. November 18-án az elveszetnek hitt gróf Lázár Lajos főhadnagy mindenkinek meglepődésére bevonult szakaszával

ezredéhez. E kitűnő tiszt ritka merészséggel és óvatossággal keresztül surrant az ellenséges táborokon, anélkül, hogy egy embert is elvesztett volna”.

De térjünk vissza a szövetséges hadakhoz. Ezek Austerlitz irányában vonultak előre és Murat francia tábornok csapatait viasszaszorították. Az osztrák tábornokokra hallgatni nem akaró orosz hadvezetőség nem várta be a Sopron felől közeledő Károly főherceg csapatait azon hitben, hogy Napóleon seregeit bekeríthetik és tönkreteszhetik, azért előnyomultak, természetesen az ausztriai hadakkal egyetemben. A szövetséges hadak tervét Napóleon épp oly világosan látta, mintha maga is ott lett volna a tanácskozáson. Elhatározta, hogy a szövetségesek oldalmenetben levő oszlopait megtámadja és Pratzen felől áttöri. A csata december 2-án reggel kezdődött meg. Davoust francia tábornok megérkezte után – kinek báró Keinmayer előnyomulását és bekerítő mozdulatát kellett megakadályozni és eleinte védelmi állást vennie, – nemsokára megindult a nagy támadás. Napóleon a maga balszárnnyával, melyet Lannes tábornok és középhadával, melyet Bernadotte tábornok vezetett, oly lökéssel rontott a szövetséges hadaknak – mely éppen az oroszokat érte, – hogy a harc vonal áttörtetett és az egyesült hadak szétverettek.

E csatában az oroszok 21000, az osztrákok 6000 embert vesztek. A második székely gyalog határőrezred, mely halálmegvetéssel küzdött azon a ponton, melyre fel volt állítva, halottakban és sebesültekben állományának 2/3 részét vesztesse el. A székely huszárezred azon osztálya, melyet Báró Geringer

ezredes vezetett, az ellenséges lovasság rohamait nagyszerűen állotta. Rakovszky alezredes osztálya, mely Austerlitz és Karzenovitz közti magaslaton volt, nem tudott az ezredhez csatlakozni, mivel az ellenséges oszlopok útját keresztelték, azért azon csapatok visszavonulását fedezte, melyek a magaslatokról Kobelnitz irányában vonultak vissza. Báró Geringer ezredest az austerlitzi csatában egy golyó halántékán találta, és eszméletlenül a földre rogyott. Szabó Máté, Kemenes Miklós és Tóth Ignác huszárok ezredükhöz rohantak, biztonságba helyezték, majd a kötözőhelyre vitték. Az ezred, dacára annak, hogy egész nap harcban állott, aránylag kevés veszteséget szenvedett...

December 3-án az előőrsöknek azon parancsot adták ki, hogy ne tüzeljenek a franciákra, mert 24 órára fegyverszünetet kötöttek. Ferenc király találkozni akart Napóleonnal, hogy a megkötendő béke feltételeiről tárgyaljon. A király kíséretéül br. Veiseg alezredes parancsnoksága alatt 40, Hessen-Homburg és Handl József százados, Nemes Ádám főhadnagy és Kováts Ferenc hadnagy parancsnoksága alatt 60 székely huszárt rendeltek ki.”³⁵

A 1805. évi háborúban a két székely gyalogezred két-két zászlóaljjal a Tellnitz birtoklásáért vívott harcokban értek el jelentős katonai sikereket. Az Austerlitzi csatában a két székely gyalogezrednek külön-külön 1300 katonája vett részt.³⁶

³⁵ Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban. 1932. február 14.*

³⁶ Csetri Elek: i.m. 39.

A franciaellenes IV. koalícióban Poroszország és Oroszország súlyos katonai vereségeket szenvedtek. Ausztriának már nem volt ereje részt venni a katonai hadműveletekben. A franciaellenes háborúra való felkészülést a Habsburg birodalom 1808-ban kezdte meg a hadsereg újjászervezésével.

1809. április 14-én az osztrák hadsereg behatolt Bajorországba. A villámgyorsan támadó Napoleon által vezetett francia hadsereg Abensbergnél, Eckmühlnél és Regensburgnál súlyos vereséget mért az osztrákokra, akik szinte 50.000 katonát vesztek a csatatéren. Május 13-án Bécs polgármestere már kénytelen volt átnyújtani a Habsburg főváros kulcsait. A Habsburgok vereségsorozata ezzel még nem ért véget. Napoleon Wagramnál és Győrnél súlyos vereséget mért az osztrák hadakra. 1809. október 14-én Ausztriának ismét el kellett fogadnia Napoleon békefeltételeit. A székelyeknek ezekben a csatákban szerencséjük volt, mivel ők főleg Lengyelországban tartózkodtak, és nem voltak részesei ennek a csúfos vereségsorozatnak.³⁷

Napoleon oroszországi veresége újabb franciaellenes koalíció létrehozásához járult hozzá, melynek ismét részesei voltak a Habsburgok. A szövetséges katonai erők 1813-ban ismét támadásba lendültek. A székely határőrezredek katonái ez alkalommal is részesei voltak a fontosabb ütközeteknek. Korabeli haditudósítónk az 1813-as évi eseményeket a következőképpen mutatta be: „Huszáraink parancsot kaptak, hogy

³⁷ Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban.* 1932. február 17.

Bukovinán, Galicián keresztül Morvaországba menjenek. Innen Bajorországba kerültek.

Október 31-én hat zászlóalj parancsot kapott Hanau bevételére. Egy század vadász indult legelől a legnagyobb elleneség tűzben, követte Tokán Tamás székely huszáraival. Az aschaffenburgi kapunál a várost keresztül szelő folyón a híd el volt torlaszolva úgy, hogy átmenni nem lehetett. Erre Tokán főhadnagy leugrott lováról, és saját kezűleg kezdte huszáraival a legnagyobb tűzben a gerendákat széthúzni oly sikeresen, hogy a huszárokkal és vadászokkal nemsokára megjelenhetett a város főterén. Itt sok franciát levágtak, egy tábornokot és egy ezredest foglyul ejtettek. Ezzel a támadással egyidejűleg a nürnbergi kapunál Herbay százados vágatott be és megtisztították a várost az ellenségtől...”³⁸

A székely határőrkatonák számára a letragikusabb a Saint Croix melletti ütközet volt, ahol mind a székely gyalogezredek, mind a huszárezred igen nagy emberveszteséget szenvedett. Korabeli haditudósítónk a következőképpen mutatta be a székelység számára e szomorú napot: „1813 december 24-ike nagyon gyászos emlékű nap az ezred történetében. Oly vesztesége az ezrednek egyszerre soha nem volt, mint ezen a napon. Egy tisztje és 41 huszára esett el, azonkívül 1 tisztje és 47 huszára sebesült meg a Saint Croixnál lefolyt csatában. Báró Scheibler ezredesnek a kiküldött hírszerzők jelentették, hogy Colmart egy 4000 főből álló francia lovassereg december 23-án

³⁸ Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban. 1932. február 17.*

megszállotta, ezért Scheibler ezredes Ensisheimban levő főcsapatát elindította Saint Croixba. Itt hozzácsatlakozott Eberle székely huszárszázados a rajnai úton álló különítményével. Br. Schell századost 50 Hessen-Homburg huszárral és 50 kozákkal előreküldte, hogy az ellenségről biztos híreket szerezzen. Schell százados embereit a Colmar előtt álló franciák megtámadták és a túlerő visszanyomta. A lövéseket hallva és a sebesült huszárokat meglátva, Scheibler elhatározta, hogy hozzájuk besztott két század székely huszárral és Elmorsin orosz ezredes kozákjaival az előcsapat segítségére siet. A 2, 6 és 11 számú dragonyos ezredekben álló ellenségnek a huszárok és a kozákok bátran nekimentek és egy erdőig visszaűzték, azután visszavonultak Saint Croix felé, mivel minden oldalról ellenséges csapatok mutatkoztak. Ekkor minden parancs nélkül, hirtelen harci láztól elragadtatva a tartalékban álló másik kozákcsapat, melyet bajor lovasok követtek, a számára sokkal nagyobb ellenségre vetették magukat. Az erre keletkezett kézitusa alatt az előzőleg visszaűzött francia csapatoknak idejük volt, hogy összeszedjék magukat és a támadók hátába kerülve, azokat teljesen bekerítsék. Scheibler ezredes igyekezett az összes csapatot egyesíteni, melyben odaadóan támogatta Reinisch székely huszárezredes. A kozákok nagy része nem hallgatott ezredesük, Elmorsin szavaira, ki mellett csak 50-60 kozák tartott ki, hanem előrefeszített lándzsával, nem tekintve sem barátot, sem ellenséget, irtózatos dühvel áttörtek mindenre és addig űzték az ellenséget, míg nem kellett többé azoktól tartani. Lehetetlen képet festeni azon irtózatos áttörésről, melyet a

mintegy 300 lovas művelt a tízszer nagyobb számú francia lovasságon. A huszárok küzdelme is rettenetes volt. Kardjaik nem fogták a lovasok vértjeit, visszapattant azokról. Ekkor pusztá kézzel rohanták meg a vérteseket és valósággal letép-ték azokat lovaikról...”³⁹

A következő napok sem voltak kellemesebbek a székelyek számára. Karácsony másodnapján a székelyeknek ismét harcolniuk kellett. Haditudósítónk szerint: „December 26-án Sermheimnál felállított székely huszárőrsegeket ellenséges katonák támadták meg. Az őrségek parancsnoka egy igen vitéz tizedes, bátran tartotta magát, míg csíkszépvi születésű Deák József főhadnagy segítségére érkezett. Együttesen megtámadták az ellenséget, kik mindannyian megsebesültek. Míg ez történt, az ellenség belopózott egy Chernay nevű városkába és rajtaütött Tóth Zsigmond és Gyöngyösi József huszárokon, kik lovaikat patkoltatták. Tóth Zsigmondot ötön vették körül, de a kemény legény csúfosan elbánt velük, mert nemcsak megsebesítette mind az ötöt, hanem még kettőt el is fogott közülök. Gyöngyösi József huszár is dicséretesen küzdött. Ő sem maradt adós. A maga porcióját ő is elhozta két ellenséges katona személyében, kiket foglyul ejtett. Azonkívül ráadásképp a Deák főhadnagy szakaszából elveszett két ló helyébe szereztek még két gyönyörű, jól belovagolt paripát is.”⁴⁰

³⁹ Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban. 1932. február 21.*

⁴⁰ Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban. 1932. február 21.*

Az 1814-es esztendő sem volt pihentető a székely határőrkatona számára. A székely gyalogezredek és huszárok ebben az évben is részt vettek a legfontosabb franciaellenes ütközetekben. A huszárezred haditudósítója a következőképpen érzékeltette a székelység szempontjából ennek a háborúsorozatnak a főbb mozzanatait:

Februári események:

„Február 21-én St. Martin és Orilly közt nagyszámú lovasság vonult fel Milhaud francia tábornok vezetése alatt, de támadásuk visszaveretett...

A február 22-iki Pavillonnál lefolyt ütközetben Lungols István huszár Tokán Tamás főhadnagyot – kinek lovát lelőtték és el akarták fogni, – igen bátran megvédelmezte s a fogságba eséstől megmentette. Sárossy András huszár egy bajtársát mentette ki a fogságból, továbbá egy roham alkalmával egy ellenséges parancsnokot saját csapatának arcvonala előtt vágott le, azután oly bátran nyomult az ellenség soraiba, hogy a többiek könnyen verhették vissza a megfélemlített ellenséget. Ezen derék fiúk ezüst vitézségi érmet kaptak jutalmul.

A szövetséges seregek vezéreinek célja Páris elfoglalása volt. Blücher útját Páris felé vette, Schwarzenberg pedig Napoleont Troyes felé követte. Páris elfoglalásának megakadályozására Napoleon Troyesnél 20000 embert hagyva, főerejével Páris felé vonult, hogy Blüchert szándékában megakadályozza. Blüchert 4 csatában meg is verte, majd Schwarzenberget kényszerítette visszavonulásra.

1814. február 23-án gr. Wrede hadtest Troyesen keresztül visszavonult, csak két székely huszárszázad – Handl József őrnagy, Lajos Sámuel és Maurer László századosok parancsnoksága alatt – és Volkmann tábornok dandárja maradt vissza a város megvédelmzésére. Dacára annak, hogy az ellenséges előcsapat parancsnokával Qudinot francia tábornokkal meggyeztek, hogy a várost a szövetséges csapatok február 24-én reggel kiürítik, az ellenség nem tartotta be a megállapodást, és háromszor támadta meg az itt maradt csapatokat, de mindig visszaverettek. A kikötött napon gr. Wrede rendelete folytán a csapatok megkezdték a kiürítést és csak a székely huszárosztály maradt ott Schönemark vezérkari őrnagy parancsnoksága alatt, hogy a várost a kifosztástól megmentsse. A kötött egyezséget a város lakói megszegették, kik az ott maradott huszárokra a házakból és az utcákról lődözni kezdtek. Hogy az ottmaradt gyalogságot és sebesülteket a felizgult lakosságtól megmentsék, az őrnagy elrendelte, hogy az összecsoportosult lakosság közé vágjanak és az utcákat tisztítsák meg. Több felfegyverzett polgár meglepte szotyori bátorszavú Nagy Ferenc hadnagyot és elfogták, de idejében érkezett oda Kovács Ferenc tizedes, hogy összeszabdaljon néhányat a polgárok közül, és kiszabadítsa hadnagyát. Kovács tizedes e tettéért ezüst vitézségi érmet kapott. Ekkor esett el Veres József huszár.”⁴¹

„Troyes kiürítése után a francia lovasság követte a visszavonulókat és Lusignynál újra támadott. Lovasságunk,

⁴¹ Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban. 1932. február 21.*

közte a székely huszárezred is háromszor szállt szembe az ellenséggel és verte vissza azt. Sokan estek el ekkor a huszárok közül, de Frimont lovassági tábornok seregének visszavonulása biztosítva lett...

A legénység közül kiváltképpen kitüntették magukat: László József törzstrombitás, ki Fickweiler ezredest nagyszámú ellenség gyűrűjéből kimentette, lekaszabolva vagy megszalasztva a támadókat, Csedő István tizedes, midőn katonáinkat visszaszorította az ellenség, a leghevesebb tűzben több huszárt összegyűjtött, kikkel az ellenségre veti magát és visszaveri, azonkívül néhány bajtársát, kik foglyul estek, kiszabadította... Erős György huszár egyike volt az elsőeknek, ki midőn az ellenség az előcsapaton túlerővel rajtaütött, az ellenséges lovasság sorába ugratott, a parancsnokot levágta és a megfélemlítettek előnyomulását megakadályozta. Jutalma: ezüst vitézségi érem. Bartos József tizedes, Kölönte Ferenc, Csutak Mihály, Kovács József, Butyka Mózes, László János, Szötsy András, Keresztes Antal, Elekes József és Mátyás Miklós huszárokkal a troyesi visszavonulásnál midőn meghallotta szakaszparancsnokának azon felkiáltását: „mi szívesebben meghalunk mint tisztjeinket elhagyjuk” önkéntes támadásra jelentkezett. A küzdelemben ezen bátor tizedes a megsebesült és az ellenség által körülfogott Czakó huszárt kimentette és a fenti 9 vitézzel 22 ellenséges katonát fogott el... Bíró Gábor huszár maga is sebesült volt, de ez nem akadályozta meg, hogy önfeláldozó módon egy sebesült bajtársának segítségére ne siessen és ki ne szabadítsa az ellenséges fogságból, sőt ezután egy másodikkal is ugyanazt

294

ne tegye. Megérdemelte, hogy ezüst vitézségi érmet tűzzenek a mellére. Burján Péter huszárnak lovát leszúrták, de ő gyalogosan tovább harcolt. Megsebesült. Számba sem vette. Tovább harcolt és midőn újra ledőfött egy ellenséges dzsidást, hirtelen felpattant annak lovára s sebe dacára minden rohamban részt vett. Gergely István huszár kardjával leterítette azon ellenséges parancsnokot, ki csapatával a huszárszázad oldalába akart támadni. Ezen tettevel bajtársait annyira fellelkesítette, hogy a támadó ellenségre rohantak és menekülésre kényszerítették. Balló Ferenc huszárt több ellenséges katona elfogta és fegyvereitől megfosztotta. Ezek közül kettő elvitte. Balló útközben pusztá kézzel nekiugrott az egyik kísérőnek és sikerült annak kardját kirántania, mellyel mind a kettőt leütötte lovaikról. A szerep megcserélődött: ő ejtette foglyul a kísérőket. Négy aranyat kapott jutalmul... Fejér József huszárt egy sereg felfegyverzett paraszt támadta meg, midőn Troyes város kapuján ki akart menni, melyet a parasztok éppen be akartak zárni. Fejérnek egy fontos parancsot kellett átadnia a gyalogságnak, azért nekirontott a fegyvereseknek és keresztülvágta magát azokon. Úgy ezen, mint ama cselekedetéért, hogy később 2 elfogott társát megmentette, 8 arany jutalomban részesült...

Február 27-én Bar sur Aubenál az ellenség lovasságával meg akarta támadni Wittgenstein seregét. Oltalmukra kirendelték a székely huszárokat és a Knesevich dragonyosokat. Mihelyt e két ezred megérkezett, az orosz hadsereg oszlopai rohamra indultak, követve a husároktól és dragonyosoktól. Az ellenség erre 30 ágyút hozott működésbe, de a bátor oro-

szok nemcsak nem engedtek, sőt az ellenséget Aillevilleig visszanyomták. A székely huszárezredtől csak Lőrincz Antal huszár esett el, kit egy ágyúgolyó ölt meg...”⁴²

Márciusi események:

„1814 március 1-én Vandouvresnél az ellenséges lovasság támadását Frimont altábornagy lovassága, közte az egész székely huszárezred nemcsak visszautasította, hanem kényszerítette, hogy Lussignyig visszavonja magát... Keresztes András br. Apor István hadnagy segítségével, ki leölt lova alatt tehetetlenül feküdt s kit a francia gyalogosok puskatussal agyonverni készültek. Keresztes huszár derekasan közéjük vágott. Egy pillanat alatt néhányat lekaszabolt, a többieket pedig megszalasztotta. Jutalma 6 arany volt...”

A március 23-iki courdemangesi ütközet volt az utolsó, melyben a székely huszárok a francia hadjáratban részt vettek. Ezután gyorsmenetben Páris felé tartottak ahová 1814. április 2-án bevonultak. Ezt nemsokára követte a béke megkötése, Napoleon lemondása és Elba szigetére való távozása.”⁴³

Kovács Ferenc, Veres József, Erős György, Kölönte Ferenc, László János, Keresztes Antal, Bíró Gábor, Burján Péter, Gergely Zoltán és Keresztes András gyergyószentmiklósi határőrkatonák voltak. Ők, kiemelkedő katonai teljesítményükért kerültek bele haditudósítónk naplójába. Mellettük azonban a harcokban

⁴² Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban.* 1932. február 25.

⁴³ Bogács Dénes: *Az első székely huszárezred részvétele a török és francia háborúban.* 1932. február 28.

részt vett Gyergyószentmiklós katonaközössége, férfilakosságának nagy része. A haditudósító azonban csak általánosságban érzékeltette és nem személyre lebontva a székelység részvételét a bajor örökösödési, az orosz-osztrák-török, illetve a francia köztársaság és császárság elleni háborúsorozatokban.

Az I. számú gyalog határőrezred, illetve a huszárezred több száz csatában vett részt 1778-tól kezdődően, de az emberáldozatok száma is több mint ezerre tehető. A szinte harminchat évig tartó megerőltető háborúsorozat igencsak megviselte a székely határőrkatonák családi és emberi viszonyait. A férfi hosszú ideig tartó távolléte a mezőgazdasági munkák nehezét az asszonyokra és a nagyobb gyermekekre hárította. Másrészt azonban a katonacsaládok elszegényedési folyamata tovább folytatódott.

A székely katonaközösség a napoleoni háborúk utáni időszakban

Különösen az 1816-os esztendőből kezdődő aszályos időszak keserítette meg mindennapi életüket és járult hozzá további elszegényedésükhöz. Ilyen körülmények között a katonaközösség vezetősége a Tekerőpatakiakkal közösen 15 esztendőre bérbe adta a Czárán örmény családnak a két community havasainak egy részét. A szerződés szövege a következő:

„Mi a Gyergyó Szent Miklósi és a Gyergyó Tekerőpataki Nemes egyesült Communityeknek Birája esküdtjei és előljárói adjuk tudtára mindenkinek akiknek illik mostaniaknak és jövőbelieknek, hogy mivel igen szívünkön vagyunk nemzetünknek,

atyánkfiainak és felebarátainknak csak nem erejiken és tehetségeken felyül való mostani terheltetéseink, hogy egy felől a múlt nagy ínségben Felséges Uralkodónk nagy jóvoltából segedelmünkre adattatott gabona pénzt be kellett fizetnünk, e mellett pedig feles mundir pénz fizetés is háromolván mü reánk, hogy ezen elkerülhetetlen terheket felsegélhessük és szegényebb sorsú atyánkfiainak segedelmekre letehessünk, meghatároztuk magunkban, hogy bizonyos havassainkot, mezeinket bizonyos időre eladgyuk, és azzal nemzetünknek nyomorúságát felsegéljük. Ugyanazért a Putnai úgy nevezett birodalmat úgymint Magas Bükköt, ... Bükköt, Nagy és Kis Szurdokot, Benes havasát, Nagyréz patakát, Putna torkát, vagyis a falut fel az Hollói határig, és a kortsomák, úgy Balás sorkát, három darab sorkokat ki a Zsadányi határig és a Somlyó patakáig ezek mellett, Mezőt, Meleg mezőt és Hágótó alját egészen Vit havasa széléig, és ezeknek minden nyers erdeit a Tatár kútig által adtuk árendára Gyergyó Szent Miklósi örmény kereskedő Czárán Keresztes, és Czárán Jóseff Uraméknak 15 esztendőre, hogy mostan egy summában fizessen 7500 német forintokat, és békeségesen elbírassák azon 15 esztendőig, akkor pedig ismét vissza szálljon Nemes Communitásainkra, mindazonáltal azt is hozzá tettük, hogy mivel a kortsoma el vagyon adva 3 esztendőkre és az erdőkből is vadnak eladva, hogy ha a vásárló felek megerősített contractust mutatnak elő árendátor uramék az időnek viseléséig azokat ne háborgassák, hanem csak az esztendei árendát vegyék az olyanoktól. Mivel pedig ezen közönséges helyek a két Communitások között úgymint Gyergyó

Szent Miklós és Tekerőpatak között közösen használtattak és e mostani esztendei haszonvétel a Tekerőpataki közösségé lett volna, tehát a fenn írt árenda summából ami esztendőre eshetik a Tekerőpataki közösségnek egy esztendő fizetessék ki, és azután a birtok szerint osztassék fel, ugyanabból az árendának ideje kezdődik ezen folytatásban lévő 1819. esztendő április 24. napján, és tart 15 egymásután folyó esztendőket, arra nézve a két Communitások evictiot válalának magokra, hogy az árendátorokat a megírt helyeknek birodalmokban meg nem háborítják és háborítatni nem engedik és alázatosan kérik a katonai fővigyázatot, hogy maga főhatalma szerint minden háborgatók ellen megoltalmazni Uramékat méltóztasson. Melynek állandóságáról adjuk ezen neveink aláírásával akik írni tudunk, mások pedig kereszttel megerősített levelünket. Gyergyó Szent Miklóson és Tekerőpatakon Mártiusnak 2-dik napján 1819. esztendőben.”⁴⁴

A szerződést aláírták mindkét közösség részéről, a gyergyószentmiklósiak és a tekerőpatakiak is. Az aláírásokból képet kapunk Gyergyószentmiklós katonai és provinciális előljáróságáról is, akik a következők: „Gyergyó Szent Miklósi Méltóságos

Bíró Barabás József

Burján Miklós Notár

Kémenes Miklós, Bíró Ferentz, Ferentz Jakab, Benedek József, Cziriák Ignácz, Szász József esküdtek.

Provinciális Bíró Papp János

Székely István esküdt

Ferentz József fő megyebíró

⁴⁴ Gyergyószentmiklós. Örmény plebánia levéltára

A falu öregei és elöljárói

Hapson Mátyás, György Josef, Bajkó Mihály, Kémenes Antal, Bernád Gábor, Kováts Ádám, Csáki János, Darvas Mátyás, Konya János, Kastal Antal, Kari Albert, Selyem Antal, Balás János, Lőrintz Móses, Török Ádám, Ignázt Belenyei, Egervári Nemes Deér Felix Gyergyó Szent Miklósi Possessor. Csakugyan Gyergyó Szent Miklósiak: Hideg Ferentz caporal

Carolus Török caporal, Both Antal

Magyari Ferentz, Leopold János

Fegyveresek: György, Hideg Ádám, Jánosi Antal, Lőrintz Jakab, Gergely Antal.”⁴⁵

A katonaközösség egyes tagjai azonban elégedetlenek voltak a szerződésben pontosított területek bérbeadásával, és főleg pedig a bér értékével. Ezért a területet bérbe vevő örmények ellen tiltakozó utcai megmozdulásokat szerveztek. A zendülés megfékezésére a helyi General Commandó parancsnoka mellett Adolphus Nicolaus császári belső tanácsos, a hadi vasas lovas regiment ezredesének, illetve a Gubernium képviselőjének a közbelépésére is szükség volt. A huszárok elégedetlenségének a megfékezését, illetve a bérleti szerződésnek a primipilusokra való rákényszerítését az alábbiak szerint rögzítették a General Commandó és a Gubernium részéről:

„Igen jeles és kellemetes eő felsége hívségire s az haza szerelmire jeles tselekedetett mutattak mai napon a Gyergyó Szent Miklósi lakosok, a melyet magok soha el nem mulandó

⁴⁵ Gyergyószentmiklós. Örmény plebánia levéltára
300

sürgősségekre és hasznokra tselekedtek most a Primipélus székelek nem olly régen magok önként való jó akarattyukból eő felséginek a Véghelyek őrizésére magokat kötelezván neveket is bé íratván némelly elhihetők és gonosz emberekről ezen tisztességről, czéltől, eő felségéhez tartozó köteleességről, azon kegyelmes Privilegiumnak értelme ellen, a mely által Primipélusi Státusban helyeztettek elhitetván, az Hűség iránt való hitet a katonai állapotban, melyet magok önként annak előtte kívántak, vissza vonták, haszontalan és semmit nem érő s az igazságot semmi képen meg nem haladó biztatásokkal. De mind ezek felett szemtelenül és zenebonát szerző alkalmatlansággal magokat viselték. Úgy annyira, hogy míg fő Tiszt Uram eő Nagysága kegyes intését is félre vetván az én jelenlétemmel is meg nem zabolázhattuk őket.

A Gyergyó Szent Miklósi lakosok pedig meg rontván magok hív kötelelességeket eő felségéhez nemtsak a letett hívség mellett megmaradtak, hanem ezen zenebonát kezdő dolgokban soha meg nem edgyeztek, sőt minek utána a más falusiak elmentek volna, meg fogadánk, hogy háborgat és háborgatni nem enged és alázatosan inti a Katonai Fővigyázatot, hogy maga főhatalma szerint minden háborgatók ellen meg megoltalmazni az örmény Uramékat méltóztasson, melynek állandóságáról adgyuk ezen nevünk aláírásával megerősített levelünket Gyergyó Szent Miklóson és Tekerőpatakon Mártiusnak 2-dik napján 1819. esztendőben

Gyergyószentmiklós, Bíró Barabás Jóseff,

Burján Miklós Nótárius

Bíró Ferentz, Ferentz Jakabb, Benedek Joseff, Cziriák Ignázt,
és Szász Joseff esküdtek.

Provinciális Bíró Pap János
Székely István esküdt
Ferentz Joseff főmegye Bíró
Hopron Mátyás, György Joseff
Bajkó Mihály, Kémenes Antal
Bernád Gábor, Kovács Ádám
Csáki János, Darvas Mátyás
Konya János, Kaszrat Antal
Balás János, Lőrincz Moytes
Török Ádám, Blénesi
Gyergyó városi Nemes Deér Felix Gyergyó Szent Miklósi
Possessor
Pongrátz Ferentz
Gencsi György Pens. Hadnagy Gyergyó Szent Miklósi
Possessor.
Tekerőpataki Tobi Ferntz Bíró
Bernád Ferentz Notarius
Tatár Ambrus, Bernád Moyses, Bernád Ignátz, Jakabb Joseff,
Benedek Ferentz, Bernád Antal, Jósika Jakabb esküdtek.
Bor Antal káplár
Magyari Ferentz
Leopold János
Hideg Ádám
Györfi Imre, Antal, Lőrincz Jakabb, Gergely Antal fegyvere-
sek.”⁴⁶

⁴⁶ Gyergyószentmiklós. *Örmény plebánia levéltára*
302

A szerződés megszövegezői a katonaközösség szegényebb tagjainak a támogatására javasolták a bérbeadásból származó jövedelem felhasználását.

„Ezen kontraktust annyival is inkább helyesnek és megállónak találok, – olvashatjuk a császári tanácsos külön megjegyzésében – hogy a közönségek tagjai és fegyveres nép az elnyomódott szegénységnek felsegélésére kívánta ezen árendai jövedelmet fordítani, és ez által azt a hasznot is hajtani, hogy jövedelmit szaporítsa és azt a hasznot hajtani, hogy a megkészült árenda ellen személyes részrehajlásból ellenkeznek, az figyelemben részesíthetik sőt szegényeké válhatnak, hogy a Provinciális status maga ellenkezéseit nem mutatván, hazafias szeretetét az ellenkezők a közönséges jóhoz, megmutatta, azt is helyesnek részemről ezért edgyezésben, hogy az már ezelőtt adott a contractus hitelesség lett a Nemes Gyergyó Szent Miklós 3 Mártius 1819 Tóbiás Hadnagy méltóságos Possessor”⁴⁷

A szegénység ellenére, ezek a gyalog és lófőkatonák kis-paraszti jellegű gazdaságai önellátóak voltak, s rendezettségük mellett egy viszonylagos életszínvonalat is jeleztek. Példának álljon itt Szentiváni Mihálynak Gyergyóról szóló 1839-es évi tudósítása, melyben a költő a következőképpen mutatta be ezen családok épületeit és konkrét létfeltételeit:

„Egy székely telken épülve van többnyire egy vastag zsupozatú s hófehérre meszelt sövény vagy rakófaoldalú hosszú ház; egy nagy csűr, két végénél pajtákkal, több apró ólak,

⁴⁷ Gyergyószentmiklós Örmény Plebánia levéltára.

néhol ablak a rideg marha számára, de többnyire azok helyett az udvar használtatik, ez okból korláttal elkülönítve a kijáró udvartól. A házak nem az utcára épültek, hanem erős korlátkon belül az udvar közepére, néha egészen eldugva. Belosztályán egy pitvar; ebből jobbra egy nagy ház (szoba), mely a nappali vagy csinos ház szerepét viszi, de ez is nem az utcára néz, hanem egyik ablaka a pajták felé, mert a székeleknek legszebb kinezése a marháira nézni, másik az udvar hátrészt, hogy mindig egész telkét láthassa; a pitvartól balra egy más nagy ház (szoba), mely az asszonyok országa. Az oldalszoba, kamra, pince a vagyonosság jelei. Az ablakok kicsinyek és sötétek; nagyobbára lantornásak...”⁴⁸

A gyalogkatonai közösség a gyergyószentmiklósi székel határőrkatonák legnépesebb csoportját alkotta. Gyergyószentmiklósnak 1837-től 1840-ig terjedő költségvetéséből a gyalogkatonai réteg mindennapi életére is következtethetünk.

A gyalog katonaközösség számára jövedelmet jelentett a malomhasználat bérbeadása. 1838-ban feljegyezték, hogy: „A Nemes közönségünk malmáról esztendőnként bé kell, hogy jöjjön 100 r ft. De még semmit sem fizetett Bíró Antal gyalogkatonai és a benne lakó molnár.”⁴⁹

Az említett regestrumból megtudjuk, hogy a gyalog katonák javítási munkálatokat vállaltak a katonaközösség malma működőképesé tételéért. A jegyzőkönyv szerint: „Máté Antal

⁴⁸ Vándor: *Közlemények Erdélyből. Gyergyó*. In Nemzeti Társalkodó. 1839. II. 142.

⁴⁹ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

és Demeter Alojjsi gyalog katonának is, hogy a Nemes közönségünk malmunk árkan dolgoztanak a midőn a malom a Nemes közönségnek híreire jött azon tett munkáikért kifizettettek 1 frt. 15 kr.”⁵⁰ A különböző munkálatokhoz maguk a gyalogkatonák vitték a nyersanyagot is. Ezeket a katonaközösség kasszájából fizették ki: a következőkben bemutatunk néhány ilyen esetet:

„- A gyalog kapitány úr házánál egy kútgémre való fájért kifizetett 130 fr.

- Kolombán Benedek gyalog katonának, azért hogy a huszár hadnagy úri kvártélyra 10 szál deszkákat adott, ki fizetett 1 frt. 17 kr. (gyalogságét) 13 frt. (huszárságét) 1 frt 30 kr. a többit.

- Sipos Ignácz gyalog katonának 4 szál fokos deszkáért, mely a huszár hadnagy úri kvártélyra vétetett kifizetett 48 frt.

- Hogy Kolombány Miklós gyalog katona az főhadnagy úr kvártélyára 30 szál földnyi való deszkákat adott, az Istálló fedelének megreparálására amelyekért ki fizetett 3 frt.”

A gyalogkatonák gyakran segédkeztek a hídépítéseknel is, ahol szintén ők adták a nyersanyagot. Így: „Angi István gyalog katonának, hogy a Nagy hidra, egy faragot tutajfát adott, azért kifizetett neki 1 frt. 15 kr.”⁵¹ A katonacsoport tagjai a különböző útjavításoknál is részt vettek: „Lukáts István gyalog katona... azért, hogy a maga lovain Maros Nyiribe az út tsiná-

⁵⁰ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

⁵¹ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

lásakor egy néhányszor bé járt, úgy Ditró forspontra is farcspartra járt ezen tett farcs forspontozásaiért kifizettetett 4 frt.”⁵²

Gyergyószentmiklós lakói számára igen nagy veszélyt jelentett a XIX. század első felében is a kóbor kutyák nagy száma. A gyalogkatona közösség kötelességének tartotta ezek lelövését vagy lefogatását a vadászok illetve a cigányok által. Ezzel kapcsolatban a korabeli jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Minthogy a Nemes 1-ső Székely Gyalog Ezred kormányja rendelkezéséből az utzákon kerengő komandorokat, az mint Bírónak az vadászok által meg kellett, hogy lövettesse s mint 10 számokból álló vadászok három versen meg is jelenjenek akik a kerengő komondorokból többet mint 450-net lelőtenek, azokat az arra kirendelt felvigyázók, az cigányok által kihuzatatták és mindenül fizetett 6 kr.-t, amelyek mind együtt tésznek 45 frt-t, míg a vadászokra költ az 6 frt. és 40 kr.-t, amely kis summák tésznek 51 frt. 40 kr.-t.”⁵³ Hasonlóképpen: „A Nemes 1-ső székely gyalog ezred kormányja rendelkezésénél fogva a comandorok meg lövettetésére idősebb Kritsa Péternek puska szerént kifizetett 9 frt.16 kr.”⁵⁴

A gyalog katona közösség tagjainak a különböző szállításokat is kifizette. Így például: „Bodó Félixnek Csíkszeredában való forspontérozásért amidőn Gyalog Kautz Márian fel vezetett Cassa Ládája a Nemes Regimenthez ki vitettek azért

⁵² Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

⁵³ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

⁵⁴ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

közönség a gyalogság részről fizetett 7 frt. 76.”⁵⁵ Hasonlóképpen értékelték Ferencz András szállítását is. A jegyzőkönyv szerint: „Ferentz András gyalog katonának Csík Szent Tamásig való forspontérozásáért kifizetett a Nemes közönség cassájából 5 frt.”⁵⁶ Lukács István gyalogkatonát kétszer fizették ki szállításért 1838-ban. A regesztrum szerint: „Lukáts István gyalog katonának, hogy Ditróba járt forspontra amidőn Thésauráriátus itten járt azon tett forspontérozásáért kifizetett 2 frt.”⁵⁷ A következő pozícióban ugyanezzel a gyalogkatonával kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Ugyan Lukáts István gyalog katonának azért, hogy Kedves Hadnagy úrat conscriptiokor 7-ber (szeptember) hónapjának 23,24,25,26, és 27-dikén maga szekeren és lovain minden nap 2-szer Tekerőpatakra vitte 5 frt.”⁵⁸ Volt olyan eset, amikor a gyalog katona nehéz anyagi gondjait figyelembe vették és kifizették a számára kötelező szállítását. Így: „Kastaly Ádám gyalog katonának a Nemes közönség tekintetből ajánlott 3 frt.-ot az midőn az kitsin fiatskájával 24 óra alatt a Nemes Ezredi kormánynál meg kellett jelenni nem lévén neki módgya benne, hogy forspontot fogadhasson, hanem ezen tekintet által és hitte célját.”⁵⁹ Hasonlóképpen fizették ki Domokos István útjait is, akinek „...kétszer Tekerőpatakra való járásáért kifizetett a gyalogság

⁵⁵ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁵⁶ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁵⁷ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁵⁸ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁵⁹ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

részéről 1 frt. 40 kr.”⁶⁰ A halálesetek bekövetkezésekor történt orvosi kivizsgáláshoz szükséges szállításokat is kifizették a gyalogkatonák közösség részéről. Mivel 1838-ban Gyergyószentmiklósnak nem volt orvosa, a doktort Csíkszeredából szállították helységünkbe. Erről a korabeli jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Barabás István, Ferentz András, Angi Márton, gyalogok és Balás András huszár katonáknak már amidőn a Nemes Méltóságos kapitány urat a Regiment Doctor urat Csíkszeredából bé hozták Huszár Kémenes Ferentz véletlen halálának Investigációja iránt a fenn írt forspontírozóknak két úttal való fáradozásaikért ki adatott 22 frt.”⁶¹

A gyalog katonaközösség különböző mesteremberek munkáit is becsülettel honorálta. A következőkben néhány ilyen esetet mutatunk be: „– Jakab Ferentz Gyalog katonának is öt véka mészért kifizettetett, amely a Gyalog Kantzelláriára meszeltetett fel, a Gyalogságnak részire 1 frt.30kr.

- A kádárnak egy nagy kádért mely a Gyalog kapitány úr kvártélyára kifizettetett és egy kártyáért, mely a Hegyesi komandó házhoz küldetett. A Nemes közönség egyetértés elve (alapján) a Gyalogság részire fel fizettetett 2 frt.

- Damokos István asztalos mester embernek két új székek meg készítéséért a Gyalogság résziről ki fizettetett 5 frt.30 kr.

- Portik Ferentz zimmermányoknak, a Szent Anna fedelei reparációiért ki fizettetett 21 frt.15 kr.

⁶⁰ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

⁶¹ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

- László Antal lakatos mester embernek azért, hogy a Gyalog kantzelláriára egy jó móddal való vas fűtőt tsinált, ezen munkájáért kifizettetett 8 frt.

- Török Eleknek kifizettetett 1 frt. 12 kr azért, hogy a Gyalog főhadnagy úri kvártélyra 4 véka meszet adott 1 frt. 12 kr.

- Balás Fülöph Gyalog katona az főhadnagy úr szállójának kifizetésére adott, még az az egy véka meszet melyért fizetett amint bíró Ferentz Simon Eőkegyelmének 18 kr.

- Waszi Antal lakatos mester embernek azért, hogy a gyalog kantzellária fűtőire egy jó móddal való vas ajtót tsinált, melyért kifizettetett 5 frt.

- Tamás Ferentz sub káplárnak vagyis esküdtnak, azért hogy Hegyesbe feljárt comandó ház reperáltatási és egy új kártyát is magával vitt, kifizettetett a gyalogság részéről 3 frt.

- Tekerőpataki gyalog katona és mester embernek, hogy a Gerétzes alatt lévő ordonántz háznak kéményit – giritit – házfedelit megtsinálta azért kifizettetett 8 frt amelyből fele jön a huszárok részire.

- Ugyan Tekerőpataki gyalog katona ember Aloysinek, azért, hogy Tölgyesben Pereszkári komandó házon lévő hiba és ablakok mind jó móddal megkészítvén és innen oda bé fáradozott kifizetett 7 frt. 48 kr.

- Provintziális kéményseprű Sáfrán Jósefnek, hogy a gyalogság kantzellária kéményeit kiséprette, azért kifizettetett 2 frt. 30 kr.”⁶²

⁶² Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

Hasonló költségei voltak a gyergyószentmiklósi huszárkatonák közösségnek is. A különböző szállításokkal kapcsolatban az 1837–1838-as évi jegyzőkönyvben a következő költségeket jegyezték fel:

„- December hónapjában 1837-dik évben amidőn huszárok a más székely huszár ezred kormányához Sepsiszentgyörgyre jártanak az ide fáradandó effectivus legényeknek szükségekre úgy mint forspontérozásra ki fizetettnek 50 ft.

- Kertsó Ferentz Huszár katonának kifizetődik, azért, hogy Csíkszeredába járt Páll strázsa mester úrral holmi portékákkal 7 ft.

- Megírt Lukáts István polgárnak azért, hogy az Nemes Tekintetes kapitány urat Szentmiklósról Szent Tamásig vitte az maga lovain midőn véletlenül megholt Huszár Kémenes Ferentznek története iránt comisioba itten lévén a fenn tisztelt kapitány úr miképpen vezettetett Burján Ferentz által úgy az huszár Kémenes Ferentz ekkor fizetett 6 ft.

- Barabás István, Ferentz András, Angi Márton, gyalogok és Balás András huszár katonáknak már amidőn a Nemes Méltóságos kapitány urat a Regiment Doctor urat Csíkszeredából bé hozták Huszár Kémenes Ferentz véletlen halálának Investigációja iránt a fenn írt forspontírozóknak két úttal való fáradozásaikért ki adatott 22 ft. 127 kr.”⁶³

A gyalog katonaközösséghez hasonlóan a huszárok is kifizették a mesterembereket, illetve a különböző munkálatokhoz

⁶³ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*
310

adott nyersanyagot. A korabeli jegyzőkönyvben több ilyen jellegű esetet jegyezték fel: „Kolombán Benedek Gyalog katonának, azért hogy a huszár hadnagy úri kvárteljra 10 szál deszkákat adott, ki fizettetett 1 frt. 17 kr. (gyalogságot) 13 frt. (huszárságot) 1 frt 30 kr.

- Sipos Ignatz gyalog katonának 4 szál fokos deszkáért, mely a huszár hadnagy úri kvártélyra vétetett ki fizettetett 48 frt.

- Hogy huszár katona Balás András a főstrázsamester úr Eő Nemes kvártélyára 6 öles két darab fákot vitt amelyekért ki fizettetett néki 2 frt. 24 kr.

- Huszár katona Balás Andrásnak 3 jó szál nagy boronákért, amely a főstrázsa mester úr kvártélyára vétettek meg, kifizetett 2 frt. 30 kr.

- Meindely Escadono kovátsnak a huszár strázsamesteri minden névvel nevezendő reparációi és építményekre tett költségei amelyek kifizettettek 28 frt. 35 kr.”⁶⁴

A huszár közösség segítette a rászorultakat is. A korabeli jegyzőkönyvben karitatív magatartásukról a következőket olvashatjuk: „Huszár Katona néhai Kercsó Márton özvegye tartozik a nemes Közösségünknek esztendőnkénti 8 forintokkal. De ezen szegény özvegy elégtelen annak megfizetésére és elengedettett 8 ft.”⁶⁵

Közigazgatási szempontból a gyergyószentmiklósi katonaközösség élén az ú.n. „militáris bíró” állt, tevékenységében őt

⁶⁴ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

⁶⁵ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

a jegyző (nótárius), nyolc esküdt és négy polgár segítette. Az 1837–1838-as esztendőben a katonaközösség bírója Simon Ferenc volt. Pontos fizetését 1837-ben nem tudjuk, azt azonban igen, hogy az 1837-es esztendőben a közösség által ki nem fizetett költségei 25 forintot tettek ki. Az 1837-40 közötti költségvetési jegyzőkönyvből kiderült, hogy 1838. június 25-én: „Ferentz Simon militáris bírónak a Nemes Elegyes közönség egyetértéséből bírói hivataljáért kifizettetett 25 június a.c. 50 frt.”⁶⁶ A bírónak azonban jelentős hivatali költségei voltak, melyeket szintén a közösség fizetett. Az említett jegyzőkönyvből megtudjuk hogy: „Ferentz Simon Militáris Bíró eőkegyelmének minthogy az egész esztendőnek lefolyásai alatt, igen sok költése lévén, minden raportoknak és egyéb peres ügyeknek folytatásokat az melyekről lehetetlenség mind külön-külön dokumentumokat venni és az által kimutatni. Tehát a Nemes közönségünknek előljárói s biztossai által 80 frt.-ok engedtetek azon költségeire.”⁶⁷ A katonaközösség kifizette a bírónak és a nótáriusnak a különböző perekben való megjelenését, és a széki gyűléseken való részvételének költségeit. Ezzel kapcsolatban az említett jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Török István nótáriusnak Ferentz Simon militáris bíró két esztendőbeli, úgymint 1837 és 1838-dik esztendőben azért, hogy a Nemes elegyes közönségnek sokféle perei lévén ezekre, minden szék gyűlése alkalmatosságokor, elég nagyobb

⁶⁶ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁶⁷ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

ügyelettel viseltetett amelyért kifizettetett 30 frt.”⁶⁸ A közösség még az éjszakába nyúló gyűlések világítási költségeit is kifizette a katonabírónak. „Amidőn a Nemes közönség egybe lévén gyülekezve – olvashatjuk a korabeli jegyzőkönyvben – akkor a militáris bíró Ferentz Simonnak 4 szál gyertyákért kifizettetett 12 frt-ot.”⁶⁹ A közösség külön javadalmazta az esküdteket és a polgárokat. A korabeli jegyzőkönyv a következőképpen tükrözi a fenti kifizetéseket: „A militáris részen lévő 8 esküdtek is hivataljokért a Nemes közönségünknek Cassájából és egyetértésiből kifizettettek 25 junii a.c. 40 frt.

A Militáris részen lévő 4 polgároknak Polgári Hivataljokért 1-ső úttal úgy mint 25 junii a.c. kifizettetett a Nemes közönség Cassájából egyetértésből 20 frt.”⁷⁰

A közösség másik kiemelkedő vezetője a nótárius volt. 1836-ban a nótárius Ferenc József volt, 1837-ben és 1838-ban pedig Török István. A jegyzőkönyv szerint: „Török István nótárius is hivataljáért a Nemes közönség Cassájából 25 juni a.c. kifizetett 60 frt-ot.”⁷¹ Ha összehasonlítjuk a katonabíró 40 forintos évi javadalmazását a nótárius 60 forintos fizetésével, akkor rájöhettünk arra, hogy a jegyzőnek tanult embernek kellett lennie, és jogi ismereteit a közösség pénzzel értékelte. Az ő esetében is figyelembe vették a különböző perekben való megjelenést és a széki gyűléseken való részvételt. A fennebb

⁶⁸ Csikszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁶⁹ Csikszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁷⁰ Csikszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁷¹ Csikszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

idézett jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy a nótárius fizetését és az 1837-1838-as esztendőben a pereken és a széki gyűléseken való részvételét is javadalmazták.⁷² Valószínű, hogy ő töltötte be a provinciális közösség jegyzői hivatalát is, melyért 20 forint értékű javadalmazást kapott.⁷³

Közigazgatási szempontból Gyergyószentmiklós másik közösségét az ú.n. **provincialisták** alkották. Ők a katonaközösségen kívül álló, igen heterogén társadalmi csoportok összességét alkották. Közéjük tartoztak a nemesek, a possessoroktól kezdődően az egytelkes nemesekig, de ide számították a jobbágyokat, zselléreket és a kézművesek azon csoportjait is, akik nem tartoztak sem a katonaközösséghez, sem az örmény közösséghez. Az általunk tanulmányozott 1837-1838-as esztendőben a provincialista közösség bírója Ilyés Antal volt, aki bírói hivataláért 40 forint értékű javadalmazást kapott.⁷⁴ Különböző költségeit neki is kifizették. Így az 1837-1838-as évi jegyzőkönyvben a közösség részéről való támogatással kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Illyés Antal Provintziális Bíró a ratificáció alkalmatosságakor a Provintziális részre kivett, a közönségnek egyenlő akaratából 40 frt.”⁷⁵ A bírónak a különböző pereken való részvételét is figyelembe vették, amit az említett jegyzőkönyvben a következőképpen rögzítettek: „Illyés Antal Provintziális Bírónak az esztendőnek lefolyásai alatt

⁷² Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

⁷³ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

⁷⁴ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

⁷⁵ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

különös újabb költségekre kifizettetett három jurisductiót illető rublikának kimutatása szerint 6 frt.”⁷⁶ A provincialista közösségnek nem voltak esküdtjei, csupán polgárai. Ezek munkájukért 15 forinttal voltak javadalmazva.⁷⁷

A provincialista közösség kiemelkedő tagjai voltak az ún. poszesszorok, akiket a különböző összeírásokban még földesuraknak is neveztek. Közéjük tartozott Egervári Deér Félix, akinek 1820-ban öt jobbágya és egy zsellére volt feljegyezve, ugyanakkor létezett még egy üres zsellértelke is. Nem ismerjük Petrityevichi Horváth Dániel, Taplócai László Ferenc és báró Bálint György lakhelyét, azt azonban tudjuk, hogy ők is jobbágys és zsellértelkekkel rendelkeztek Gyergyószentmiklóson 1820-ban. A szárhegyi Lázár családnak mind a három tagja jobbágytelkekkel bírt a Békény parti településen. Nekik, bár a szárhegyi Lázár kastélyban volt a központjuk, Gyergyószentmiklóson is lakhelyekkel rendelkeztek. A provincialista családok – mint például Lázár Zsigmond és Deér Félix kocsmatartással is foglalkoztak. Nagyrésztük a katonai pályát választotta a vidék közigazgatási-politikai életében betöltött politikai szerepük növelése érdekében. 1820-ban Bálint György volt a provincialista bíró, az esküdtek pedig Angi Antal, Demeter Andor, Santa Mihály, Zöld Pál, Kádár József és Deső Balázs személyében voltak azonosítva.⁷⁸

⁷⁶ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁷⁷ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁷⁸ Magyar Országos Levéltár. Budapest. F. 52. C. Cziráki. 143. Köteg. 1820-as összeírás. A következőkben: Conscriptio 1820.

Ezeknek a földesuraknak voltak alárendelve a jobbágyságok és a zsellérek. Neveiket és területeiket a következőképpen mutatták be az 1820-as esztendőben végzett összeírások alkalmával.⁷⁹

Petryevichi Horváth Dániel jobbágyságai

Jobbágyság neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
György Jakab	11/2	3	1
Üres telek	1	8	2

Szárhegyi Gróf Lázár László jobbágyságai és zsellére

Jobbágyság neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Angi Gáspár	11/2	2	11/2
Zsellér neve			
Angi Antal	4	-	-

Tekerőpataki Gáborffy Pál

Jobbágyság neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Kinde Vasile m-	2	6	1
Kinde Vasile m-	11/2	3	2

⁷⁹ Magyar Országos Levéltár. Budapest. F. 52. C. Czirákiana. 143. Köteg. 1820-as összeírás. A következőkben: Conscriptio 1820.

Egervári Deér Félix

Jobbágy neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Deső János	11/2	31/2	1
Deső Béla	1	11/2	1
Deső András	1	21/2	1
Jakab András	½	21/2	1
Deső Mihály	1	21/2	1

Zsellér neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Deső József	2	-	1
Üres telek	½	3	1

Taploczai László Ferencz

Jobbágy neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Zöld Simon	1	1	½
Zöld Antal	2	2	½
Zöld András	½	2	1
Zöld Ferecz özvegye	½	1 ^{1/2}	1
Zöld Joachin	1	1	-

Római Katolikus Egyház

Jobbágy neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Zachariás Ignác	1	5	½
Áts István	1	3	1 ^{1/2}

Zsellérek neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Erszény János	1		
Deső József	1		
Papp János	1		
Erszény Ignác	1		

Szárhegyi Gróf Lázár Lajos

Jobbágysok neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Üres telek	1	7 ^{1/2}	2

Szárhegyi Gróf Lázár József

Jobbágys neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Kádár István	2 ^{1/2}	3 ^{1/2}	1
Bálint György	2 ^{1/2}	2	1 ^{1/2}
Kádár József	2 ^{1/2}	5	1 ^{1/2}
Angi Tamás	2	5	1 ^{1/2}
Iszlai József özvegye	1	4	1
Üres telek	1	4	-

Báró Bálintffy György

Jobbágys neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Sánta Vincze	11/2	4	1/2
Demeter Tódor	4	6	3
Sánta Mihály	1 ^{1/2}	3 ^{1/2}	1

Zsellér neve	Belsőség bécsi méterben	Termőföld hold nagyságban	Kaszáló hold nagyságban
Róka Márton	1 ^{1/2}	-	-

A Cziráky féle összeírásban a fennebb felsorolt jobbágysoknak és zselléreknek a földesúrral szembeni kötelezettségeit

nyomon követhetjük. Mindezekről a szolgáltatásaikról a gergyószentmihályi jobbágyok 1820-ban a így számoltak be: „A szokásban lévő robotolás szolgálat tétetik ekképpen, szászhegyi gróf Lázár Janibá sucesorjain lévő colonusok, akiknek négy igavonó marhájak vagyon, azok egy héten egy napot, vagy pedig a helyit gyalog szerben tenyérrel két napot tartoznak szolgálni; a marhátlán colonusok pedig hasonlóképpen. Minden héten tenyérrel két napot tartoznak tenni. Ezenkívül a marhás emberek egy hosszú és egy rövid utat minden esztendőben tenni tartoznak, hosszú úton 8, rövid úton 4 napok alatt megjárható út érttetetik. Ezeket pedig két igavonó barmokkal szekérrel vagy szánnal kellett véghez vinni. Emellett minden gazda esztendőik által 3 font kendert és annyi mennyiségű gyapottat megfonatni (köteles) ... adnak ezek felett taxába egy véka zabot, egy szurkot és 10 tojást, tavasszal két singnyi cérnába fűzött száraz süveg gombát, egy hárs kötelet vagy annak megváltásában egy polturát, egy kupa mogyorót, amikor terem, amikor nem terem, akkor ahelyett annyi köménymagot.”⁸⁰

Ha ezeket a kötelezettségeket rendszerezzük, akkor a következő képet kapjuk:

Robot vagy munkajáradék

- hetente egy nap marhával vagy két nap tenyérrel
- évente egy 8 napos hosszú út és 4 napos rövid út szekérrel vagy szánnal

⁸⁰ Magyar Országos Levéltár. Budapest. F. 52. C. Czirákiana. 143. Köteg. 1820-as összeírás. A következőkben: Conscriptoi 1820.

Dézsma vagy terményjáradék

- 3 font kender és 3 font gyapjú megfonva
- egy véka zab, egy szurok, tíz tojás, süveg gomba
- egy hárs kötél, egy kupa mogyoró vagy köménymag

Cenzus vagy pénzjáradék

- Egy poltura hárs kötél hiánya esetében (poltura: korabeli pénznem volt)

A katonai és a provincialista közösség legtöbbször együttműködött, amikor Gyergyószentmiklós termőföldjeiről, havasairól, kaszálóiról és legelőiről kellett döntéseket hozni. A különböző határozatokban „mixta communitas” vagyis a vegyes közösség néven voltak ismertek. Ők a település őslakóinak számítottak, így a fő területek tulajdonosának tekintették őket a jobbágyság és a zsellérek kivételével. Velük szemben a település harmadik közösségének az örmény compagniának nem volt joga a területvásárláshoz Gyergyószentmiklóson. Ennek ellenére zálogba adás révén és az adás-vétel más rejtett formáival jelentős területeket vásároltak meg a település központjában. A termőföldeket és a havasokat azonban legtöbbször bérelték, jelentős jövedelmet biztosítva így a székely közösség számára.

1838-ban Márton Gergely örmény kereskedő a Nyerges erdejét és Kecse-vesztét évi 250 forintért bérelte.⁸¹ Ugyanazon

⁷⁴ Budapest. Magyar Országos Levéltár F. Cziráký féle összeírás 1820

⁸¹ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára*. 1838.

esztendő május 20-án árverés útján a következő havasokat adták bérbe a katona és a provincialista közösség részéről az örményeknek: Fügés-havasát 320 forintért, Nagy Czohárd-ot 255 forintért, Kupás-Cohárdot 200 forintért, Telekes alját 215 forintért, Muntsizel-havasát 150 forintért, Békás széket 273 forintért.”⁸² Bérbe adták a kocsmákat és a dogányokat is. Gyergyószentmiklós kocsmájának bérbeadásából származó bevétele 20 forint, a tölgyesi kocsmá bérbeadásának bevétele pedig 303,20 forint volt.”⁸³

A közösség a mészároskodásra és a hús értékesítésére szolgáló ú.n. dogányok bérbeadásáért kapta a legkevesebbet: a két dogányért összesen 10 forintot.⁸⁴ A gyalog strázsamesteri quártély, illetve a huszár strázsamesteri quártély bérléséért a két katonaközösség 20-20 forintot fizetett.⁸⁵

A mixta communitásnak igen nagy jövedelmet jelentett a különböző vásárvámok bérbeadása. Így 1837. december 8-án árverés útján a többet ígérőnek 357 forintért adták át a grintzi vásár vámját. A belső grintzi vásár vámjáért 400 forintot kaptak.⁸⁶ A vegyes közösség 9 százalékos kamatra különböző kölcsönöket is adott. A korabeli jegyzőkönyv szerint: „A nemes közönségünknek vannak künn lévő pénzei, Obitor alatt amelyekre 9 procentót fizetnek (összesen) 333 ft.”⁸⁷

⁸² Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

⁸³ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

⁸⁴ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

⁸⁵ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

⁸⁶ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

⁸⁷ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

A vegyes közösség kötelessége volt az egyház anyagi támogatása. 1837-1838-as évi jegyzőkönyvben a következő költségeket jegyezték fel a fő megyebíró, illetve a gyergyószentmiklósi plébános és káplán költségeinek a fedezésére: „Márton Joseff fő megye bírónak az megye jószágaira és templomra, úgy a kántori, s harangozói házakra s kertekre és mind a szükséges repartitióra a Nemes közönség kifizetett egyenlő akaratból az ide mellékelt justándiának tartalma szerint 99 frt-ot.”⁸⁸

„Márton József Fő megye bírónak, hogy a Tekintetes Tisztelendő Deák Ignázt plébános úr csűrín és a disznó csűrnek is fedeleit és pótlásait megreparálván azért kifizettetett 8 frt. 30 kr.”⁸⁹

„A tisztelendő Deák Ignázt Plébános úrnak 1837-re és 1838-ra ostyára és misemondó borra kifizettetett 20 frt.

Minthogy a sekrestyének fedele el lévén csúsztatva azt újra kellett fedetni, főtisztelendő Deák Ignázt Plébános úr vett arra szükségre 1000 jó dránitzát az melyért a főtisztelendő úrnak fizetett amiért Bíró Ferentz Simon eőkegyelme 12 frt. 24 kr.-t.

Márton József főmegye bírónak, hogy a káplányi házat kifejéřítette és a beromlott ablakokat berakattatta stb., azokért kifizettetett 7 frt.”⁹⁰

Más esetekben a bíró és a jegyző kért kölcsön pénzt az egyháztól, melyet legtöbbször részletekben fizettek vissza. Az általunk oly sokszor idézett jegyzőkönyv szerint: „Megint az

⁸⁸ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁸⁹ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

⁹⁰ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. *Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.*

1837-be amiért bíró és notarius költsönöztek vala az templom cassájából 250 frt-kot, az melyből Deák Ignázt plébános úr előtt vissza fizettettek 50 frt.-ot.”⁹¹

A gyergyószentmiklósi vegyes közösség más templomok javítására is váltakozó értékű segítséget adott. Ezek közül ez említett jegyzőkönyvben a következő ilyen jellegű támogatások vannak felsorolva:

„A háromszéki elromlott templomnak felsegítésére 230 frt.”⁹² Mivel a fenti segélynyújtás két külön pozícióban szerepel, a helység pontos megnevezése nélkül 1837-ben, illetve 1838-ban a gyergyószentmiklósi közösség valószínűleg kétszer segítette az említett háromszékieket. Más esetekben pontos felajánlások történtek a templomok felépítésére és rendbetételére. Az említett jegyzőkönyvből két ilyen esetet mutatnánk be: „A Kohéri templomnak felépítésire ajáltatott 1 frt. 40 kr.

A Kisbaconi templomnak számára ajáltatott megint 1 frt. 40 kr.”⁹³

Igen gyakoriak voltak a belső erdélyi egyházak, közösségek folyamodványai Gyergyószentmiklós közösségéhez, egyházmegyéjéhez, vagy éppen papjaihoz, templomaik kijavításához szükséges faanyag biztosítására. Ilyen volt a tordaiaknak 1801. november 23-án megfogalmazott kérése Bors Márton plébános által, melyben faanyag tekintetében kértek segítséget a tordai katolikus templom rendbetételére: „Másodszor is bátorko-

⁹¹ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

⁹² Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

⁹³ Csíkszereda Állami Levéltár. F.1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 1838.

dunk szíves törekedésinkel megjeleneni szinte végső pusztulásra hanyatló szegény templomunknak segedelméért a Fő Tisztelendő Úr, és vitézlő Megye előtt. Elfogyatkozott már nyomorult szívünk is a nagy keserűség miatt, midőn látjuk városunknak legnevezetesebb és az emberek emlékezetét meg haladó régi épületét az catholicum Templomot több seculumektől fogva senyvedni, és védő pusztulásra hanyatlani.

Nyújtotta és nyújtja ő veszedelmes pusztulásában a koronás fejedelmekhez az hatalmas és tehetős Méltóságokhoz keserves könnyhullatások között erőtelen kezeit emez elkeseredett Profitával, kettőztetvén, figyelmezzetek, és lássátok, ha vagyon e fájdalom mint az én fájdalmam? Igaz ugyan nem is csalattatunk meg reménységünkben, most már két esztendőknél folyása alatt egy szép festetlen ugyan, de nagy oltárt állíttatunk, melyen már másfél esztendőnél fogva naponként bemutatattik, a mindenható Istennek a vérnélkül való drága áldozat a makula nélkül való ártatlan Bárány a jó tévőinknek is hasznokra, e felett szentebb része, s /: mely le hullással alattomban fenyeget vala :/ végső pusztulására hanyatló szegény templomunknak ujj fedél alá vétetett. De oh fel kiálthatunk emez öt árpa kenyérrel a pusztában öt ezer embereket megelégitő édes kedves tanítványával: de ezek mik ennyi között? Mi tekintet a Sanetariumnak kevés fedelecskéje annyi pusztulás között midőn a roppant templomnak ékes régi kőfalai több századoknak el folyása alatt minden fedél nélkül pusztán állván a levegő égnek mostohaságától már lassan lassan sorvadni kezdenek? Porban ülhetünk kedves elhagyatott templominknak a

régiségtől sarkolattyaiból ki fordult ajtai előtt emez városának pusztulásán kesergő Prófétával és vér cseppekit könyvező szemekkel tekintünk az egekre, ha vigasztaló segítségünk jőne szomorúan sóhajtozó könyörgésünkre.

Azért is kettőztetve ujjittyuk alázatos könyörgésünket a Fő Tisztelendő V Esperesi, és Nemes Vitézlő Megye előtt, méltóztassanak azon helységek mellyek épülethez való fával szegénységünket felsegíthetik azon szegény templom épületéhez való apróbb fákon kívül bár 80 szál 8 ölös gerendákkal szegény templomunkon könyörölni, más helyek pedig azoknak levágásában, egyben gyűjtésiben és vízre való helyezettetésében Istenért jótévőinkkel fáradozni vagy bár költségünket akármi kevéssel is a tehetség szerint pótolni. A Felséges Isten, a ki a maga Szent háza körül való buzgolkodókat soha jutalom nélkül nem hadgya, dupplázni koronázni fogja a szegény templomokkal tett könyörületességet. Mi is ha bizonyos választ veszünk az jövő tavasz kezdetivel a jó téteménynek elfogadására és meg hálálására bizonyos embereinket elküldeni fogjuk a kik ottan ahhoz értő legényeket kész pénzel fogadgyanak, hogy a szegény templomunk számára Istenért adott épülethez való gerendákat, léczeket vagy deszkákat, mint kitelik a Nagy Lak és Aranyos s Székely Kocsárd között lévő Maros partyához leszállíttassák, az alatt is kegyességekben, atyafiságokban, barátságokban ajánlottak örökös tisztelettel vagyunk...”⁹⁴

⁹⁴ A gyergyószentmiklósi örmény plébánia levéltára.

A levél tartalmából kiderül, hogy a gyergyószentmiklósiak egyszer már segítették a tordai római katolikus egyházközséget. Talán ezzel is magyarázható, hogy 1801 novemberében a javításhoz szükséges pontos gerendaméreteket megadták, és kérték ennek a faanyagnak tutajjal való leszállítását Székelykocsárdig.⁹⁵

Mind a katonaközösség tagjai, mind pedig a provincialisták foglalkozás szerint inkább földművelők és állattenyésztők voltak. Családi gazdaságaik tartozékait alkotó szántó és kaszáló területek nem tartoztak a legtermékenyebbek közé. A gyergyószentmiklósiak az 1785-1786-os évi összeírásban szántóik minőségéről, az agrárstruktúra szerkezetéről, illetve a termesztett növényekről a következőképpen vallottak: „Ezen mű helységünknek két forduló határja vagyon, mindenik forduló egy része térhelyen, más része oldalakon fekszik, a térhelyen ha jól megtrágyázzák, s minthogy az itt való föld azt meg kívánja és háromszor jól meg szántják, jól meg termi a rosot és árpát, néha esztendőkbén a búzát is, a hegyeken és oldalakon pedig minthogy oda trágyázni nem lehet, zabot, tavasz-zabot mikor az üdő néki jár, alkalmasint terem, kivált ha jól nyugtattyák a földet trágyázás helyett. Közönségesen pedig szoktunk szántani négy vonó marhával, az őszi vetésnek és árpának háromszor, a zabnak pedig kétszer kell szántanunk.”⁹⁶

⁹⁵ U.o.

⁹⁶ Magyar Országos Levéltár Budapest. Az 1785-1786-os évi összeírás.

Több, mint egy emberöltő múlva, 1820-ban a Cziráky féle összeírás alkalmával a gyergyószentmiklósiak így mutatták be helységük határát: „A határ vagy on osztva két fordulóra, mindez két részre a szántással használni szokott határnak sima térhelyen fekszik, egy harmad része pedig hegyes, völgyes és oldalas helyeken esik, a mely a térben levő helynél alább való termékenységgű, s bajosabb(an) művelhető, mint hogy trágyával is érni bajoson lehet a távulság és a hegyek meredeksége miatt, a földek mindenütt négy igavonó barmokkal szánthatók, terem rosot, árpát, zabot, krumplit, ritkán búzát, trágya nélkül pedig tsak zabot és egyebet nem terem, negyed rendbéli trágyázás haszna közönségesen vetve szokott tartani 14 esztendeig oly képpen, hogy minden második esztendőben nyomásba fordulván a szántó föld, 7 esztendők alatt lehet egy rendbéli trágya után aratni. Egy köböllel vetettek után közép szerű képen véve szokott teremni 8 kalongya, ez gyakrabban oly képen ereszt, hogy egy kalongya ros másfél vékát ad jó termés idejin, amely itt ritkán történik néha, ereszt egy kalongya két vékát is, így az árpa és zab is, a búza ennyire nem mégyen egyszer is, mire nézve nem igen szokták vetni ezen helységben a búzát, kiváltképen a közlakosok. Egy szóval ezen falu határának mint egy harmad része, a mely t.i. a faluhoz közelebb esik jó mivelés után jó termékenységgű helynek vétethetik, a távulabb való, de tsak ugyan térhelyen eső mintegy második része, a határnak fele részibem középszerű, fele résziben pedig közép szerűnél valamivel alább való. A harmadik része a

határnak ami hegyes, völgyes és oldalas helyen esik, a soványok rendiben jöhet.”⁹⁷

Nem nehéz felismernünk azt a tényt, hogy harmincöt év alatt a mezőgazdasági termelés színvonala nem nagyon növekedett. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy helységünk férfi lakosai 1778-tól 1814-ig Európa különböző hadszínterein harcoltak, tehát otthonuktól távol voltak, megmagyarázhatjuk a mezőgazdasági termelés alacsony szintjét, önellátó jellegét.

Sajnos a későbbi időszakban sem érzékelhetjük a mezőgazdasági termelés előrehaladását. Szentiváni Mihály 1839-ben Gyergyóról írt közleményében a növénytermesztés színvonalát a következőképpen mutatta be: „De milyen kies Gyergyó nézni, oly kietlen teremni. Termékei közt a rozs említhetőbb. Ez, mint a gyergyóiak mondják, művelés után jól terem. E nagy igazság, mindazáltal bő termésű éveiket hazánk némely résziben krónikában írják mint szűk időt. Búzájuk is terem: de gazdaságosabbnak tartják pénzen venni, Kézdivásárhelyről, s helyette rozsot termesztetni, azért többnyire azok vetik, kik saját zsirjokban szeretik főni. Aratásuk Margit-nap körül esik, nem sokkal később, mint Udvarhely széken s a hasonló éghajlatú vidékeken, tán valamivel hamarabb is, mint a Mezőségben. Törökbúza nem termesztetik, szőlőről szó sem lehet. Gyümölcs és virágkerteik igen oly arányban állanak az egészhez, mint másutt az üvegházak, veteményök sem igen bő. Ezen cikkekkel Maros és Udvarhely székek látják el, de szűköskén,

⁹⁷ Magyar Országos Levéltár Budapest. 1820-as évi Cziráky féle összeírás.
328

bár nagyon kelendők, sőt nyereségesek. Ennek okául a havasi köves, hegyes utat vetik...”⁹⁸

Gyergyószentmiklós természeti adottságai inkább az állattenyésztésnek kedveztek. Ezzel kapcsolatban az 1785-ös összeírásban a következőket olvashatjuk: „Kaszáló helyeink nagyobb részin vagynak hegyeken, völgyeken, a hol is a fű nem szokott ugyan nagy és vastag lenni, de ami terem marha legeltetésire jó, s a határnak fordulója szerint mindenik második esztendőben kaszáltatik. Vagynak vizek mejjékin, s más helyeken is olyan kaszálók, s tanorok, melyek nyomás idein kerttel tartatnak, s mikor az üdő neki szolgál, esztendőben kétszer is kaszálhatni, az ilyen helyen egy hold földön meg terem három szekér széna, mely meg teszen 18 mását itt. A hegyeken lévő kaszálókon pedig kevesebbet.”⁹⁹

1820-ban már csak érintőlegesen említik a gyergyószentmiklósiak kaszáló és legelő helyüket. Mint vallják: „Marha legeltető helyeink minden némű marháinknak elegendő vagyon, annak is inkább hogy ezen helységnek bé Molduva felé vagynak erdei, s havasai is.”¹⁰⁰

Az állatállomány fenntartása a víz és a só létét is feltételezte Gyergyószentmiklóson. Mint írták 1785-ben: „Itató helyeink és jó havasi vizeink mindenütt bővön elég vagyon, a falunkon, s határunkon keresztül folyván a Bélkény vize igen jó italu

⁹⁸ Szentiváni Mihály: *Közlemények Erdélyről. Gyergyó*. In *Az utazás divatja*. Bukarest, 1973. 127-128.

⁹⁹ Magyar Országos Levéltár Budapest. *Az 1785-1786-os évi összeírás*.

¹⁰⁰ Magyar Országos Levéltár Budapest. *Az 1785-1786-os évi összeírás*.

víz...”¹⁰¹ A sót azonban Parajdról szerezték be. Mint vallották: „Parajdon lévén só bánya, a mely ide a havason által négy mér-föld, onnan az itt való piatzra a kinek tetszik, s módgya vagyon benne sót hozhat nyereségre itten...”¹⁰² 1820-ban a gyergyószentmiklósiak az állattartás tekintetében oly fontos só hiányáról a következőképpen vélekedtek: „...marháink nevezetesebben, egészségeink veszedelmére kezdtünk hanyatlani: mert az bizonyos, hogy már többire itten köztünk mind sótalán kezdték a kenyeret sütni, valamint, hogy a piatzokra sütni szokott kenyerek is mind só nélkül készítettnek – a mi ha sokáig így tart – lehetetlen lészen, hogy valami egészségtelen magát ki ne üsse...”¹⁰³

A szarvasmarha tartáshoz szükséges szénakészítéssel kapcsolatban 1785-ben a gyergyószentmiklósiak a tudunkra adják, hogy itt a rövid nyár és a nagy hideg miatt a szarvasmarhák nagyobb mennyiségű szénát fogyasztanak. „Az itt való hely, minthogy ezen Gyergyai circulus nagy hegyekkel, s havasokkal vagyon környül vétetve, annyira hideg, hogy itt a tél többet tart mint az egész nyár, s többire köddel teljes, s mián marháinknak télből való ki tartására itt több széna kell mint más melegebb helyeken, s ugyan azon hideg okozza szántó földeinknek is olyan soványságát, hogy ha azokat gyakran és

¹⁰¹ Magyar Országos Levéltár Budapest. Az 1785-1786-os évi összeírás.

¹⁰² Magyar Országos Levéltár Budapest. Az 1785-1786-os évi összeírás.

¹⁰³ Magyar Országos Levéltár Budapest. 1820-as évi Cziráky féle összeírás.

jó vastagon nem trágyázzuk, kivált ősz gabonának termésére nem alkalmasok...”¹⁰⁴

Gyergyószentmiklós hatalmas erdős havasai lehetőséget biztosítottak mind a fakitermelésre, mind pedig a Maros vagy Beszterce folyókon való tutajozásra. „Mind épületre, mind pedig tűzre való lágy fánk bővön elég vagyon, – olvashatjuk az 1785-ös évi összeírásban – a kemény fa szűkebb, s minthogy hegyeken, völgyeken vagynak erdeink, melyek mind szabadok, az uttya nem éppen könnyű, de ugyancsak napjában egyszer téli üdőkben is akármilyen szükségre való fát lehet hozni.”¹⁰⁵ Az összeírók szerint 1785-ben Gyergyószentmiklóson a Maroson való tutajozás nem volt a legnépszerűbb. Vallomásuk szerint: „Minthogy a Maros folyó vize tőlünk távolabb esik, mint a több faluktól, azért mű nem igen tutajozhatunk, úgy mint a több falubéliek, hanem a kinek ahhoz kívántató ereje vagyon, ugyantsak tutajozhat.”¹⁰⁶ Az 1820-as évi összeírásból már kiderül, hogy Gyergyószentmiklós szegényebb lakossága béresként (tutajosként) űzte a vízen való úsztatás mesterségét. „Közéllévő hajókázható folyó vizek – vallották a gyergyószentmiklósiak 1820-ban – a Maros folyó vize egy órányi távolságra esik falunktól, s azon tehetősebbek tutalyakat készítvén, a szegényebb sorsúak pedig, a tutalyak le szállítására magokat alkalmaztatván, az ez által nyerni szokott jutalomból szokták

¹⁰⁴ Magyar Országos Levéltár Budapest. Az 1785-1786-os évi összeírás.

¹⁰⁵ Magyar Országos Levéltár Budapest. Az 1785-1786-os évi összeírás.

¹⁰⁶ Magyar Országos Levéltár Budapest. Az 1785-1786-os évi összeírás.

magokat némelyek segéltetni.”¹⁰⁷ A gyergyószentmiklósiak ugyancsak 1820-ban emlékeztek meg a Beszterce folyón való tutajozásról. Mint vallják: „...Ezen feljül vagyon ezen falu községének olyan havasos helyein lévő erdeje, mind a Tölgyes körül, a Beszterce vize meljékén levő és a Molduvában való tutajoszhatásra alkalmas erdő...”¹⁰⁸

A mészégetés viszonylag csekély jövedelmezési lehetőséget biztosított, ennek ellenére 1785-ben a következőképpen emlékeztek meg erről a mesterségről: „Mészke a mű határunkon vagyon, s minthogy a fa is bővön van, a kinek tetszik meszet is égethet, úgy szenet is, de mind ezeknek itt tsekély ára vagyon, mert máshova nints hova vinni.”¹⁰⁹ A gyergyószentmiklósiak 1820-ban sem lelkesedtek a mész, vagy szénégetés hasznáért. Mint vallották: „A kinek tetszik mind meszet, mind pedig szenet égethet, hanem tsakugyan az effélével az ide való lakosok nem igen szoktak kereskedni.”¹¹⁰

Az 1785-ös évi összeírásban említés történt a borkereskedelemről. A gyergyószentmiklósiak szerint: „többnyire Nemes Küküllő Vármegyéből amely ide esik 9 mérföld(re), hozzák ide a bort.”¹¹¹ Az 1820-as esztendőben a gyergyószentmiklósi jobbágok és zsellérek arról vallottak, hogy: „...szabatságában vagyon az ide való Colonusoknak is, a külső földről bort ide

¹⁰⁷ Magyar Országos Levéltár Budapest. 1820-as évi Cziráky féle összeírás.

¹⁰⁸ Magyar Országos Levéltár Budapest. 1820-as évi Cziráky féle összeírás.

¹⁰⁹ Magyar Országos Levéltár Budapest. Az 1785-1786-os évi összeírás.

¹¹⁰ Magyar Országos Levéltár Budapest. 1820-as évi Cziráky féle összeírás.

¹¹¹ Magyar Országos Levéltár Budapest. Az 1785-1786-os évi összeírás.

bé hozni, s azt itt vagy el adni, vagy ki is kortsomálni, mint-hogy itten a kortsomálás, mészároskodás, halászat és vadászat a közlakosoknak is egyátalyában szabados.”¹¹²

Az 1785-ös esztendőben még a kordovánkészítés jelentős műveléséről emlékeztek meg a gyergyószentmiklósiak. „Itt egyéb fabrika az egy fennebb nevezett kordovány készítésén kívül nem találtatik, ahhoz pedig a mester embereknek fa, hamu, mész, s egyéb kívántatván, mind azokból pénzt szerezhethet a ki szorgalmatos.”¹¹³ 1820-ban azonban a „hasznos fábrikák” szomszédságáról vallva a gyergyószentmiklósiak már úgy vallottak, hogy: „...nintsen olyan amely nekünk, valami nevezetes hasznat okozhatna.”¹¹⁴

Gyergyószentmiklós azonban heti piacairól és országos vásáraitól volt híres. „A mű vásáros helyünk, vagyis piatzunk itt helyben vagyon Szent Miklóson, - olvashatjuk az 1785-ös évi összeírásban - akinek ha valami eladója vagy vevője vagyon itt el adhattya, s meg veheti.”¹¹⁵ Az 1820-as évi összeírásban is kiemelik a gyergyószentmiklósi piac és vásártartás fontosságát, azonban az országos vásárok száma háromra emelkedett: „vagynak ezen faluban mint összességgel küsekkel, nagyobb-jával összevéve 15 kereskedő boltok minthogy itten egy esztendő folyása alatt 3 sokadalom, s minden héten szombat

¹¹² Magyar Országos Levéltár Budapest. 1820-as évi Cziráky féle összeírás.

¹¹³ Magyar Országos Levéltár Budapest. Az 1785-1786-os évi összeírás.

¹¹⁴ Magyar Országos Levéltár Budapest. 1820-as évi Cziráky féle összeírás.

¹¹⁵ Magyar Országos Levéltár Budapest. Az 1785-1786-os évi összeírás.

napon heti vásár szokott esni¹¹⁶ – olvashatjuk a Cziráky féle összeírásban. Ugyanebből az összeírásból képet alkothatunk a piacon és a vásáron termékeit értékesítő kézműves rétegről is, mely az összeírók szerint a következőképpen mutatott:

„Kenyér sütők (a piac számára)	25 személy
Zsemle sütők	2 személy
Mészárosok	40 személy
Korcsmárosok (nagyobb rendűek)	10 személy
Csizmadiák	30 személy
Suszterek	3 személy
Szabó mesterek	10 személy
Kovács mesterek	12 személy
Lakatosok	2 személy
Asztalosok	10 személy
Ácsok	2 személy
Kerekések	2 személy
Kőműves mesterek	33 személy
Kádár mesterek	6 személy
Molnárok	20 személy
Úvegesek	4 személy
Fűsűsök	1 személy
Kéményseprők	1 személy
Serfőzők	1 személy
Szígyártók	2 személy
Talpérdő tímárok	2 személy

¹¹⁶ Magyar Országos Levéltár Budapest. 1820-as évi Cziráky féle összeírás.
334

Chirurgosok	4 személy
Borbély műhelyek	2 személy
Kordován csináló tímár házak	6 ház, de egy házban tízen, s többen is dolgozni szoktak.

A határőrezredek felállítása újraélesztette a székelység és az örmények közötti ellentéteket. Az örmények elleni megszorító intézkedéseket ugyanis titokban támogatták a General Comando vezetői. A székely közösség részéről a következő örményellenes intézkedéseket észleljük:

A katonaközösség 1770-es évektől kezdve a határpénz növelését követelte a nagy állatállománnyal rendelkező örményektől, sőt ettől az időszaktól kezdve ezek a gyergyószentmiklósi szarvasmarha-állománynak a magállattal való ellátására is kötelezve voltak. A döntésnél azzal érveltek, hogy a közlegelők nagy részét az örmények állatai foglalták el.¹¹⁷

Ugyanebben az időben Bányász István és Réthi Máté, valamint a katonaközösség 28 esküdtje, az 1726-os évi széki határozatok reális érvényesítését követelték. Kérésük főleg az örmények szabad korcsmárlási jogának a korlátozására vonatkozott. „Az örménység – olvashatjuk a katonaközösség és a Posszeszorátus határozatában – semmi szín és pretextus alatt, se titkon, se nyíltan kortsmát ne tartson.” Ettől az időponttól kezdve az örmények nem saját boltjaikban értékesítették az italt, hanem a székely korcsmárosok üzleteiben. A már említett

¹¹⁷ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1. Gyergyószentmiklós város levéltára sz. 29.

két gyergyószentmiklósi esküdt 1776-ban a „bírókkal együtt investigálták volt a gyergyószentmiklósi kortsma házakat, melyekben egy néhány hordókat találtak, az örményekét, melyekért a kortsmárosok s az örmény gazdák a tettesek, s ezért való felette áron kortsmárolnak is az örmények számára.” A vizsgálat eredményeként a katonaközösség úgy határozott, hogy „ami a borokat magok jussára és boltos kereskedésre is az örménység behozott, abból semmi szín és pretextus alatt kortsmát egy örmény gazda is ne tartson és ne folytasson.”¹¹⁸

Valószínűleg ez a határozat sem volt eléggé hatékony, hiszen csakis ezzel magyarázható az 1811-es évi széki határozat, amelyben újra megtiltották a korcsmárlást és a mézárskodást az örményeknek és más birtoktalan jövevényeknek. Az örmények azonban most sem tartották be a széki rendeletet. Ekkor a katonaközösség egy olyan döntést hozott, mely „a húságást egy árenda” alatt akarta megállapítani. Ez az örmény bíró megállapítása szerint azt jelentette volna, hogy „az örmény mézárskosokat szoros kötelezés alatt fogják tartani”. Az örmény Compagnia vezetője, azonban a katonai közösség bírójához címzett levelében kijelentette, hogy a „húságásban s annak gyakorlásában kimutatható, s mind a két részre káros árenda rendeletet el nem fogadhatja”.¹¹⁹

Az 1800-as évek elején ismét fellángoltak a legelőhasználat körüli ellentétek. A székelyek az örményeket azzal vádolták,

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1.

hogy kiszorítják őket a közlegelők használatából. Ezért 1803. május 30-án a katonaközösség úgy szabályozta a legelőhasználatot, hogy az állatok létszámával arányosan követelte a legelőhasználatért járó „taxát”. E rendelkezés kijátszására az örmények nem Szent György napján hajtották ki állataikat a legelőre, hanem jóval később. Mivel az állatállomány után járó „legelő taxát” az április 25-i állatlétszám után rótták ki, az örményeknek ez a csoportja mentesült e szolgáltatás alól. Időközben a székely közösség előljárói is felismerték e körülményeket, és a katonabíró 1803. május 30-án figyelmeztette Kristály Mihályt, az örmény Compagnia bíróját, hogy „ezen folyó esztendőben az nemes Communitásunkat az terrenumról az pascuitiora nézve az magunk határunkra kiment marhájukra nézve lenni alkalmat nem tettek, mire nézve tudtára adjuk kegyelmeteknek, hogy idegenséget nem kívánunk magokhoz mutatni, hanem azt megkérjük, hogy az kik eddig magok otthonából határunkra alkalom nélkül marháikat kibocsájtotta, ha ezeket kihajtják, az örmények magukra vessenek. Akik kívánják marháikat ezen esztendőben határunkra és ezekről pascuitiora nézve kibocsájtani kemény kötelességének tartsa az Communitásbeli, akkor kirendelt előljárókat megtalálni és ottan feladni.”¹²⁰

A Napóleon-ellenes háborúban való részvétel igen megnehezítette az itthon maradt székely családtagok létfeltételeit. Ilyen körülmények között a katonaközösség jelentősen növelte

¹²⁰ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1. sz. 33.

az örmények részére kirótt határ- és bikabért is. „A nemes közönségnél még eddig Constitutionális szokással megegyező bikabér és határpénz mennyisége nem volt változó - olvashatjuk az örmény Compágna panaszlevelében, - hanem az későbbi időkben minden esztendőben maguk tetszéseik szerint szokták felvenni az helyi szegény örmény lakosoktól.”¹²¹

Az osztrák katonai hatóságok a székelyeknek a sorozatos háborúk miatti elszegényedését az örmények gazdasági tevékenységével magyarázták, sőt még az örmény ellenes uszításoktól sem riadtak vissza. Ezért az örmény közösség bírója levelet írt a katonaközösség tagjaihoz, melyben tisztázta az örmény lakosok tevékenységét, és a két népréteg barátsága mellett szállt síkra: „Mindazonáltal reméli ezen Mercantile Fórum, hogy a nemes közönség úgy fogja ismerni, hogy az örménységnek itten való letelepedése nintsen a helybeli birtokosok kárára, hanem inkább hasznukra, mert akárki eladója legyen is a nemes közönségnek azt leginkább tiszta pénzen az örmény lakosok szokták megvásárolni, amit megismerve reméli ezen Mercantile Fórum, hogy a nemes közönség elismeri az örmény lakosoknak hasznos voltukat, s nem fogja olyan terheltetésekkel az helyi örménységet kedvetleníteni, mely a méltó és az országos védelem pártfogására utat nyitson, hanem a nemes közönség, mint régi ős-elei az örmény lakosokkal békességes rendben úgy kíván élni, hogy ezáltal az emberiség jussai megőriztessenek.”¹²²

¹²¹ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1. Gyergyószentmiklós város levéltára.

¹²² Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1. Gyergyószentmiklós város levéltára.

Az alattvalókat megosztó, egymás ellen fordító osztrák politika körülményei közt, mely az együttélő népek egymásra uszításán alapult, nem jöhetett létre megbékélés. Olyan körülmények között, amikor az örmény kézművesek és kereskedők folyamatosan gazdagodtak, s ezzel szemben a székely katonacsaládok elszegényesedése fokozódott, a Habsburgok képviselőinek nem volt nehéz félrevezetniük a katonaközösség tagjait. Ez utóbbiak az örményektől egyre nagyobb szolgálatot, illetve hozzájárulást követeltek. „Az örmény lakosok – olvashatjuk egy XIX. század eleji memorandumban – az közönséges teherhordozásban részesülnek egy, a közönséges csordába járó marhára csak 6 rénes forint határpénzt tartoznak fizetni, azt pedig a nemes közönség nem tagadhatja meg, hogy az örménység ilyen teherhordozásból magát kivonni kívánná, mert a szükséges s felélmertes pestises időkben strázsát állít, s az út csinálásakor, ha nem személyesen, de pénz segedelmével mindenkor segített, mivel a parajdi só-út csinálásakor is 38 csákányokat kifizetett, s általadott itten a város kebelében az utak javításáért 100 ft-ot adott, és ezért a nemes közönség nem is allithatja ma, hogy a közönséges teherhordozásból magát kivonni akarná, mert régibb időkben a Milicia-ház építésekor nagy pénzbeli segedelmet adott, de adott a normális iskolának a nagy égés után tett helyreállításában az örmény közösség 600 ft-ot.”¹²³

1830 körül tovább fokozódott a székely katonaközösség nyomása. Ekkor ugyanis a „közönség előljárói a felségesen

¹²³ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1. Gyergyószentmiklós város levéltára.

adott heti vásárt és sokadalmat megállítva privilegiuma ellenére Gyergyószentmiklóson megtelepedett adózó örmény lakosok közül is olyan szegény sorsú személyektől, kik kenyér, gyertya és gyümölcs, s több ilyen apróságok árulásából keresik maguk élelmüket, és királyi adójukat piaci hely vámán kívül még heti és sokadalmi vásár vámokat is kértek tőlük.” Az örmények a csíki királybíróhoz fordultak a vámok megszüntetésére, aki 1830. július 27-én felmentette őket e kötelezettség alól. A gyergyószentmiklósi katonaközösség egy 1808-as törvényre hivatkozva megtagadta az újfajta vám visszavonását. 1833. május 9-én a Mercantile Fórum a Gubernium segítségét kérte, amely szintén tehetetlennek bizonyult a katonaközösség határozottságával szemben.¹²⁴

Mi volt ennek a több, mint egy évszázados vitának a gazdasági-társadalmi háttere?

A XVIII. századtól kezdve a székely kézműves- és kereskedőréteg képtelen volt felvenni a versenyt a tőkés módszerekkel gazdálkodó örmény társulásokkal szemben. Ilyen körülmények között a fent bemutatott korlátozó intézkedések tulajdonképpen a székely iparos- és kalmárréteg érdekében történtek. Az 1830-as évekig ez a csoport is fokozatosan felzárkózott a gazdasági versenyben. Ekkor kezdeményezésükre létrejött az ún. Polgári Társaság, mely az örmények számára is nyitott volt. A Társaság létrehozása tulajdonképpen az örmény-székely ellentétek megoldását szorgalmazta, hisz ebben a szerve-

¹²⁴ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1. Gyergyószentmiklós város levéltára.

zetben (mint ahogy az alapszabályzatban is kiemelték) adva volt a két népcsoport gazdasági együttműködése. Az örmények azonban nem szívesen mondtak le a gazdasági életben betöltött viszonylagos vezető szerepükről, de a széki hatóságok sem támogatták a Polgári Társaság létrejöttét. Ezért az ellenségeskedések a következő években is folytatódtak. Ennek a harcnak társadalmi vetülete is igen jelentős, mivel tulajdonképpen két társadalmi csoport, illetve két társadalmi rendszer képviselőinek összeütközését jelképezte. Az örménység társadalmi szinten a polgárságot képviselte, és az Örmény Compagnia, valamint a Mercantile Fórum olyan intézményesített társadalmi keretek voltak, amelyek elősegítették a tőkés társadalmi viszonyok fejlődését. Ezzel szemben a székelység a sajátos rendi-katonai társadalomszerkezet körülményei között fejtette ki tevékenységét. Az ellentét tehát nem két népcsoport közötti ellenségeskedést jelképez, hanem két társadalmi osztály, illetve két társadalmi rendszer közötti antagonizmust.

A székelyek és az örmények közötti ellentét teljesen megszűnt akkor, amikor a földesúr vagy a posszeszorátus hatalmaskodásaival kellett szembeszállni. Ekkor mindkét közösség abbahagyta a köztük fennálló vitát, és összefogott a hatalmaskodó nagyúr ellen. Így történt ez 1794 előtt, amikor a gyergyószentmiklósi katona és örmény közösség tagjainak panasza szerint: „Gyergyószentmiklóson lakván gróf Lázár Zsigmond öméltósága a piacból, hatalmasan annyit foglalt amennyit akart, amely foglalt helyre, amidőn legelsőbben (építtetni) kezdett, azonnal mindgyárt annak rendszerint törvényes jobbágjai

által admoniáltak, hogy ő nagysága építeni szándékozott, korcsma házát a maga jószágára, nem a közönséges piacra kellett volna építenie, ezzel nem gondolt arra ő nagysága, hogy a Comunitásnak helye az hova akar építeni, eszerint elfoglalhatja minden ember jószágát...¹²⁵ Ez alkalommal „a két gyergyói közönség” más dologgal is elégedetlen volt: „Gyergyószárhegyi gróf és kapitány Lázár Zsigmond ő nagysága – olvashatjuk az 1794. augusztus 21-i jegyzőkönyvben – holmi épületeket kezdván építeni itteni Gyergyószentmiklóson úgy szárhegyi őnagysága fundusában, mely vagyon Gyergyó-Tekerőpatak felől bejárni az gabonapiacának való oldalában, ahol tisztelt gróf Lázár István úrnak lisztörlő malmok vagyon.”¹²⁶

Az 1794. augusztus 21-én megtartott falugyűlésen, melyen a szomszédos falvakból választott bírók és széki tisztviselők elnököltek, a helyszínen ellenőrizték az épületeket, és megállapították, hogy ezek gátolják a helyi kereskedelem fejlődését. A földesurat ezért a házak lebontására és pénzbírság fizetésére kötelezték.”¹²⁷

A fentiekből arra lehet következtetni, hogy Gyergyószentmiklós társadalma szerves része volt a XVIII. század végi és a XIX. század eleji székely társadalomszerkezetnek, azzal a különbséggel, hogy itt egy jelentősebb polgári réteg volt kialakulóban.

A székely katonai jelleg, valamint a gazdasági élet fejlettsége a település szerkezetéből is felismerhető. A helység a

¹²⁵ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1. Gyergyószentmiklós város levéltára.

¹²⁶ Uo.

¹²⁷ Uo.

Békény patak mentén helyezkedett el. Ez a terület kezdetben három tizesből, később pedig hat, majd nyolc ilyen jellegű egységből állt. A tizesek eredetileg katonai, valamint viszonylag önálló gazdasági, illetve közigazgatási egységet alkottak, melyek külön esztenatársasággal, saját fűrészs-, illetve lisztelőmalmokkal rendelkeztek, ugyanakkor tizesbírójuk is volt, aki a faluban, mint esküdt szerepelt. A tizesek szerepét a helyi közigazgatásban bizonyítja az a tény is, hogy az osztrák katonai hatóságok Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékben a parancsokat nemcsak falvanként osztották ki, hanem tizesenként is.

Az örmény közösség helyzetének alakulása

Mint a fentiekből láthattuk, a katonaközösség tagjai a határőrezredek felállítása után gyakran erőszakoskodtak az örmény közösség tagjaival szemben. Ennek ellenére az örménység a XVIII. század végén és a XIX. század első felében élte virágkorát Gyergyószentmiklóson. Ekkor ugyanis az örmény bírós és előljárók mellett az örménység új intézményt hozott létre, a Kereskedői Szék formájában. A Mercantile Fórum azonban nemcsak a kereskedők érdekeit képviselte, hanem a kézműves közösségét is.

A vezető szerep azonban az örmény nagykereskedőké volt a Kereskedői Széken. Ők bérelték a Gyergyói-medence, Tölgyes és Holló vidékének legelőit, de Moldvában is béreltek havasokat.

Az örmények által bérelt havasokon is a nagykereskedők gyakran voltak akadályoztatva a katonaközösség által. A sok

panaszlevélből kiemeljük és közöljük Lázár Péter, Czárán József, Lázár Lázár, Czárán Kristóf, Dobribán István, Fejér Péter és Zakariás Miklós memóriumát a gyergyószentmiklósi katonai parancsnoksághoz a Gyergyótölgyesen bérelt legelők békés, akadálymentes használatáért: „Tölgyes havasainak árendátorai egy jelentést adtak bé a Gyergyó Szent Miklósi Nemes Mercantile Forumnak és abban belé zárván egy Felséges Rescriptum copíáját no. 1779, mely azt tartya, hogy a Felséges Hadi Cancellária egyetértőleg a Felséges Udvari Camarával és Felséges Erdélyi Cancelláriával kegyelmesen meghatározta légyen a múlt szeptemberben 19-dikén 2904 szám alatt költ kegyelmes rescriptumnál fogva, hogy a granitzerek háza ki pótlására azon helyért melyet a tölgyesi contumáztban marhák separátiojára által engedtek minden bé hajtandó nagyobb darab marháért 1 ½ forintot és 10 darab apró marháért 1 forintot napjában venni szabad légyen, ennél fogva tehát azt kívánták a Nemes Mercantile Forumtól, hogy minket kik Moldovából, Erdélyben és Nemes Magyarországra marhákkal kereskedni gyakoroljuk arra utasítson, hogy a meghatározott fizetést meg fizetni kötelesek legyünk és mivel hogy a Nemes Mercantille Forum a bé adott jelentést mi velünk közölte, melyet a Nemes Honyi Regiment Comandonak teljes tisztelettel ide zárunk.

Azt valójában voltaképpen által nem érthetjük, hogy a fennforgó fizetés azon helyért pretendáltatik-e és határozottatott-e fizettetni, mely Tölgyes havasából 1812-dik esztendőben com-misionáliter Ávédik főhadnagy úr által a Moldovából ki hajtandó marhák legelésekre pascuum hely gyanánt ki szakasz-

tatott, vagy pedig a pascuum helyért való fizetésen kívül azon helyért az hol a marhák meg rekesztetnek és bélyegeztetnek.

Mert ha különösön a pascuum helyért és különösön a marhák meg rekesztésére és bélyegtevésekre ki szakasztott helyért is kelletik fizetni, úgy mi nekünk szegény kereskedőknek teljes lehetetlen, hogy a tölgyesi passusson a marhával való kereskedést folytathassuk, mivel ezen kétszeres fizetések mellett még a harminczadi vámot is nagy mértékben fizetni kénytelenek vagyunk: ha a granitzerektől azon hely elfoglaltatott az aerarium hasznát védeni az nagy harminczadi vám fizetés által, miképpen lehessen hogy az kereskedők különös új teher által fizették azt amit az aerariumnak kellenék bonificálni, teljes lehetetlen lészen nekünk kereskedőknek ezen terheket el hordozni. De ha azon ki szabott fizetést akár melyik részben is az arendátoroknak kelletik fizetni: azzal a Felséges Rescriptum értelmében nem a granitzerek károk pótoltatik ki, hanem az arendátorok nyerekednek a granitzerek nevek alatt: mert azon separationis hely az három mixta communítások tulajdonok lévén, ahhoz mi közök vagyunk a revindicalt havas árendátorainak, ugyanazért folyamodunk a Nemes Honyi Regiment Commandohoz, méltóztassék mi nekünk kegyesen megmagyarázni azon Felséges Rescriptumnak értelmét, hogy a pascuum helyért tartozunk-e fizetni azon meg határozott summát, vagy pedig a pascuumon kívül is a marhák meg rekesztésekre és bélyegzésekre ki szakasztott helyért is, mert ha mind a kettőért, úgy kénytelenek vagyunk más passuson folytatni kereskedésünket, ahol ilyenén terheket nem kelletik hordozni. De talán a Fel-

séges Rescriptum nem az Tölgyesi Revindicált havast érti, hogy azért a granitzerek háza ki pótolassék, mert ottan legkisebb kár sem foroghat fenn, hanem még az arendátorok szemben tűnőleg nyerekednek, hanem bizonyosan érti az 3 communítasoktól el foglalt ős helyek bonificációját, melyek fordítottak az harminczadi és contumátziai hivatalokra és ha ezt érti is, ez által is a granitzerek kára nem pótolatik, hanem a Mixta Communítasok emésztk meg továbbra azért is esede-zünk, hogy a tölgyesi revindicált havas arendátorai teljességgel nem engedelmeskednek a Nemes Regement sokszori parantso-latyainak és a pascuumot amint Avédik Fő Hadnagy úr által ki szakasztatott, ki nem adják, hanem olyan kitsiny helyet adta-nak, melyben a marhák teljességgel nem legelhetnek, hanem a koplalás által egészen el romlanak. Méltóztassék keményen meg parantsolni, hogy a ki szabott pascuum helyet maga való-ságában adják ki, egyébként a kopatz földért nem fizethetünk. Melyek iránt való kegyes válaszáat ki esedezvén maradunk a Nemes Honyi Regement Commandónak...”¹²⁸

A gyergyószentmiklósi katonai vezetéség a Mercantile Forum által benyújtott panaszlevelet 1814. július 14-én eljut-tatta a csíkszeredai parancsnoksághoz, ahonnan a következő utasítás érkezett a gyergyói gyalogezred vezetéségéhez: „A ki-adott Felsőbbség rendelése szerint tsak a ben említett tölgyesi Contumántz Hivatalnál lévő pascuatió helyekért fizetnek a marha kereskedők a revendikált Tölgyes havasa arendátorai-

¹²⁸ Mercantile Forum jegyzőkönyve.
346

nak naponként egy, egy darab nagyobb marhától bélyegző helyért, ez a Contumántz házhoz tartozván, semmit sem fizetnek. A pacuáció helyekhez pedig, tartoznak mindazon legeltető helyek, melyek Avédik főhadnagy úr által a tölgyesi revidicált havasból exscindáltattak és pascuáció helyeknek meg határozattak, melynek újabb meghatározása végett a Compania Comandohoz ezuttal újabb parantsolat is adatattik...”¹²⁹

A Tölgyes vidéki havasokon kívül az örmény kereskedők más, Gyergyóhoz közel fekvő havasokat is béreltek. Így Balánbánya térségét a Zakariás család vette át a kincstártól 5000 rajnai forintért, szintén legeltetés végett.¹³⁰ 1826-ban Dobribán Lukács és Heránosz János bérelték a Lázár grófok békási havasait.¹³¹ 1836-ban a Kismagyaró havasát Lázár Antal és Ávéd János örmény kereskedők bérelték, akiknek pásztorai a következők voltak: Szilvás György Hollóban, Dajka György Tölgyesen és Velkány Nyikita Bélborban.¹³² 1839-ben Kopacz István, Kristóf és Lukács örmény kereskedők hét évre vették bérbe a szárhegyi communitástól Közrez havasát 3600 rajnai forintért.¹³³

A gyergyói örmény kereskedők moldvai legeltetése is általános jelenségnek tekinthető. A csíkszéki követek 1726-ban a következőképpen magyarázták a moldvai legeltetés szükségét: „Mivel ezen helységnek természeti... nagy havasok

¹²⁹ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1814. július 16. szám 2433.

¹³⁰ Orbán Balázs: *A székelyföld leírása történelmi, természetrajzi és népismereti szempontból*. II. k. 93.

¹³¹ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 26. Gyergyószék levéltára, szám 324.

¹³² Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 26. Gyergyószék levéltára, szám 324.

¹³³ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 26. Gyergyószék levéltára, szám 799.

között kemény hideg korán az telet beállítja, az tavaszi kíváncsatos jó üdőt legkésőbbben nyilatkoztatja ... marháink, juhaink és sertéseink Molduvára által hajtására kéntelenítettünk.”¹³⁴ A katonai hatóságok megfigyelése szerint Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékben csupán 1802. őszén 4000 juhot, 105 lovat, 45 tehenet és 538 disznót hajtottak át telelőbe Moldva területére.¹³⁵

Az örmény nagykereskedők tutajokon deszkát és bort szállítottak Moldva területére. Közéjük tartozott Urszuly János is. Demeter János tölgyesi gyalogkatona tudtunkra adja, hogy „fűrészzeire is én viseltem gondot.”¹³⁶ Az említett fűrészmalmon feldolgozott deszkát és tutajját Galacra és Piatra Neamț-ra szállította, ahol Constantin Plăcintar, Simeon Gazda, Archir Zaharia és Gheorghe Crăciun voltak a megbízottjai. Urszuly János 1833-ban 34916 szál deszkát és 1340 tutaj fát szállított Galacra, míg Piatra Neamț-ra 710 szál deszkát és 180 tutaj fát.¹³⁷ Ugyanaz az Urszuly János 1831-32-ben elpanaszolja, hogy az 1829-es évi vesztegzár miatt a Kis Besztercén indítandó tutajai lemaradtak, két kocsmája nem működhetett, s ebből neki 300 rajnai forint kára származott.¹³⁸ 1835-ben Domokos Sámuel elpanaszolta Balló József gyergyói alkirálybírónak, hogy Urszuly Jánosné, Bíró Cecilia és Merza Bogdán deszka-kereskedők tartozása fejében elvették a helybéliektől az általa leelőlegezett

¹³⁴ Székely Oklevéltár. VII. k. 328.

¹³⁵ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 27, Csíkszék levéltára, szám 4212.

¹³⁶ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 26. Gyergyószék levéltára, szám 563.

¹³⁷ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 26. Gyergyószék levéltára, szám 609 és 611.

¹³⁸ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 26. Gyergyószék levéltára, szám 563.

deszkát.¹³⁹ 1839-ben a Kopacz család szerződést kötött a szárhegyi communitással a Tölgyes vidékén található Oláh káplár által működtetett és a czintosi fűrész bérbeadására.¹⁴⁰ 1842-1843-ban Lázár Péter örmény kereskedő szintén fűrészmalmost bérelt Tölgyesen a tekerőpataki, kilyénfalvi és a gyergyószentmiklósi közösségektől.¹⁴¹ Az örmény kereskedők búza-, kukorica- és borkereskedelemmel is foglalkoztak. A XVIII. században és a XIX. század elején a török Porta a havasalföldieknek és a moldvaiaknak megtiltotta a kukoricának külföldre való eladását. Ennek ellenére sokszor lehetővé tette a kötelező mennyiség feletti feleslegnek a határon túli értékesítését. Az örmény kereskedők számára igen nagy jövedelemforrást jelentett a törökbúzával való kereskedelem, de a Moldvából hozott kukorica a XVIII. században és a XIX. század elején, döntő módon hozzájárult Bélbor, Holló és Tölgyes kialakulásához és fejlődéséhez. 1814-ben az örmény kereskedők „nyerészkedésének” csökkentése érdekében Sándor Mihály főkirálybíró a kukorica vékájának árát 1 forint 45 krajcárban állapította meg.¹⁴² 1815. telén Kopacz és Czárán, gyergyószentmiklósi örmény kereskedők, 10000 köből moldvai gabona szállítását vállalták Alsó Fehér vármegyébe „ahol a lakosok az inségek utolsó pontjára jutottak.”¹⁴³ A borkereskedelem kapcsolatban volt a moldvai borok és pálinkák behozatalával. A tölgyesi és a gyergyó-

¹³⁹ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 26. Gyergyószék levéltára, szám 666.

¹⁴⁰ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 26. Gyergyószék levéltára, szám 799.

¹⁴¹ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 27. Csíkszék levéltára, szám 4201.

¹⁴² Csíkszereda. Állami Levéltár. Sándor Mihály levelei. szám 530 és 562.

¹⁴³ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 28. Csíkszék levéltára, szám 630.

vidéki kocsmákat 1804-ben, 1805-ben, 1811-ben, 1827-28-ban, 1829-ben és 1832-33-ban moldvai italokkal látták el.¹⁴⁴ Az örmény kereskedők gyakran a harmincados vámot szedőket is megvesztegették. Tölgyesi Kádár György jelentette, hogy a kihajtott ökrökön és juhokon kívül „sok túrót és ordát hoztak fel Tölgyesre, de a harmincados mégsem akadályozta meg őket, mert „20 oka ordát és egy mázsza túrót adtak a harmincados uraknak, s azután is mind hordották fel.”¹⁴⁵ Az örmény kereskedők nagyszámú moldvai kereskedését jelzi az a tény, hogy 1802-ben csupán szeptember és december hónapjai között 24 gyergyószentmiklósi és szépvízi kereskedő kapott útlevelet.¹⁴⁶

A XVIII. század második felének és a XIX. század első évtizedeinek legtipikusabb nagykereskedő családja a Kövér család volt, melynek tagjai többször is bíróként, vagy tanácsnokként vezették a gyergyószentmiklósi örmény közösséget. Az Alföld és Bécs felé irányuló állatkereskedelem Kövér Gergely számára igen jól jövedelmezett, olyannyira, hogy gyermekei Kövér János és Kajetán, Mária Terézia magyar királynőtől és Habsburg császárnőtől 2000 arany forintért 1780. május 24-én az összes hozzátartozóikkal, úgymint: Izsák Máriával, Kövér János hites társával és gyermekeikkel, Györggyel, Terézzel, Annával, Máriával és Hiripszimével címerleveses nemességet kaptak.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 28 Csíkszék levéltára, szám 703, Gyergyószék levéltára, szám 594, 865.

¹⁴⁵ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 28 Csíkszék levéltára, szám 495, 703.

¹⁴⁶ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 27 Csíkszék levéltára, szám 4212,

¹⁴⁷ Temesváry János: A magyar-örmény nemes családok címerlevelei. In Arménia 76.

A XIX. század első felében a Kövér család más tagjai is nemességhez jutottak. Így például Kövér Tódor, Kajetán, János, Simon és Antal testvérek az anyagi gondokkal küzdő bécsi udvartól már 1000 arany forintért is nemességet kaptak 1804. augusztus 17-én. A Kövér családnak ez az ága gabona-adományokkal enyhítette a korabeli Temes vármegye éhező lakóinak szenvedéseit 1795-ben, 1797-ben pedig, Kövér Tódor önként jelentkezett a Temes vármegyében alakult nemesi felkelő seregbe, mely vállalta a francia hódítók elleni harcot.¹⁴⁸

Milyen vagyonnal is rendelkezhetett Kövér Kajetán örmény kereskedő? Pénzének állandó forgatása miatt nehéz egy pontos számadatot megállapítani. Kövér Kajetán ugyanis tudunkra adja, hogy: „.... 1780-ban 10.000 magyar forintokból álló capitálissát néhai apósom kezemre adta kereskedés végett, amely capitálisban foglaltattak gulja szállási portékák és 6 lovak, adta pedig olj feltétellel, hogy amit az által nyerek, fele legyen az enyém a házi költségeken kívül. Ezzel én kereskedvén, apóssom halála után számot adtam anyósomnak 1786-ban. Tisztelendő Jákobi István úr előtt és anyósomnak a rajtam kívül lévő két vejeinek jelen létekben, azon 10000 mf-tok pedig /: kivévén a házi költségeket és a feleségemnek ígért 1000 Rf-kot szaporodott 11000 Mf-ra és éppen ennyi capitális maradt anyósomról anyósomra s ezen 11000 forint capitálist az anyósom a fenn citált sub. nr. G contractus mellett által is adta nékem az abban megírt conditioknál fogva.”¹⁴⁹

¹⁴⁸ Temesváry János: i.m. 77.

¹⁴⁹ Magyar Országos Levéltár, *Kövér Kajetán pere* B 4 10.old.

Az osztályos per alkalmával kiderült, hogy Kövér Kajetán Lukács Hiripszimé halálakor 500 darab ökör birtokába jutott, melyet 30000 forintra értékelték. Ezen kívül a vagyon nagyságáról valló személyek még két csorda ökör és gulya állományról tettek említést.¹⁵⁰ Az osztályos pernél még említés történt három zacskó aranyról is, melyet az örmény kereskedő kitalálásnak nevezett.¹⁵¹

Kövér Kajetán uzsora kereskedelemmel is foglalkozott. Nem mindig volt alkalma a kölcsönzött pénz visszaszerzésére. Így történt ez, az ugyancsak örmény Compániabéli Urszuly Péterrel szemben is, aki anyagilag tönkrement és fizetéseképtelenné vált. Az örmény nagykereskedő azonban 1806. május 2-án kicsikart egy olyan ítéletet, melynek értelmében az adóképtelenné vált Urszuly Péter adóssága átruházott fiaira Urszuly Lukácsra, Mártonra és a többiekre. Minderről a Mercantile Forum ítéletében a következőket olvashatjuk: „Béadván felperes (Kövér Kajetán) atyánkfia 1802-dik esztendőben octobernek 1-ső napján költ kötelező levelét az alperesnek azt kívánja meg mutatni, hogy az alperes 300 rhénes forintokkal tartozván felperes atyánkfiának úgy kötelezte volt magát, hogy három esztendő alatt száz száz forintoként le fogja fizetni, mely kötelezésének tsak annyiban tett eleget, hogy 100 rajnai forintokat fizetett meg, de 200 rajnai forintokkal és ennek harmadfél esztendei interessével, adós lévén megkívánja, hogy az alperes ezen adósságnak

¹⁵⁰ Magyar Országos Levéltár, *Csíki Kajetán vagyoni pere* B4/1 4 old.

¹⁵¹ Magyar Országos Levéltár, *Kövér Kajetán pere* B 4 10. old.

meg fizetésére törvényesen szoríttassék reá, és ha önként nem cselekedné Executio által is köteleztessék, az alperes ezen kereset ellen kívánván magát menteni, hogy az fenn forgó adósságát ugyan nem tagadja, de felperes atyánkfia az alperes fiának, 6 tulkait el vévén és azoknak most is tartozván amint ezt egy 1793-ben októbernek 26-ik napján adós testimoniálissal kíványa támogatni, arra nézve rendeltessék közöttök computus, és ha az által adós maradna ki fizetésére magát kötelezi. De mivel, hogy ezen kívánsága az alperesnek tsak állíttatik, és hitelesen meg sem mutattatik, sőt az kötelező levél sokkal későbbre kelvén, az alperes által bé mutatott bizonyító levélnél, ezen el vett jussokról semmi emlékezet is benne nem tétetett. Azért, mivelhogy az alperes igen el nyomorodott tehetetlen állapotban vagyon, és az kötelező levélben ezen esetben az alperes fiai is köteleztetnek az adósságot meg fizetni, azért az megfizetetlenül és kereset alatt lévő adósság, érdekével együtt transcribáltatik az Urszuly Péter alperes fiára Urszuly Lukátsra, Mártonra és a többiekre, akik is, hogy el nyomorodott, tehetetlen atyokért az kötelező levél erejénél fogva meg fizessék ezennel köteleztetnek ...”¹⁵²

A másik fontos nagy kereskedő családot a Kábdebók alkották, akik már a XVIII. században kitértek a magyar alföld és Közép Európa nyugatibb központjai felé irányuló nagy állatkereskedelmükkel. A XIX. század első felében Kábdebó Márton többször is a szenátorok között szerepelt, majd a Mercantile

¹⁵² Mercantile Forum jegyzőkönyvei. 1806 május 2, szám 84.

Forum bírójának is megválasztották. Gyermekei Kábdebó Jakab, Miklós, Károly és Márton pénzadományokkal támogatták az államkincstárt, amiért is nemesi rangot kaptak. Mindezzel összefüggött az a tény is, hogy 40.869 forintért és 29 krajcárért megvásárolták az Arad megyei talpasi uradalmat. A talpasi birtok adománylevelével együtt, főleg a hazai kereskedelem felvirágoztatásáért vállalt szerepükért – mint ahogy az a nemesi adománylevelben is pontosítva van – 1838. november 8-án V. Ferdinánd Habsburg császártól nemesi címet kaptak.¹⁵³

A harmadik örmény nemesi családot a Szarokánok alkották.¹⁵⁴ Szarokán Gergely 1806-ban kapott nemességet, amiért megtagadta a Civica taxát megfizetni az 1806-os és az 1807-es esztendőkre. Tettét azzal a magyarázattal, „hogy nemes ember lévén nem tartozik fizetni”. Az 1808 január 8-i kereskedői széki gyűlésen azonban kiegyezett a Mercantille Forum vezetőségével. Megígérte „hogy a restantiában lévő taxákat kifizeti.” Ugyanakkor azt is rögzítették, hogy „Szarokán Gergely (elleni) további lépéstől megszűnik a Forum”, ami azt jelentette, hogy a Kereskedői Széknek nem lehetett többé adókövetelése Szarokán Gergely családjával szemben.¹⁵⁵

¹⁵³ Armeneia 1894. 397-398 és Dr. Temesváry János: *A magya örmény nemes családok czimerlevelei*. Szamosújvár, 1896 95-101.

¹⁵⁴ Az okiratokban hol Szarokán, hol a Szarukán megnevezéssel találkozunk. Dr. Temesváry János munkájában a Szarukánok szamosújvári örmény kereskedők voltak és 1760. június 24-én kaptak nemesi címet. Dr. Temesváry János: *A magya örmény nemes családok czimerlevelei*. Szamosújvár. 1896. 197-201.

¹⁵⁵ Mercantile Forum jegyzőkönyvei. 1808. január 8, szám 1.

Szarokán Gergely gyakran konfliktusba került a marhahajcsáraival. 1807. október 16-án például Táncos Ferenc és Szabó Gergely nevű béresei azzal vádolták a nagykereskedőt, hogy nem akarja kifizetni bérüket.¹⁵⁶ Panaszukra Szarokán Gergely azzal válaszolt, hogy: „Nagy Váradig fogattanak meg, de Tordán eladván az marhákat azért egész bérfizetéssel nem tartozik.”¹⁵⁷ A jegyzőkönyv a következőképpen pontosítja a marhahajcsárok válaszát: „Erre a panaszlók azt mondgyák, hogy az alkalom ugyan Váradig volt, de az szó úgy volt, hogy ha közelebb is eladná az marhákat egész béreket kifizeti.”¹⁵⁸ Érdekes módon a Kereskedői Szék határozatában nem volt részrehajló és nem kedvezett a nagykereskedőnek. A döntés szövege a következő: „Az eltévelyedett tehén felkeresésére 6 forintokat költvén a bé panaszoltatott, annak felit a panaszlók szenvedni tartoznak, ugyanazért 3 forint hijjával az panaszlókot kifizetni köteleztetik, és mivelhogy Váradig nem mentenek a panaszlók, a két pár botskor helyett egy pár botskort elvenni kötelesek lésznek.”¹⁵⁹

A nagykereskedők gyakran társultak egy-egy pusztá megvásárlása esetében, máskor pedig az állatállomány biztonságos kísérése és őrzése érdekében is közösködtek. Így Szarokán Márton, Werzár Kristóf és Czárán János egy másik örmény nagykereskedőtől, Lukács Jánostól pusztát vásárolt. 1815.

¹⁵⁶ Mercantile Forum jegyzőkönyvei. 1807. október 16.

¹⁵⁷ Mercantile Forum jegyzőkönyvei. 1807. október 16.

¹⁵⁸ Mercantile Forum jegyzőkönyvei. 1807. október 16.

¹⁵⁹ Mercantile Forum jegyzőkönyvei. 1807. október 16.

február 9-én Szarokán Márton és Wezár Kristóf a Mercantile Forumhoz fordulnak panaszukkal, „hogy a közös massából váltott 1000 aranyakat” Czárán János „velek ossza fel és Lukács János úrtól kivett pusztát tartozzék közre bocsájtani”¹⁶⁰ A Kereskedői Szék a Lukács Jánostól kivett pusztával kapcsolatban a következő határozatot hozta: „Világos lévén a felek előadásából, hogy a fenn forgó 1000 aranyak a köz massából és pedig a köz társaság edgyütt értéséből változott így az ilyen esetben a köz kereskedésnek természetes igazságánál fogva edgyik fél, a másiknak romlásával, vagy akarattya ellen a közből szerzett jót magának nem tarthatya.

Ugyan azért e közből váltott 1000 aranyakat Czárán János társaival fel osztani tartozik, az edgyütt való és közkereskedést meg erősített edgyezés szerint. Ami az pusztát illeti, igaz lévén az hogy az edgyik köz társ Szarokán Márton kereste a pusztát a köztársaság számára és Lukács János úr meg is ígerte meg határozván árát a pusztának. Emellett mégis Czárán János köz társai által keresett pusztát maga számára vásárlotta meg. Úgy látja ezen Mercantile Forum, hogy ezen esetben az illendőség nagyon meg van sértettelve a köz társaira nézve, mert az igaz illendőségnél fogva tartozott volna köz társait az általok keresett pusztával meg kínálni és tsak akkor maga számára meg vásárolni, ha azok a pusztáról lemondottak volna. Mivel tehát Lukács János úr elsőben a pusztát Szarokán Márton részére ígerte a köztársaságnak, hogy ha Lukács János úr, arról

¹⁶⁰ Mercantile Forum jegyzőkönyvei. 1815. február 9.

tulajdon keze irását adgya, avagy választ téssen, hogy midőn Czárán János a pusztát ki vette nem tudta légyen, hogy egyedül maga számára veszi hanem abban a hiszenben volt, hogy a köz társaság számára fogja venni, ezen esetben tartozék Czárán János a pusztának felit Szarokán Mártonak és Werszár Kristóffnak által bocsáttani...¹⁶¹

A negyedik nemességet nyert nagykereskedő család tagjai-ként a Czáránok voltak feljegyezve. A Czárán család nemesi címszerzői Czárán Antal, János, István és Kristóf testvérek voltak. Ők ugyanis 81563 forintért és 5 krajczárért megvásárolták az aradi seprősi uradalmat. A nemesi adománylevél kiadásában fontos szerepe volt a birtokvásárlásnak, illetve az állatkereskedelem terén kifejtett érdeknek, mint ahogy azt az adományozó I. Ferencz császár 1830. október 1-én, Pozsonyban kiadott okiratában megfogalmazta.¹⁶²

Az örmény kereskedők ingó vagyona legtöbb esetben csak időszakos volt. Mivel a pénzt állandóan forgatták, Moldovában pedig a politikai élet bizonytalansága miatt nem létezett közbiztonság, így az örmény nagykereskedő vállalkozók gyakran válhattak rablótámadások áldozatává.

Ilyen volt Czárán József kereskedő esete is, akit 1834-ben kiraboltak az utonállók, akik megfosztották őt „6850 darabból” álló „aranyaitól”, ami a későbbiekben hozzájárult tönkremenéséhez. Az örmény nagykereskedő esetéről az 1840. január 2-i

¹⁶¹ Mercantile Forum jegyzőkönyvei. 1815. február 9.

¹⁶² Armenia, 1894. 147. és Dr. Temesváry János: *A magya örmény nemes családok czimerlevelei. Szamosújvár, 1896* 41-47.

„Calisificatória Sententia” ítéletében a Mercantile Forum összefoglalja az örmény kereskedő tönkremenésének főbb mozzanatait, mellyel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Hogy Gyergyó Szent Miklósi örmény Czárán Josef, volt Kereskedő, a szomszéd Moldovai Birodalomban nyert, úti levél melletti utyában, a hová gyakorolni szokott marhás kereskedés folytatása tekintetéből még 1834-ik évi, decemberber hónapjában, bémenni szándékozik vala, némely uton-álló tolvajoktól megtámadtatott, és akkor a magával kereskedésre vitt 6850 darab császári arannyától megfosztatott, kéntelenítettett a meg károsodott Czárán Josef hazájába azonnal vissza térni és helyben ön állapotjáról, s kereskedése folytatásáról hiteles Bizonyítványokat szerezni, és így azokkal ellátva, tetemes kára kinyomoztatása végett újból nyerendő uti-levél mellett Moldovába bémenni, azonban észre vévén a meg károsítótnak ebbéli szándékát helyi némely hitelezői, kik is ünnepélyes óvást tettek ezen Mercantéle Forum színe előtt, ne talántán a könnyörgő Czárán Josefnek a Moldovába való mehetésre úti-levél adatassék, de sőt ön keresettyét bátorságosítására nézt jó fizető kezesség, vagy elegendő cautió adásra szoríttassék, Czárán Jósef számára Moldvába való visszautazását lehetetlenné tették, s így le kellett mondania kirablói megtalálásáról. Ilyen körülmények között kénytelen volt Cridát jelenteni.” Az örmény kereskedő további helyzetéről ugyancsak Clasificatoria Sentenciából értesülünk. Mint írják:

„A már ily tettemesen megkárosodott Czárán Josef látván ezen szándékábani meggátoltatását, és e miatt tapasztalván azt

is, hogy míg a meglévő activus státussa nem elegendő hitelezőimnek tökéletes kielégítésekre, sőt a passivus státussa többszörösen felyül haladva az activumot, kéntelenítettett különös Könyörgő - levele által még 1835-ik martius 11-én 45 szám alatt Cridát jelenteni, ön activus, és passivus státussát is beadván, a melyre ezen Mercantéle Forum sem mulatta el a Cridális Norma útmutatásául a már Cridát jelentett Czárán Josefnek meg hűtöltetése után, a még meglévő tulajdon Massája általvételére annak öszveírására megbetsültetésre, és árverés utyáni eladattásra kebeléből biztosokat kibotsájtani, úgy a begyüendő summa számbavételére ideigleni Massa Curátort rendelni, nem csak, hanem a hitelezőinek öszvejöveltekre, az ezen Mercantéle Forumnak 1835-ik évi július 27-ről 84. szám alatt költ határozata nyomán, ugyan ezen évi november 27-ik napján, reggeli 9 órakor Gyergyó Szent Miklóson tartandó hitelezői csődületet határozni amelyis a Felsőges Kir. Fő Kormány által a szokott módon ki hirdettetett és a fenn forgó Cridális procesussok által nyomán, az ezen Mercantéle Forumnak 1835-ik évi november 23-ról 115 szám alatti alázatos kérésére a Nemes Szék részéről Nagy Batzoni Tekintetes Baló Josef úr a Nemes Gyergyó Szék Király Birája, elnökül rendeltetett melyeknek következeskül a hitelezői - csődületre határozott napon már a kirendeltetett elnök előlülése alatt megjelentek az megbukott Czárán Josef hitelezői közül u.m. Kápdebó Jakab személyese Kritsa Lukács, Czárán Antal, Mánya János, Erászosz Kristof, s Miklós testvérek, és a megbukott kereskedőnek neje Temesvári Mária, a kik is keresettyeikről szóló kötelező - leveleik

mássait különös Könyörgő - Levelek mellett beadván, az e napon rendeltetett Litis Curátornak minden oklevelek által adattatott oly meghagyással mi szerint mind a két felek egymás elleni való ellenvetéseket három hetek alatt bé végezni igyekezhvén, ítélet alá botsáttathassék, de a közbe jött némely kifogások, tett ellenvetések tekintetéből az egész per folyama halasztatván és csak is 1836-ik évi januarius 11-ik napján ezen Mercantéle Forum által 9 szám alatt ítéletessen ellátatván a Crida megállított, és hogy summarissimo processu ellátassék határoztatott, mely Ítélet ellenébe némely hitelezők appellátiót jelentvén ugyan, de fel nem botsátatott, mivel summarissimo processu elláttatni határoztatott volt, hanem a jelentett recursus utyán a Felséges Királyi Fő Kormányhoz felvitetett, – erre méltóztatott a Felséges Királyi Fő Kormány 1836-ik évi július 19-ről 3824 I. szám alatt költ kegyelmes határozata következésétül a fenn forgó Cridális processusban a környülállásos tudósítás tételét megparantsolni, a melyre ezen Mercantéle Forum részéről tartozó kötelessége szerint a parantsolt környülállásos tudósítás ugyan azon évi september 1-ő napjától 90 szám alatti határozat nyomán meg is tétetett, ennek a lett a következése, hogy a Felséges Királyi Fő Kormánynak azon évi 5146 szám alatt költ kegyelmes rendelege szerint az egész Cridalis processus kezdetett irni állásban vissza tétetni parantsoltatván a jelen volt hitelezők kívánságára 1837-ik évi januárus 10-ik napja a hitelezők újbóli összejövetelekre határnap is határoztatott, amikoris Kápdebő Jakab személyese és Eránosz Miklós megjelenvén, és a Crida megállításában meg nem egyezvén,

az ellenbizonyíthatásokra idő haladékat kértek, mely kéréseknek hely adattatván bizonyíttások beadhatására következő februarius 14-ik napjáig időhaladék engedtetett, nem különben ez uttal a kifogás alá jött Litis Curátor helyébe más Nemes Gyergyói Szék egyik Tábla Biró Wégh András új Litis - úgy a hitelezők által szó többséggel Kápdebó Jakab személyesse Kritsa Lukács volt esküdt atyánkfia Massa-Curátornak megválasztattak.” E választás után sem változott meg az Eránosz testvéreknek és Kábdebó Jakab személyesének, Kritsa Lukácsnak a magatartása. Magatartásukról a Clasificatoria Sententiában a következőt olvashatjuk:

„Az újból határidőül tett napon a megbukott Czárán Jósefnek két hitelezői Kápdebó Jakab személyesse, és Eránosz testvérek különös Könyörgő-levelek nyomán a megbukotnak activus, és paszivus statussát közöltetni, úgy a megbukkotnak neje hasonlóul könyörgő-levele által, hogy a férje elfoglalt vagyonna közé, volt helyettes biró Kritsa Péter úr által egy szerviz ezüstnéműi letartoztattak, mint tulajdonát kiadatni kéri, amely is a jelen volt két hitelezővel ön kérésekre közöltetvén, megint határidő tétetett, – de valamint ekkor, ugy még több versben is a két hitelezők különbféle színű kérelmekkel a fenn forgó Cridális processust akadályoztatván, míg végtére mind a csődületre megjelent hitelezők önn keresettyek mi-voltát, s azok támogatásaikra tett okaikat, mind pedig a Litis Curátor a fenn forgó Cridális Massa oltalmára ellenvetéseit, és megczáfolásait háromszori össze-felelgetésekben megtévén 1838-ik évi október 9-ik napján ítélet alá botsáttatott.

Noha a két hitelező Kápdebó Jakab személlyesse, és Eránosz testvérek ön keresetyek mivoltát, s ellenvetéseik bizonyítását abban törekedtek megtenni, miszerént a cridát jelentett Czárán Jósef az ön állítása szerint a magával vitt vagyontól Moldovában a tolvajok által meg nem fosztattatott volna, és hogy Czárán Jósef az onoka eötse egyik hitelező Czárán Antalt, aki a nagybáttya Czárán Joseffel közkereskedésben lett volna, egy kézre dolgozván csak a többi hitelezők megkárosíttatásokra jelentett volna Cridát, ezért azt kívánnýák, hogy a Crida meg ne állíttassék, hanem Czárán Josef az onoka eötsével a megfizetésre szoríttassanak és méltó büntetés alá jöjjenek. De mivel valamint Czárán Antal ön keresete mivoltát, és a két hitelezők feladására tett ellenvetéseit, úgy ezen Mercantéle Forum által újból és hogy Czárán Antal és nagybáttya Czárán Joseffel köztárs lett volna, meg nem ítéltetett. De mint-hogy a két hitelezők ezeni Itélettel meg nem elégedvén appellációt jelentettek, a melynek a Litis Curátor ellene mondott, abból a tekintetből, hogy summárisime elláttatni, határoztatott, fel nem botsáttatni, recursus utyán a Nemes Kir Fő Kormányhoz felvitetett, mindazonáltal mind a Nemes Kir. Fő Kormánynak 1839-dik évi januárus 11-ről 5271 I szám alatt költ kegyelmes rendelete nyomán a két hitelezők folyamodásoknak azt hogy üdő után felvitt folyamodások vizsgálat alá nem vétethetnék, hely nem adatott, és mivel ezen nagyon tisztelt Rendelesnek felolvasásakor, és közhírré tételekor a személyesen jelen volt Kápdebó Jakab személyese Kritsa Lukács és Eránosz Kristóf, ezen Mercantéle Forum színe előtt 1840-ik évi januárus 2-ik

napján 5. szám alatt önkéntesen oly szóbeli nyilatkozatot tettek, mi szerint mind a két hitelezők is megnyugodván ezen Mercantéle Forum ítéletében, a tovább való perlekedésről tökéletesen lemondottak, és azt tovább nem folytatyák.”

Miután a két hitelező család visszavonta követeléseit, megvalósulhatott a *Clasificatoria Sententia*, melynek megvalósulását a rendelkezésünkre álló forrásanyag is jelzi. „Mivel semmi több ellenvetés nem lévén a *Classificatoria Sententia* a *Cridális Norma* útmutatása szerint készítettű határozatot. Mire megvizsgálván, és bírói fontolóra vévén ezen Mercantéle Forum mind a már *cridatárius* Czárán Josef csődületére megjelent hitelezőknek ön keresetyekről szóló kötelező-leveleiket, s azok támogatásaikra tett okaikat, mind pedig a *Litis Curátor*nak a *Massa* mozgatásaikra tett okokat, nem pedig a *Litis Curátor*nak a *Massa* oltalmára tett ellenvetéseit, úgy tanáztatik, hogy a megjelent hitelezők között csupán *cridatárius* neje Temesvári Máriának különböző követelése lenne, aki is adósúl nyert tulajdon ezüst-néműit, amelyek a férje vagyonnyával elfoglaltatván, még mind végig *in natura* bírói zár alatt tanáztatnak, vissza adattatni kéri a többiek mind egy idomú *Chyrográtoriusok* és mind, hogy valamint a *Cridatárius*, úgy a *Cridális Massája* oltalmára rendeltetett *Litis Curátor* minden előfordult követeléseket megösmértek, nem tanáztatott szükségesnek, hogy a keresetek hűt által legitimáltassanak – melyeknek is következesekül a *classificatio* illetén sorral és móddal tétetni határoztatott...”¹⁶³

¹⁶³ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1840 január 2.

Czárán József nyolc éves küzdelme igazságának a bizonyításáért, az örmény kereskedők nehéz életkörülményeit és létbizonytalanságát jelzi a XIX. század első felében.

Dr. Temesváry János munkája arra enged következtetni, hogy a gyergyószentmiklósi Lázárok is nemesek voltak. A szamosújvári történész szerint: „1816. március 17-én pedig I. Ferencz király Bécsben kelt czimerlevelével Lázár Lázár, arad-megyei első aljegyző és temesmegyei táblabírónak adományozott nemességet és pedig nemcsak azért, hogy ez által a kötelmeit lankadhatatlan buzgalommal és odaadással teljesítő hivatalnokot megjutalmazza, hanem, hogy a nemesi fölkelő sereg szervezése és annak a szükségesekkel való ellátása körül nemcsak Arad megyében, hanem Erdélyben, nevezetesen a Székelyföldön, kifejtett önfeláldozó tevékenységét is elismerje és hálásan viszonozza, annyival is inkább, mert már a czimer-szerző néhai atyja, Lázár Mózes, a gyergyószentmiklósi kereskedőtársaság előbb jegyzője, utóbb tanácsnoka és végül főbírája több mint húsz éven keresztül részint a kereskedelem felvirágoztatása, részint a közjó előmozdítása körül magának elévülhetetlen érdemeket szerzett. Lázár Lázáron, a címerszerzőn kívül ez alkalommal I. Ferencz király nemesi rangra emelte hitestársától, Andrényi Annától született Kálmán János és Gergely fiait Aranka, Czeccil és Janka leányait s valamennyi mindkét nembéli törvényes utódait, ivadékait.”¹⁶⁴ A Lázár

¹⁶⁴ Dr. Temesváry János: *A magyar örmény nemes családok czimerlevelei*. Szamosújvár, 1896. 140.

család története valósággal végigkíséri a gyergyószentmiklósi örménység történiáját, melyről a következő fejezetekben is értesülhet az olvasó.

Temesváry János munkájában főleg az erzsébetvárosi Lukácsok nemesi rangra emeléséről olvashatunk. A gyergyószentmiklósi Lukácsok esetében két alkalommal találkozunk a nemesi cím említésével. Az egyik a Mercantile Forummal kapcsolatos okirat, a másik pedig a templomkertben található kápolnának a következő felirata: „Ezen boltozat alatt nyugszik Nemes Lukáts Rebi asszony, Czif János hitvese, szül: május 11-ik 1820. meghalt dec. 2-án 1839. Élete 20-ik Tavaszán.”

A gyergyószentmiklósi örmény kereskedők közül tehát hat család nyerte el a nemesi címet, melyhez az Arad és Temes megyei koronabirtokok megvásárlása is kapcsolódott.

Czárán József esetében láthattuk, hogy Cridája meghirdetése előtt jelentős nagyságú legelőkkal bírt Moldvában, melyet közösen bírt Aga Manuláti nevű bojárral. A szarvasmarha kereskedelemmel foglalkozó örmény kalmárok nagy része vagy bérelt legelőket, vagy pedig valamilyen módon (teljes vagy feles tulajdonnal) állattartásra alkalmas területtel rendelkezett. Ezért az örmény gazdákat a Forumnál a legeltetési bolleták megújításának szükségességéről értesítették. Így például Istvánfi Lázár 1842. március 24-i levelében jelzi: „Az 1838-ik évi július 9-ről 7083. szám alatt minden törvényhatósághoz és az illető Királyi Pénztárnokokhoz innen költ azon rendelés, melynél fogva a szomszéd török felsőség alatti tartományokban legeltetni szokott e hazabéli alattvalók marháira nézve legfelsőbb

helyről ki adatott és 1827-ik évben február 16-ról, 1711 K. 70. K. szám alatt kihirdetett rendszabály 4-ik és 9-ik pontjai annyiban meg változtattak, hogy az említett marhás gazdák legeltetési bollétájikat azoknak egy esztendei, határidejek kitelése előtt, hanem azon idő kitelése után legfelyebb 6 hét alatt meg újjíttathassák, a legfelsőbb helybenhagyást meg nem nyervén az iránti legfelsőbb Királyi parantsolat következtében ezennel visszavonatik. Mi is a nemes székek azon alkalmaztatása végett ezennel oly további meghagyással íratik meg, hogy az illető marhás gazdákat e szerint utasítani el ne mulassza.”¹⁶⁵

Hasonló szellemű értesítést küldtek a harmincadi hivatal részéről is. „Azon marhákkal gazdálkodóknak ide fogott feljegyzései, kik a múlt 1839-ik év végéig nyert legeltetési bollétákat megújíttatni elmulasztották, a Nemes Székek ezennel oly meghagyás mellett küldetnek ki, hogy az azokban feljegyzett gazdákat utasítsa arra, mi szerint ők ezen év júniusa végéig Computus tartás, és legeltetési bolletájok megújítása elmulasztásának ok adása végett lakásokhoz legközelebb eső valamelyik 30-di hivatalnál mulhatatlanul jelennyék meg, különben bé nem hozott marháik, barmaik, s azoknak szaporodásai után készítettő számítás szerint eszerint harmitzadot fognak fizetni.”¹⁶⁶

A csiki főkirálybíró Balási József, és a jegyző László Sándor, a bolletákat 1842 nyaráig ki nem váltó személyek neveit is

¹⁶⁵ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1842 március 24. Copia Ad numero 2723-1842

¹⁶⁶ U.o. Copia Ad numero 2470-1842. In gyergyószentmiklósi örmény plebánia. Domus Historia.

feltüntették. Ezek a következők voltak: „Verzár Ferentz, Kopatz István, ismét Kopatz István, Lázár Lázár, Zárug Zakariás, Eránosz Jakab, Lázár Lázár, Szarukán Márton, Lázár Bogdán, Kiss Jakab, Szarukán Márton, Lengyel Márton, Gyergyó Szent Miklósi lakosok”¹⁶⁷

Mivel az állattartó nagykereskedők nem nagyon siettek az u.n. bolleták kiváltása ügyében, a hatóságok kénytelenek voltak az engedélyek kiváltásának a határidejét kitolni. Így 1842 nyarán már arról értesítették a Mercantile Forumot, hogy a legeltetési engedélyek kiváltásának határidejét kitolták október hónapig. A gróf Teleki József által 1842. július 28-án kiadott értesítésben ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Azon marhás gazdáknak kik a szomszéd Török Tartományokba(n) tartott marháikról az 1839-ik év végéig nyert legeltetési jegyzékeiket maga ideiben megújítani elmulasztották, ezen elmulasztás ok adása és marháikról számadás végett a folyó év március 14-ről 2470 szám alatt innen kibotsájtott rendelnél fogva jelen évi június végére tett határ-üdő, az írt marhás gazdáknak könnyebbítése tekintetiből folyó év október végéig kiterjesztetett.

Mi is a Nemes széeknek az idézett Királyi Fő Kormányi rendeléssel összeve függőleg ezennel oly meghagyással íratik meg, hogy az illető marhás gazdákat a felől értesitse.”¹⁶⁸ (106/1)

¹⁶⁷ U.o. Cópia Ad numero 497-1842. In gyergyószentmiklósi örmény plebánia. Domus Historia.

¹⁶⁸ U.o. Cópia Ad numero 7462-1842. In gyergyószentmiklósi örmény plebánia. Domus Historia.

Szeptember 17-én azonban a Főkirálybíró és a jegyző, a Kereskedői Széket már a határidő lejárásának a közeledéséről értesítették: „Ezen Kegyelmes rendelés értelme szerint ne terheltesen Uraságod a kerületében létezhető marhás gazdákat minél előbb értesíteni, hogy magokat ahoz alkalmazni tudhassák.”¹⁶⁹ (106/2)

Az állatkereskedelem iránya főleg a magyar alföld, Bécs és Lipcse piacai voltak. Ezt bizonyítja a négy nemességet nyert kereskedő esete, s ezen belül Szarukán Miklós 1841-es esztendei magyarországi útja is. Az örmény kalmár 1842-ben elismervényt kért a Mercantile Forumtól magyarországi kereskedelmének 1841-es évi bizonyítása érdekében. A forum vezetősége, névszerint – „Lázár Péter actualis bíró, Kritsa Péter junior, Kábdebó Gergely, Dobribán István, Temesvári Bogdán, Jákobi István, Lázár István, Fitzus László”¹⁷⁰ A 133/2 számú akta szerint – így fogalmazták meg igazoló levelüket: „Mű a Gyergyó Szent Milkósi Mercantile Forum rendes bírāja több tanátsnoki, és hütös jegyzője adjuk tudtokra mindeneknek, a kiknek illik, hogy a midőn folló 1842-ik évi januárius 21-ik napján az ezen Mercantile Forumot illető tárgyaknak eligazítások végett öszve gyülekezve lettünk volna, egyik tanátsnokunk Nemes Szarukán Márton atyánkfia élő-szóval arról, hogy a múlt évi ősszel mikor érkezett haza Nemes Magyar-Országról? – egy hiteles bizonyítványt kért adatatni. – Kiknek is kérése tekintettel mél-

¹⁶⁹ U.o. Copia Ad numero 1091-1842. In gyergyószentmiklósi örmény plebánia. Domus Historia.

¹⁷⁰ Mercantile Forum. nr. 5 - 1842.

tatván, ezennel hiteles bizonytságot teszünk, hogy a könyörgő Nemes Szarukán Márton atyánkfia Verzán testvér eötsével, a köztudomány szerént, múlt 1841-ik évi november huszonharmadik napján érkezett légyen haza a házához Nemes Magyar-Országról, ahol is addig szokott élelme keresése végett gyakorolni szokott marhás kereskedése foglalatosságai tekintetéből mulatott, – melynek is valóságáról adjuk mü is ezen szokott alírásokkal, és gyakorló petsétünkkel megerősítettett közhitelű bizonyítványunkot.”¹⁷¹

Hasonlóképpen, egy másik nagykereskedő is igazolást kért magyarországi kereskedéséről. Ezzel kapcsolatban az 1811. december 19-i jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Gyergyó Szent Miklósi örmény kereskedő Dobribán Lukáts arról kér testimoniumot adatatni, hogy ő kereskedésit Nemes Magyar országra folytatván, Molduvában bėjáros nem volt, és azért az Molduvai passusokra való tilalmakot nem tudhatya.”¹⁷² A kérésre a Mercantile Forum a következő döntést hozta: „Adatassék ki a kívánt testimonium a tudás és tapasztalás szerint.”¹⁷³

A gyergyószentmiklósi örmény kereskedők kapcsolatba kerültek az ausztriai és a morvaországi vállalatokkal, melyeknek termékeiből hitelre vásároltak. A linzi gyár – mely valószínűleg uralkodói vállalat volt – 1806. augusztusában követelte Fitzus Mártontól tartozásainak kiegyenlítését. Ezzel kapcsolatban Turi József fiscalis director Marosvásárhelyről a következő

¹⁷¹ U.o.

¹⁷² Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1811. December 19.

¹⁷³ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1811. December 19.

levéllel fordult a Mercantile Forumhoz: „A Felséges Királyi Fő Kormányzó Tanátstól oly tudósító rendelést vettem közelébről, mely szerint meg parantsoltatott kegyelmeknek, hogy a tudva lévő fabrica adósságát Fitzus Mártonon haladék nélkül vegyék fel ezen kegyelmes rendelésnek következéséül az iránt kívántam kegyelmeket utasítani, hogy azon fel veendő summát a közelébb lévő, akár harmintzadi, akár Perceptor, akár más Camerális hivatalnál kelletik administrálni, a Királyi Fő Cassába leendő bé adás végett, jól kifejezván a bé fizetésről adandó quitatiában, minémű titulus alatt, s kitől megadatott pénz legyen az, mely quitatiában mássát a maga idejében nékem küldjék fel...”¹⁷⁴

A Kereskedői Szék a fiscális director megkereső levelére a következőképpen válaszolt: „Az Lintzi Fabricának fenn forgó 1000 rajnai forint adóssága fel vétele dolgában az Méltóságos Fiscalis Director urnak augustus 6-ról 279 szám alatt hozzánk utasítani nem sajnálott rendelkezését mai napon tisztelvén, hivatalosan kívántuk jelteni a Méltóságos urnak, hogy ezen Tárgyban az Felséges Királyi Guberniumunk januárius 3-ról 1526. szám alatt költ kegyelmes rendelése hozzánk érkezvén olyan alázatos tudósításunkot küldöttük a tisztelt Királyi Guberniumnak, hogy az fenn forgó adósság le fizetése iránt ide való betsületes kereskedő Fitzus Márton atyánkfia az Lintzi Fabrikával olyan egyezésre lépett, hogy az fenn forgó 1000 forintokat két terminusokban Fitzus Márton Atyánkfia fizesse le, melyre

¹⁷⁴ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1806 augusztus 6, szám 279.

az Lintzi Fabrica is anectálván amint ezt azon Fabrica Leve-
lével meg is bizonyítottuk, és már az 500 forintok el is küldet-
tek az fabricának. Ha tehát az Felséges Királyi Gubernium is
méltóztatik ezen egyezésen meg nyugodni, méltóztassék
iránta kegyelmes határozását néküink tudtunkra adni, külö-
mben az tisztelt Királyi Guberniumunk ellenkező rendelkezést
tisztelevén azonnal telyesíttésében való készségünket meg bizo-
nyítani el nem mulatjuk..."¹⁷⁵

A gyergyószentmiklósi kereskedők a morvaországi Hánkte
Károly kereskedővel is kapcsolatban voltak, akinek Vertán
Kajetán kereskedő 594 rajnai forinttal és 3 krajcárral adóssa
maradt. Mivel azonban a Nájtsáni kereskedő az adósságot
nem az igazolólevél eredeti példányával, hanem ennek máso-
latával próbálta behajtatni végrehajtó révén, testvére, Vertán
Antal a végrehajtást megakadályozta. Ezzel kapcsolatban a
Kereskedői Székhez írt megkereső levelében a következőkép-
pen fogalmazott: „Nemes Morva Ország Najtsáni kereskedő
Hankte Károly plenipotentiáriussa Méltóságos Kapitány Melchior
úr testvér bátyám Vertán Kajetán ellen executorokat kért volt
ki bocsátani 594 Rf-oknak és 3 kr-oknak fel vételek iránt, és az
executor urak június 20-ik napján ki is bocsátattak s valamint
hogy az Tekintetes Forum észre nem vette, hogy az tisztelt
plenipotentiarius úr nem originális vexel mellett, hanem tsak
copia mellett kívánja az pretendált adósságot fel vétetni, úgy
az testvérem is észre nem vévén, haza jövelelemmel meg

¹⁷⁵ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1806 október 13

tanáltam a tisztelt plenipotentarius urat, hogy az pretendált summát kész vagyok lefizetni elő adván leveleit, s ekkor láttam hogy nem originális vexel hanem csak copia.

Mivel hogy sok szomorú példák érdekeltek már az erdélyi kereskedőket akik efféle copiákra fizettek adósságokat, és az után az originálisal újabb fizetésre szorítottak. Ime Tekintetes Forum én executiot nem várok az bátyámra az pretendált summát, cum protestatione le tészem úgyhogy ameddig az originális vexel el nem küldetik a pénz sequestrumban legyen: és mivelhogy a tisztelt plenipotentarius úr ilyen hibás instrumentummal kereste az adósságot melyre törvényünk szerint fizetni sem tartozván sem az költséget sem pedig interest meg nem fizetem.

Az interest azért mert az contractus a felek között törvényt szabván ebben stipulálva nintsen, de az illetén vexelekre soha is interest az kereskedők nem fizetnek példát hozok Fitzus Márton urat elő, aki Vlaszloczkiért 1000 forintig kezességet vállalván csak azon ezer forintokat fizeti és azt is két versben ezen summával az Najtitsáni kereskedő kínálta Kritsa Márton urat, hogy adja meg negyed részit és lemond az egész summáról, tehát itten az törvény soha interest nem ítélhet: az költségit is azért, mivel az originális vexel nem producáltatván copiára a pretendált summát nem tartoztam fizetni, hibás lévén tehát az kereset okai nem vagyunk az költségnek.

Kérem alázatosan a Tekintetes Forumot méltóztassék az létezendő summát az originalis vexel eljöveteléig sequestrumba tétetni, mivel ha el nem küldik a pretendált summát copiára

mégsem fizetne, költséget és interest meg nem itélni, mivel annak oka nem vagyok és stipulálva nintsen is...”¹⁷⁶

Kereskedői ügyleteik, gazdasági tevékenységük miatt gyakran kerültek konfliktushelyzetbe a gyergyószentmiklósi örmény kalmárok közelebbi, főleg pedig a távolabbi környezetükkel. Otthonuktól távoli vitás vagy peres ügyeik rendezésére általában megbízottak, ú.n. plenipotentiáriusok segítségét vették igénybe a különböző peres ügyekbe keveredett kereskedők. A meghatalmazást ilyen alkalmakkor a Mercantille Forumon hitelesítették. Így történt ez a Kereskedői Szék 1842. január 11-i gyűlésén, amikor Dobribán István a nagyváradi Olasziban lakó Czifra Gergelyt plenipotentiáriusának tekinti Vertán Andrással szembeni perben, aki az ő híre nélkül megetette állataival az általa bérelt Kupai pusztán termett három bugja szénát. A meghatalmazás szövege a következő: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Kereskedői Szék rendes bírāja, több tanácsnoki és hűtös jegyzője adjuk ezen közhitelű bizonyítványunkat, hogy a midőn ezen folyásába indult 1842-ik évi januárus 11-ik napján, az ezen kereskedői széket illető tárgyaknak ellátások végett össze lettünk volna gyűlve, helyi kereskedő és egyik tanácsnok Dobribán István atyafia személyesen megjelenvén, élő szóval azt vallá, mi szerint meg lévén győződve Nemes Magyar Országon Nagyvárad(i) Olasziba(n) lakó Tekintetes Czifra Gergely úrnak egyenességiről és az örménységét birandó dolgokbani hűséges eljárásáról, annál fogva tisztelt Czifra

¹⁷⁶ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1806

Gergely urat mi előttünk meghatalmazottjának rendelé. Pleni-potentiáriussának constituálá, hogy Tekintetes Czárán Emmá-nuel úrtól haszonbérbe birt kupai pusztáján még 1839-be(n) termett három bogja szénájának hir nélkül lett megétetéséért idősebb Vertán András urat a maga illető Törvény Széke előtt törvényesen meg kereshesse és perelhesse, ottan szószólót vall-hasson, azt mikor a szükség kívánnya meghívhassa, egy szó-val mindent mit a bévalló hasznára és előmenetelére jónak lát meg tehesse, tétethesse, éppen úgy mintha maga tulajdon sze-méljébe jelen lenne, – melyről mint fennebb adjuk mü is ezen közhitelű székünk gyakorló petsétjével, és szokott aláírásokkal meg erősítettett bizonyítványunkat.”¹⁷⁷

Hasonlóképpen, 1842. március 11-én Temesvári Bogdány, magát a Mercantile Forum bírját Lázár Pétert bízta meg kép-viselettel a moldvai Piatra Neamț-ban lakó Govrik György elleni adósságbehajtási perben. A Kereskedői Szék által hitelesített megbízólevél tartalma a következő: „Mi az Erdélyi Nagy Feje-delemségbeli Nemes Gyergyó Székiben kebelezett Gyergyó Szent Miklósi Kereskedői Társaság helyettes Birája rendes Jegy-zője és több Esküdt tagjai adjuk ezen közhitelű bizonyítvá-nyunkot mi szerint a mai napon midőn közdolgaink eligazí-tása végett össze lettünk volna gyülekezve, megjelenék mi előttünk személyesen Temesvári Bogdán tagtársunk, ki is élő szóval jelenti, hogy társaságunk rendes bírása Lázár Péter atyánk-fia egyenességéről a reá bizandó dolgokbani hivséges eljárásá-

¹⁷⁷Mercantile Forum jegyzőkönyve.1842. január 11, szám 2
374

ról és igazságosságáról meg lévén győződve, telyes és tökéletes megbizottjának valja, Nemes Moldova Országában kebelezett Pyátra nevű helységében lakó Govrik György ellen indított adósságos keresetének folytatására, telyes hatalmat engedvén mind azoknak elkövetésére miket hasznosnak és előmenetlesnek láttam, szószlót vallhatni, azt mikor szükség léjend meghivni éppen úgy mintha maga tulajdon személyében jelen lenne – melyről mint fennebb adjuk ezen közhitelű bizonyítványunkat székünk petsétével megerősítve.”¹⁷⁸

Kopasz István kereskedő, betegsége miatt volt kénytelen moldvai ügyeinek a rendezését Lázár Antalra bízni. A megbízás hitelesítéséért a Mercantile Forum összehívását kérte. Mint írja: „Betegségem akadályoztatván a Moldovába mehetéstől, dolgaim igazítására, nevezetesen pedig bizonyos peres dolgokba(n) való eljárásra kéntelen vagyok Lázár Antalt meghatalmazni mire nézve Instálok a Tekintetes Biró úrnak, méltóztasson a mai napon a Kereskedői Nemes Széket öszve gyűjtetni, hogy Pleni-potentiária Constitutiot törvényesen expedíálthassam, alázatos tisztelettel lévén.”¹⁷⁹

A kereskedők másik csoportját az ú.n. boltos kereskedők alkották. Ők általában az ú.n. brassai portékákkal kereskedtek. A boltokban fényűzési cikkeket, illetve drága ruhaneműket is árultak, amiért is Benkő József sajátos módon közelítette meg a boltos kereskedő fogalmát. Véleménye szerint „annyira távol

¹⁷⁸ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1842. március 11.

¹⁷⁹ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1842. szám 40.

esnek a lakosok gazdagításától, hogy (amint a tapasztalat bizonyítja) inkább úgy tűnik, még az őslakóknak is kárt okoznak, amennyiben, főleg Gyergyóban, a természettől fogva magát cicomázni kedvelő női nemet hitelbe adott olcsó árucikkkel igen könnyen megzavarják és oda juttatják, hogy végezetül eladósodnak, s oktalanul férjüket is vagy elborítják a sok tartozással meg azok évi kamatjával, vagy szép házakat rendes díjért bérbe adva, mondhatni ajándéku odaadják. Félős, hogy végül is valamiképpen minden javukból kiforgatják őket.”¹⁸⁰ Az 1716-os évi összeírásban ezek a boltos kereskedők a kevésbé módos réteghez tartoztak.¹⁸¹

Az 1820-as évi összeírásban az összeírók 15 kereskedő bolt-ról tettek említést Gyergyószentmiklóson. A Cziráký összeírásban ekkor említett 25 kenyérsütő, 2 zsemlesütő és 40 mészáros, mind árújának értékesítésével, vagyis helyi kereskedelemmel foglalkozott. Sőt, valószínűleg a 10 nagyobb rendű kocsmáros is az örmények korcsmáltatásának a tiltása ellenére a háttérben örmény kereskedő volt.

A XIX. század elején a Gyergyói medence faluiban sorra hozták létre az örmények italárúsító üzleteiket. Ilyen volt többek között Mélik Isákné, Merza Mária kocsmája Gyergyóremetén, melynek kasszájából Ágopsza Keresztes leánya Hiripszimé, jelentős mennyiségű pénzt tulajdonított el. A károsított panaszáról a következőket olvashatjuk a Kereskedői Szék jegyzőköny-

¹⁸⁰ Benkő József : *Speciales Transilvania. I kötet*, Kolozsvár, 2006.

¹⁸¹ Magyar Országos Levéltár. 1716-os évi összeírás.

vében: „Mélik Isákné, Merza Mária és ennek kotsmárosnéja Dudás Therésia panaszkodják, hogy Ágopsa Keresztes leánya Hiripszimé Gyergyó Remetén az kortsoma házban bémenvén az ládából feles summa pénzt elorzott, amit két rendbéli bizony-ság levelekkel bizonyítanak, beadván az kárról való lajstromot és elégtételt kérnek.”¹⁸²

A módosabb boltos kereskedők kapcsolatban voltak a bécsi, prágai kereskedőkkel. Így Zakariás Márton boltos kereskedő áruit Szabotka Izsák prágai kereskedőtől vásárolta, aki 1815-ben a következő kéréssel fordult a Fő Igazgató Tanácshoz a gyergyószentmiklósi kereskedő 211 rajnai forint adósságának behajtása érdekében. „Olvastatik a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanácsnak aprilis 11-dikén 1815-ben 2054 szám alatt költ kegyelmes rendelete, melyben közölvén Zakariás Márton boltos kereskedő obligatoriálissának mását mely szerint Prágai kereskedő Szabotka Izsáknak 211 R fointtokal tartozik parancsolja, hogy az ados által adando uj recognitionális küldetessék fel.”¹⁸³ A kéréssel kapcsolatban a Mercantile Forumban a következő döntést hozták: „Irattasék meg alázatosan a Felséges Királyi Guberniumnak, hogy a mint az ados kívánsága, a creditor János fő vétele Pesti vásárra, vagy maga hozza le, vagy más által külgye el obligatoriállisát, és ottan ki fogja fizetni.”¹⁸⁴

Általában a boltos kereskedők családi alapon szervezték meg vállalkozásukat. Legtöbbször apa fiával, máskor testvér-

¹⁸² Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1809. augusztus 9.

¹⁸³ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1815. május 11.

¹⁸⁴ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1815. május 11.

testvérrel próbálta megszervezni a bolti kereskedelemmel járó munkát. A kellemetlenség akkor következett be, amikor a testvérek külön akartak válni a kalmárkodás folytatása érdekében. Így történt ez Kritsa Márton kereskedő és testvére, Kritsa János esetében, amikor is az idősebb testvér a fiatalabbikat a bolti kereskedés elhanyagolásával vádolta. Panaszáról a Mercantile Forum jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: „Felperes Kritsa Márton atyánkfia az közelebb elmúlt szeptember hónap 15-ik napján, ezen Merantile Forum eleiben terjesztett kérelem levelében kinyilatkoztatván aztot, hogy az miólta Kritsa István és Péter testvéreivel meg osztozván alperes testvére Kritsa Jánosnak bolti portékabéli részit kezéhez vette addig is míg nevezett testvére nőtelen és nevendék állapotban volt az kereskedést közösön szemben tűnő haszonnal folytatta ugyan, de az alperes nem gondolván az felperesnek sokszori atyafiságos intéseivel szembentűnő képpen vesztegeti az közös Massát, és igen kevesset vagy semmit sem gondolván az szorgalmatos kereskedés folytatásával, inkább annak veszedelmire, hogysem előmenetelire intézi minden rendetlen tselekedeteit ugyan azért nem kívánván továbbra az közös kereskedést folytatni, és másnak számadója lenni, és maga tulajdon gyermekeinek jövődöbéli károkat, s veszedelmeket sietetni azért két regiusokot kívánt kirendeltetni, akik minden osztály alá való bolti portékákat lajstromban vévén nevezett testvérével osztoztatnák meg vagy pedig ellenzeni, mivel azon békeség levélnek 3-dik pontyában meg volt határozva az osztály, és tsak azért halasztatott el az elmúlt áprilisig az az a Bétsi útig,

hogy addig az Bétsi Creditorok kifizetetvén az egész bolti kereskedés tisztában hozattathassék.”¹⁸⁵

Kritsa Márton szeptember 15-i vagyonmegosztási kérésének alapján a Kereskedői Szék a következő döntést hozta: „Ámbár ugyan ezen Merantile Forum hatalmát felyül haladja magát az házak osztályában elégíteni, minthogy az fekvő jókat a való ítélete az 1794-dik és 1796-ik esztendőben költ Felséges Királyi Rescriptum tartása szerint ezen Merantile Forumnak ki nem terjedhet mindazonáltal, mivel itten nem az fundusról, hanem tsak az superedificátumról forog kérdés, amely valamint az bolti portékák úgy az ház is keresménynek, és szerzeménynek vétetethetik fel, melyhez éppen annyi jussa van az nagyobbiknak, valamint az kisebbiknek, ugyan azért azzal a jussal az alperes azon házat nekie mint kisebb testvérnek adatatni, melyben most az felperes lakik nem kívánhatya, melyet engedett az decretum 1-ső része 40-dik titulussa az kisebbik testvérnek, hogy az atyai ház az kisebbiké légyen, mert azon törvénynek ereje oda terjed ki, az hol az testvérek között az ősi fekvő jók osztatnak, itten pedig nem ősi jóknak, hanem tsak csupa szerzeménynek és felkelhető jóknak osztálya forog fenn. Azért törvényesen meg határozottatott: hogy az felperes, és alperes között minden bolti portékákra és felkelhető vagy szerzeményre nézve az osztályt a kirendelt biztosok vigyék végben elsőbben is minden bolti portékákat az kereskedők szokása szerint inventálván: az ház iránt pedig melyben most a felperes lakik

¹⁸⁵ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1826 október 13.

határoztatik, hogy ha edgyütt és két testvérek lakhatnának, és békességes csendes mondást nem remélhetnének tehát rekesztessék két felé, és egyik részében az felperes a másikban pedig az alperes lakjanak. Nem külömben az békeség levélnek ötödik pontyában meg lévén állítva az is, hogy az bolti portékák-nak két felé esendő osztályával mind addig miglen 3-dik bolt építetik az mostani bolt is két felé rekesztessék, tehát az is meg határoztatik, hogy az mostani bolt is két fele rekesztetvén légyen az két testvérekké, ki ki maga résziben árulván portékáit.”¹⁸⁶

A Kritsa családhoz hasonlóan a Zakariás család egyik ága szintén a boltos kereskedők közé tartozott. Ennek a családi ágnak az esetében is a testvérek közötti jövedelem megosztás vezetett ellentéthez. A kisebbik testvért, Zakariás Sándort ugyanis bátyai kiszorították a jövedelemmegosztásból. Az 1812. június 10-i jegyzőkönyvben a kisebbik testvér a következőképpen fogalmazta meg panaszát a Kereskedői Szék előtt: „Olvastatik panassza Zakhariás Sándornak, melyben panaszolván, hogy nagyobb testvérei Zakhariás Miklós, István, János és Aloisy együtt megosztozván, és mindeniknek szembentünő summa jutván nékie nagy megcsalattatásával, az atyai házakon kívül csak 4000 Rf-kat oh bankóban szakasztottanak ámbár ő is 8 esztendő alatt a boltban szolgálván sanyarogván kereső társ volt, s ennél fogva ha fizetési legény lett volna is sokkal több résznek kellett volna jutni. Kéri törvényesen kiszakasztatni az ötöt illető részt a testvérek között végben vijendő osztályt

¹⁸⁶ U.o.

parantsoló törvény szerint.”¹⁸⁷ A jegyzőkönyvből a testvérek válaszárol is tudomást szerzünk: „A bépanaszoltatottak előtt felolvastatván aszt felelik, hogy a feladás abban sem igaz, hogy 8 esztendőktől fogva szolgált volna a boltban, hanem tsak öt esztendő olta, mivel két esztendeig iskolában járt, a közkereskedést pedig csak tíz esztendőtől fogva folytatják egyéb aránt, mivelhogy az atyokról capitális nem maradott, hanem magok szorgalmatosságok által szerzették a vagyont, amit jó akaratyokból adtak, hogy többet adjanak a törvény sem szoríthatya.”¹⁸⁸ A két fél ellentétes tényfeltárása után a Mercantile Forum tagjai a kisebbik testvér anyagi kielégítésével kapcsolatban a következő döntést hozták: „...az bépanaszoltatott testvérek, a Mercantile Forum előtt megegyezésből az házakon, lovon és árán kívül, melyeket az egyezés levél szerint önként megígértenek a testvérek a panaszlónak 6000 Rf-kat régi bankóban, hogy 15 nap alatt kifizessenek, a bépanaszoltatott testvérek(nek) meghatározottatott olyan kifejezéssel, hogy valamin a panaszlónak további keresése nem lészen bátyain, úgy a bátyai is a meghatározott summát kifizetni tartoznak különben executióval is fel fog vétetni.”¹⁸⁹

Ugyancsak boltos kereskedő testvérek közötti vitával találkozunk Nádos Dávid, Lukáts és János közötti épületmegosztási keresetben. A család tagjai az 1808-as évi nagy tűzvész áldozataivá váltak, és mikor újrakezdték boltjaikat és házaikat

¹⁸⁷ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1812 június 10. szám 25.

¹⁸⁸ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1812 június 10. szám 25.

¹⁸⁹ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1812 június 10. szám 25.

építeni, kiszorították nagyobb testvérüket attól a lehetőségtől, hogy övé legyen a bolt és ház helyének az elsődleges kiválasztása. A Mercantile Forum jegyzőkönyve a benyújtott panaszról a következőket tartalmazta: „Nádos Dávid örmény kereskedő azt panaszolja, hogy az 21.^{iki} szeptemberben történt szerentsetlen tűz által, minden lakható, és haszonvehető épületek, melyek néhai atyától maradtak volt, és az után az égésig testvéreivel közösen építettven birták is meg emésztetven azon funduson, melyet az Nemes Magyar Megyétől taxára birnak, két testvérei Nádos Lukás, és János anélkül, hogy velle mint nagyobb fiúval megegyeszenek, vagy az fundust felosztották volna, a piatzi sorra boltot és házat kezdetek építeni az maga kirekesztésivel, holott az örmény szokás szerint, mindenkor az nagyobbé lévén az választás, azért az építéstől törvényesen tiltotta is, melynek nem engedelmeskedvén, kéri az elkezdett építéstől eltiltani, és az elsőséget néki ítélteni...”¹⁹⁰ A boltos kereskedő panaszával kapcsolatban a Kereskedői Szék a következő döntést hozta: „Eddig is az örménység között az lévén az gyakoroltatott szokás, hogy az nagyobbik testvére volt az választás a közösen birt fundusban, és épületekben, azért hogy az nagyobbik fiu kezd elsőbben az atyáknak kereső társa lenni, ugyanazért a bolt építéstől az bépanaszoltattak el nem tiltattnak, lévén a panaszolónak is azon helyen bolthelye, hanem az háznak építésétől, hogy megszünyenek, és azon hely Nádos

¹⁹⁰ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1808 november 2.
382

Dávidnak maradjon, határoztatott.”¹⁹¹ Ha nem is teljes mértékben, de részben a Kereskedői Szék elismerte Nados Dávid igazát.

Ugyancsak boltos kereskedők voltak a Wertány család tagjai is. Így Wertány István 1810. április 18-án a Békény pataktól napnyugatra, a piacról (mai központ) a Tekerőpatak felé vezető út melletti belsőséget harminc évre haszonbérbe vette. A haszonbéri szerződés szerint egy nagy kőházat épített az illető belsőségre, melyet a harminc év bérleti idő lejárta szerint megvásárolhatott. Itt egy igen nagy és jó forgalmú boltot létesített. Az épület megvásárlására 1850. augusztus 2-án került sor. Ezt a kőházat később, 1866-ban idősebb Romfeld János vásárolta meg, aki a belsőségnek a Békény felőli részén sörgyárat építtetett.¹⁹²

A szegényebb örmény kereskedők szinte mindig az adósok listáján szerepeltek. A kölcsön kért pénzt, vagy legtöbbször hitelbe vásárolt állatokat képtelenek voltak kifizetni. Ilyen volt többek közt Molduván Antal esete, aki Kászonjakabfalvi Lestyán Páltól és Kászonimpéri Balázs Györgytől 1791-ben 100 magyar forintot kért kölcsön. Mivel a megbeszélrt időben fizetni nem tudott, 20 magyar forint értékben egy tehenet adott hitelezőinek. A hitelezők ezután hétszer jelentek meg Gyergyóban a tartozás behajtása érdekében. 1804. április 19-én ismét találkoztak adósukkal Csíkzsögödön. Mint a Mercantile Forumnak címzett levelükben vallották, „Koncsag Márton eő kegyelme házánál emberséges emberek előtt le kötelezé magát írt

¹⁹¹ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1808 november 2.

¹⁹² Gyergyói Újság. 1931. november 1.

Moldovány Antal eő kegyelme, hogy közelebb Szent Margit sokadalomkor, minden bizonynyal megfizet, ha meg nem fizetne akkor, az után tett költségünköt fáradságunkot nekünk megfizeti melyet az ide be zárt hiteles levelünkkel bizonyítunk, de azon terminus idő is már régen eltölt és nekünk még nem fizetett.”¹⁹³

Mivel Molduván Gergely ezután sem fizetett, a kászoni hitelezők az adósság behajtása érdekében a következő kéréssel fordultak a Mercantile Forumhoz: „...Instáljuk, a Tekintetes Bíró Urat és a Tekintetes Tanásbéli Urakat méltóztassék ezen ügyünköt fel venni és ezt Moldovány Antal ezen régi 80 magyar forint adósságunkot meg fizettetni maga le kötelezése szerént, költségünk fáradságunk meg fordításával, mely ebbéli kegyes válaszát a midőn nagy bizadalommal elvárnok.”¹⁹⁴

Volt olyan eset, amikor a hitelbe kért pénzt, más ki nem fizetett adósságával akarták kompenzálni. Így Csorsza Jakab örmény kereskedő bizonyos berbécsek vásárlásával 277 magyar forintot kért tekerőpataki provincialistától, Bálint Ignácztól. Az örmény kereskedő hosszú ideig húzta, halasztotta az adósság visszafizetését. A tekerőpataki provincialista sorozatos kérésére végül is egyik adóssának az ú.n. „obligatoria papírját” adta át, melynek értéke nagyjából megfelelt a tartozás mennyiségével. A tekerőpataki hitelező azonban az ilyen jellegű adósságtörlesztést nem fogadta el, és panaszával a királybíróhoz fordult. Memóriumában a következőképpen fogalmazott: „Most

¹⁹³ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1806. augusztus 30.

¹⁹⁴ U.o.

esztendeje kölcsön kért vala éntöllem örmény Csorsza Jakab eő kegyelme s effective berbécekben levált is én töllem 277 magyar forintokat olj feltételek mellett hogy azt nekem minél hamarabb meg fizetné, ezt bizonyítja az itten sub A. zárt obligatoria ugyan azon obligatoria mutatya hogy más ember adósságát nekem által kötelezte volna, hogy felvettessem, de ezt sem lehetett volna valóságnak nézni, inkább csaláldságnak mert, senkit más ember adósságával nem lehet kifizetni, mégis midőn törvényben idéztem volna az örmény gyűlésben tett adósom nem akarásra válaszoltatott, hanem sub litera A. zárt obligatoria citáltatott, de fel vehessem nem teszi azt, hogy felvettem mikor az embert nem is üsmertem.

Meljnek helyre hozásáért könyörgőre a Méltóságos Fő Királyi Bíró Utnak méltóztassék ezen terhes adósságomat az adóssal meg fizettetni vagy az Örmény Congregationnak parancsolni, hogy meg fizessen ha az obligatoria szerint azokra adós, neki fizessen az eő adóssa....”¹⁹⁵

Az adósok, esetenként csak részlegesen tudták kifizetni adósságaikat. Ilyenkor a hitelezők az adósság maradékának a behajtásáért is a Kereskedői Szélhez fordultak. Az egyik hitelező a következőképpen fogalmazta meg panaszát a Mercantile Forumhoz: „Gyergyó Szent Miklósi örmény kereskedő Moldován Gáspár és Kopatz Lukás ő kegyelmek még 2-ka Septembrio 1805-ben adóssaim maratak volt 1196 Rf-tal, mely egész summaért amint ki tetzik az contractusból Moldován Gáspár ő

¹⁹⁵ Mercantile Forum jegyzőkönyve 1806.

kegyelme kezességet váltalt, s egyezés mind a fenn írt summának megfizetése, ezen fenn írt summából fizettek ugyan in partes, hogy még maradott hátra 396 Rf. Ezen a summának megfizetését sürgettem a Nemes Forum előtt, de okát a végeztetett kérése szerint Moldován Gáspárnak, hogy rá rakattam amig Kopatz Lukázt haza gyöve és töstént meg fizet, és aztat is el adtam hitel szerint, azután Kopatz Lukázt haza gyövé, a kezes s egyezést mind fizető az elmaradás számát meg fizetetni nem sürgette, sőt haladékban hagyta, azért instálom a Nemes Forumot méltóztassék ezen fenn írt liquidum debitumnak executiojára, hozván Moldován Gáspár ellen executor urakat kirendelni....”¹⁹⁶

Gyakran előfordult, hogy az adósságot úgy fizették ki, hogy Moldovából törvényes vagy törvénytelen uton szerzett állataikat, a harmincadi hivatalt megkerülve, a zöld határon hajtották át. Így fizette ki adósságát a székelydomokosi (Dămuc) Juon Scurtu, Kopacz István örmény keresekedőnek. Mikor azonban az állatcsempészésre fény derült, a harmincadi hivatal ellenőrei, Sándor István és Wolf Alois a következő megkereséssel fordultak a Kereskedői Székhez: „Domuki közlakos Juon Skurtu alias skoruts 30-di prevaricatioval vádoltatván ezen kir. 30-i hivatal előtt azt vallyá, hogy e folyó hónap 5-én Moldvából 12 drb. az az 6 drb. fejér szürke szőrű és 2 tiszta fejér szőrű, 2 fekete szőrű nöstén meddő ketskét, és két tavalyi ugyan fekete szőrű gidót sikasztott bé, és azonnal Gyergyó Szent Miklóstra

¹⁹⁶ Mercantile Forum jegyzőkönyve 1806.

ki hajtván, minek utánna következett tsötörtökön úgy mint 6-a hujus östve felé naplemente előtt ezen sikasztott marhákka bé érkezett volna Gyergyó Szent Miklósi Kereskedő Kopatz István Urnak tartozó adóssága pótlásába mint maga tulajdonát anélkül, hogy honnan, s mi módon lett szerzésit az írt marhákka ki nyilatkoztatta volna Kopatz István Urat, hon nem találván, az aszonyságának azzal a hátra hagyással hogy hajtátnák Zsalatka nevezetű Havasba, által adta: ennél fogva tehát mint-hogy az 30-i felsőbb rendszabályok minden a külső országból országunkba bé sikasztott marhákot is: ha csak elevenségbe tanálhathatnak: maga eleibe idéztetni, ezen 30-i hivatalnak is felette alá való rovatala terhe alatt szoros köteleességévé tészik. Hivatalos tisztelettel kéretik a Tekintetes Forum ne terheltelessék az írt marhákka ezen requisitionkat meg adó 30-i contrásoknak ezen hivatal eleibe leendő visza hajtóval végeti által adása, iránt rendelkezni: Ellenben pedig ha az nevezett sikasztónak itten tett fel adása szerént a kérdésben forgó apró barmok a Kopatz István adósságába bé nem adattak, s úgy az nevezet havasba is nem hajtottak volna – arról münkött válaszoló írás által értesíteni.”¹⁹⁷

Az örmény kereskedők ügyeskedése gyakran a lopással való vádig is elvezetett. Halas Dávid ifjú örmény kereskedőt a Mercantile Forum előtt lopással vádolták. Az ellene felhozott panasz a következő volt: „Gyergyó Szent Miklósi kereskedő Halas Dávid nőtelen legény az idei nyáron Molduvában egy Nekita nevezetű oláhval egyet értvén, ezen Nekita Sárool Dorna nevű helységből

¹⁹⁷ Mercantile Forum jegyzőkönyve 1841. május 19.

két kantzát el orozván, nevezett Halas Dávid nyoltzvan tallérok-
 rokkal ígérek mellett kezéhez vette, és Szász- Régenben el-
 adta. Ezt a tulajdonos károsok meg tudván a tolvajt, Nekitát el
 fogatták, és midőn a Dornai Sprovnikság előtt examináltatott
 volna, meg vallotta, mind maga vétkit, mind pedig nevezett
 Halas Dávidnak e résziben vele együtt volt értésít. Ma is Ne-
 kita, az írt Dávid köztársa Felticsán nevű helységben kemény
 fogságban tartatik és az oda való tisztség mind addig kíványa
 is fogságban tartani Nekitát, míg Halas Dávid személyesen
 ottan meg nem jelenhetik.”¹⁹⁸

Utólag kiderült, hogy a vád alptalan, és a Mercantile Forum-
 ban e megkereséssel kapcsolatban 1806 augusztusában a követ-
 kező döntés született: „Minthogy agustus 19-én tett határozásban
 nem volt meg ítélve egyébb, csak, hogy Halas Dávid fogadjon
 egy lovas embert Bogoz János és társai mellé, hogy edgyütt bé
 mervén Molduvába az atestált jókat ki hozhassák, és egyszers-
 mind az Halas Dávid javait is kihozván, de ezen határozásnak
 anyiban elég nem tétetett, hogy az Halas Dávid javai ki nem
 hozatottak: azért újabb költség fizetessék, nem terheltehetik
 vala a könyörgő, hogy azért az reájuk legitimált és fel is vett 41 Rf
 vissza adattassék, melyért más embert fogadván maga javai
 után küldhesse. Ezenmel meg határoztatik Gyergyó Szent Miklósi
 Mercantile Forum Gyűléséből október 1-ső napján 1806-ban.”¹⁹⁹

Halas Dávidot azonban kereskedőtársai kijátszodták. Ezért
 ismét a Kerekedői Székhez fordult panaszával. „Olvastatik

¹⁹⁸ Mercantile Forum jegyzőkönyve 1806. augusztus 19.

¹⁹⁹ Mercantile Forum jegyzőkönyve 1806. október 1.

Halas Dávid kérelem levele, melyben panaszolván hogy noha az Nemes Mercantile Forum határozása szerint Eránosz János, Sáska Kajétán és Bogoz János mellé egy lovas embert fogadott és maga helyett Molduvában el is küldötte, hogy az nevezetteknek el vett javaikkal edgyütt az panaszló javát is hoznák ki, de az panaszlónak javait ki nem hozták, mégis reája 41 Rf költség legitimáltatott, hogy fizessen Eránosz Jánosnak és társainak, mely rajta exequáltatván is. Kéri, hogy mivel az Mercantile Forum előbbenni határozása ellen esett, ezen rajta exequált méltatlan költség ítéltessek vissza.”²⁰⁰

A Forum tagjai elfogadták az örmény kereskedő igazát, és 1806. október 1-én ebben a kérdésben a következő határozatot hozták: „Mivelhogy augustusnak 19-kén tett határozásban nem volt meg ítélve egyébb csak hogy Halas Dávid fogadjon egy lovas embert Bogoz János és társai mellé, hogy edgyütt bé menvén Molduvába az atestált jókat kihozassák egyszersmind az Halas Dávid javait is kihozván de ezen határozásnak elég nem tétetett, mivel az Halas Dávid javai ki nem hozattak: Azért újabb költség fizetéssel nem terheltehetett volna az könyörgő, hogy azért az reá legitimált és fel is vett 41 Rf-t vissza adattassék, mellyel más embert fogadván maga javai után küldhesse, ezennel meg határoztatik.”²⁰¹

A császári udvar és a Királyi Gubernium, a Mercantile Forumhoz küldött leírataikban a kereskedelemmel foglalkozó személyektől követelték az 500 forint értékű minimális forgó-

²⁰⁰ U.o.

²⁰¹ Mercantile Forum jegyzőkönyve 1806. október 1.

tőkét. Az 1805. február 1-én a Gubernium részéről a következő rendeletet küldték a gyergyószentmiklósi Mercantile Forum-nak: „...az apróssággal kereskedő(k) kik írástudatlanok s azért Mercántilis könyvek vitelére alkalmatlanok arra szorítatni parancsoltatnak, hogy kereskedések bátorságául 500 rajnai forintot érő tulajdon fundusokat elő mutassák, vagy ha ezt nem tehetnék annyi summáig kereskedések folytatásának pártfogására nézve kezest állítsanak, ezen fundust pedig az 1800-dik esztendőben 3469. szám alatt ki adott normális rendelés határozása szerint készítendő könyvben fel jegyezzük, az olyatén kereskedőket pedig akik az elébb írt feltételeket nem teljesíthetik a kereskedéstől egyáltaljába(n) eltiltassanak.”²⁰² 1805-től kezdődően 1819-ig számtalanszor kérték a Kereskedői Széktől az 500 forint alaptőkével kevesebbrel rendelkező kalmárok kiiktatását a kereskedők közül. 1819-ben a Főigazgató Tanács a királybíróon keresztül próbálta elérni az 1805-ben kiadott rendeletének gyakorlatba ültetését. Ilyen szellemben fogalmazta meg 1819. március 12-i levelét a Kereskedői Székhez, melynek szövege a következő: „A Felséges Királyi Fő Igazgató Tanácsnak 1805-ben február első napján 313. szám alatt oly értelmű kerülő rendelese alatt volnának, melyben a kisebb kereskedőknek kik legalább 500 forint készpénz capitálisnak birtokosai nem volnának vagy annyival kereskedni nem tudnának a kereskedéstől teljességgel tiltatvának el, ezen rendelés azonnal az akkori vice tisztekkel közöltetett vala, de minthogy a felsőbbtség annak mind eddig semmi foganattyát nem tapasztalta, újra itt tavalyi

²⁰² Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1805. február 1.

június 18-án 6607. szám alatt költ kegyelmes rendelkezésnél fogva annak teljesítésére szorosan köteleztettünk, melynél fogva ezen citált rendelkezésnek Protocolli Extractussát ha talán az úrnál az meg nem volna, ide zárván ahhoz képest az abban ki parantsolt módot teljesíteni, el ne mulassza, az arról készíttendő munkát oly tökéletességgel ide béké adván, hogy az a felsőbbség elejébe terjeszthessék...”²⁰³ Ekkor a gyergyószentmiklósi Mercantile Forum vezetősége rendkívüli gyűlést hívott össze 1819. március 19-re Gyergyószentmiklósról, melyre a következő kereskedőket hívták meg: „Fejér Péter, Nádas Lukács, Kritsa Péter, Czárány Antal, Kritsa Isák, Bángi Sándor, Fitzus Sándor, Lázár v Vártus Gergely, Czárány János, Keresztes István, Zakariás Miklós, Szarukán Gergely, Botsántzi Jeremiás

Továbbá:

Kabdebó Jakabb, Csíki János, Czárány Antal, Keresztes Sándor, Botsántsi János, Zakariás István, Domokos János, Eránosz János, Zérig Márton.”²⁰⁴

Az említett kereskedők azonban, a meghívás utáni harmadik napra kiereszszakolták az örmény Kereskedői Szék gyűlésének a megtartását, ahol a Mercantile Forum vezetőségével együtt a következő döntést hozták: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Forumnak Esküdt Senorai, Nótáriusa és az egész örmény közönségnek megbízott előjárói, öregei adjuk tudtára mindenkinek a kinek illik ez mű levelünknek rendében, hogy amidőn ezen folyó 1819-dik esztendőben mártiusnak 22-dik

²⁰³ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1819. március 12.

²⁰⁴ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1819. március 19.

napján Forumunkat és közönségünköt illető tárgyaknak eligazításokra öszve gyülekeztünk volna: elő fordulván, hogy a Gyergyó Szent Miklósi örmény közösség ezen Székelyföldön régi idők-től fogva meg telepedvén, mind az ideig is magának bizonyos és maga hatalma alá hozható lakhelyet a Székely változhatatlan Constitutiók miatt nem szerezhették és szerezhetni is minden reménységin kívül vagyon: ugyan azért minthogy a felséges uralkodó felséges meghatározásából Nemes Magyar Országon számos comorális faluk eladóvá rendeltettek, ezen levelünk-nek általa valóságos személyitünknek nevezzük és rendeljük mostan a Mercantile Forumnak valóságos biráját Kabdebó Antal atyánkfiát és teljes hatalmat adunk és engedünk eö kegyelmének, hogy a Felséges uralkodó szentséges szine előtt, avagy az avégre megbízott igazgatói hatalom előtt is a Gyergyó Szentmiklósi örmény közösség javára, hasznára és nyugalomára egy olyan helységnek megszerzésében és megvásárlásában munkálkodhassék, mely által az egész örmény közösség magának nyugalmat, s lakhelyet nyerhessen. Ugyan azért tisztelt Kabdebó Antal atyánkfiát magunk személyesünknek nevezzük és rendeljük, teljes hatalmat adván és engedvén, hogy a Gyergyó Szent Miklósi örmény közösségnek javára és hasznára szolgáló comorális jószág vásárlásában tanudozhassék és munkálkodhassék, melynek igazságáról és állandóságáról adgyuk ezen szokott hitelesség alatt költ levelünket Gyergyó Szent Miklóson az irt napon és eszetendőben.”²⁰⁵

²⁰⁵ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1819. március 22.
392

Nem tudjuk, hogy az 1819. március 22-i határozat mennyiben jelentett fenyegetést az 500 forintnál kevesebb tőkével rendelkező kereskedők tevékenységének az akadályoztatásával szemben, vagy csupán a gyergyószentmiklósi örmény közösség elégedetlenségét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy az örmények nem vásárolhattak termőföldet, legelőt és erdőt a Gyergyói-medencében. Tény azonban, hogy a Mercantile Forum vezetősége a továbbiakban is az 500 forintos korlátozó rendelet végrehajtásának az elodázására törekedett. Ezért a királybíró, Györffi András és Mikó János gyergyóalfalvi assessorokat bízta meg a rendelkezés végrehajtásával, akik 1819. december 18-án a következő levelet írták a Kereskedői Szék bírójához: „A Felséges Királyi Fő Igazgató Tanács az idei 7453 szám alatt ki adatott rendelete szerint az 1805-ben februárius 1-ső napján 313. szám alatt költ rendelete mellől el állani nem kívánván, annak következtetésül, hogy amely kereskedők 500 forint készpénz capitalisnak birtokossai nem volnának, a kereskedésektől el tiltassanak, újonnan keményen parancsoltatik ezen kegyelmes rendelésnek teljesítésbe léendő vitelére nézve mű rendeltettünk ki a nemes székünk részéről, akiknek kötelességünkben fog állani a bíró úrtól azoknak neveiket lajstromba venni, hogy kik legyenek azon kereskedők akik a tisztelt Felséges rendelések szerint kereskedéseket ide hátrábbi folytathatják és kik nem.

Ezen kötelességnél fogva tehát hivatalosan kívánták az urak arra requirálni, hogy mivel a dolog forgattatik, minél hamarább ne terheltesen a bíró úr a maga mellett lévő érdemesebb tagjaival közölni, az elébb említett lajstromot oly

képpen el készíteni, hogy aztot a következő hétfő napon ú. m. 20 december, mint az úrnál téendő megjelenésünk közbe a felsőbbséghez léendő felküldés végett által vehesse...”²⁰⁶

Mivel a Mercantile Forum feladatának tekintette a szegényebb örmény kereskedők érdekvédelmét, ezért visszautasították a gyergyói assessorok megkeresését. Az ekkor elfogadott határozatban a következőképpen tagadták meg az 500 forint alaptőkénél kevesebbel rendelkező szegény kereskedők kinyomozását: „Irássék meg, hogy Gyergyó Szent Miklósi örménység miképpen keresi maga élelmét, minemű mesterségekkel, vagy kereskedésekkel, melyeknek folytatásokra nem szükséges, hogy 500 forint capitálissal birjanak.”²⁰⁷ Feltételezésünk szerint, nem a december 20-i visszautasítás jelentette a Gubernium és a királybíró felé a meggyőző érvet az 500 forint tőkénél kevesebb vagyonnal rendelkező kereskedők tevékenységének a megakadályozására vonatkozó rendeleteknek a végre nem hajtására vonatkozóan, hanem az 1819. március 22-i gyűlésen hozott határozat, hiszen Székelyföldnek ugyanúgy szüksége volt a gazdag örmény kereskedők jelenlétére Gyergyószentmiklóson, mind a Fő Igazgató Tanácsnak a Moldva felé irányuló harmincadokból származó jövedelemre. Véleményünk szerint az örmények sem gondolták komolyan az elvándorlást, hiszen ezzel a majdnem két évszázad alatt kiépített kereskedelmi hálózatukat oszlatták volna fel, ami számukra óriási anyagi veszteséget jelenthetett volna.

²⁰⁶ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1819. december 18.

²⁰⁷ Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1819 december 20. szám 24.

A kereskedelem nem mindig jelentett meggazdagodási lehetőséget az örmény kereskedők számára. A tönkremenés és az elszegényedés igen gyakori jelenség volt. Mindezt nemcsak Czárán József és más Cridát szenvedett kereskedők esete bizonyítja. A Mercantile Forum gyakran bizonyítványt adott az örmény kereskedők vagyoni állapotáról. Ilyen volt többek között az 1841. április 13-án kiadott szegénységi bizonyítvány Petelász Lászlónak és Sáska Jánosnak, melyben a Kereskedői Szék tagjai a következőképpen fogalmaztak: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Forum adjuk tudtokra mindeneknek a kiknek illik, hogy a midőn folyó 1841-ik évi április 13-ik napján az ezen Mercantile Forumot illető tárgyaknak eligazítások végett össze gyülekezve tettünk volna, személyesen megjelentek új házas Petelász László és nőtelen ifjú legény Sáska János helyi örmények azon alázatos kérésükkel, mi szerint az ön állapotokról vagyoni tehetségükről egy hiteles bizonyítvány adattassék. Mire, mint hogy senkitől az igazságot megtagadni nem lehet, ezennel hiteles bizonytságot tészünk arról, hogy a könyörgők, az első mint új házas jövő évben rendcsinálendő, a másik mint nőtelen ifjú legény – helyi örmények ugyan, szegény állapotú és tehetségű kereskedőcskék, és hogy valódi szegény sorsuak légyenek annyira, hogy még a mindennapi élelmüket is tsak a más tehetős jó embereik segedelmek által szerezhethők meg – amelynek is valóságáról adjuk mű is ezen szokott aláírásokkal és gyakorló interesünkkel megerősített hiteles bizonyitványokat. Költ a Merantile Forumunk Gyergyó Szent Miklóson a fenn írt évben és napon tartatott ülésünk-

ből.”²⁰⁸ A bizonyítványt a bíró mellett a szenátorok és az esküdtek is aláírták.²⁰⁹

A Mercantile Forum más esetekben is jelezte, hogy tagjai tönkrementek a kereskedésben. Így Lázár Tekla, Lázár László özvegye szintén szegénységi bizonyítványt kért a Kereskedői Széktől fia számára, aki nemcsak kalmár, hanem huszár katonára is volt. Az 1842. szeptemberében megfogalmazott bizonyítvány szövegében – ezzel kapcsolatban – a következőket olvashatjuk: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Forum rendes bírása, több tanátsnoki és jegyzője adjuk tudtukra mindeneknek, a kiknek illik hogy a midőn folyó 1842-ik évi januárius 21-ik napján, az ezen Mercantile Forummot illető tárgyaknak el látások végett öszve gyülekezve lettünk volna, néhai Lázár Lázár özvegye helyi Czárán Thekla asszony a huszár katonára volt, s végképp elbotsáttatott Lázár Alojzsi édes fiának mostani állapotjáról, vagyonnyáról Tekintetes Királyi Fő Hadi Vezérség parantsa következésül egy hiteles bizonyítványt adatrni kéretett. – Kinek is kérése tekintetre méltatván ezennel hiteles bizonytságot teszünk, hogy a könyörgő kérdéses fia Lázár Alojzsinak, aki ez előtt több évekkal édes testvérítől végképp megosztatván, tehetős állapotban volt ugyan, de annak után szerentsétlen kereskedés folytatása miatt elszegényedvén, később katonává

²⁰⁸ Mercantile Forum jegyzőkönyve 1841 április 13.

²⁰⁹ U.o. a bizonyítványt aláíró esküdtek és szenátorok névsora a következő: *Jákobi István szenátor, Kritsa Lukáts szenátor, Kopatz István szenátor, ifj. Kritsa Péter, Zakarias Miklós senator, Temesvári Bogdán senator, Vákár Ferentz eskütt, Fitzus László eskütt, Lázár Zaki eskütt, Czifra Ferentz eskütt, Verzár Antal eskütt.*

lévén, s onnét végképp elbotsáttatván, jelenleg a köztudomány szerént semmi, legkissebb tehetsége, vagyonyja nintsen, mindazonáltal a többször érintett Lázár Alojzi fiúnak édesannya tehetős, vagyonos állapotban lévén, a ki is, valameddig élend, a szomorú helyzetben lévő Alojzi fiának, élelméről gondoskodni, azt eltartani személyesse által ezen Mercantile Forum színe előtt magát kötelezte, melynek is valóságáról adjuk mű is ezen szokott aláírásokkal és gyakorló petsétünkkel megerősítettett közhitelű bizonyítványunkot.”²¹⁰

A Mercantile Forum megpróbált védelmet nyújtani a rászorultaknak, a tönkrement kereskedőknek, és a szegényebb kalmároknak. A legnagyobb segítséget az jelentette, hogy a szegények adóját a gazdagabbak fizették. A Kereskedői Szék a nyomozóbizottságnak, az adócsalással kapcsolatos kérdésére a következőképpen válaszolt: „Helyi Örmény Közönségünk kebeléből semmi némű adó-czikket szánt szándékkal eltitkolva lenni nem tudunk: – hanem azt tudgyuk, hogy vannak közönségünkbe oly személyek is nem kevés számmal, kik a rájuk rovatott adónak megfizetésére szegénységek mián elégtelenek lévén, helyettek a rájuk vitt adót köztünk a tehetősebbek fizetik le, s ez által soha közönségünk restántiába nem marad, még azon kedvetlen környülménytől is igyekeztünk, és igyekezünk a tisztviselő urakat megkimélni, mi szerint executióval kénteleníttessenek az adót felvétetni.”²¹¹

²¹⁰ Mercantile Forum jegyzőkönyve 1841 április 13

²¹¹ U.o.

A szegény örmények nehéz életkörülményeit jelzi az a tény is, hogy a katonaközösség részéről igen sok panasz érkezett az adósságok vissza nem fizetésével kapcsolatban. Ezért a Kereskedői Szék jelezte a provincialista és a katona közösségnek, hogy ne adjanak kölcsön a szegény örményeknek, mert ezen tartozások megfizetéséért a Mercantile Forum nem vállal felelősséget. Ezzel kapcsolatban a Kereskedői Szék 1819. március 1-i jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: „Bíró atyánkfia jelentvén, hogy sok adósságbéli predtentiók fordulnak elő leginkább a tehetetlen örmény lakosok ellen tehát jónak tanálná, hogy a Nemes Batalion Comando kérettesék, hogy kihirdettetni a katonaság között, hogy senki is a bíró vagy Forum hire nélkült pénzt ne költsönözzön örménynek, mert a Forum a megfizetésre segedelemmel nem fog lenni.”²¹² A határozatban kérték, hogy: „...a Nemes Batalions Commando, hogy az egész Bataliomban publicáltassa, hogy örménynek pénzt senki se költsönözzön a bíró és Forum hire nélkült, külömben akik hír nélkült adnának, segedelmet a megfizetésre ne reméljenek.”²¹³

Nem nehéz felismernünk: a XVIII. század végén és a XIX. század első felében az örmények egy része nagyon gazdag volt, de a szegények száma is jelentősnek tekinthető. Az örmény közösségre főleg a szervezethez volt jellemző. Ők ugyanis nemcsak a gazdasági élet megszervezésével tűntek ki, hanem tagjaik, főleg pedig a szegények védelmével.

²¹² Mercantile Forum jegyzőkönyve 1819. március 1.

²¹³ Mercantile Forum jegyzőkönyve 1819. március 1.

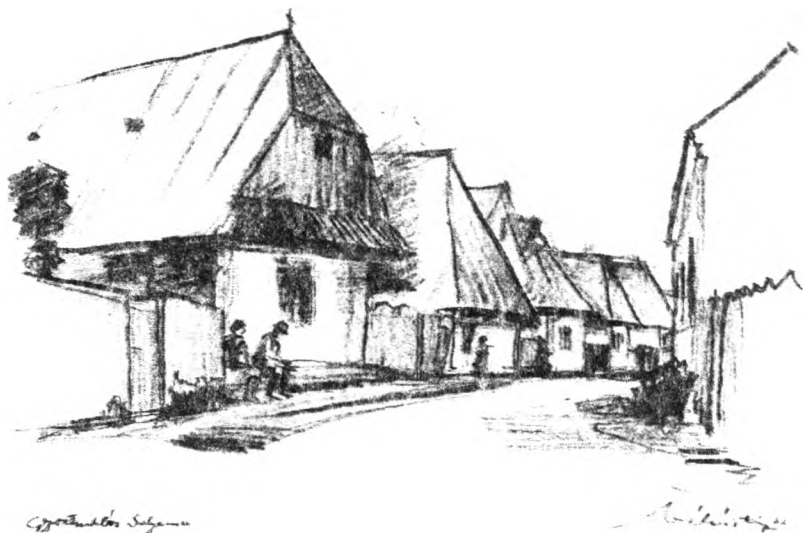
A településkép változásai

Az 1607-es évi vásárljog biztosítása, valamint az örmény letelepedés, fokozatosan megváltoztatta a település jellegét. E két tényező ugyanis Gyergyószentmiklóst jelentős kézműves- és kereskedelmi központtá alakította az agrárjelleg rovására. Ez a változás - amelyben egyre erőteljesebben mutatkoztak meg a városiasodás jelei - főleg a XVIII. század második felében és a XIX. század elején következett be.

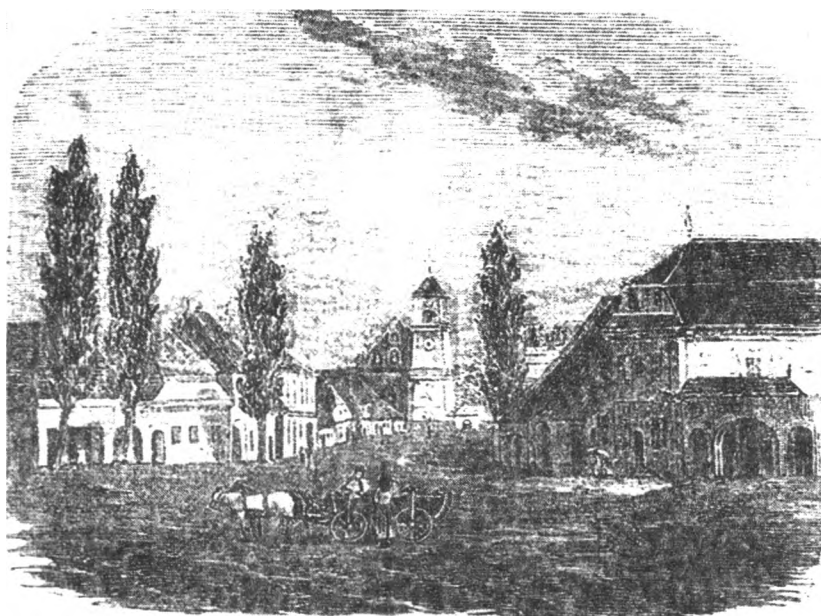
Az általános, gyorsütemű településfejlődés ellenére, Gyergyószentmiklós szerkezeti előrelépése nem egységes. A felszegi rész ugyanis hosszú ideig megőrizte a vérségi kapcsolatokat, a középszeg pedig a városiasodás jegyeit hordozta magán, míg Alszeg a lakóhelyek mellett főleg a gazdasági jellegű épületeknek (fűrész- és lisztelőmalmoknak) volt a központja. Ez a településszerkezet kapcsolatban volt a lakosság életmódjával, illetve társadalmi hovatartozásával. A középszeg a székely és örmény kézművesek, kereskedők, valamint a széki tisztviselők és a városban élő nemesek központját képezte. Alszegben, néhány ősi családon kívül, inkább a molnárok, a vízifűrészek munkásai, valamint a Gyergyószentmiklósra költöző idegenek laktak. Ezek a jellemvonások csak nagy általánosságban jellemzőek a településre, a kivételek tehát nem kizártak.

A település legsűrűbben lakott területét a felszegi rész képezte. Az itt található székely telkeken még hosszú ideig fennmaradtak a nagycsaládi szervezet maradványai, hiszen az apa háza mellett jelen voltak az utódok lakóépületei is. Ezek a

túlzsúfolt telkek, a Békény mentén végignyúló úton, s az ezzel viszonylag párhuzamosan húzódó szabálytalan utak, valamint az ezeket összekötő harántutcák mentén terültek el.

A középszeg az örmények utcájától kezdődött, es magába foglalta a Tamások utcáját, az Angik utcáját, a Kéthid utcát, a Tekerőpataki utcát, a Gábor fiak utcáját, a Bányász utcát, a Meszes utcát, a Szárhegyi utat, valamint a Selyem utca alsó részét. Központját azonban a piacszer kepezte, mely napjainkban Gyergyószentmiklós főterét alkotja.

A mai, városi piac helyén helyezkedett el a gabonapiac, amelyről az 1794-es évi Lázárok elleni per alkalmával is megemlékeztünk. A Tekerőpataki út kezdeténél voltak elhelyezkedve a „dogány”-oknak nevezett és fabódékból álló mészárszékek. A csizmadia szín is a központban helyezkedett el. A Tekerőpataki út és a Békény patak kereszteződésénél feküdtek a tímárházak. A tekerőpataki út és a Békény patak közötti területen a XIX. század első felében két kőházat is építettek: Az egyik a Vertán család által 1810-ben megkezdett építkezés, a másik a boltoknak épített kőház, melyet a szintén örmény Kiss család tagjai építettek. A kovácsműhelyek is a település központjában épültek. Az örmény templom és a mai Múzeum közötti úton terült el az Örmények utcája, mely e község gazdasági, köz-

igazgatási és kulturális intézményeinek volt a központja. Itt helyezkedett el az Örmény Compagnia, a Tímár társulat és a Kereskedő társulat, a Mercantile Forum, valamint az örmény

iskola épülete is.²¹⁴

*A Romfeld-ház
(szemben a Vákár-ház)*

Ezen a középszezen a XVIII. századtól kezdve egyre erőteljesebben jelentkeztek a városiasodás jelei. 1730-34 között épül fel az örmény, majd 1753-1757 között a jelenlegi katolikus templom, s a század végén és a XIX. század elején ezen a középszezen jelentek meg az első emeletes házak, amelyek közül kiemelkedett az 1787-ban épült mai múzeum épülete. Az épület felhúzását a Vertán család tagjai kezdték

el, valószínűleg 1770-körül, melyet befejezetlen állapotban Kövér Kajetán vásárolt meg 1787-ben. Az örmény nemesi családnak megvoltak az anyagi erőforrásai a ház befejezésére.

²¹⁴ Csikszereda. Állami Levéltár. F. 1.
402

A Vertán-ház

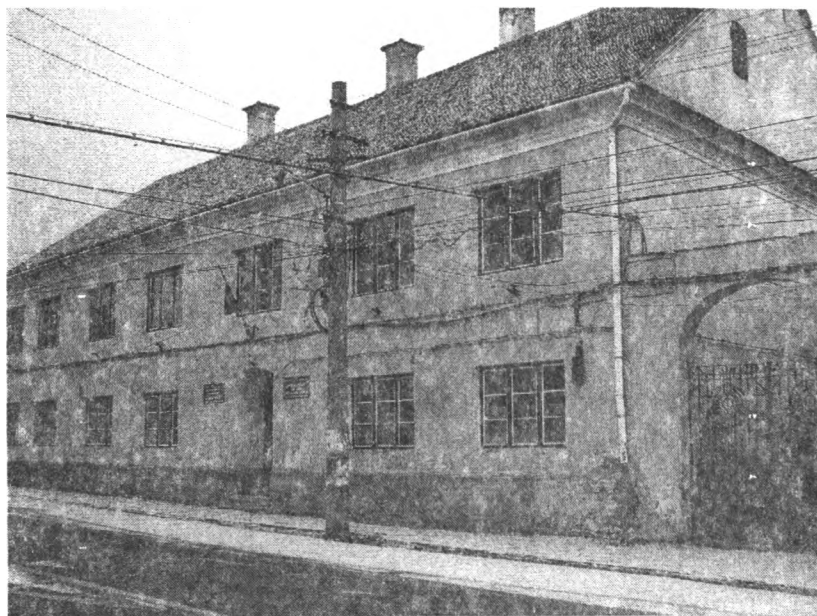

A Kiss-ház

Az örmény nagyúr halála után özvegye és gyermekei 10.000 forintért eladták az épületet „Az Első Székely Regimentnek”, melyet a határőrezred kvartélyháznak használt. Egy későbbi leltár szerint az épület hat szobából és két „kamrából” állt. Az udvaron még létezett egy külön faépület is, mely két szobából és egy nyárikonyhából tevődött össze. Ezt a faházat 1949-ben bontották le.

1758-ben épült fel a régi római katolikus plébániaépület, mely előtt 1762 októberében a gyergyói székelység visszautasította Buccow generálisnak a fegyverfelvételt.

1783-ban épült fel az ú.n. „normális iskola” épülete, 1800-ban pedig a tőle nem messze fekvő Bocsánczy-ház.

Normális iskola

Boczánczy-ház.

A Kövér család háza 1810-ben épült.

A XIX. század első felében húzták fel a Merza, ill. a Kopacz család impozáns épületeit.

Alszeg a Fazakas utcát, a Posta utcát, György Máté utcáját, a Bírófiak utcáját, valamint az Alfalvi utat foglalta magába. Ez a rész volt a település legritkábban lakott területe.

Alszegben néhány ősi család épülete mellett, körülbelül 20 lisztelő-, illetve fűrészmalom helyezkedett el.²¹⁵

Itt létesültek az 1785-ös összeírás alkalmával említett királyi fűrészmalomoknak nevezett manufaktúrák is. Így tehát ezen a vidéken főleg a molnárok, valamint a fűrészgyárak munkásai laktak.

²¹⁵ Conscriptio 1820.

A gyergyószentmiklósi székely családok

Az előző fejezetben láthattuk a születések és az elhalálozások mértékét mind a székely, mind az örmény közösségben. A gyermekelhalálozások nagy számát jelentősen csökkentette a tehénhimlő elleni oltás bevezetése. Gyergyószentmiklós plébánosa 1812-ben igen nagy lelkesedéssel írt ezen betegség megakadályozásának a lehetőségéről. A feljegyzésből kiderül, hogy a Guberniumi és az egyházi utasítás közhírré tételét hajtja végre, fogalmazásából felismerhetjük az oltó anyag hatásával kapcsolatos lelkesedését is. A következőkben a születési anyakönyvben található utasítást vagy feljegyzést mutatjuk be: „A tavaj esztendőben gyakor ízben elő fordult himlővész alkalmatosságával Béts városában véghez vitetett szoros és tökéletes kinyomozásból meg bizonyosodván az hogy tehén himlő bé oltása, nemtsak a tehenészet szerént járni szokott mérges himlőzésnek leg igazabb bátorságosabb, ártatlan és igen könnyen használható eszköze és védelme, hanem azon hasznos találmány az egészséges és ép testben is. Semmi ártalmas következt maga után nem hagy, de efelett az is úgy tanáltatván, hogy akik a természetes himlőt egyszer ki állták, még is abba gyakorta újólág belé estek és súlyos, s veszedelmes betegségeket szenvedtek, ellenben pedig tellyességgel senki sem taláztatott, akik jó móddal egyszer a tehén himlő be nem oltatott, hogy a többször meg himlőzött, vagy amint megholt volna. Mivel mégis úgy tapasztaltatik, hogy sok Atyák és Anyák, nem különben a tutorok e részben tartozó kötelességeket nem teljesítik,

hanem az ilyen áldott szerrel való bánást egészen meg vetik arra való nézve méltóztatott ő Felsége az idén mártius 6-án költ udvari decretuma által közönségessé tétel és számos megtartás véget, e következő kegyelmes határozást tenni:

1. Hogy minden természeti mérges himlőben megholt gyermek áldatassék meg úgy arra paptól. De sem rokonitól, sem atyafiaitól sem pedig idegenektől, úgy a helységbeli paptól is a temető helyre ne kísértessék és ez a minden kitérő nélkült való temettségek mindez minden vallásbeli lakosoknál állíttassék fel s ezen rendelkezésnek meg tartásáról minden helybéli előljárók és papok felelni kötelesek legyenek.

2. Hogy minden kori gazda kinek házi népe közül valamelyik meghimlőzik, úgy szintén minden orvos aki a himlős gyermekhez hívatatik kemény büntetés alatt tartassék a gyermek himlőzéséről az illető tisztségnél vagy más előljárónál mindjárt jelentést tenni, s ezen jelentésre egy tiszt késedelem nélkül köteles legyen azon házhoz menni, melyben az himlős gyermek vagyon, azon házra egy táblát ragasztani ilyen réáírással: Ezen házban ennél s ennél himlős gyermek vagyon, hogy annál fogva mindenki tugya azon háznál való veszedelmet és azt elkerülhesse.

3. Hogy a kerületbeli tisztség és locális Magisztrátus kötéssel legyen a jövő május 1-ső napjától kezdve minden három hónap alatt maga körül egy tisztviselő személyt kirendelni a végre, hogy ez az oltó orvost maga mellé vévén házról házra quártályól, quártélyra szorgalmasan eljárjon és azokat akik még meg nem himlőztek a vagy még himlővel bé nem oltat-

tak, nyomozza ki és a kiket olyanoknak tanál, akibe tudni illik a himlő még be nem áztatott azokba a himlőt azon kerületbéli orvossal minden fizetés nélkül oltsa bé, az házi gazdákat, akik a tehén himlőbeoltásának ellen állanak azon személyekkel együtt kikbe még a himlő be nem oltatott, az erről készítendő egy bizonyos jegyzőkönyvbe írja be s azon jegyzőkönyvet a kerületbéli tisztség avagy az helységbeli magisztrátus a Királyi Guberniumnak minden fél esztendőnek végével, a fennebb megírt májusnak első napjától fogva pontosan bé küldetvén. Ezen himlő oltást pedig a kerület vagy helységbeli orvosok ingyen, más idegen orvosok pedig a kiszabott 10 kr. fizetés mellett tartoznak véghez vinni.

4. szer. Ezen felségés határozásnak ki hirdetése után 8 héttel a természeti himlőben meghalt vagy nyomorékká lett gyermekeknek Szülői és tutora, ha meg nem mutathatják, hogy azokba a tehénhimlő bé oltatott, név, állapot, lakhely szerint, a tartománybéli újság, levelek által hirdetessék ki mint olyan balvélekedéstől el ragadtatott személyek akik készebbek voltak az hozzájuk tartozandókat a természeti mérges himlőnek keserves fájdalmai által inkább megemésztetni, vagy megtsonkittatni engedni mintsem ezen könnyű bátorságos és az Istentől, s előljáróktól neki is el adatott ártatlan eszközzel magzataiknak életben s épségben leendő megmaradásukra élni.

5. ször. Hogy minden vallásbéli esperesek minden honnan hónap eltelése után, következésképpen minden esztendőben négyszer az Ecclesiák alkalmatosságával tartozzanak a tehén himlő beoltásának, azon parochiában, az hol tudni illik az

vizitáció tétetik, minémű előmenetele lészen lett folytatását is tárgyl vetni, és a mi fogyatkozást abban tapasztalni fognak azokat tanátskozás által elhárítani: az helybéli papok pedig, ezen három hónap alatt a mérges himlőben meghaltak neveit a prédikáló székből felolvasni, és hogy az ilyentén halálok ne történjenek a téhen himlővel való bevállásnak hasznos voltát. Fontos beszédekkel az hallgatóknak előadni és ezt nekik magasztalni, s abban az Atyáknak, s Anyáknak és tutoroknak kötelességek, melyek szerént az hozzájuk tartozandókat épségben és életben megtartani kötelesek megmagyarázni, azt tévén noha hogy azok az Atyák, Anyák és Tutorok akiknek magzatyai és gondviselések alá bíráltnak, a himlő be oltás elmulasztása, az olyan halálért az Isten előtt fognak számot adni. Annak okáért a tavaly esztendőben november 4-én 8894-dik szám alatt e tárgyban innen költ rendelésnek nyomában.”²¹⁶

A szülők tehát felelősséggel tartoztak gyermekeik védelméért.

A gyergyói családalapítás időpontjáról Szentiváni Mihály, a költő, a következőképpen vélekedett:

„Általában nálok a házasság még azon határok közt forog, mint elevei hypotheliek szerint kell forognia. A székely legény, s székely leány ifjúságukban legnagyobb szégyennek tartanak, bilincset meg nem zörgetni, melynek rabigája ellen végre legalkalmasabb korokban, u. m. legény 21-ik, a leány 18-20-ik éve tájott menedéket szoktak keresni Hymennél. Ritka nálok a pártá-

²¹⁶ Csikszereda, Állami Levéltár
410

ba sült leány s a vég ifjulegény sem gyakori. Többnyire a boldogtalanok képesek nélkülözni a házasság néha kesernyés üdvét...”²¹⁷

A tények azonban jóval árnyaltabbak. A következőkben tehát 1832-től 1849-ig közöljük a házasulandó férfiak és a férjhez menő nők korát mutatjuk be, a házassági anyakönyvek alapján:

1832		1833		1834		1835		1836	
<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>
35	16	25	20	32	17	23	20	40	20
43	20	22	15	23	22	25	20	50	30
25	16	33	22	28	18	26	22	25	20
24	16	28	18	23	22	25	34	24	19
20	18	25	21	25	24	27	21	25	19
23	23	18	18	25	22	24	22	32	22
21	19	25	24	25	23	32	19	28	25
23	23	24	22	23	20	28	27	25	25
26	26	22	20	25	22	22	22	26	22
24	19	20	25	55	28	24	23	26	20
24	23	25	18	22	18	26	18	33	20
25	20	24	24	21	18	24	20	28	20
22	18	60	30	22	20	24	20	25	20
22	20	30	30	27	20	22	22	30	17
22	18	26	16	25	20	22	20	22	22
25	20	29	20	25	20	20	18	25	18
29	18	20	16	32	28	25	25	25	20
26	18	56	46	20	16	20	18	24	20
22	18	20	21	22	21	45	25	25	22

²¹⁷ Bocskor János: A szép tavasz beköszöntésének a gyergyói tutajozó székelyeknek I) fáradsága, II) jutalma. In Nemzeti társalkodó 1838. II. félév. 161-162.

1832		1833		1834		1835		1836	
Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
28	23	60	50	24	22	39	25	23	17
25	22	24	23	24	14	25	19	24	20
30	20	46	48	50	52	20	24	57	50
24	20	29	18	24	23	20	20	27	26
38	34	24	20	20	19	25	19	25	23
20	19	25	20	27	22	20	19	24	22
28	25	25	20	49	40	51	25	24	20
28	24	32	22	50	30	29	25	58	52
22	22	45	20	28	29	24	24	33	20
24	24	26	20	20	19	21	18	26	18
28	24	21	18	23	22	24	16	25	22
19	21	22	21	25	20	23	20	62	30
25	25	25	23	35	30	24	20	25	22
25	25	25	22	24	17	60	55	52	35
59	35	22	25	35	24	60	40	50	35
23	Kis- korú	27	18	22	18	25	20	25	21
27	25	30	16	36	20	-	-	45	34
26	22	22	18	20	17			28	20
30	25	50	25	21	22			21	20
24	17	97	70	24	22			60	35
30	20	-	-	22	19			28	24
25	20			28	21			36	25
-	-			20	18			36	19
				20	18			25	24
				23	22			25	18
				22	20			28	22
				39	19			22	20
				-	-			25	24
								25	23

1832		1833		1834		1835		1836	
Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
								30	22
								22	17
								24	20
								23	23

1837		1838		1839		1840		1841	
Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
32	31	20	20	30	20	22	21	30	18
38	30	22	21	25	20	26	23	21	20
38	28	24	19	25	22	23	24	50	48
28	22	29	22	24	21	21	18	22	20
23	23	38	26	36	19	28	20	22	20
25	20	25	18	26	24	22	21	38	26
23	23	22	20	25	20	22	20	20	18
23	21	23	22	20	18	25	20	22	19
40	36	22	20	24	24	23	20	30	30
25	20	22	18	30	18	18	19	22	18
25	22	25	20	36	22	24	22	20	22
20	18	25	22	38	48	25	24	25	21
20	18	23	18	21	19	23	30	27	22
22	25	22	17	21	22	46	47	28	18
23	20	30	25	22	24	28	24	19	20
26	24	30	22	24	20	26	22	20	25
35	25	32	22	26	18	25	18	24	39
24	18	45	28	20	21	32	22	47	23
25	20	27	19	28	24	25	18	25	32
30	20	24	22	22	21	23	18	48	17
22	18	25	20	20	24	22	20	23	47
24	24	22	20	55	45	22	21	50	25
24	25	40	35	22	20	22	19	22	20

1837		1838		1839		1840		1841	
Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
22	21	-	-	21	18	22	18	20	22
55	55			24	18	23	18	35	28
30	26			23	22	25	23	26	29
30	30			58	30	20	20	26	20
65	52			-	-	25	24	25	20
32	22					21	20	30	30
35	20					22	19	35	27
21	18					37	26	30	24
20	25					40	35	23	22
40	40					54	52	21	21
23	21					-	-	20	22
32	20							25	23
36	22							25	19
35	22							22	22
22	20							22	19
35	29							25	28
25	22							24	20
18	18							20	20
25	25							31	22
54	30							61	59
21	20							22	20
58	36							-	-
31	25								
25	42								
56	41								
60	48								
55	40								
24	22								
25	22								
26	22								

1837		1838		1839		1840		1841	
Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
31	60								
52	48								
21	20								
23	20								
20	18								
24	17								

1842		1843		1844		1845		1846	
Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
26	24	45	40	22	23	25	22	44	25
23	21	22	19	23	21	25	20	24	24
22	19	27	22	27	20	25	24	25	24
26	25	45	45	24	18	21	24	32	25
21	20	24	20	23	22	22	20	27	20
27	25	25	19	23	22	25	22	25	20
36	26	59	44	23	23	27	22	22	20
26	24	54	50	25	22	27	24	22	17
20	19	26	20	22	18	22	18	35	27
20	20	24	23	24	21	24	22	25	20
28	27	26	26	26	22	23	18	26	18
26	20	27	22	25	24	28	24	24	20
21	18	23	19	37	28	29	27	27	20
25	22	24	20	23	21	39	20	23	21
34	30	21	20	23	19	45	37	26	20
21	20	21	19	37	40	23	20	25	21
27	18	25	24	32	16	26	22	28	20
24	22	27	23	27	25	20	20	32	35
20	21	25	18	22	22	26	33	25	24
23	31	45	40	26	22	32	20	24	22
27	22	26	25	25	20	50	35	21	17

1842		1843		1844		1845		1846	
<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>
40	30	30	35	24	20	28	27	23	20
22	20	27	27	33	25	20	18	34	25
30	23	20	32	27	23	32	28	46	42
23	23	22	20	34	34	23	17	24	20
22	20	29	21	36	19	23	19	24	18
31	22	20	21	33	24	21	25	27	22
25	24	25	25	23	18	20	20	50	42
53	38	21	18	50	32	48	45	22	21
59	44	24	18	24	28	25	22	23	19
30	26	-	-	40	25	25	24	24	20
24	22			46	43	25	36	20	18
22	20			24	20	48	45	28	28
33	20			22	20	-	-	23	20
27	26			23	22			30	25
-	-			21	20			21	18
				54	55			24	21
				22	28			25	26
				31	33			-	-
				23	22				

1847		1848		1849	
<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>
20	19	26	22	33	22
23	18	24	19	24	23
30	23	25	21	52	52
25	29	36	24	26	22
26	22	27	27	38	28
25	22	41	31	22	22
22	24	34	29	24	18
45	25	22	22	23	19
40	40	22	18	24	22

1847		1848		1849	
Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
58	55	23	28	23	19
27	22	24	23	22	16
30	19	22	20	22	20
30	38	23	21	23	20
25	18	25	23	23	24
29	18	28	22	22	20
22	17	30	20	23	24
23	20	24	23	32	32
25	22	26	20	23	19
22	22	23	23	63	59
23	21	25	22	50	39
25	18	24	20	23	21
23	20	23	23	23	23
25	21	24	19	29	29
30	24	35	32	29	29
-	-	38	22	25	26
		52	40	20	20
		23	19	25	19
		55	42	25	23
		21	20	27	26
		33	28	30	20
		28	23	-	-
		58	25		
		27	25		
		73	28		
		28	20		
		20	20		
		20	17		
		40	23		
		23	20		

Házasságok közötti évkülönbségek

1832

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	7	15 alatt	1	19-20	3
1-2	6	16-17	4	21-22	6
3-5	16	18-20	17	23-25	16
6-10	7	21-22	4	26-30	12
11-15	1	23-25	12	31-35	1
16-20	1	26-30	1	36-40	1
21-25	2	31-35	2	41-45	1
-2	1		41	56-60	1
	41				41

1833

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	15 alatt	1	18	1
1-2	6	16-17	3	19-20	4
3-5	10	18-20	15	21-22	6
6-10	10	21-22	7	23-25	12
11-15	2	23-25	7	26-30	7
16-20	0	26-30	2	31-35	2
21-25	2	31-35	0	36-40	0
26-30	2	36-40	0	41-45	1
-1-2	2	41-45	0	46-50	2
-3-5	2	46-50	3	46-60	3
	39	70	1	97	1
			39		39

1834 Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	0	15 alatt	1	19-20	5
1-2	15	16-17	4	21-22	8
3-5	15	18-20	18	23-25	18
6-10	7	21-22	12	26-30	3
11-15	2	23-25	4	31-35	4
16-20	4	26-30	5	36-40	2
-1-2	4	31-35	0	41-45	0
	46	36-40	1	46-50	3
		41-45	0	51-55	1
		51-55	1		46

1835

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	5	15 alatt	0	19-20	5
1-2	7	16-17	1	21-22	4
3-5	11	18-20	17	23-25	15
6-10	5	21-22	4	26-30	5
11-15	2	23-25	9	31-35	1
16-20	2	26-30	1	36-40	1
21-25	0	31-35	1	41-45	1
26-30	1	36-40	1	46-50	0
-3-5	1	51-55	1	51-55	1
-6-10	1		35	56-60	2
	35				35

1836

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16-17	3	21-22	4
1-2	8	18-20	20	23-25	23
3-5	16	21-22	10	26-30	11
6-10	13	23-25	9	31-35	3
11-15	6	26-30	3	36-40	3
16-20	4	31-35	4	41-45	1
21-25	1	36-40	0	46-50	2
31-35	1	41-45	0	51-55	1
	52	46-50	1	56-60	3
		51-55	1	61-65	1
			52		52

1837

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	8	16-17	1	18	1
1-2	13	18-20	18	19-20	5
3-5	14	21-22	12	21-22	7
6-10	10	23-25	10	23-25	19
11-15	8	26-30	6	26-30	6
16-20	0	31-35	1	31-35	8
21-25	2	36-40	4	36-40	5
-1	1	41-45	2	46-50	0
-3-5	2	46-50	2	51-55	4
-17	1	51-55	2	56-60	2
	59	56-60	1	61-65	2
			59		59

1838

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16-17	1	19-20	1
1-2	6	18-20	11	21-22	6
3-5	9	21-22	7	23-25	8
6-10	5	23-25	1	26-30	4
11-15	1	26-30	2	31-35	1
16-20	1	31-35	1	36-40	2
	23		23	41-45	1
					23

1839

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16-17	0	19-20	3
1-2	5	18-20	12	21-22	6
3-5	7	21-22	7	23-25	8
6-10	4	23-25	5	26-30	5
11-15	3	26-30	1	31-35	0
16-20	1	41-45	1	36-40	3
26-30	1	46-50	1	51-55	1
-1-2	3		27	56-60	1
-4	1				27

1840

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	18-20	16	18	1
1-2	11	21-22	6	19-20	1
3-5	12	23-25	6	21-22	10
6-10	4	26-30	2	23-25	12
11-15	1	31-35	1	26-30	4
-1-2	3	46-50	1	31-35	1
-6-10	1	51-55	1	36-40	2
	33		33	46-50	1
				51-55	1
					33

1841

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	7	15 alatt	0	18	0
1-2	12	16-17	1	19-20	7
3-5	8	18-20	18	21-22	10
6-10	9	21-22	9	23-25	11
11-15	3	23-25	5	26-30	8
-1-2	3	26-30	7	31-35	3
-3-5	3	31-35	1	36-40	1
	43	36-40	1	46-50	0
		41-45	0	56-60	4
		46-50	2	61-65	1
		56-60	1		45
			45		

1842

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	18-20	12	19-20	3
1-2	16	21-22	7	21-22	7
3-5	7	23-25	7	23-25	7
6-10	6	26-30	6	26-30	11
11-15	2	31-35	1	31-35	3
-1-2	1	36-40	1	36-40	2
-6-10	1	41-45	1	51-55	1
	35		35	56-60	1
					35

1843

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	4	18-20	12	19-20	2
1-2	6	21-22	4	21-22	5
3-5	12	23-25	5	23-25	10
6-10	5	26-30	2	26-30	9
-1-2	2	31-35	2	31-35	0
-3-5	1	36-40	2	41-45	2
	30	41-45	2	51-55	1
		46-50	1	56-60	1
			30		30

1844

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16-17	1	19-20	5
1-2	10	18-20	11	21-22	17
3-5	12	21-22	11	23-25	5
6-10	5	23-25	8	26-30	5
11-15	2	26-30	3	31-35	4
16-20	2	31-35	3	36-40	2
-1-2	3	36-40	1	51-55	1
-3-5	2	41-45	1		40
-6-10	1	51-55	1		
	40		40		

1845

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16-17	1	19-20	3
1-2	7	18-20	11	21-22	4
3-5	15	21-22	6	23-25	12
6-10	2	23-25	6	26-30	7
11-15	2	26-30	3	31-35	2
16-20	1	31-35	2	36-40	1
-3-5	2	36-40	2	41-45	1
-6-10	1	41-45	2	46-50	3
-11-15	1		33		33
	33				

1846

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16-17	2	19-20	1
1-2	8	18-20	17	21-22	5
3-5	15	21-22	6	23-25	17
6-10	10	23-25	7	26-30	8
16-20	1	26-30	3	31-35	4
-3-5	1	31-35	1	36-40	1
	38	41-45	2	46-50	2
			38		38

1847

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16-17	1	19-20	1
1-2	2	18-20	8	21-22	3
3-5	10	21-22	7	23-25	10
6-10	4	23-25	4	26-30	7
11-15	2	26-30	1	36-40	1
16-20	1	36-40	2	46-50	1
-1-2	1	51-55	1	56-60	1
-3-5	1		24		24
-6-10	1				
	24				

1848

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	5	16-17	1	19-20	2
1-2	7	18-20	12	21-22	4
3-5	14	21-22	7	23-25	14
6-10	5	23-25	10	26-30	8
11-15	3	26-30	5	31-35	3
16-20	2	31-35	2	36-40	3
31-35	1	36-40	1	46-50	1
41-45	1	41-45	1	56-60	2
-3-5	1		39	61-65	1
	39			71-75	1
					39

1849

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbség	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	8	16-17	1	19-20	1
1-2	7	18-20	10	21-22	4
3-5	6	21-22	5	23-25	14
6-10	4	23-25	5	26-30	5
11-15	2	26-30	5	31-35	2
-1-2	3	31-35	1	36-40	1
	30	36-40	1	41-45	0
		51-55	1	46-50	1
		56-60	1	56-60	1
			30	61-65	1
					30

A férjeknek és a feleségeknek az esküvő időpontjában bemutatott korának a változatossága jelzi, hogy mennyire veszélyesek a demográfiában a sztereotípiák. A rendelkezésünkre álló adatok sokfélesége jelzi, hogy a kapcsolatteremtések szubjektív háttere az egymással szembeni szimpátia, vagy szerelem. A házasságoknak volt egy gazdasági háttere is: a házasulandó férfi ugyanis legtöbbször önálló házzal kellett rendelkezzen a nősülés pillanatában. A 22-25 év feletti nősülés az ifjak tekintetében jelzi, hogy nagyrészüket már felépítette azt a lakást, – legtöbbször természetesen a szülők segítségével – mely otthont biztosított később. Nemcsak a házastársaknak, hanem a gyermekeknek is. A székely családok tekintetében tehát, bármennyire is tiszteletben tartották a szeretet (vagy szerelem) érzését, mégis kötelezőnek tartották a család gazdasági hátteréről való gondoskodást is.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc

Az 1848-as forradalomnak igen nagy jelentősége volt Gyergyószentmiklós történetében is, ahol a társadalmi és Habsburg ellenes megmozdulás súlyos csapást mért a sajátos székely társadalomszerkezetre, és megnyitotta az utat a polgári fejlődés számára.

A gyergyószentmiklósi forradalom szerves része az erdélyi forradalomnak. Az általános eseményekbe való beilleszkedés mellett igen nagy jelentőséggel bírtak a helyi jelenségek, amelyek kiemelkedő szerepet biztosítottak településünknek a forradalom során.

Mikorra tehetjük a forradalom kezdeteit?

Az oklevelek január-április hónapokban számos olyan földesúrellenes jobbagymozgalomról,¹ illetve határőrkatona elégedetlenségről tudósítanak² a Gyergyói-medencében, amelyek itt is előrejelzik a polgári-demokratikus forradalmat. Az erdélyi forradalom kezdeteit azonban csak március 20-ra tehetjük.³ Az általános erdélyi és helyi megmozdulások hatására 1848. április 18-án összehívták Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékek gyűlését. Itt Balázsi József főkirálybíró bemutatta a márciusi eseményeket, és mérsékelni próbálta a székek képviselőinek forradalmi

¹ Csíkszereda Állami Levéltár. F. 1. sz. 993.

² Csíkszereda Állami Levéltár. F. 1. sz. 968.

³ Egyed Ákos: *Háromszék 1848-1849*. Bukarest, 1978. 30.

hangulatát. Beszédében utalt arra, hogy Mikó Mihály gyergyói alkirálybíró a nép előtt kifejtette az átalakulás célját, tehát mindenkinek kötelessége az átalakulás csendes bevárása. Kiemelte, hogy a nép lelkében balul fogalmazott hiedelmek útbiztosítása végett a katonai hatósággal egyértelműleg minden egyes faluba mind katonai, mind polgári részről kinevezett biztosok legyenek kiküldve, akik a falugyűléseken a nép előtt megmagyarázzák az átalakulási kérdések célját és hatását, valamint a közrend és a békesség fenntartásának fontosságát. Ugyanakkor kérte a kinevezendő biztosok és tisztek közötti együttműködés létrehozását a közcsend és a béke biztosítására.⁴ Nem nehéz felismerni, hogy a gyűlés célja: a tömegek forradalmiságának a megállítása volt. A gyergyói határőrkatonák elégedetlenek voltak a gyűlés döntéseivel, melynek lefolyásával és határozataival kapcsolatban kijelentik, hogy „Minden eddigi lefolyása a gyrás gyűléseknek még csak árnyéki sem eshetik vissza a köznép kijelentett akaratára. Mi, székely köznép minden közgyűlésen még eddig csak valóságos bábok voltunk. Ötven székely községünk mintegy 60.000 lélekszámmal álló néppel reprezentáltatott ugyan, 3-3 küldöttek által a megyei közgyűléseken, de noha szólásszabadsággal, mindazonáltal csak megféltségített szavazással bírtak, küldötteinknek csupán egy vétum engedtetett.”⁵ Ezért a gyergyói gyalogkatonák rendje arra kéri az erdélyi törvényhozó testületet, hogy tegyen

⁴ Endes Miklós, i.m. 269

⁵ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 63/2 sz. 992.

különbséget a kiváltságos rend és a nép követelései között, amikor az átalakulás problémáját tárgyalják:

„Ezen mostoha megszorítás a különbeni alkotmányos önkormányzás terén oka annak, hogy mi, közsékelyek, még soha ahhoz sem jutottunk, hogy saját ügyünkbe és velünk szándékolt változtatásokba érzéseinket és akaratumkat ide az országosan egybegyűlt törvényhozó testület eleibe vezethessük. A fennebbi jó gyakorlat megszorításából következik az, hogy az ország színe előtt megyei követeink nem a nép szelleme és akarata mellett, hanem a kiváltságos rend kívánata és félre téven a nép anyagi jobb állását és jog szerinti állapotját.”⁶

A gyergyói határőrkatonák programban megfogalmazott követelései a következők voltak:

1. A határőrszolgálatban lévő székeknek az eddigi naponkénti 4 kr. mellé még naponkénti 2 kr. adódjon, mint kenyérpénz.
2. A nyolcnapi várda, ordinánc, úgy a tavaszi és őszi fegyvergyakorlatra adódjon embereinknek napidíj és kenyér pénz.
3. Az őrvonalra az élelemszállítás fizetődjön meg.
4. Fegyvereseinknek katonai szolgálatok megtevésére assig-nállódjon öltöny.
5. A fegyveresi szolgálat csak 40, a szélyőr és ordinánci szolgálat pedig csak 50-ik évig tartson, s azontúl mindenki legyen invalidus.
6. Az aeráliális épületek és kertek mellett lévő munkatételek illő áron fizetessenek, bár rendes napidíj és kenyérpénzzel meg.

⁶ Uo.

7. A várdák számára szükséges fa ne szállítódjon ingyen.

8. A tiszt urak számára és adózó személyektől szállítandó fa ne az eddigi országos regulamentum szerént fizetessen, hanem ezen tűzifa ára szabályoztasson mindenkor piaci árhoz.

9. Katonai pályára nevelt ifjainkra legyen szellemi-társadalmi-míveltségi és szolgálati érdem, az előléptetéskor méltányos figyelem.

10. Századi őrmestereinknek jobbittason meg fizetések.

11. Reális törvényeink már alkalmazhatatlanok és igen tág kört nyújtanak a költséges huzamos cselekedésre, mi által sok felekezetünk már tönkrejutott. – Alkottassanak azért új, rövid, célszerű és mindenki előtt érthető reális törvények.

12. Grenc prokurátoraink sem nem ítélő bírók, sem erélyes ügyvivők, de még a feleket se tudják kibékíteni, tehát szükségtelenek. – Alkalmaztassanak helyettek az ezredi törvényszéknél oly hadi ügyvédek, akik a hadi törvények mellett a hazai törvényekben is jártasak lévén, peres ügyeinket előlegesen kivizsgálják, és mind a két félnek igazát vagy nem igazát tartozatlan kimondják. Ezáltal sok költséges per elháríttatik.

13. A papi kepe a legnyomasztóbbak közül való: mert egy fundusról, amiről a most fennálló kepetörvény hozatalkor évenként 6 kalangya fizettetett, most amellet, hogy a nép szaporodott és a fogyasztásnak nagyobb, 30-40 kalangya fizettetik.

Röviden: szegényebb sorsosaink takarmányoknak kénytelenek, mindamellet, hogy papjaink szinte uradalmakhoz hasonló kánonoki portiókat birtokolnak, ezeknek kepeül fizetni – alkotasson azért akár igazságosabb más kepetörvény, akár fizettes-

senek papjaink, más országok példája szerint, méltányos összegre pénzül.

14. Megyei közgyűléseinken teljes szavazati jogot kívánunk. Mivel sem módunk, sem alkalmatosságunk nincs az országgyűléseinken saját ügyünköt képviselni, megyei körzeteink pedig eddigelé a kiváltságos osztály kifolyásai voltak, azért azt kívánjuk, hogy mindenkori hongyülésen kérelmezési joggal bírjunk, és arra kérjük az országos rendeket, hogy kérelmeinket, ha lesznek, elfogulatlanul vizsgáltassanak meg, és azon hozassanak határozatot.

16. A parajdi só ára szállítasson oly fokra, hogy ebből szegényebb sorsú felekezeteink részesülhessenek és ne legyenek kénytelenek barmaikat só nélkül epeszteni s magok sótlan kenyeret enni.⁷

Bár a fenti sorokban a program jellegét érzékelhettük, meg kell említenünk, hogy a 17 pontos gyergyói program viszonylag konzervatív jellegű, mivel a reformokat a határőrezredek fenntartásának körülményei között akarta megvalósítani. Ezért nem talált támogatásra Csíkban, sőt Háromszék még válaszra sem méltatta. Ilyen körülmények között lehetséges, hogy a kolozsvári Országgyűléshez címzett program el sem jutott rendeltetési helyére.

A május 29-én összeült kolozsvári országgyűlés többek között a székely társadalom belső kérdéseivel is foglalkozott. A kolozsvári diétán elfogadott törvény III. cikkelye leszögezte,

⁷ Uo.

hogy a székelyek között eddig fennállott határőri intézmény megszűnik, a katonacsaládok pedig politikai, valamint vagyoni viszonyaikat illetően egyenlő jogokat élveznek más polgárokkal. A továbbiakban a törvénycikk hangsúlyozza, hogy a fegyverviselő székelység, mint nemzetőr köteles a megszokott fegyelem mellett katonáskodni.⁸

Az országgyűlés munkálatainak bezárása után Csík-, Gyergyó- és Kászonszékek nemessége vezető szerepének fenntartása érdekében 1848. június 15-én összehívták a szék gyrás gyűlését. A kolozsvári diéta munkálatait irányító liberális nemesség, mely az erdélyi forradalom eseményeit mindenáron a maga irányítása alatt akarta tartani, e gyűlésre leküldte Lázár Lászlót a kormány részéről. A megbeszéléseken jelen volt még Gál Sándor is, mint miniszteri biztos, aki előterjesztette a kormány felhívását, mely szerint 12 000 katonát kell küldeniük a Szeged melletti állandó táborba. A gyűlésen elhatározták a primori, vagyis a nemesi kiváltságok megszüntetését. Ezután a gyrás gyűlés népgyűléssé alakult át.⁹ A népgyűlés pedig a következő határozatokat fogadta el:

- a revindikált havasok jövedelmire vonatkozólag meg kell keresni a gyalog- és huszárezredek parancsnokát, hogy ezek felhasználásáról adjanak kimutatást és biztosítékot, hogy másra nem fordítják;

- a papi képeire nézve azt határozták, hogy visszaadják az illető helységeknek és patrónusoknak a canonica portiot, s

⁸ Egyed Ákos, i.m. 63.

⁹ Endes Miklós, i.m. 271-272.

ahelyett adnának illő pénzt a közpénztárból. Míg ez megtörténik, a képzési kötelezettség fennmarad;

- a futrás pénzekre nézve a székely határőrezred parancsnokságát szigorú számadás alá kell vonni;

- kimondták a székely katonaságnak nemzetőrséggé alakítását. A székely katonaság azonban a július 2-i országgyűlésig maradjon jelenlegi állapotában;

- a minisztériumtól követelték a só árának leszállítását.¹⁰

A következőkben a népgyűlés azt indítványozta, hogy hozzák vissza az ezred köréből elvett fegyvereket valamint a polgárőrség felállítását. Az indítvány alapján a népgyűlés elrendelte minden helységben a biztosság felállítását.

Bár a gyrás gyűlés nemzetgyűléssé alakult át, az új szerv vezetői ugyanazok maradtak, tehát a tartalomban sem történtek mélyebb változások. Íme néhány példa:

- a vicetisztek lemondtak, de a népgyűlés őket újra megválasztotta;

- Gyergyóban a nemzetőrség megalakításával megbízott bizottság tagjai a medence leggazdagabb székely lakosai voltak, név szerint Puskás Ferenc, Györffi Dénes, Csíki Ferenc, Veress István, Bernád Antal és Csíki Alajos.

Az új forradalmi szervek vezetői tehát nem voltak mások, mint a régi széki tisztviselők. Köztük, Gál Sándor kivételével megtaláljuk az országgyűlésre küldendő követeket, úgymint Mikó Mihályt és Antalfi Gábort.¹¹

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

1848. június 17-én Csík-, Gyergyó- és Kászon székekbe is megérkezett a robot és másfajta jobbágykötelezettségek eltörlésére vonatkozó rendelet.¹² A Gyergyói-medence egyes területein, mint például Várhegyalján a jobbágyszabadulás már régebb megvalósult. A törvény tehát a jobbágyszabadítás folyamatának végét jelezte.

1848. júliusában és augusztusában a forradalomellenes erők kezdtek megerősödni. A Habsburg-ház körüli uralkodó körök, miután sikerült leverniük az olasz szabadságharcot, elhatározták, hogy végeznek az erdélyi forradalommal is.

Az osztrákok ennek érdekében erőteljes ellenforradalmi tevékenységet fejtettek ki. A forradalmi kormány az események sodrásában a székely haderőkben katonai védelemre alkalmas csapatot látott. Talán ezzel magyarázható Batthyányi Lajos miniszterelnöknek az I. számú csíki határőrezredhez szóló 1848. május 19-i, majd június 28-i felhívása a harcra, a haza mentése érdekében.

Az I. számú csíki határőrezredek nőtlen tagjait a Bukovinába vonuló zászlóaljhoz osztották be. Az ezred többi tagjából, hat századból álló, 1200 tagot számláló mozgósított zászlóaljat hoztak létre Móricz József százados zászlóaljparancsnok vezetésével. A zászlóaljban a gyergyószentmiklósiak az V. században harcoltak Magyar Ferenc százados vezetésével és részt vettek Török-Becse, Versec, Verbász és Feketics elfoglalásánál.

¹² Endes Miklós, i.m. 272.

November második felében a 48-as számú székely zászlóaljat Aradra rendelték, ahol a várba szorult osztrák helyőrséget kellett volna megadásra kényszeríteni. Arad vár december 3-i ostroma azonban kudarccal végződött, mivel a kürtjel túl korán adatott meg, mielőtt az összes ostromló csapatok a haditanács által kijelölt helyeket elfoglalhatták volna. A sáncre hágott székely századok nem kaptak sem tűzfedezetet, sem kellő védelmet, s bár óriási emberveszteséget szenvedtek, a várbeliek a támadást visszaverték.

Néhány nap múlva Temesvár felől igen nagy számú császári haderő érkezett Lederer tábornok parancsnoksága alatt a Maros menti vár felmentésére. Bár a 4. századhoz beosztott német ajkú tüzérek átálltak az ellenséghez, a székely zászlóalj ebben a decemberi 14-i csatában is helytállt és a császári hadat visszatérésre kényszerítette.

A 48-as zászlóaljat január 12-én bocsátották haza a következő köszönettel:

„... menjetek! jutalmat adni nem tudunk, de a nemzet történetében Szenttamás, Verbász és más helyeken tanúsított vitézségetek meg lesz örökítve, s az utódok kegyelettel fognak emlékezni rólatok, kik annyi nyomor és szenvedés közben magyarok és hazafiak lenni meg nem szüntetek.”¹³

Úgy tűnt a gyergyói-csíki zászlóalj megpihenhet. De a Jóisten, a sors nem így akarta. Hazatérés közben Déva mellett találkoztak Bem tábornok seregével, és akkor fordították meg

¹³ Garda Dezső, A forradalom katonái. Csíkszereda. 1998.

a Piski hídi ütközet alakulását, amikor a forradalmi hadak menekülése megállíthatatlannak tűnt. Kiss Antal gyergyószentmiklósi honvédtiszt így emlékezett a Déva melletti csatáról: „A csatlakozás után folyt le a Piski hídnál amaz örökké emlékezetes ütközet, melynek győzelmes kimenetele biztosította egyenlőre Erdélyt a magyar sereg számára. Ezen ütközetben zászlóaljunk döntő befolyással volt fegyvereink győzelmére, és az ütközetben tanúsított hősi bátorsága a nagyszerű vezér elismerésével találkozott.”¹⁴

Míg a 48-as zászlóalj katonái Délvidéken, Aradon és Dél-Erdélyben küzdöttek a magyar forradalom és szabadságharc győzelméért, addig az itthon maradt lakosságnak és a nemzetöröknek Székelyföldön kellett helyt állniuk otthonaik védelméért. Anton Puchner osztrák tábornok 1848. szeptember 18-án Erdélyt ostromállapotba helyezte, és teljes meghódolást követelt.¹⁵ A székelységnek tehát választania kellett a meghódolás és az önvédelem között. A választás érdekében 1848. október 16-18-án összehívták az agyagfalvi székely nemzeti gyűlést. Az önvédelem megszavazása után az ellenforradalmi erők nemsokára támadásba lendültek. Több ezer főből álló osztrák-román csapat közeledett Gyergyó felé, melyhez útközben a szászok is csatlakoztak. Mivel a gyergyói had nagy része Agyagfalván volt, egy, főleg öregekből és ifjakkból álló had szállt szembe velük, amely Ditró és Remete határánál megállította, majd pedig megfutamította a betolakodókat, akik Szász-

¹⁴ Uo.

¹⁵ Endes Miklós, i.m. 279.

régen felé menekültek. Nemsokára megérkeztek az agyagfalvi gyűlésen résztvevő katonák is, akik rögtön Szászrégen felé vették útjukat, ahol találkozott a két sereg. Itt a fél napnál többet tartó ütközet a gyergyóiak sikerével ért véget.¹⁶ A győzelem után a gyergyói had egy része felgyújtotta a marosmenti falvakat és az őket kegyetlenül kizsákmányoló szászrégeni és petelei tutajkereskedők épületeit. Köztük voltak a gyergyó-szentmiklósiak is, akik közül több személyt is feljegyeztek. Így például Bíró János, Gergely József, Ferencz Ignác Petele, míg Karácsony János, Bajkó András, Blénesi Imre, Kercsó Katalin, Bajkó Imre, Kari András, Benedek Imre, Lukács Ignác, Török János, Sipos Ignác és Pataki János pedig Szászrégen elpusztításában vett részt.¹⁷

E győzelem értékesítésének jelentőségét jelentősen csökkentette a Marosvásárhely melletti csata november 4-én, amikor Gedeon tábornok szétverte a székelyek főerejét, és elfoglalta Marosszéket. Ezzel egyidőben Heydte őrnagy megszállta Udvarhelyszéket. A gyergyóiak helyzete igen válságossá vált, hiszen a katonák egyrésze a magyarországi hadszíntereken harcolt, a helyben maradottnak pedig igen kimerítő volt a fenti nagy ütközetben való részvétel. Talán ezzel magyarázható, hogy Gyergyó lakossága Csíkhoz hasonlóan meghallgatta katonai parancsnokuk, Dorschner ezredes tanácsát, és alávetették ma-

¹⁶ Garda Dezső, 1848 Gyergyóremetén. KORUNK, 1978. 9. sz. 757-763.

¹⁷ Csíkszereda. Állami Levéltár. F 63/2. sz 15.

gukat a szebeni főparancsnokságnak, azzal a feltétellel, hogy területükre ellenforradalmi haderő be nem teheti a lábát.¹⁸

1848. november 29-én az erdélyi hadsereg fővezérévé Bem tábornokot nevezték ki. A lengyel szabadságharcos harcképes állapotba tette a Szilágysomlyó környékén állomásozó csapatokat, melyekkel december 25-én visszafoglalta Kolozsvárt, majd január 13-án Marosvásárhelyt.¹⁹ Bem főleg Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék katonai erejére számított, akiknek a csatlakozását január 22-re tűzte ki. A fenti katonai egységek majdnem egy hónap késéssel érkeztek meg Bem táborába. Ez a csapat a háromszéki sereggel együtt útközben találkozott a Havasalföldről átvonuló és Szeben környékén állomásozó orosz sereggel. Heves küzdelem után sikerült legyőzniük a cári csapatokat. Ezután tovább folytatták útjukat Medgyes felé, ahol február 19-én csatlakoztak Bem tábornok csapataihoz. A következőkben részt vettek Szeben március 11-i bevételénél, valamint az osztrák és a cári haderőknek Erdélyből való kiűzésében.²⁰

1849. tavaszán a 78-as számú, főleg gyergyóiakból álló zászlóalj tűnt ki vitézségével a dél-erdélyi és krassó-szörényi harcokban. Petőfi Sándor, aki haditudósítóként vált az események cselekvő részesévé, a következőképpen mutatta be a Karánsebes környéki csatákat: „Eljöttünk, márpedig jó örömmel, mert az első lépésünk is diadal. A Vaskapun innen Vajszlóva határőrfalunál várt bennünket az ellenség. Megtámadtuk, megver-

¹⁸ Egyed Ákos, i.m. 150.

¹⁹ Egyed Ákos, i.m. 151.

²⁰ Egyed Ákos, i.m. 156.

tük, veni vidi vici. Két zászlóalj volt ellenünk, seregünkben csak négy század volt a tűzben, s e négy század a legalább 2000 emberből álló ellenséget mintegy két órai harc után oly kétségbeesett futásnak lódította, hogy Karánsebesig meg sem állt, onnan is még aznap továbbfutott. Úgy hogy tegnap reggel, midőn ideértünk a városiak fehér zászlóval fogadtak. Az ellenség elesettjeinek számát nem tudjuk, láttunk valami 20 agyonlőttet, mintegy 50 vízbefúrtat, kik a tunelen akarták az életüket a hegyekbe vinni. Minekünk, ami talán hihetetlen, magam sem hinném el, ha nem láttam volna, még csak sebesültünk sincs egyetlen sem.”²¹

Ezalatt Gyergyó alszékében a legfőbb katonai vezetés a bizottmány kezében volt. Ennek legfőbb feladatát az újonc-állítás képezte, akiket Bem hadseregébe osztottak be.

A székely székek katonai parancsnokát, Gál Sándort Gyergyóban is megtaláljuk. Székhelye kezdetben az alfalvi Veress iskolában volt, majd a mai gyergyószentmiklósi Múzeum épületébe helyezte át főhadiszállását. Ezt megelőzően itt székelt az osztrák határőrség parancsnoksága is, melynek német tisztjeit mind letartóztatták.

1849. április 6-án a Bécsi Udvar hivatalosan kérte az orosz haderő beavatkozását. Erre a cár május 24-én elrendelte a Havasalföldön, Moldovában és Ukrajnában állomásozó orosz csapatoknak az intervenciót.

²¹ Garda Dezső, i.m.

1849 júniusában az orosz intervenció főleg a székelységet érintette. A Brassó-Háromszék vidékét támadó cári-császári haderő többszörös létszámfölényben volt a székely sereggel szemben. A fegyverzetek minősége sem volt azonos. Ebben az önvédelmi harcban a székelység sorsa nem lehetett más, mint a vereség. A katonai erőviszonyok ismeretében ők mégis az ellenállást választották. A gyergyóiak június 23-i, július 22-i, július 5-i, július 23-i, július 30-i és 31-i ütközetekben óriási véráldozatot vállaltak.²² Hősiességük érzékeltetésére Gál Sándor június 24-i napi parancsából idéznék:

„A Kökösi hídnál vívott harcban a tüzérség jelesen viselte magát, – de különösen kiemelkedő Kiss Antal százados zászlóalja, mely a nagyszámú lovasságnak többszörös rohamát valódi hősiességgel utasította vissza.” A gyergyóiak hősiességét a kormányzó Kossuth Lajos felesége is elismerte, aki egy értékes zászlót küldött zászlóaljnak.²³

A kis székely haderő a szinte két hónapi küzdelemsorozat után fokozatosan felőrlődött, a térséget pedig a cári és császári csapatok szállták meg. A háromszéki-csíki hadműveletekkel párhuzamosan a gyergyói székelyek közül igen sokan vettek részt a Kolozs, Maros megyei harcokban, illetve a segesvári ütközetben.

²² Garda Dezső, i.m.

²³ Garda Dezső, i.m.

A gyergyói székely katonák nagyrésze a végsőig helytállt, és sokan közülük csupán augusztus 24-én Zsibón tették le a fegyvert az orosz hadvezetés előtt.

A székely önvédelmi harc utolsó hónapjait Kiss Antal, gyergyószentmiklósi szabadságharcos tiszt a következőképpen jellemezte: „A székely fegyvereknek utolsó küzdelmei nem voltak szégyenletesek, és a túl erős zsoldoshad minden lépésnyi tért súlyos véráldozat árán volt kénytelen megszerezni.

Sokan voltak, ezernyi ezer osztrák és orosz harcos túlszármalta a mi kis seregünket, és minden oldalról szorongatva kénytelenek voltunk meghátrálni, és a Székelyföldet előzönlötte a barbár invázió.”²⁴

A túlerő az erdélyi forradalom bukásához vezetett. Gyergyó is megpróbált ellenállni. A helybeliek a Piricske tetőn, a vámnál katonai őrséget szerveztek, melyet a június 9-10-én itt járt Gábor Áron utasításai szerint fejeztek be. Segítségükre jöttek a gyimesiek is, de erejük fogytán és a más vidékeken harcoló alaphaderő hiánya következtében Parajd felé kellett menekülniük. Ágyúikat valahol a Bucsín tetőn ásták el. Gyergyó vidéke fokozatosan elnéptelenedett, a lakosság pedig a közeli erdőkbe menekült. A pánikhangulat olyan nagy volt, hogy 1849. augusztus 7-én Daniel Ferenc, az osztrák hadsereg mellett működő császári biztos kiáltványban szólította fel a gyergyóiakat a gazdasághoz való visszatérésre: „Értesülvén a felől, hogy az ottani nép, mintha valami vesz fenyegetné, az erdőkön bújkál,

²⁴ Garda Dezső, i.m.

legfelsőbb helyről nyert utasításomnál fogva kötelességem az ottani népet megnyugtatni a felől, hogy a császári (királyi) ausztriai vitéz sereg egyesülve a hasonló vitéz császári orosz katonasággal nem a nép üldözésére, hanem a felbomlott rend és csend helyreállítására jött e földre, annál fogva ezennel rendelem és parancsolom:

1. Hogy minden ottani lakos azonnal haza térjen és lásson gazdasága folytatása után, mert aki haza nem jön csak azért, hogy bújkálódik, mint gyanús ember és mint előmozdítója a forradalomnak, úgy fog tekintődni.

2. Bár ki is ottan szóval vagy tettel merészelné a népet lázasztani és bújtogatni... az olyan egyént, magok azonnal megfogják, s előmbe kísérik, hogy a büntető törvény kezeibe adjam.

3. ... fegyvereket, minden névvel nevezendőket az illető helységek előljárói szedik be és küldjék Kézdivásárhelyre.

4. ...ha valaki a császári katonaság eltávozta után újra bújtogatna és lázasztana, és az ilyen gonosztevőt, az illető helység azonnal el nem fogja, ez nem remélt esetben azon város vagy falu felprédáltatik és porrá tétetik minden irgalom nélkül.

5. Gyergyószentmiklósi előjáróság ezennel személyesen felelőssé tétetik az iránt, hogy a rendeletemnél bé parancsolván minden faluk előljáróit minden faluba közhírré tegye s eljárásáról engem Kézdivásárhelyre azonnal értesítsen.”²⁵

A fenti rendelet tulajdonképpen a gyergyószentmiklósi forradalom végét jelzi. Bár néhány gyergyói faluban – úgymint

²⁵ Csikszereda. Állami Levéltár F 63/2 sz. 1.

Újfaluban, Alfaluban, Ditróban és Remetén – még a következő időszakban is tartott az ellenállás, a medence központját képező településen lehetetlen volt az osztrákokkal való szembeállítás. Ugyanis nemsokára megérkeztek a Habsburg uralmat biztosító katonák, akiknek egyik főhadiszállásuk Gyergyószentmiklóson volt.

De hát kik is voltak a forradalom hősei Gyergyószentmiklóson?

Bár névsoruk nem teljes, mégis bizonyos képet nyújt a másfél éves küzdelemsorozatban való részvétel méreteiről, valamint különböző társadalmi csoportoknak a forradalomhoz való hozzáállásáról.

őrnagy:	– Kis Antal	később ezredes
századosok:	– Csergő Ferenc	gazdálkodó
	– Erős Miklós	gazdálkodó
	– Gáll Ignác	ismeretlen
	– Ferenczi György	ismeretlen
	– Novriczky Károly	földműves
főhadnagy:	– Fischer Nándor	ismeretlen
őrmesterek:	– Deer Vendel	adópénztárnál dolgozott
	– Gencsi Alajos	közjegyző
	– Kolumbán Ferenc	napszámos
	– Magyar István	földműves
	– Száva Antal	kereskedő
tizedesek:	– Balázs Antal	napszámos
	– Bakos Ferenc	földműves
	– Benedek Gy. János	földműves

- Benedek Ferenc	napszámos
- Demeter Péter	napszámos
- Jakab István	földműves
- Kiss Gergely	mészáros
- Székely Elek	napszámos

Közkatonák:

Albert János	földműves	Dezső Ignác	napszámos
Bajkó Imre	földműves	Dezső István	napszámos
Barabás Antal	földműves	Ereriás(?) József	napszámos
Barabás József	napszámos	Ferencz Miklós	napszámos
Benedek Ambrus	földműves	Fórika Balázs	napszámos
Benedek Antal	napszámos	Fülöp János	napszámos
Benedek János	napszámos	Gál Antal	napszámos
Benedek János	földműves	Gál Kari Péter	napszámos
Benedek József	napszámos	Gergely Balázs	földműves
Biró Balázs	napszámos	Gergely István	földműves
Blénesi Lénard	napszámos	Gotsling János	kereskedő
Blénesi Márton	földműves	György Alajos	földműves
Blénesi Márton	napszámos	György Alajos	csizmadia
Both János	földműves	Imecs Mózes	ismeretlen
Budai Alajos	napszámos	Jakab Ferenc	napszámos
Csergő Ferenc	napszámos	Jánosi Alajos	földműves
Darvas János	földműves	János József	kőműves
Dániel Pál	kovács	Kari Károly	földműves
Demeter Gábor	földműves	Kari Lajos	napszámos
Demeter Imre	napszámos	Kari János	napszámos

Dezső Alajos	nap szá mos	Kari Ferenc	nap szá mos
Karozai István	nap szá mos	Madaras Ambrus	nap szá mos
Katona János	csizmadia	Máté József	nap szá mos
Kajcza György	nap szá mos	Molnár András	földmüves
Kádár István	nap szá mos	Orbán Márton	földmüves
ifj. Kádár István	földmüves	Orbán Dániel	nap szá mos
Kercsó János	nap szá mos	Ormai Balázs	földmüves
Kercsó István	földmüves	Pál Ignác z	földmüves
Kercsó Lajos	nap szá mos	Pál Elek	nap szá mos
Kercsó Mihály	nap szá mos	Pál Ignác z	földmüves
Kercsó Zsigmond	nap szá mos	Péter József	földmüves
Kémenes Lajos	nap szá mos	Péter János	nap szá mos
Kémenes István	nap szá mos	Péter István	nap szá mos
Kémenes Mátyás	földmüves	Pongrácz György	földmüves
Kémenes M. András	földmüves	Portik Sándor	nap szá mos
Kémenes Sándor	földmüves	Popper János	nap szá mos
Kémenes Alajos	földmüves	Réthy Imre	földmüves
Kémenes Balázs	földmüves	Sára János	nap szá mos
Kémenes József	nap szá mos	Sebestyén Gábor	nap szá mos
Kémenes János	földmüves	Steller József	asztalos
Kézdi Sándor	nap szá mos	Siklódi György	börtönőr
Kolumbán Sándor	nap szá mos	Szabó Ferenc	nap szá mos
Kosztyal István	nap szá mos	Szakács Miklós	nap szá mos
Kosztándi János	nap szá mos	Szép Lajos	koldus
Köllő Sándor	földmüves	Szép János	koldus
Lengyel Gergely	kocsmáros	Szőcs János	nap szá mos

Lőrincz István	napszámos	Szőcs István	földműves
Lukács Albert	napszámos	Tamás József	földműves
Lukács Ignác	földműves	Tamás Ádám	napszámos
Lukács Sándor	napszámos	Török Imre	földműves
Madarász Sándor	napszámos	Török János	napszámos ²⁶

Bár ez a névsor csupán a forradalmat, valamint az abszolutizmus terrorját túlélőkre vonatkozik, mégis viszonylag hűen mutatja be a különböző társadalmi csoportok részvételét a másfél évig tartó szabadságharcban:

- napszámosok száma	61	a résztvevők	50	%-a
- földművesek száma	40	a résztvevők	32,78	%-a
- más társadalmi kategóriák	21	a résztvevők	17,22	%-a

Láthatjuk tehát, hogy a forradalom nehezét Gyergyószentmiklóson a napszámosok és a földművesek viselték. Bár a forradalmat leverték, mégis az általa létrehozott gazdasági-társadalmi változásokat nem lehetett megszüntetni. Jelentőségét úgy határozhatjuk meg, hogy Gyergyószentmiklóson is, akárcsak Erdélyben, megteremtette a feltételeket a tőkés fejlődéshez.

²⁶ Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 78. sz. 75.

Gyergyószentmiklós az abszolutizmus korában

A forradalom leverését megtorlás követte. Wolgemuth 1849. augusztus 18-i határozata, mely a forradalomban részt vett személyek megbüntetését célozta, Gyergyó lakosságát igen nagy megpróbáltatásoknak tette ki. A gyergyószentmiklósiak, akárcsak a gyergyói falvak lakói kártérítést fizettek a Szászrégenben, Abafáján és Szentivánban okozott károkért. Ugyanakkor Gyergyószentmiklóson is, akárcsak a medence többi falvaiban névsorokat készítettek a forradalom legaktívabb képviselőiről, akik közül egyeseket szintén pénzbüntetésre ítélték. Így például 1849. december 15-én településünkön a következő személyek fizettek kártérítést:¹

1. Fröblich Ernő	300 Rf.
2. Szász István	100 Rf.
3. Kari Ignáczné	200 Rf.
4. Jánosi Mihály	100 Rf.
5. Kolumbán Sándor	40 Rf.
6. Benedek András	20 Rf.
7. Benedek Imre	5 Rf.
8. Bajkó András	2 Rf.
9. Kercsó János	8 Rf.
10. Kolumbán Márton	8 Rf.
	783 Rf.

¹ Csíkszereda. Állami Levéltár F 63/2 sz. 11

A forradalmárok elleni megtorlás másik formáját a férfi elítélése mellett a családi vagyon elkobzása jelentette. Így történt ez Bíró Károly őrnagy, valamint Mészáros Antal és Lakatos Ferenc esetében is, akiknek vagyonát felértékelték, majd elárverezték.² A medence falvai számára óriási terhet jelentett a Gyergyóban, főleg pedig a Gyergyószentmiklóson elszállásolt osztrák katonaság fenntartását szolgáló kötelezettségek rendszere. A lakosság forradalmi hangulata augusztus és szeptember hónapokban megakadályozta a pontos beszolgáltatást, sőt a gyergyói alkirálybíró, Wégh András ilyen körülmények között lehetetlennek tartotta az ellenforradalmi hadak élelmezését is: „Ezúttal ide zárom a Csík Szeredai Tanácsnak Simon Sándor kapitány úr által is aláírt felszólítását a rovatat beküldése iránt, azon kéréssel, miszerint az egész élelmezést és felhajtását magára vállalni szíveskedjék mert a több rendben közbejött engedetlenségek miatt a kívánt pontossággal bármily erőfeszítéssel beszolgáltatni nem lehet.”³ Gyergyó alszék Vezető tisztviselője ez alkalommal a szolgáltatások mértékéről is megemlékezik: „Gyergyó szék a kétszeres rovaton kívül még 10 000 portio szénát küldött be” – írja a fenti panaszlevélben Gyergyó szék alkirálybírója.⁴

A népelnyomás másik módszerét az adó értékének növelése jelentette, mely a jövedelemadó bevezetésének formájában

² Csíkszereda. Állami Levéltár F63/2 sz. 3

³ Csíkszereda. Állami Levéltár F63/2 sz. 9

⁴ Uo.

valósult meg. A lakosság igen nagy ellenállást tanúsított az új típusú adó bevezetéséhez szükséges birtokösszeírással szemben.

Legalábbis ezt tükrözi az 1852. június 7-én írt és a csíkszeredai becsű felügyelőségéhez címzett levél: „Minthogy az egész kerületben a tulajdonosokat birtokaik kijelentése minden igyekezet megfeszítése mellett is bírni nem sikerül, emiatt a munkát nemcsak akadályoztatik, de... az merőben fel is akadt...”⁵

A gyergyói székelyek nehéz életkörülményeit tovább tetézte a határőrkatonaságnak sorkatonasággá való átalakítása. A sorkatonaságban résztvevő katonacsaládok létfeltételei az új körülmények között sokkal nehezebbek voltak a forradalom előtti határőrkatona életmódnál, hiszen a székely katona nem élvezett adómentességet, birtokait nem védte a katonai hatóság, és szolgálati tevékenységük is terhesebb volt elődeikénél.

⁵ Csíkszereda. Állami Levéltár F63/2 sz. 5

Tartalomjegyzék

Az elégetett várostörténeti könyv	5
Természeti feltételek, földrajzi fekvés	15
Gyergyószentmiklós története 1703-ig	17
A téli-nyári szállás nyomai Gyergyószentmiklóson	19
Gyergyószentmiklós története a XIV–XV. században	23
Az 1581-es évi falutörvény	24
Gyergyószentmiklós társadalma a XV. századtól a XVII. század elejéig	35
Gyergyószentmiklós társadalma és népessége az adóösszeírások és a katonai lustrák tükrében	46
Gyergyószentmiklós a Rákóczi fejedelmek korában	65
Gyergyószentmiklós története az 1703–1773 közötti időszakban	81
II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc időszaka	83
Gyergyószentmiklós története az 1708–1720 közötti időszakban	88
Az 1721-es évi összeírás	105
A gyergyószentmiklósi örmények	108
A gyergyószentmiklósi székelység társadalmi tagozódása	121
A román templomépítés ügye	146
A határőrezredek felállítása Gyergyószentmiklóson	153
Gyergyószentmiklós népességének alakulása	162

A határőrkatonák és a provincialista közösség az 1775–1848 közötti időszakban.....	239
A katonaközösség	239
Székely határőrezredek az osztrák-orosz-török háborúban.....	244
Az 1790-es évi országgyűlés és a gyergyószentmiklósiak	257
Gyergyói határőrkatonák a franciaellenes háborúszorozatban	263
A székely katonaközösség a napoleoni háborúk utáni időszakban.....	297
Az örmény közösség helyzetének alakulása.....	343
A településkép változásai	399
A gyergyószentmiklósi székely családok	407
Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc	428
Gyergyószentmiklós az abszolutizmus korában	448
Tartalomjegyzék	451

